

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
Facultatea de Istorie și Geografie
Catedra Etnologie și Geografie

LABORATORUL ȘTIINȚIFIC
*Patrimoniul cultural-național din Republica Moldova –
component al civilizației europene*

**PATRIMONIUL CULTURAL
NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL:
DIALOG ISTORIC**

IN HONOREM VALERIA COZMA

*Materialele Conferinței științifice,
13-14 noiembrie 2014*

CZU 008(082)=135.1=161.1

P 44

Culegerea a fost aprobată și recomandată pentru publicare în cadrul ședinței Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău din 27 noiembrie 2014, pr. verbal nr. 3.

Colegiul de redacție:

Valentina URSU, dr. în istorie, conf. univ., redactor-coordonator

Valeria COZMA, dr. în istorie, conf. univ.

Cristina RUDEI (ZAGOREȚ), master în științe umanistice

Ecaterina PINTILII, masterandă

Recenzenți:

Oleg LEVIȚKI, dr. habilitat în istorie, conf. cerc.

Sergiu MUSTEAȚĂ, dr. în istorie, conf. univ.

Lectori: *Lilia Toma, Marcela Mardare*

Procesare computerizată: *Liubovi Ceban*

Copertă: *Ruxanda Romanciuc*

Editor: *Valentina Ursu*

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

„Patrimoniul cultural național și universal : Dialog istoric : In Honorem Valeria Cozma”, conferință științifică (2014 ; Chișinău). Patrimoniul cultural național și universal : Dialog istoric : In Honorem Valeria Cozma : Materialele conferinței științifice, 13-14 noiem. 2014. – Chișinău : Pontos, 2014. – 280 p.

Texte: lb. rom., rusă. – 150 ex.

ISBN 978-9975-51-611-2.

008(082)=135.1=161.1

P 44

Volumul este publicat grație sprijinului financiar al Administrației companiei **Conluxart**, Chișinău

© UPS „Ion Creangă”, 2014

© Editor: Valentina URSU, 2014

CUPRINS

PARTEA I CONFERENȚIARUL UNIVERSITAR VALERIA COZMA LA 70 DE ANI

I.1. Schiță biografică	9
I.2. Activitatea didactico-metodică, științifică și managerială	13
I.3. Publicațiile științifice și științifico-didactice	34

PARTEA A II-A MATERIALELE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE 13-14 NOIEMBRIE 2014

II.1. Artă și ideologie	40
<i>Larisa Noroc.</i> Radioul interbelic în programul de activitate a căminului cultural din Basarabia	40
<i>Valentina Ursu.</i> Problema valorificării patrimoniului muzical național la Congresul I al Uniunii Compozitorilor din RSS Moldovenească	52
<i>Valentin Burlacu.</i> Crearea mitului „Marii Revoluții Socialiste din Octombrie” și al „Biruinței Puterii Sovietice” în Moldova în istoriografia sovietică moldovenească	62
<i>Valentina Enachi.</i> Imagini și stereotipuri de gen în presa autohtonă. Analize comparative	75
<i>Valeria Cozma, Cristina Rudei (Zagoreț).</i> Promovarea artei muzicale naționale în spațiul cultural european	84
II.2. Personalități ale culturii naționale: istorie și destine	98
<i>Viorel Bolduma.</i> Sfântul ierarh Petru Movilă – personalitate marcantă a neamului românesc	98
<i>Lucia Țicu.</i> Simion Mehedinți – fondatorul geografiei moderne române	106
<i>Larisa Noroc, Oleg Bujor.</i> Direcțiile de activitate a societății naturaliștilor și amatorilor de științe naturale din Basarabia	118
<i>Jeni Nastas.</i> Viața și activitatea lui Teodor Nencev	135
<i>Elena Sinița.</i> Nume notorii din istoria interbelică a satului Ghiliceni	140
<i>Vasile Maxim, Oleg Buga.</i> Personalități marcante ale gândirii economice românești	147

<i>Valentin Burlacu.</i> Crearea cultului „eroului legendar al revoluției bolșevice și al luptătorului ilegalist pentru eliberarea Basarabiei și reunirea ei cu Patria Sovietică” în discursul istoriografic al lui I. Bodiul	153
<i>Valentina Samoilenko.</i> Dinastia de muzicieni Teodorovici	157
<i>Ion Bacal.</i> Colectivul coral „Buna Vestire” – promotor al valorilor naționale	165

II.3. Monumente de istorie și cultură în memoria colectivă..... 172

<i>Elena Ploșnița.</i> Considerații privind muzeificarea monumentelor istorice în Republica Moldova	172
<i>Angela Citac.</i> Arhitectura religioasă medievală din orașul Iași.....	185
<i>Ecaterina Pintilii, Eugen Cernenchi.</i> Viața culturală a localităților române în perioada interbelică. Studiu de caz: căminul cultural „Luceafărul”, comuna Văleni, jud. Cahul (1937-1939)	190
<i>Elena Solomon (Goreanu).</i> Politica statului sovietic în vederea edificării monumentelor	197
<i>Sergiu Cataraga.</i> Cimitirele și monumentele militare ca parte componentă a patrimoniului cultural național.....	202
<i>Dina Prodan.</i> Cultura – factor de dezvoltare economică.....	209
<i>Carolina Cotoman.</i> Alimentația în cadrul ritualului de înmormântare.....	213
<i>Ludmila Moisei.</i> Funcțiile și dimensiunile ornamenticii ca parte integrantă a artei populare	220

IV.4. Rolul patrimoniului în educație 227

<i>Panfil Sava, Nicolae Ambrosi.</i> Muzeul Olimpic – important centru cultural-sportiv din Republica Moldova	227
<i>Iurie Ioniță.</i> Dinamica istorică a integrării demersurilor religioase în instituțiile educaționale din spațiul intrariveran Prut-Nistru	232
<i>Rodica Nastas (Bolgari).</i> Influențele globalizării asupra învățământului și patrimoniului cultural	243
<i>Elena Bivol.</i> Sistemul de valori ale omului antic în demersul didactic la nivel gimnazial.....	247
<i>Elena Bivol.</i> Jocul didactic ca mijloc de educație pentru patrimoniu	258
<i>Ludmila Moisei.</i> Aspecte ale educației pentru patrimoniul etnografic în cadrul relației școală-muzeu	265
<i>Nicolai Chirnev.</i> Проблема недостаточной интеграции современной молодежи в области сохранения культурного наследия Молдовы.....	273

Valeria Cozma

REPUBLICA MOLDOVA

Universitatea Pedagogică de Stat
«Ion Creangă» din mun. Chișinău

Senatul Universității Pedagogice de Stat «Ion Creangă»
din mun. Chișinău

conferă

Snei Cozma Valeria

titlul de

**PROFESSOR
EMERITUS**

al Universității Pedagogice de Stat «Ion Creangă», Chișinău

*pentru merite deosebite în dezvoltarea
învățământului și implementarea
Valorilor General -Umane*

Președintele Senatului
Rector
Conf. universitar, dr.

Nicolae Chircus

Chircus

PARTEA I

**CONFERENȚIARUL UNIVERSITAR
VALERIA COZMA LA 70 DE ANI**

*Multstimată Doamnă
Valeria Cozma!*

Distinsul jubileu, ce vine cu atâta lumină și culori de primăvară în casa și familia D-voastră, este și pentru noi, colegii și prietenii din Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, un deosebit prilej de a Vă felicita călduros și a Vă dori multă sănătate, succese și prosperitate în activitatea nobile ce o desfășurați!

Profităm de această frumoasă ocazie, pentru a evoca fiecare din cele 70 de primăveri ale vieții Dumneavoastră! Ne exprimăm înalta apreciere față de anii de muncă asiduă, plini de entuziasm și dăruire de sine, dedicați Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”.

Sunteți o bună, omenosă și atentă colegă de serviciu, o energetică moderatoare cu vădite competențe profesionale! Vă apreciem calitățile profesionale, spiritul de inițiativă și responsabilitatea pe care le demonstrați în pregătirea cadrelor didactice.

Rectoratul Universității Vă dorește să multiplicați succesele obținute, să revigorați energia ce o posedați, pentru o viață și mai minunată în continuare!

Vă dorim mulți ani, liniște sufletească, energie creatoare, anii care vin în continuarea drumului pe care l-ați ales să Vă aducă noi lauri și multă fericire.

*Rectorul Universității
Pedagogice de Stat
„Ion Creangă”*

Nicolae Chicus

I.1. SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

Doctorul în istorie, conferențiarul universitar Valeria Cozma ocupă un loc deosebit în istoria științei și învățământului din Republica Moldova. Pe parcursul a 47 de ani doamna Cozma slujește la cele mai înalte cote știința istorică și misiunea de pregătire a pedagogilor de înaltă calificare. Grație capacităților intelectuale și muncii asidui, a fost posibil să desfășoare o activitate multilaterală și expresivă, să devină cunoscută în societate ca una dintre cele mai nobile reprezentante a intelectualității naționale contemporane.

Valeria Cozma (Palii) s-a născut la 1 aprilie 1944, în satul Hârtop, județul Soroca (actualmente raionul Florești), în familia Olgăi și a lui Iosif Palii. În pofida condițiilor materiale precare, tatăl muncind la calea ferată, iar mama – în gospodăria colectivă „Jdanov”, cei patru copii: Elena, Boris, Valeria și Eugen, au primit studii medii speciale și superioare.

După absolvirea școlii de șapte ani din satul natal, Valeria și-a continuat studiile la școala medie din satul Cotiujenii Mari, raionul Șoldănești. Aici învățau copiii din mai multe sate din apropiere. Această localitate, fiind pe vremuri centru raional, avea o școală de tip model, cu trei etaje, cu săli spațioase și principalul – dispunea de un colectiv didactic excepțional. După cum mărturisește dumneaei, a avut mare noroc mai ales de cele trei

Împreună cu colegii din clasa a X-a A a școlii din l. Cotiujenii Mari, 1961

*Valeria Palii – studentă la
Universitate, 1962*

Marii: Maria Dorogan, profesoară de limba română (moldovenească), Maria Prodan, profesoară de matematică, și Maria Moroz, profesoară de limba rusă. La lecțiile de literatură română (moldovenească) a avut posibilitatea să studieze istoria adevărată a neamului, redată cu multă măiestrie și dragoste, prin prisma operelor literare, de profesoara Maria Dorogan. Datorită acestor profesoare, tânăra Valeria nu numai că a acumulat cunoștințe trainice, ci și a avut posibilitate să se formeze ca personalitate cu viziuni proprii și spirit critic, în pofida politicii de stat și educaționale de atunci.

În toamna anului 1961 își începe studiile la Universitatea de Stat „V. I. Lenin” din Chișinău (azi Universitatea de Stat din Moldova), Facultatea de Istorie și Drept, Secția de Istorie. Din cei 75 de studenți cu limba română (moldovenească) de instruire, numai 8 erau fără stagiul de muncă. Aceasta se explică prin faptul că, în conformitate cu regulile de admitere valabile în anii 1956-1961, tinerilor muncitori și celor demobilizați din armată li se acordau înlesniri la înmatricularea în instituțiile de învățământ superior¹. Pentru a satisface/compenza stagiul respectiv, studenții grupei din care făcea parte și Valeria Palii au fost repartizați la muncă la școala-internat nr. 1, în calitate de ajutoari de educatori și instructori de pioneri. Astfel, la anul I, a urmat studiile la secția serală².

Biblioteca Universității și Biblioteca Republicană de Stat a RSSM aproape că nu dispuneau de literatură în limba română la disciplinele istorice, cu excepția istoriei PCUS. Unele obiecte se predau doar în limba rusă, iar limba maternă, vorbită de unii profesori și studenți, se deosebea mult de limba română literară. Model de pedagogi prin vocație, care nu numai

¹ Valeriu Cozma, *Învățământul universitar în sistemul științific și educațional din Republica Moldova. 1946-1996* (autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice), Chișinău, 1998, p. 25.

² La această secție pregătirea specialiștilor s-a practicat în anii 1958-1981, vezi: Valeriu Cozma, *Istoria Universității de Stat din Moldova. 1946-1996*, Chișinău, 1996, pp. 57-58.

Împreună cu colegele de Facultate în căminul studentesc, 1962

că țineau prelegeri deosebite de istoria antică, medievală și modernă, dar și posedau la perfecție limba română literară au fost profesorii Vladimir Potlog, Iosif Șlaen, Constantin Drachenberg ș.a. Un adevărat tutore al studenților, care se bucura de o deosebită stimă din partea lor, era decanul facultății, profesorul A.V. Repida.

În anul 1963 la Facultatea de Istorie au fost create două grupe speciale: una cu studierea aprofundată a limbii franceze, iar alta – a limbii engleze, cu scopul de a pregăti viitori învățători de istorie pentru școlile cu predarea unor obiecte în limbi străine. Astfel, Valeria, deja Cozma (în anul 1964 s-a căsătorit cu studentul Valeriu Cozma de la aceeași facultate)³, și încă șase studenți au urmat și cursuri aprofundate de limbă franceză. Termenul de studii a fost prelungit de la cinci la șase ani.

În anul 1967 absolventei Universității de Stat din Moldova Valeria Cozma i s-a atribuit calificativul de istoric, învățător de istorie și de științe sociale în limba franceză și a fost repartizată la Școala nr. 1 din mun. Chișinău, azi Liceul Teoretic „Gheorghe Asachi”. În anul următor, 1968, la recomandarea profesorului universitar Mihail Sâtnic și după susținerea unui examen improvizat la limba franceză în fața directorului-adjunct al

³ Vezi: „Viața de familie”, în: *Profesorul universitar Valeriu Cozma. In memoriam*, Chișinău, 2013, pp. 20-27.

Cu colegii de la Institutul de Istorie al AȘM la subotnic în Grădina Botanică, 1979

Institutului de Istorie al AȘM, Eugeniu Rusev, a fost angajată în calitate de cercetător științific inferior la Secția de informație a Institutului de Istorie al AȘM, unde activau deja colegii de facultate Pavel Parasca și Nicolae Popa. Cunoașterea limbii franceze era necesară pentru a examina presa și literatura istorică în limbile străine, pentru a colecta și traduce în limba rusă informațiile cu privire la istoria Moldovei, relațiile ruso-române etc. Secția respectivă a fost condusă, consecutiv, de doctorii în științe istorice Eugeniu Certan și Vladimir Țaranov.

În anul 1971, pe când soțul Valeriu Cozma era doctorand în anul III la Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, dna Valeria Cozma a susținut cu succes examenele la doctorantura (pe atunci aspirantură) Academiei de Științe a RSSM. După încheierea studiilor de doctorat, își continuă activitatea la Institutul de Istorie, sectorul construcției comuniste, unde i-a avut colegi pe Leonid Bulmaga, Iurie Datii, N. Petrovski, Petru Sandulache și alții.

A elaborat teza de doctorat cu tema „*Activitatea instituțiilor cultural-educative din RSSM în dezvoltarea nivelului de cultură al oamenilor muncii (1959-1970)*”. O perioadă de timp, la Chișinău, nu a existat un Consiliu științific pentru susținerea tezelor de doctor în domeniul științelor istorice. Din acest motiv Valeria Cozma și-a susținut teza la Institutul de Isto-

rie al Academiei de Științe a RSS Bielorusse⁴. Conducător științific a fost Vladimir Țaranov, doctor în științe istorice, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a RSSM, iar referenți oficiali – Dmitrii Șemeakov, doctor în științe istorice, profesor, șef catedră Istoria PCUS a Universității de Stat „V. I. Lenin” din Chișinău, și Revmira Danilenko, candidat în științe istorice, șef-interimar al Catedrei de marxism-leninism a Institutului de Arte „G. Musicescu” din Chișinău, iar instituția de profil – Institutul de Istorie al Academiei de Științe a URSS, Sectorul de istoria culturii. După susținerea cu succes a tezei de doctor, conform hotărârii Consiliului Institutului de Istorie al AȘ a RSSB din 23 februarie 1978, Valeriei Cozma i-a fost conferit titlul științific de candidat în științe istorice (echivalent cu doctor în științe).

I.2. ACTIVITATEA DIDACTICO-METODICĂ, ȘTIINȚIFICĂ ȘI MANAGERIALĂ

Tânăra cercetătoare Valeria Cozma avea un vis tainic – să devină și pedagog, a cărui realizare a fost posibilă în anul 1980, când la Catedra de istorie universală a IPS „Ion Creangă” a fost anunțat concursul pentru suplinirea postului vacant de lector superior. În urma participării la acest concurs, în septembrie 1980, devine lector superior la Catedra de istorie universală, iar din 1981 – la Catedra de istoria URSS.

În anii 1986-1989, de rând cu activitatea științifico-didactică, exercită funcția de șef al catedrei respective.

Cu înzestrare intelectuală și inteligență, la care s-a adăugat munca fără preget, în scurt timp, deja la mijlocul anilor '80, devine o personalitate cunoscută și apreciată de către colegi și studenți.

*Valeria Cozma – conferențiar
la IPS „Ion Creangă”, 1982*

⁴ Валерия Иосифовна Козма, *Деятельность культурно-просветительных учреждений Молдавской ССР по повышению культуры трудящихся (1959-1970 гг.)* (автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук), Минск, 1977.

*La ceremonia de înmânare a Diplomelor absolvenților promoției an. 1985.
De la stânga la dreapta: N. Cernomaz, Gh. Bârcă, S. Custreabov, M. Gherciu,
V. Cozma, Ot. Stamatini, E. Certan*

*Printre studenți, alături de colegii E. Certan, A. Bondarenco și
I. Țurcanu, 1 mai 1985*

Cu profesorii universitari B. Vizer și N. Tudoreanu la școala medie nr. 2 din or. Cricova, septembrie 1985

7 noiembrie 1986. Rândul 1 (de la stânga la dreapta): Gh. Postică, S. Culea, A. Cemârtan, Au. Tverdohleb, I. Țurcanu, Ec. Stanciu, V. Ursu, V. Cozma, V. Țviracun, N. Tudoreanu, N. Repin, D. Lența

Cu absolvenții Facultății, promoția 1988

În anul 1991, după studiile de postdoctorat la Institutul de Istorie al ASM, Valeria Cozma își continuă activitatea științifico-didactică la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie a IPS „Ion Creangă” în funcția de șef al Catedrei de istorie universală modernă și contemporană. Exerciță această funcție până la comasarea în anul 1999 a catedrei respective cu Catedra de istorie antică și medievală și formarea unei catedre unice de istorie universală. Din anul 1999 până în prezent suplinește funcția de conferențiar universitar la Catedra de istorie universală.

Anume la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” Valeria Cozma a avut posibilitate să-și dezvolte multilateral abilitățile de profesor, cercetător științific, coordonator al procesului instructiv-educativ universitar, la început în calitate de lector superior, mai apoi – conferențiar universitar, șef catedră, șef laborator științific.

O etapă deosebit de importantă în activitatea sa au fost anii 1991-1999, când a ocupat postul de șef al Catedrei de istorie universală modernă și contemporană. În condițiile restructurării școlii superioare și a curriculei universitare la științele istorice, colectivul catedrei trebuia să soluționeze un șir de probleme stringente. Sub conducerea șefului catedrei Valeria Cozma au fost determinate direcțiile principale ale activității catedrei în noile circumstanțe istorice: revederea radicală a principiilor conceptuale

*Colectivul catedrei de Istorie universală.
De la stânga la dreapta: S. Culea, A. Tverdohleb, V. Cozma, An. Lisnic,
Ol. Știucă, N. Tudoreanu, S. Cataraga, Oc. Munteanu, 2010*

și metodologice la toate disciplinele, în conformitate cu realizările recente ale științelor istorice și pedagogice; elaborarea unor noi programe analitice, perfecționarea cursurilor de prelegeri și a lecțiilor practice la toate disciplinele cuprinse în cadrul catedrei, asigurarea metodico-științifică a procesului de studii, ameliorarea activității științifice și a lucrului individual cu studenții etc.⁵

Istoria Imperiului Rus și a URSS, care pe timpuri constituia un obiect de studiu aparte, a fost inclusă în programul de istorie universală. A început să se acorde mai multă atenție țărilor care în epocile precedente făceau parte din imperiile otoman, rus, austro-ungar, sovietic etc. În scopul studierii istoriei civilizațiilor de pe pozițiile principiilor general-umane, profesorii catedrei se străduiau ca la cursuri să nu predomine istoria politică, revoluțiile și războaiele. Paralel cu problemele sociale și economice, o atenție considerabilă se acorda istoriei religiilor, culturii naționale și universale, istoriei regionale.

Membrii titulari și cumularzii catedrei țineau lecții teoretice și practice la disciplinele: Istoria modernă a țărilor Europei de Vest și Americii

⁵ Vezi: „Catedra de istorie universală modernă și contemporană”. În: *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000)*, Chișinău, 2000, pp. 194-197.

(E. Certan, S. Custreabov, Gh. Topor); Istoria modernă a țărilor Europei de Est (V. Cozma, S. Custreabov); Istoria Asiei și Africii în epoca modernă (N. Tudoreanu, A. Tverdohleb); Istoria contemporană a țărilor Europei de Vest și Americii (Gh. Bârcă, S. Nazaria, S. Cataraga); Istoria contemporană a țărilor Europei de Est (Gh. Căldare, N. Repina); Istoria contemporană a țărilor Asiei și Africii (S. Culea); Istoriografia istoriei universale și naționale (V. Țvircun, N. Petrovski, A. Lisnic); Izvoarele istorice (Gh. Topor).

Corpul profesoral-didactic al catedrei acorda o deosebită atenție dirijării și asigurării metodologice a activității de investigație științifică a studenților. În scopul stimulării acestui proces, a familiarizării studenților cu metode și tehnici moderne de muncă științifică a fost elaborată programa analitică și s-a introdus cursul normativ „Cercetarea istorică (teoria și practica activității de investigație științifică)”. Promotorii acestei discipline la catedră au fost Valeria Cozma și Stepanida Custreabov.

Conlucrarea constructivă a profesorilor cu studenții, atât în cadrul prelegerilor și lecțiilor practice, cât și în activitățile extraauditoriale, asigurarea metodic-științifică a activității de cercetare, contribuiau la sporirea interesului studenților față de problemele stringente ale istoriei universale moderne și contemporane și a competenței lor în elaborarea tezelor de licență. Spre exemplu, în anul 1994, sub îndrumarea profesorilor universitari S. Custreabov, E. Certan, a conferențiarilor Gh. Bârcă,

„Să trăiți, să-nforiți!”. Sărbătoarea de Crăciun și Anul Nou – 2007 la Facultate

V. Cozma, Gh. Căldare, V. Țircun și alții au fost elaborate și susținute 57 teze de licență⁶.

În toate activitățile sale în calitate de șef de catedră, Valeria Cozma a fost încurajată și sprijinită cu generozitate de colegi și, nu în ultimul rând, de foștii șefi de catedră, profesorii universitari E. Certan și S. Custreabov.

8 martie 1998 alături de E. Certan și S. Custreabov

Posedând o experiență bogată în dezvoltarea învățământului istoric, în dirijarea procesului instructiv-educativ universitar, ei se manifestau ca inițiatori și realizatori ai unor activități importante ce impulsiau munca didactico-științifică a colectivului catedrei. Grație profesorului E. Certan, a fost inițiată o direcție foarte importantă de activitate a catedrei în anii '90 ai secolului trecut – redactarea și publicarea manualelor de istorie universală modernă și a altor materiale didactice pentru învățământul universitar și preuniversitar.

În calitate de președinte al Comisiei pentru organizarea lucrului independent al studenților a Consiliului metodic-științific al Universității, Dna Valeria Cozma a acordat o atenție deosebită problemei organizării și dirijării activității independente extraauditoreale a studenților. Această

⁶ *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000)*, Chișinău, 2000, p. 196.

În timpul stagiului la Universitatea „A.I. Cuza” din Iași, 1999

problemă deseori era obiect de discuție la seminarul metodic al catedrei. Acumulând o anumită experiență în organizarea activității independente a studenților, ideile principale în vederea stimulării acestei munci le-a expus într-un articol publicat în ziarul „Învățământul public”, la rubrica „Școala superioară și restructurarea”⁷.

La începutul anilor '90, ținând cont de dezideratele timpului, la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie au avut loc mai multe restructurări: Catedra de istoria URSS a fost desființată, a fost suprimat cursul normativ: „Istoria URSS”. Conferențiarul universitar Valeria Cozma a început lucrul asupra unui nou curs de prelegeri „Istoria

modernă a țărilor Europei de Est”. A fost elaborată și publicată programa analitică, a fost alcătuit planul lecțiilor practice, alte materiale pentru asigurarea științifico-metodică a cursului. Concomitent, a fost restructurată programa și perfecționate textele de lecții la cursul normativ „Teoria și metodică cercetării științifice”. Ambele cursuri normative erau ținute la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie, secțiile de zi și cu frecvență redusă.

În anii restructurării învățământului universitar a început să se acorde o mare atenție cursurilor opționale. Valeria Cozma a inițiat, la licență, cursul opțional „Evoluția sistemului administrativ și politic al Rusiei în secolul XIX – începutul secolului XX”, iar la masterat – „Fenomenul culturii sovietice”. Sub conducerea grijulie și competentă a profesoarei, studenții aveau posibilitate nu numai să studieze aprofundat subiecte actuale ale istoriei universale, ci și să-și perfecționeze capacitățile și deprinderile de cercetare științifică. Unii din ei elaborau și susțineau teze de licență sau de master pe tematica cursurilor opționale respective.

Pentru sporirea măiestriei pedagogice și stimularea activității meto-dico-științifice, Valeriei Cozma i-au fost de mare folos stagiile de specializare efectuate la Institutul Pedagogic de Stat „V.I. Lenin” din Moscova (1984), la Institutul Pedagogic „V. Zatonski” din Cameneț-Podolsk,

⁷ Валерия Козма, „Самостоятельная работа студента”, *Народное образование*, 29 aprilie 1987, p. 1.

Ucraina (1987), Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (1995), Universitatea „A. I. Cuza” din Iași (1999), la Cursurile de vară, ediția I, „Limbă, cultură și civilizație românească”, organizate de Universitatea „Valahia” din Târgoviște (1998).

Impresiile nemaipomenite despre primul stagiul de formare continuă în România, efectuat în luna aprilie 1995, la Catedra de istorie (șef catedră, dr. prof. Mihai Iacobescu) de la Facultatea de Litere și Științe a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, V. Cozma le-a relatat succint într-o informație publicată pe paginile *Analelor științifice ale Universității „Ștefan cel Mare”*⁸. A menționat, în special, amabilitatea și ajutorul acordat din partea prof. Mihai Iacobescu la documentarea științifică și bibliografică, la studierea activității științifico-didactice a membrilor catedrei, la organizarea excursiilor prin județele Suceava și Neamț, a vizitării perlelor culturii românești din zonă: a Cetății de Scaun a Sucevei, a Putnei, a caselor-muzeu „Ion Creangă” și „Mihai Sadoveanu” etc.⁹.

În anii '90, V. Cozma a participat activ la elaborarea concepției învățământului istoric preuniversitar, în special, prin conlucrarea sa la seminariile organizate de Ministerul Educației și Învățământului al Republicii Moldova cu concursul Consiliului Europei și Băncii Mondiale: „Reforma învățământului istoric în Moldova” (1996), „Istoria secolului XX” (1997), „Elaborarea și editarea manualelor de istorie” (1997). Este unul dintre autorii *Curriculum-ului școlar pentru clasele IV-IX la istorie* și ai manualelor de istorie modernă pentru clasele a VII-a și a VIII-a.

Concomitent cu activitatea didactică, conferențiarul Valeria Cozma efectuează cu succes și investigații științifice. În perioada de lucru la Institutul de Istorie al AȘM, a cercetat tema „*Activitatea instituțiilor cultural-educative din RSSM*”. Pe această temă a elaborat și a susținut teza de doctor, iar în anul 1979, a redactat și a publicat monografia „*Activitatea așezămintelor cultural-educative din RSS Moldovenească*”, în care au fost examinate: evoluția rețelei de așezăminte cultural-educative și asigurarea acestora cu cadre; rolul caselor de cultură și cluburilor în educația politico-ideologică și estetică a maselor largi; aportul bibliotecilor și universităților de cultură la sporirea nivelului de cultură al populației; participarea muzeelor la educația patriotică și internaționalistă a oamenilor muncii. O atenție aparte a fost acordată și activității artistice de amatori.

⁸ Valeria Cozma, „Schimb de experiență cu colegii de la Universitatea de Stat din Republica Moldova”, *Codrul Cosminului. Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava*, 1 (1995), pp. 325-327.

⁹ *Ibidem*, p. 327.

Revelion – 2009

Acest subiect, în vogă pe atunci, a fost mai târziu studiat multilateral, și în anul 1981, la Editura „Știința” a fost publicată lucrarea „*Activitatea artistică de amatori a populației din RSS Moldovenească*”. Ambele lucrări au văzut lumina tiparului sub redacția doctorului în științe istorice Vladimir Țaranov.

Cu toate că aceste studii poartă pecetea timpului, fiind scrise în spiritul ideologiei marxist-leniniste, redactarea lor a constituit o perioadă importantă în pregătirea profesională a savantului Valeria Cozma.

Cercetarea istoriei culturii Moldovei în perioada sovietică a continuat în anii 1990-1991, în perioada studiilor de postdoctorat la Institutul de Istorie al AȘM. Atunci a fost elaborată monografia „*Cultura artistică a Republicii Moldova (1945-1985)*”, în care se examinează politica de deznaționalizare promovată de organele de partid și sovietice cu scopul constituirii în Moldova Sovietică a unei culturi noi, politizate, precum și consecințele acesteia pentru destinele culturii artistice naționale și intelectualității de creație. În 1993 monografia a fost recomandată pentru tipar la ședința Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. Însă din motive obiective și subiective, nu în ultimul rând, din lipsa de resurse financiare, nu a fost publicată. Lucrarea a servit ulterior ca sprijin pentru un seminar special, iar unele compartimente au fost publicate în reviste științifice.

La mijlocul anilor 2000 conferențiarul universitar Valeria Cozma revine la cercetarea intensă a istoriei culturii Moldovei în anii postbelici. Aceasta se explică prin faptul că Laboratorul științific „Probleme actuale de istorie

în sistemul învățământului universitar” (șef de laborator Valeria Cozma) a participat la concursul organizat de către AȘM cu proiectul „Impactul social al patrimoniului cultural-spiritual din Republica Moldova” și proiectul a fost aprobat.

Astfel, în anii 2006-2010, membrii laboratorului s-au preocupat de cercetarea temei respective. Aici V. Cozma a redactat și a publicat mai multe articole științifice: „Cultura sub dictat”, „Instituționalizarea sistemului sovietic de administrare a culturii în RSSM”, „Dinamica structurii intelectualității artistice și de creație din RSSM”, „Politica de ocrotire a monumentelor de istorie și cultură în Moldova Sovietică” etc.

În anii 2011-2014, împreună cu cercetătorii științifici, doctorii în științe istorice, conferențiarilor universitari Angela Lisnic, Valentin Burlacu, Valentina Enachi și alții, și-a adus aportul în calitate de cercetător științific coordonator la realizarea proiectului „Patrimoniul cultural-național din Republica Moldova – component al civilizației europene”, administrat, ca și proiectul precedent, de AȘM (director de proiect Valentina Ursu). Activitatea în cadrul acestui proiect s-a materializat prin redactarea și publicarea articolelor științifice și lucrărilor didactico-metodice: „Politica de repertoriu în arta teatrală din Moldova Sovietică”, „Politica de valorificare a patrimoniului artistic în Moldova Sovietică (1964-1985)”, „File din istoria Festivalului „Mărțișor” (coautor), „Cultura națională și europeană din perspectiva noilor paradigme ale cunoașterii. Ghid pentru masteranzi” (coautor).

Dna Valeria Cozma a participat la pregătirea și desfășurarea Conferinței științifice „Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural-național și european” (27-28 septembrie 2013) și a Conferinței științifice „Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric” (13-14 noiembrie 2014), organizate de către laborator.

În anii '90 ai secolului trecut, după ce Republica Moldova și-a declarat independența, în tânărul stat se sim-

Moderatoare a atelierului „Artă și ideologie” în cadrul Conferinței științifice „Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric”, Chișinău, 13 noiembrie 2014

*La aniversarea a 60-a a UPS „Ion Creangă”, Filarmonica Națională,
1 octombrie 2000. De la stânga la dreapta: L. Pogolșa, An. Lisnic,
N. Petrovski, E. Certan, J. Nastas, N. Chicuș, T. Selivestru,
V. Samoilenko, V. Cozma, V. Ursu*

țea o penurie de manuale originale de istorie, în care să fie promovate noile concepții ale instruirii în școala superioară și învățământul preuniversitar, în conformitate cu standardele europene. În anii 1996-1997, Ministerul Educației și Învățământului al Republicii Moldova, cu concursul Consiliului Europei și Băncii Mondiale, a organizat seminariile speciale, unde s-au discutat probleme stringente ale reformării învățământului istoric și principiile înaintate față de noile manuale de istorie.

Conferențiarul universitar Valeria Cozma, participând activ la aceste și alte dezbateri pe problemele respective, inclusiv la școala de vară organizată în august 1999, la Călărași, unde a fost redactat *Curriculum-ul la istorie pentru învățământul gimnazial*, s-a încadrat activ în munca de elaborare a manualelor la istoria universală modernă. Trebuie menționat faptul că acest fenomen era nou pentru țara noastră, deoarece până atunci în sistemul de învățământ se utilizau manualele la istoria universală elaborate și editate la Moscova. Prin urmare, experiență în acest domeniu nu exista. Mai mult decât atât, era necesar să fie revăzute radical principiile conceptuale și metodologice ale științei istorice.

Astfel, în colaborare cu conferențiarul universitar Constantin Drachenberg (USM) și cu colegul de catedră, profesorul universitar Euge-

*Familia Cozma împreună cu Boris și Ana Melnic
la aniversarea de 70 de ani a dlui Valeriu Cozma,
2 aprilie 2008*

niu Certan, în anii 1995-1996 au fost scrise și editate materialele experimentale pentru clasa a VII-a – *Istoria universală modernă*, partea I (1640-1815) și partea a II-a (1815-1850). Îmbunătățirea și definitivarea acestor lucrări, completarea lor cu aparatul metodic necesar (Pavel Cerbușcă, Valentina Haheu) au dus la publicarea primelor manuale de istorie universală modernă pentru clasele a VII-a și a VIII-a¹⁰. Manualul pentru clasa a VIII-a a fost tradus în limba rusă și este folosit până în prezent în toate instituțiile de învățământ preuniversitar din Republica Moldova. Ultima ediție a acestui manual a văzut lumina tiparului în anul 2011, la Editura „Prut Internațional”.

În toate activitățile sale dna Valeria Cozma a fost susținută și călăuzită cu prisosință de regretatul ei soț, Valeriu Cozma, doctor habilitat, profesor universitar la USM. De menționat că soții Cozma aveau nu numai același prenume, ci și aceeași profesie și specialitate. Într-o perioadă de timp ambii erau doctori în istorie, conferențieri universitari, suplinind și același post – șef Catedră Istoria Universală: el la USM, ea la UPS „Ion Creangă”.

¹⁰ Constantin Drachenberg, Eugeniu Certan, Valeria Cozma, *Istoria universală modernă (1640-1850). Manual experimental pentru clasa a VII-a*, Chișinău: Cartdidact, 1997; Idem, *Istoria universală modernă (1850-1914). Manual pentru clasa a VIII-a*, Chișinău: Prut Internațional, 1998.

Valeriu și Valeria Cozma, Pițunda, 1984

Valeria Cozma, la 40 de ani, cu soțul Valeriu, 1 aprilie 1984

Cu persoanele dragi, soțul Valeriu și feciorul Arthur, aprilie 2008

Valeria Cozma și soțul ei au obținut realizări considerabile nu numai în domeniul pedagogic și științific. Ei au reușit, de asemenea, să întemeieze o familie trainică, au fost împreună la bine și la greu circa 48 de ani, până la 15 martie 2012, când profesorul universitar Valeriu Cozma a plecat în eternitate. Au crescut și educat cu mare dragoste și responsabilitate un copil minunat, feciorul Arthur. După absolvirea Facultății de Istorie a Universității de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova, a Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București, a cursurilor de studii diplomatice pe lângă Ministerul Afacerilor Externe al Regatului Suedez și la Institutul Olandez de Relații Internaționale „Clingendael” din Haga, Arthur Cozma devine diplomat de carieră și obține titlul de doctor în științe politice.

* * *

În anii 1992-2010 Valeria Cozma a exercitat funcția de șef al Laboratorului științific „Probleme actuale de istorie în sistemul învățământului universitar”, consultant științific – prof. Boris Vizer. În anii 1990-1995 laboratorul a dezvoltat o nouă direcție științifică – „Viața social-politică a Moldovei”. Reieșind din necesitatea promovării noilor concepții în învățământul istoric universitar, în anul 1996 a fost reprofilată tematica și a fost schimbată denumirea laboratorului în „Probleme fundamentale ale

istoriei universale și naționale”, iar din 2001 – „Probleme actuale de istorie în sistemul învățământului universitar”. Anume membrii acestui laborator au elaborat primele manuale de istorie pentru învățământul preuniversitar: profesorii universitari Gh. Gonța, D. Dragnev, B. Vizer – la istoria românilor, iar C. Drachenberg, E. Certan, V. Cozma – la istoria universală modernă. Și totuși, atenția principală a fost acordată publicării lucrărilor științifice și științifico-didactice pentru învățământul istoric universitar. Astfel, au văzut lumina tiparului: în anul 2002 – prima crestomație la istoria universală modernă (autori: E. Certan, V. Cozma, S. Culea); în anul 2004 – primul suport de curs la istoriografia universală (autor An. Lisnic); în anul 2007 – primul manual la didactica istoriei (autor N. Petrovski).

O realizare importantă a Laboratorului științific „Probleme actuale de istorie în sistemul învățământului universitar”, condus de Valeria Cozma, a fost elaborarea manualului de istorie pentru învățământul universitar *Istoria modernă a Europei și Americii*, care a fost editat în anul 2002. La pregătirea pentru publicare a acestei lucrări au participat profesori de la UPS „Ion Creangă” (E. Certan, V. Cozma, N. Petrovski); Universitatea de Stat din Moldova (C. Drachenberg, I. Ojog), Universitatea „A.I. Cuza” din Iași (V. Cristian, A. Filimon)¹¹.

Valeria Cozma, fiind autoarea capitolelor referitoare la istoria Imperiului Rus în perioada anilor 1815-1870, de rând cu situația social-economică a Rusiei, acordă atenție și istoriei social-economice și politice a ținuturilor ucrainene, poloneze, a popoarelor din Caucaz, mișcărilor de eliberare socială și națională a popoarelor încadrate în acest imperiu.

Rezultatele cercetării unor probleme actuale ale istoriei moderne au fost publicate de Valeria Cozma în revista *Cugetul*: „Monarhia și parlamentarismul în Rusia (1906-1914)”, „Polonezii la răscrucea secolelor XIX și XX”, „Viața cotidiană în epoca modernă” etc.¹².

Printre lucrările științifico-metodice, un interes deosebit prezintă materialele metodice destinate pentru studenți și liceeni „*Viața social-economică și spirituală în epoca modernă*”¹³. Aici sunt examinate probleme actuale ale istoriei universale, perioada modernă, în trecut mai puțin cercetate: viața cotidiană, viața spirituală, evoluția mentalității etc. O atenție mare se acordă genezei și evoluției civilizației industriale, caracteristicilor generale și specifice ale dezvoltării economice a țărilor lumii în

¹¹ *Istoria modernă a Europei și Americii*. Vol. II, Chișinău: Prut Internațional, 2002.

¹² Vezi I.3. Publicațiile științifice și științifico-didactice.

¹³ Valeria Cozma, *Viața social-economică și spirituală în epoca modernă*, Chișinău, 2001.

epoca modernă. Din perspective noi sunt tratate problemele vieții sociale, o atenție sporită acordându-se cauzelor și consecințelor exploziei demografice, migrațiilor, diferențierii sociale a populației, altor fenomene și aspecte ale societății moderne. Într-un capitol separat este prezentată viața cotidiană în epoca modernă, constituirea noii mentalități, a spiritului de întreprinzător.

Printre subiectele elucidate un loc important îi revine culturii epocii moderne, rolului ei în viața societății, gândirii social-politice și filosofice, evoluției învățământului și a științei, a curentelor intelectuale și artistice, contribuției culturii românești la patrimoniul culturii universale.

Deosebit de solicitată de studenți și apreciată de către colegii de breaslă este lucrarea „*Inițiere în metodologia cercetării științifice*”¹⁴. Acest ghid a fost elaborat în baza unui studiu solid al lucrărilor științifice și metodice analizate critic de către autoare. Merită menționată structura lucrării, ce cuprinde examinarea minuțioasă a tuturor etapelor de redactare a unei teze de an la istorie. O atenție aparte se acordă studiului izvoarelor arhivistice, documentelor publicate, monografiilor, publicațiilor periodice. Foarte reușit este compartimentul ce cuprinde analiza și interpretarea materialelor selectate. Impresionează diversitatea materialelor propuse în anexe: principiile teoretico-metodologice și metodele particulare de cercetare a istoriei, critica izvoarelor, evitarea plagiatului, reguli pentru editare etc., ce sunt deosebit de utile pentru studenți în procesul de acumulare a materialelor documentare, a analizei și sintezei lor, precum și în prezentarea grafică a tezelor¹⁵.

Valeria Cozma și-a adus contribuția și la elaborarea materialelor metodice pentru masterat. Este una dintre autoarele Ghidului pentru masteranzi „*Cultura națională și europeană din perspectiva noilor paradigme ale cunoașterii*”. A expus aici mai multe materiale cu privire la cursul opțional „Fenomenul culturii sovietice”: programa analitică, sarcinile practice, bibliografia selectivă, lista publicațiilor V. Cozma la istoria culturii, lista operelor literare care au fost interzise de autoritățile sovietice etc.¹⁶ Prezintă interes indicațiile metodologice, principiile care urmează să fie luate în considerație de cercetătorii interesați de interpretarea obiectivă a fenomenului numit „*cultura sovietică*”¹⁷.

¹⁴ Valeria Cozma, *Inițiere în metodologia cercetării științifice. Teza de curs la istorie*, Chișinău, 2008.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 42-61.

¹⁶ *Cultura națională și europeană din perspectiva noilor paradigme ale cunoașterii*. Ghid pentru masteranzi, Chișinău, 2011, pp. 81-95.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 94-95.

Rezultatele cercetărilor personale și ale studierii minuțioase a istoriei moderne a țărilor Europei de Est, a culturii naționale și universale au fost materializate, pe parcursul anilor, și în activitatea didactică și de investigație științifică a studenților. Valeria Cozma este titulara a două cursuri opționale: „Cultura Moldovei în perioada anilor 1945-1985” și „Fenomenul culturii sovietice”, ce au contribuit la suscitarea interesului studenților pentru cercetarea istoriei culturii naționale și universale. Deseori referatele și comunicările prezentate de studenți la seminarii deveneau un imbold pentru decizia de a se specializa în domeniul culturii și a-și alege tema tezei de licență din acest domeniu. Cele mai solicitate teme pentru tezele de licență la acest domeniu au fost „Evoluția culturii teatrale engleze în sec. al XIX-lea”, „Dezvoltarea artelor plastice franceze în sec. al XVIII-lea”, „Realizările picturii franceze în sec. al XVIII-lea”, „Evoluția artei plastice franceze în sec. al XIX-lea”, „Evoluția culturii muzicale din Rusia în sec. al XIX-lea”, „Dezvoltarea culturii teatrale ruse în sec. al XIX-lea” etc.

*Redactarea tezei de licență a studentei
Spoitoru Viorica, iunie 2008*

Activitatea de investigație științifică a studenților în domeniul patrimoniului artistic național a fost orientată spre cele două perioade contradictorii din istoria Republicii Moldova: „Basarabia în cadrul României (1918-1940)” și „Moldova Sovietică – parte componentă a URSS”. Astfel, pe parcursul anilor, au

fost susținute cu succes mai multe teze de licență pe diverse probleme ale culturii artistice naționale și universale.

Una din preocupările Valeriei Cozma în calitate de conducător științific era orientarea studenților spre cercetarea nu doar a istoriei artelor, ci și a activității organelor de stat și a instituțiilor de cultură și artă pentru păstrarea și valorificarea operelor artistice și a componentelor care alcătuiesc cultura artistică – creator și consumator.

Printre cele mai reușite teze de licență dedicate problemelor culturii artistice naționale, care au fost înalt apreciate de către membrii Comisiilor de Stat menționăm lucrarea „Cultura Basarabiei în cadrul României întregite (1918-1940)”. Studenta Larisa Noroc a reușit nu numai să cerceteze

principalele realizări în domeniul artelor în perioada interbelică, ci și să elucideze procesele integrării Basarabiei în mediul culturii românești. Cercetarea temei respective a fost efectuată multilateral și temeinic în timpul studiilor de doctorat. Astfel, în anul 2006 L. Noroc a susținut cu succes teza de doctor în istorie pe tema respectivă (conducător științific V. Cozma), iar în anul 2009 Larisa Noroc a publicat lucrarea „*Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918-1940)*”, redactor științific V. Cozma.

În ultimii ani, una din cele mai reușite cercetări studențești în domeniul culturii artistice a fost efectuată de Cristina Zagoreț, care a susținut teza de licență, iar mai apoi teza de master „*Arta muzicală a Republicii Moldova în contextul culturii muzicale europene (1960-2012)*”. Autoarea a elaborat o lucrare originală în care a elucidat premisele și etapele evoluției artei muzicale autohtone în corespundere cu standardele și rigorile scenei europene, a evidențiat metodele și formele de afirmare a muzicii naționale pe arenă europeană după obținerea independenței Republicii Moldova. Zagoreț Cristina continuă cercetarea acestei teme în cadrul proiectului „Patrimoniul cultural-național din Republica Moldova – component al civilizației europene”, materializând colaborarea fructuoasă cu conducătorul ei științific, conferențiarul Valeria Cozma, în noi studii¹⁸.

Valeria Cozma își aduce contribuția la pregătirea cadrelor științifice de înaltă calificare și în calitate de membru al Seminarului științific de profil pentru susținerea tezelor de doctor. De opiniile și sfaturile sale au beneficiat doctoranzii cărora le-a fost referent oficial la tezele de doctorat: Valentin Burlacu, „*Instituțiile cultural-educative în viața spirituală a RSSM*”

Larisa Noroc, Valeria Cozma,
Valeriu Cozma, Valentina Ursu
la aniversarea a 70-a a Dlui
Valeriu Cozma, 2 aprilie 2008

¹⁸ Valeria Cozma, „Probleme ale valorificării culturii artistice în activitatea de investigație științifică a studenților”, în: *Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele Conferinței Științifice, 27-28 septembrie 2013*, Chișinău: Pontos, 2013, pp. 146-147.

*La susținerea tezei de doctor în istorie de către
Dna Diana Dumitru, 2001*

(Chișinău, 1994), conducător științific dr. Ion Țurcanu; Irina Cereș, „*Aderarea Republicii Moldova la organizațiile politice și economice internaționale*” (Chișinău, 1998), conducător științific prof. univ., dr. hab. Boris Vizer; Angela Lișman, „*Cultura în Basarabia sub dominația rusă 1870-1918*” (Iași, 1999), conducător științific: prof. univ., dr. Vasile

Cristian; Nicolae Crețu, „*Învățământul din Basarabia. 1870-1918*” (Iași, 2002), conducător științific: prof. univ., dr. Vasile Cristian.

Dna Valeria Cozma este un excelent îndrumător la practica pedagogică a studenților. Pe tot parcursul activității sale la Universitate a îndeplinit atribuțiile de metodist la stagiul de practică al studenților: Acestea au cuprins:

- familiarizarea studenților cu specificul activității instructiv-educative, cu problemele instituției de învățământ în care se desfășoară practica, cu documentele școlare de tip reglator și managerial;
- punerea la dispoziția studenților a documentelor curriculare specifice (planificări calendaristice, programe școlare, proiecte de lecții, alte materiale curriculare care îi pot fi utile studentului pe parcursul practicii pedagogice);
- îndrumarea studenților în pregătirea lecțiilor: prelucrarea didactică a conținutului științific, întocmirea proiectului de lecție, elaborarea mijloacelor de învățământ ce vor fi utilizate în clasă etc.

Grație pregătirii sale profesionale profunde, muncii fără răgaz în bibliotecă și arhive, Valeria Cozma s-a manifestat nu doar ca un pedagog și un manager talentat, dar și ca un savant experimentat. Rezultatele științifice în studiul istoriei moderne și contemporane, al istoriei culturii naționale și universale au fost înalt apreciate de comunitatea științifică: la 34 de ani a devenit doctor în istorie, la 42 de ani – conferențiar universitar și șef de catedră, la 48 de ani – șef de laborator științific.

Despre rezultatele activității sale științifice mărturisesc numeroase publicații: 2 monografii, 4 manuale pentru învățământul preuniversitar,

3 culegeri de documente și materiale, 5 lucrări metodicodidactice pentru studenți, numeroase articole în culegeri de studii și în reviste de specialitate: *Revista de Istorie a Moldovei*; *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, *Revista de științe socio-umanistice* etc.

Activitatea dnei Valeria Cozma este înalt apreciată de către colegi și de autorități. Pentru merite deosebite în dezvoltarea învățământului, Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău i-a conferit dnei Valeria Cozma titlul de *Professor Emeritus*.

Dna Valeria Cozma a reușit să adune în jurul său persoane care au calități proporționale cu încrederea pe care le-a acordat-o și le-a demonstrat-o în timp. Erudiția, exigența și disciplina, pe care le transmite și celor care o înconjoară, generozitatea, dorința de a sprijini și a face bine, modestia, tenacitatea și principialitatea o fac să fie un magnet spiritual nu numai pentru colegii de universitate, dar și în comunitatea științifică și pedagogică autohtonă.

La mulți ani, distinsă DOAMNĂ!

Valentina URSU

I.3. PUBLICAȚIILE ȘTIINȚIFICE ȘI ȘTIINȚIFICO-DIDACTICE

1. „Из истории деятельности клубных учреждений МССР по повышению культуры трудящихся (1959-1970 г.г.)”. *Известия Академии наук МССР. Серия общественных наук*, 1 (1974), pp. 83-90.
2. „Критика буржуазных фальсификаторов истории культуры Молдавской ССР”. În *Культурное строительство в Советской Молдавии*. Сборник статей. Coautor V. I. Țaranov. Кишинев: Штиинца, 1974, pp. 218-236.
3. „Роль самодеятельного искусства во взаимообогащении культур советских республик”. În *Единство и сотрудничество народов СССР*. Тезисы докладов и сообщений научной конференции. Кишинев: Штиинца, 1975, pp. 240-242.
4. „Творческая активность трудящихся МССР в развитии самодеятельного искусства (1959-1970 г.г.)”. *Известия Академии наук МССР. Серия общественных наук*, 3 (1976), pp. 37-46.
5. „Рост общественных начал в деятельности культпросветучреждений МССР в условиях развитого социализма”. În: *Великий Октябрь и расцвет советской культуры Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1977, pp. 119-123.
6. „Деятельность культурно-просветительных учреждений Молдавской ССР по повышению культуры трудящихся (1959-1970 гг.)”. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Минск, 1977.
7. *Активитатя ашезэминтелор културал-едукативе дин РСС Молдовеняскэ (1959-1970)*. Кишинэу: Штиинца, 1979.
8. „К проблеме исследования истории советской культуры”. *Известия Академии наук МССР. Серия общественных наук*, 3 (1980), pp. 89-93.
9. *Самодетельное художественное творчество трудящихся МССР*. Кишинев: Штиинца, 1981.
10. „Сотрудничество МССР с братскими республиками в области художественной культуры”. În: *Братский союз – основа расцвета советских республик*. Кишинев: Штиинца, 1982.
11. „Социалистическое строительство в Молдавской ССР в кривом зеркале буржуазной историографии”. În: *Критика буржуазных фальсификаторов истории Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1984. Coautor.

12. „Культурно-просветительная работа в массах”. În: *Культура Молдавии за годы Советской власти. Сб. док.* Том II, ч. I. Кишинев: Штиинца, 1984.
13. „Политико-воспитательная и культурно-просветительная работа”. În: *Культура Молдавии за годы Советской власти. Сб. док.* Том II, ч. II. Кишинев: Штиинца, 1985.
14. *Методические рекомендации к курсу „Основы научных исследований”*. КГУ, 1986. Coautor V.H. Козма.
15. *Подготовка текста лекции (методические рекомендации)*. Кишинев: Общество „Знание”, 1986. Coautor V.H. Козма.
16. „Роль культпросветучреждений и средств массовой информации”. În: *Строительство социалистической культуры в Молдавии (1917-1960 г.г.)*. Кишинев: Штиинца, 1987.
17. *История СССР (Досоветский период)*. Методические рекомендации по курсовым работам. Кишинев, 1989. Coautori: S. Custrabov, V. Țvirçun.
18. „Trepte ale învățământului de arte din Moldova”. *Revistă de Istorie a Moldovei*, 4 (1990): 48-52.
19. „Drama teatrului național”. *Панорама*, 17 (1990), pp. 37-39.
20. „Художественная культура Республики Молдавия в условиях партийного руководства”. *Revistă de Istorie a Moldovei*, 2 (1991), pp. 39-47.
21. „Cultura artistică a Moldovei în condițiile sistemului totalitar sovietic”, În: *Moldova: deschideri științifice și culturale spre Vest*, Chișinău, 1993, pp. 110-111.
22. „Programă pentru abiturienți la istoria universală modernă și contemporană”. *Cugetul*, nr. 2 (1993). Coautor.
23. *Istoria universală modernă. Partea I (1640-1815)*. Materiale experimentale pentru clasa a VII-a. Chișinău: Liceum, 1995. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
24. „Informație despre stagiul la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava”. *Codrul Cosminului*, Suceava, 1 (1995), pp. 326-327.
25. *Istoria universală modernă. Partea II (1640-1815)*. Materiale experimentale pentru clasa a VII-a. Chișinău: Liceum, 1996. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
26. „Structura intelectualității artistice a Moldovei (1959-1989)”. În: *Probleme ale științelor socio-umanistice și ale modernizării învățământului*. Chișinău, 1997, pp. 221-225.

27. *Istoria universală modernă (1850-1914)*. Manual pentru clasa a VIII-a. Chișinău: Prut Internațional, 1997. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
28. *Istoria universală modernă (1640-1850)*. Manual experimental pentru clasa a VII-a. Chișinău: Cartdidact, 1997. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
29. *Curriculum școlar pentru clasa a IV-a. Istorie*. Chișinău, 1997. Coautori: V. Haheu, Gh. Gonța, N. Chicuș et. al.
30. *Curriculum școlar pentru clasa a V-a. Istorie*. Chișinău, 1998. Coautori: V. Haheu, Gh. Gonța, N. Chicuș et. al.
31. *Curriculum școlar pentru clasa a VI-a. Istorie*. Chișinău, 1999. Coautori: V. Haheu, Gh. Gonța, N. Chicuș et al.
32. „Teatrul național în perioada postbelică”. În: *Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului*, Chișinău, 1999.
33. *Istoria universală modernă (1850-1914)*. Manual pentru clasa a VIII-a. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: Prut Internațional, 1999. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
34. *Новая история (1850-1914)*. Учебник для VIII-а класса. Chișinău: Prut Internațional, 1999. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
35. *Istoria universală modernă (1640-1850)*. Crestomație. Chișinău: Prut Internațional, 2000. Coautori: E. Certan, S. Culea.
36. „Viața cotidiană în epoca modernă”. *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, 1 (2000): pp. 35-38.
37. „Cultura epocii moderne”. *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, 2 (2000): pp. 56-63.
38. *Viața social-economică și spirituală în epoca modernă*. Materiale didactice pentru studenți și liceeni. Chișinău, 2001.
39. „Cultura sub dictat”. *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, 3-4 (2001), pp. 56-63.
40. „Rusia în anii 1815-1874; Teritoriile ucrainene în prima jumătate a secolului al XIX-lea; Polonia după Congresul de la Viena. Mișcarea de eliberare a poporului polonez (1815-1870); Popoarele din Caucaz în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Războiul caucazian”. În: *Istoria modernă a Europei și Americii*. Vol. II. Chișinău: Prut Internațional, 2002, pp. 153-208.
41. „Imperiul Rus la mijlocul secolului al XIX-lea; Imperiul Rus la sfârșitul secolului al XIX-lea; Cultura în a doua perioadă a epocii moderne”. În: *Istoria universală. Epoca modernă. Partea a II-a (1850-1914)*. Manual pentru clasa a VIII-a. Chișinău: Prut Internațional, 2003, pp. 24-27, 62-65, 100-107.

42. „Educația științifică a studenților”. În: *Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului*. Chișinău, 2004, pp. 443-446.
43. „Monarhia și parlamentarismul în Rusia (1906-1914)”. *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, 3 (2004), pp. 36-41.
44. *Новая история (1850-1914)*. Учебник для VIII-а класса. Chișinău: Prut Internațional, 2005. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
45. „Polonezii la răscrucea secolelor XIX și XX”. *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, 2 (2006): pp. 33-40.
46. „Instituționalizarea sistemului sovietic de administrare a culturii în RSSM”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II. Chișinău, 2007, pp. 216-221.
47. *Programă analitică la cursul „Istoria modernă a țărilor Europei de Est”*. Chișinău, 2007.
48. *Programă analitică la cursul opțional „Evoluția sistemului politic și administrativ al Rusiei în sec. XIX – încep. sec. XX”*. Chișinău, 2007.
49. *Programă analitică la cursul „Teoria și metodică cercetării științifice”*. Chișinău, 2007.
50. *Inițiere în metodologia cercetării științifice*. Teza de curs la istorie. Chișinău, 2008.
51. „Dinamica structurii intelectualității artistice și de creație din RSSM”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II. Chișinău, 2009, pp. 162-168.
52. „Politica de ocrotire a monumentelor de istorie și cultură în Moldova Sovietică”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II, Chișinău, 2010, pp. 573-578.
53. „Politica de repertoriu în arta teatrală din Moldova Sovietică”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II. Chișinău, 2011, pp. 310-318.
54. *Istoria universală. Epoca modernă. Partea a II-a (1850-1914). Manual pentru clasa a VIII-a*. Chișinău: Prut Internațional, 2011. Coautori: E. Certan, C. Drachenberg.
55. *Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale (1944-1991)*. Red. coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2012. Coautori: V. Enachi, A. Lisnic, V. Ursu, C. Zagoreț.
56. „Misiunea culturii în Moldova Sovietică (1953-1964)”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. III, Chișinău, 2012, pp. 78-82.
57. „Politica de stat privind formarea „noului” cititor sovietic în RSSM”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II. Chișinău, 2013, pp. 96-105.

58. „File din istoria Festivalului „Mărțișor”. Coautor: C. Rudei (Zagoreț). În: *Probleme ale științelor socioumane, conf. șt. a studenților (2012)*. Chișinău, 2013, pp. 111-117.
59. „Probleme ale valorificării culturii artistice în activitatea de investigație științifică a studenților”. În: *Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele Conferinței Științifice, 27-28 septembrie, 2013*. Chișinău: Pontos, 2013, pp. 144-147.
60. „Politica de valorificare a patrimoniului artistic în Moldova Sovietică (1964-1985)”. În: *Probleme ale științelor socioumaniste și modernizării învățământului*. Materialele Conferinței Științifice Anuale a Profesorilor și Cercetătorilor UPS „Ion Creangă”. Vol. 2. Chișinău, 2014, pp. 64-71.
61. „Promovarea artei muzicale naționale în spațiul cultural european”. Coautor: C. Rudei (Zagoreț). În: *Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric. In Honorem VALERIA COZMA*. Chișinău: Pontos, 2014.

Cristina RUDEI (ZAGOREȚ)

PARTEA A II-A

**MATERIALELE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE
13-14 NOIEMBRIE 2014**

II.1. ARTĂ ȘI IDEOLOGIE

RADIOUL INTERBELIC ÎN PROGRAMUL DE ACTIVITATE A CĂMINULUI CULTURAL DIN BASARABIA

Larisa NOROC,
conf. univ., doctor în istorie,
Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM

Summary

As a conclusion, in the interwar period, thanks to the cultural events, the radio was used more and more in the basarabean society. The radio shows had really important functions as: informational, initiation in different domains, practical functions, cultural synchronization, adaptation to romanian culture, national education. People who were owning a radio were benefiting of valuable information. The radio was a tool for promoting the national talents and art. The radio audition were considered as the most common promotional ways for national bands from Basarabia. The wider usage of the radio was helping to strengthen the cultural progress where a lot of provincial institutions were taking part of. Thanks to the cultural institutions, the radio became very common in many houses. Through the radio, people could learn about other villages and the activities of the cultural institutions. As the cultural awareness was growing more and more important, a lot of funds were starting to be collected for newer technical devises. In this way, the radio from Basarabia soon became a real competitor of the soviet radio post from Tiraspol which was leading a communist propaganda encouraging people to hate Romania and separation.

Keywords: *radio, cultural clubs, auditions radio, artistic activity, national colouring creation, spiritual integration, repertory, cultural propaganda, cultural movement.*

În perioada interbelică, tot mai mulți oameni de cultură subliniau importanța radioului ca mijloc de culturalizare a societății basarabene și, în special, a satului. Sociologul Dimitrie Gusti, istoricul și publicistul Alexandru Boldur¹, profesorul Onisifor Ghibu², prim-președintele Tribunalului Lăpușna, Eugen Ionescu-Dârzeu³ (director, în cadrul Societății Principele Carol, al Regionalei căminelor culturale din Basarabia), folcloristul Petru Ștefănuță ș.a. acordau o mare atenție alcătuirii programelor radio. Potrivit

¹ Boldur, Al. *Muzică în Basarabia. / Muzica românească de azi*. București: 1940.

² Ghibu, O. *Trei ani pe frontul basarabean*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 111. E. Ionescu-Dârzeu – prim-președintele Tribunalului Lăpușna, secretar al secției științifice și literare a Societății Astra basarabeană.

³ *Figuri contemporane din Basarabia*. Chișinău: ARPID, 1939, p. 77, 78.

lui Ionescu-Dârzeu, era nevoie de o administrare „rațională” a activității radioului, pentru a-l transforma într-un mijloc de educație și instruire. Bine monitorizat, radioul putea oferi sfaturi legate de economie, de popularizarea științei sau putea ajuta la inițierea tinerilor într-o anumită profesie. În felul acesta, radioul avea rolul de a completa demersurile școlii, bisericii, armatei și căminului cultural⁴. În lucrarea sa, *Muzica în Basarabia*, Alexandru Boldur propunea înființarea, pe lângă radio, a unor formațiuni simfonice ce vor promova muzica autohtonă. Petru Ștefănuță susținea că programul radioului trebuie să acorde mai mult spațiu de emisie pentru afirmarea unor colective artistice care au un repertoriu inedit.

Importanța radioului era mult apreciată și de către reprezentanții societăților culturale, una dintre acestea fiind „Astra basarabeană”. Activitatea acestei societăți era diversă și se desfășura pe mai multe paliere: literar-filologic, artistic, istoric, geografic-etnografic, științific, medical, juridic, școlar, social-economic, tehnic. La una din ședințele societății, președintele Onisifor Ghibu a vorbit despre importanța tehnicii în viața oamenilor și a pus problema tehnologizării Basarabiei. Pe la sfârșitul anilor '20, secția tehnică a organizat mai multe conferințe tematice. La una dintre ele, inginerul Mihai Podobă a abordat problema radiofoniei (*Despre radiofonie*)⁵. La 1 aprilie 1927, în cadrul altei conferințe ordinare a secției tehnice, inginerii Nicolae Profiri și Mihai Podobă au prezentat o altă comunicare despre *radiofonie*, oferind două audiții radiofonice⁶. Aceasta ne face să credem că în Basarabia s-au întreprins acțiuni în favoarea radiofoniei anterior anilor '30, cu atât mai mult că Radiodifuziunea română propaga programele sale la sfârșitul anilor '20 (1927) și avea mii de abonați.

În revista *Școala Basarabeană*, nr. 1 din ianuarie 1936, autorul Andrei Barbos a evidențiat importanța implementării radioului în școli, menționând următoarele: „Singurul mijloc de perfecționare pe care-l poate avea învățătorul de la sat este cartea. Radio este un mijloc care completează de minune cartea. Aparatul de radio, care până mai deunăzi nu intra decât în casele celor avuți, nu mai poate de aici înainte să lipsească nici din școală și nici din căminul modest al învățătorului”⁷. Din acest pasaj, înțelegem că în

⁴ Ionescu-Dârzeu, E. Societatea de Radio-difuziune și căminele culturale. // *Timpul*, 1937, 7 mai, p. 6.

⁵ Ghibu, O. *Trei ani pe frontul basarabean*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 132, 198.

⁶ Ibidem, p. 144.

⁷ Barbos, A. Importanța radioului pentru școli și sat. // *Școala Basarabeană*, 1935, nr. 13, p. 19; Idem. Radiofonia Școlară. // *Școala Basarabeană*, 1936, 20 ianuarie, nr. 1, p. 12.

anul 1936 radioul era deja un atribut al unor familii înstărite, or acest mijloc trebuia să devină un apanaj al maselor largi. Radioul trebuia nu doar să informeze ascultătorul despre evenimentele ce aveau loc în țară, dar și să propage cultura națională prin diferite metode – comunicări, cântece, teatru, deci să înfăptuiască educația națională.

În satul basarabean radioul pătrunde relativ târziu, cu precădere la sfârșitul anilor '30. În conformitate cu statistica din 1930, populația basarabeană era cu precădere rurală. Potrivit recensământului efectuat în anul 1930, coordonat de Ministrul Instrucției, Cultelor și Artelor – sociologul Dimitrie Gusti, din 18.052.896 de cetățeni ai României, 14.420.418 erau locuitori ai satelor (15.200 de sate, față de 172 de orașe). Prin urmare, țărâtimea, care reprezenta 80% din populația țării (72% din populația Basarabiei), constituia o bază socială importantă de consolidare a unirii, deci și a națiunii și a statului⁸. În același timp, satul se confrunta cu un șir de probleme grave: analfabetismul, ignoranța, lipsa igienei elementare⁹. Astfel, printre obiectivele politicii culturale se impunea imperios problema dezvoltării satelor, ceea ce se putea obține doar prin transformarea țăranilor în persoane instruite și cu o conștiință națională dezvoltată¹⁰. Întru realizarea acestui deziderat trebuia angrenat un ansamblu de instituții și modalități de acțiune, printre care și munca de voluntariat¹¹.

În perioada 1918–1940, un mijloc important pentru cultivarea popoului, în special al satului, a devenit căminul cultural. Activitatea acestei instituții presupunea completarea și perfecționarea continuă a cunoștințelor și abilităților acumulate anterior. Ea era concepută ca un așezământ de cultură pentru masele largi, o școală de participare și instruire a tineretului și a populației adulte, un parlament sătesc, al cărui program de activitate consta în rezolvarea problemelor vitale ale localității. Căminul era privit ca o organizație complexă, care trebuia să-și orienteze preocupările către redresarea situației economice, sanitare, instructiv-educative și culturale în ansamblu.

În prima etapă, înființarea căminelor culturale purta un caracter particular, dar ulterior, din 1938, odată cu votarea Legii privind Serviciul Social, acțiunea a căpătat un caracter oficial, obligatoriu, adesea inclus în

⁸ Gusti, D. *Opere*. În patru volume. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, vol. III, p. 202; Bodea, Gh. *Viața lui Carol al II-lea*. Cluj-Napoca: Dacia, 2008, p. 228.

⁹ Spiridonică, M. Realități sătești. // *Școala basarabeană*, 1935, nr. 14-15.

¹⁰ Livezeanu, I. *Op. cit.*, p. 115; Goga, O. *Naționalismul dezrobitor: permanența ideii naționale*. București: Albatros, 1998, p. 12, 543, 551.

¹¹ // *Căminul cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 369.

rândul sarcinilor ce reveneau nu numai autorităților școlare, ci și celor publice¹².

Într-un comunicat difuzat la radio, Gusti sublinia că munca pentru emanciparea satului trebuie să devină o datorie pentru oricine: „...profesorul, preotul, notarul, agronomul să nu fie promovat în funcții, până nu vor da dovadă de muncă în cămine. Munca de renaștere culturală trebuie să fie efectuată zi de zi, ceas cu ceas, întrunind toate elementele satului”. Tot el nota că România poate deveni membră a grupului națiunilor civilizate doar atunci când va avea sate dezvoltate¹³.

În Basarabia, primele cămine culturale au fost organizate de Societatea culturală *Astra basarabeană*¹⁴. Ulterior, cu un puternic efort s-au angrenat în această misiune *Fundația Culturală Regală Principele Carol*¹⁵, mai modest *Liga Culturală*¹⁶, *Casa Școalelor și a Culturii Poporului*, creând așezăminte în toate județele Basarabiei. Pentru a se evita discrepanțele în munca culturală, în anul 1933 a fost propus un proiect de lege pentru organizarea culturală, care stipula necesitatea elaborării unui plan de lucru model pentru toate căminele țării, „astfel ca să se muncească de toată lumea ca într-o singură tovărășie”. Peste 2 ani, în 1935, în cadrul congresului general al căminelor culturale, organizat de *Fundația Principele Carol*, a fost votat noul statut de activitate, care a fost susținut de mai multe societăți de cultură din țară¹⁷. Potrivit documentului, căminul urma să-și asume o sarcină complexă, orientându-și activitatea, concomitent, în 4 direcții: 1) sănătate (viza măsuri de igienă a corpului, educație fizică, curățenia satului); 2) muncă (dezvoltarea economiei, întemeierea relațiilor cooperatiste, efectuarea muncilor edilitare, întărirea rolului femeii în gospodărie); 3) suflet (valorificarea și educația moral-spirituală, artistică și națională); 4) minte (organizarea școlilor serale, șezătorilor cu conținut instructiv, bibliotecilor, librăriilor, muzeului, teatrului, cinematografului și radioului etc.).

¹² Gusti, D. Serviciul Social. // *Căminul cultural*, 1938, nr. 10, p. 479.

¹³ Gusti, D. Serviciul Social la radio. // *Căminul Cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 369; nr. 10, p. 479.

¹⁴ Ștefănuță, P. *Folclor și tradiții populare*. Chișinău: Știința, 1991, vol. II, p. 400; În 1934 au fost organizate cca 500 cămine în localitățile basarabene.

¹⁵ Ionescu-Dârzeu, E. Căminul cultural, organ de conducere și îndrumare al vieții sătești. // *Căminul cultural*, 1938, nr. 10, p. 498; Din 2034 de cămine din întreaga țară, cca 600 activau în Basarabia.

¹⁶ Gusti, D. *Op. cit.*, vol. III, p. 276; Halippa, P. Ardealul în Basarabia. // *Viața Basarabiei*, 1941, nr. 9-10, p. 107.

¹⁷ Gusti, D. *Op. cit.*, vol. III, p. 285.

Pentru eficientizarea receptării emisiunilor radio, în 1938, revista *Căminul cultural*, la rubrica *Buletinul Fundației*, a început să publice programul emisiilor radiofonice, fapt din care deducem că Radiodifuziunea română populariza programe importante pentru săteni: *Ora sătenilor*, *Ora străjeriei*, emisiuni de divertisment, conferințe culturale. Pentru copii era difuzată *Ora copiilor*. Conferințele transmise justificau rostul căminelor la sate, a școlilor sociologice, a Serviciului Social¹⁸, evaluau impactul reformelor (împroprietărirea, votul universal)¹⁹. În publicația amintită, era scos în evidență atât programul conferințelor radio, cât și numele raportorilor²⁰. Spre exemplu, în anul 1938, în lunile mai-iunie, au fost ținute următoarele conferințe:

1. 24 mai – Ap. Gulea, *Nevoia legalizării școlilor țărănești*;
2. 3 iunie ora 21.05 – Octavian Neamțu, *Nevoia legalizării muncii în echipe*;
3. 5 iunie ora 11.30 – Em. Bucuță, *Nevoia legalizării căminelor culturale*;
4. 7 iunie ora 20.55 – D. Gusti, *MS Regele și viața satului*.

Subliniem că mijloacele tehnice puteau suplini conducătorul căminului, din motiv că prin intermediul acestora se transmiteau conferințe științifice, concerte, piese de teatru, spicuri din istoria și experiența căminelor culturale model. Filmele difuzate urmăreau un scop educativ (spre exemplu *Luptele de la Mărășești*, *Războiul pentru întregirea neamului*) sau moralizator, în cazul când erau prezentate comedii. Prin urmare, radioul putea deveni un mijloc important de informare și educație pentru națiunea românească.

În perioada anilor '20-'40, aparatele radio era un lux pentru locuitorii satelor din România. Deși Ministerul de Interne a României a decis introducerea radioului la sate încă din 1935, nu s-a reușit din motive financiare²¹. Prețul aparatului și taxele mari împovărau utilizarea pe larg a acestui aparat, nu doar în regiunea basarabeană, ci și în întreg spațiul românesc. În funcție de calitate (numărul de lămpi), radioul avea prețuri variate. Conform presei timpului, basarabeni aveau radiouri cu valoare între 10-30 mii lei. Un alt motiv pentru care sătenii nu cumpărau aparate era însuși conținutul programului de radio, care avea puține ore pentru locuitorii satelor²².

¹⁸ Gusti, D. Serviciul Social la radio. // *Căminul cultural*, 1938, nr. 10, p. 479.

¹⁹ *Căminul cultural*, 1938, nr. 1, p. 14.

²⁰ *Căminul cultural*, 1938, nr. 5-6.

²¹ Barbos, A. *Radiofonia școlară*. // *Școala basarabeană*, 1935, nr. 13, p. 19.

²² Ibidem.

Am cules informații, care clarifică prezența aparatelor de radio în căminele culturale basarabene, din dările de seamă ale căminelor culturale, la compartimentul „Minte și suflet”.

Astfel, cca 50²³ de cămine aveau aparate de radio, printre care:

1. Căminul cultural „Ștefan Ciobanu” din comuna Talmaz, jud. Tighina. Aparatul a fost procurat cu 14.000 lei și avea în dotație lămpi²⁴. În perioada anului 1938, s-au efectuat 124 de audiții a emisiunilor: *Ora satului, Ora străjerilor, Ora copiilor*.
2. Căminul cultural „Lumina poporului” din comuna Cotiujenii-Mari, jud. Soroca dispunea de un aparat radio, care era în bună stare și a fost procurat cu 10.000 lei²⁵.
3. Căminul Cultural „Lumina” comuna Puhoiu, județ, Lăpușna posedă aparat radio cu 6 lămpi în valoare de 30.000 lei²⁶.
4. Căminul cultural „Lumina”, comuna Ion Gheorghe Duca²⁷, jud. Tighina.
5. Căminul cultural „Spiru Haret”, comuna Olănești, jud. Cetatea Albă.
6. Căminul Cultural „Ion Mihalache”, din comuna Sturzeni, jud. Tighina, care organiza audiții radio de trei ori pe săptămână și în toate sărbătorile.
7. Căminul Cultural din comuna Cârpești, jud. Soroca.
8. Căminul Cultural „Împăratul Traian”, comuna Costiceni, jud. Hotin. Radioul a fost pus la dispoziția membrilor căminului de președintele localului, medicul Gheorghe Munteanu²⁸.

În continuare, enumerăm căminele care își fixau în caietul de sarcini procurarea și audierea emisiunilor radio:

1. Căminul Cultural „Lumina poporului”, satul Alexăndrenii Noi, com. Bleșteni, jud. Bălți.
2. Căminul Cultural „Alexei Mateevici”, com. Taraclia, jud. Tighina;²⁹
3. Căminul Cultural „Munca”, din comuna Sângera, jud. Lăpușna.³⁰

²³ Ionescu-Darzeu, E. Societatea de Radio-difuziune și căminele culturale. // *Timpul*, 1937, 7 mai, p. 6.

²⁴ *Căminul cultural*, 1938, nr. 1, p. 14.

²⁵ *Căminul cultural*, 1938, nr. 1, p. 15.

²⁶ *Căminul Cultural*, 1942.

²⁷ Denumirea localității a fost dată în onoarea politicianului și omului de stat român I. G. Duca, asasinat de legionari în anul 1933.

²⁸ *Căminul Cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 357.

²⁹ *Căminul Cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 320.

³⁰ *Ibidem*.

Conform datelor oferite de Societatea Română de Radiodifuziune în presa timpului, taxele de radio constituiau 600 lei anual (ceea ce constituia 50 lei lunar). La solicitările basarabenilor privind oferirea de scutiri sau reduceri³¹, Societatea de Radiodifuziune a dat un răspuns negativ. În acest sens, menționăm că la congresul general al Căminelor Culturale din 7 iunie 1938, organizat la București, căminelor li s-au solicitat anticipat propuneri de eficientizare a activității lor. Toate propunerile parvenite de la conducătorii de cămine au fost concentrate într-un text publicat în presă. Printre ele se numărau: eficientizarea activității căminelor („...să fie constituite mai puține cămine, dar care să lumineze ca niște faruri, decât o mulțime de licurici, care abia se pot zări în întuneric”; acordarea de ajutoare pentru construcția localurilor proprii ale căminelor; inspectarea anuală a căminelor de persoane împuternicite ale Fundației. Printre cele mai frecvente solicitări au fost cele cu referință la radio și cinematograf. În legătură cu radioul, se cereau reduceri ale abonamentelor pentru cămine³². O altă cerere înaintată viza obținerea unei permisiuni de la Societatea de Radiodifuziune, astfel ca posesorii particulari de aparate radio³³ să le poată pune la dispoziție membrilor căminului cultural, în zilele de odihnă. O altă cerere era cu referire la cinematografie. Se solicita ca fiecare cămin județean să fie înzestrat cu aparate ambulante, care să proiecteze filme cel puțin o dată pe an, în fiecare sat³⁴.

Tot din presa timpului aflăm că, inițial, cererea privind scutirea sau reducerea de taxe nu a fost satisfăcută³⁵. Aceasta s-a întâmplat abia spre sfârșitul anilor '40. Într-un comunicat din 16 ianuarie 1943 publicat în presa timpului, Societatea Română de Radiodifuziune făcea cunoscut abonaților, prin adresa nr. 40.215 AMM, că tariful pentru căminele culturale sătești a fost de 300 lei anual până la 30.09.1941, dar urma să fie majorat la suma de 900 lei din 1.10.1941. Trimestrial, abonații puteau achita suma de 225 lei³⁶.

Deși radioul ca metodă de culturalizare era extrem de apreciat, totuși el nu constituia un mijloc de educație prioritar pentru satul interbelic. Spre

³¹ *Căminul cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 312.

³² Dogaru, D. Propunerile căminelor culturale cu ocazia congresului general din 7 iunie 1938. // *Căminul cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 288, 312.

³³ În perioada interbelică, unele familii mai înstărite care posedau aparate radio satisfăceau curiozitatea țaranilor prin oferirea posibilității de a asculta ocazional unele emisiuni. // *Căminul cultural*, 1938, nr. 1, p. 16.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Căminul Cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 312.

³⁶ *Căminul Cultural*, 1942, nr. 10-11-12, p. 366.

exemplu, în 1938 *Fundația Culturală Principele Carol* a organizat o cercetare sociologică în legătură cu bibliotecile căminelor culturale. În chestionare întâlnim și o informație despre căminul *Ion Gheorghe Duca* din județul Tighina, conform căreia biblioteca căminului avea în posesie unele lucrări, dar conținutul lor nu satisface interesele sătenilor și într-o mică măsură „contribuie la satisfacerea lor sufletească”. De asemenea, conducătorul căminului informa că dorește foarte mult să completeze biblioteca cu cărți potrivit nevoilor locale, dar autoritățile competente sunt în criză financiară. Lipsa de finanțe a fost cauzată de achiziționarea aparatului radio, în valoare de 14.500 lei, achitat în întregime în anul 1938³⁷. În răspunsul care a urmat către căminul *Ion Gheorghe Duca*, se menționa că în etapa inițială de constituire a căminelor este mai potrivit să se investească în bibliotecă și ulterior în radio. Răspunsul forului superior preciza : „fără îndoială, audițiile radio cer un efort mai mic pentru săteni decât lectura unei cărți. Dar impactul cărții nu se poate compara cu audițiile radio. Emisiunile radio pot fi ascultate doar într-un loc fix și la o anumită oră, pe când cartea poate fi citită și acasă și la orice oră. O bibliotecă bine organizată acoperă aproape toate trebuințele intelectuale ale satului, pe când audițiile radio răspund doar într-o infimă măsură acestor nevoi. Programele radio pot fi ascultate de săteni doar duminica și la ora satului, sau se poate audia o conferință, două, câteva cântece cu adevărat bune pentru sat. Programele din timpul săptămânii n-au aproape nici o legătură cu nevoile și priceperile sătenilor”³⁸. În acest context, menționăm că în timpul săptămânii erau difuzate piese de teatru, concerte de operă, cursuri de limba germană și franceză, conferințe științifice.

Desigur, anumite amendamente pot fi aduse în mod evident concluziilor de mai sus. Deși cartea este un mijloc indispensabil de educație, ideea că multe emisiuni nu erau pe măsura nivelului sătenilor e cel puțin reducionista. Această viziune nu ținea cont de faptul că printre locuitorii satelor existau și oameni instruiți sau cu o inteligență nativă, care le permitea accesul la informațiile presupus inaccesibile. Astfel, ei puteau deveni vectori de diseminare ai acestor informații în rândurile majorității sătenilor.

Printre avantajele indubitabile ale radioului s-a numărat și promovarea talentelor autohtone și a artei autentice. Spre exemplu, în urma organizării unui concurs al corurilor țărănești în capitala județului Hotin, cele mai bune formații au fost premiate și invitate să susțină un program muzical la

³⁷ *Căminul Cultural*, 1938, nr. 7-8, p. 316.

³⁸ *Ibidem*.

București, fiind înregistrate pentru emisiunile radio³⁹. De asemenea, la radio erau invitați să cânte adesea soliști vocali și instrumentiști de autentică factură țărănească. În zona muzicii culte au fost și artiști basarabeni care s-au remarcat la nivel național, activitatea lor fiind popularizată la radio: Alexandru Cristea, Ștefan Neaga, Eugen Coca, Marc Pester ș.a.

De o înaltă apreciere s-au bucurat la radioul național formațiile corale conduse de un maestru cunoscut melomanilor basarabeni, Al. Cristea. În anii 1920–1940, a fost dirijor de cor al Liceului Eparhial de fete nr. 3 din Chișinău. Repertoriul corului era variat, cuprinzând lucrări corale de toate genurile (începând cu cântece populare și terminând cu cele cu caracter religios). Datorită unui înalt nivel de interpretare, în scurt timp corul Liceului Eparhial a fost cunoscut în întreaga țară și în fiecare an era invitat să dea concerte la postul de radio București, transmise în direct³⁴.

Un pasionat culegător de cântece populare a fost compozitorul Vasile Popovici. Muzicianul a activat în cadrul Institutului Social Român din Basarabia și a adunat sute de producții muzicale din comuna Horodiște, județul Lăpușna, Copanca, județul Tighina. Enumerăm câteva din ele: *Câte lacrimi am vărsat; Dealule, face-te-ai luncă, Chira badei, Chira; Pe sub cer și pe sub stele; Dinaintea acestor case* ș.a. Multe din cântecele și colindele culese au fost armonizate pentru voce și pian. Unele dintre ele au fost interpretate la radio de către Societatea Muzicală *Carmen* din București.

Flautistul Gheorghe Bogoi a fost solist al Orchestrei Radio București între anii 1937-1938; Eugen Coca – violonist în Orchestra Radio București în anii 1934-1940; Iosif Dailis – solist al Orchestrei simfonice Radio București în perioada 1934-1940; Vera Encimen – a susținut recitaluri artistice la Radio București, interpretând creații de Chopin, Schumann, Rahmaninov; la sfârșitul anilor '30 violoncelistul Leonid Șerbacov a fost invitat să susțină recitaluri la radioul național; David Fedov (Feidman) – solist pianist la Radio București între 1934-1940; Etlea Oxinoit – solistă la Radio București în anii 1928-1935.

Instalarea postului Radio Chișinău a favorizat afirmarea multor absolvenți ai instituțiilor artistice autohtone: violonistul Beniamin Etinson a activat în Orchestra Radio Basarabeană între anii 1939-1940, iar Vasile Pocitaru între anii 1939-1941. De asemenea, au fost difuzate lucrări de debut ale compozitorilor basarabeni Eugeniu Coca și Ștefan Neaga⁴⁰. Cu

³⁹ Scripnic, Al. Opera culturală în nordul Basarabiei. // *Căminul cultural*, 1938, nr. 10, p. 546.

⁴⁰ ANRM. Fond. 679, inv. 1, dosar. 6152, f. 130; Maniulov, M. *Op. cit.*, p. 23; Arabajiu, R. Leonid Șerbacov, cel mai mare celist. // *Glasul națiunii*, 1993, nr. 18, p. 10.

concursul artistului Marc Pester (violinist, dirijor, pianist, acompaniator) și a altor muzicieni, precum Coca, a fost formată o orchestră care evolua periodic în spectacole sau emisiuni radiofonice.

În unul din articolele sale, Ionescu-Dârzeu acuza statul și Radiodifuziunea de atitudine iresponsabilă și mercantilistă față de sat, care marginaliza accesul populației rurale la programele destinate ei (*Ora satului* sau *De vorbă cu sătenii* aveau câte 15 minute, *Muzică populară*, jumătate de oră, iar câte 15 minute *Sfaturi pentru gospodari*, *Ora religioasă* și *Ora premilitarilor*). „În pofida faptului că Radiodifuziunea pune în aplicare programe interesante, pragmatice pentru sat, această funcție nu este realizată, deoarece nu se face nimic ca ele să fie ascultate de segmentul rural. Situația precară a sătenilor limitează educația cetățeanului. Prin urmare „*Ora satului* nu este ora satului, ci a puținilor abonați de la sate ai Societății”⁴¹. Tot el susține că „vreo 50 de cămine, din cele cca 600 câte avem în Basarabia, au făcut minunea că din toată sărăcia lor au cumpărat și instalat aparate de radio. Aceste aparate aduc lumea la cămin, unde ascultă ceea ce se difuzează pentru ea. Posesori de aparate de radio – văzând ce bune rezultate dau audițiile de radio la cămine au dus Duminică radioul lor în locaș și au chemat satul să asculte programele destinate pentru el. Unii din conducători, temându-se să nu fie considerați contravenienți la legea radio-difuziunii, au făcut întrebarea scrisă Societății dacă au voie să ducă, Duminică, aparatul lor la cămin. Răspunsul Societății a fost negativ”⁴². Ionescu-Dârzeu era de părerea că „Societatea nu pierde bănește nimic admitând să fie dus Duminică aparatul la cămin, sau scăzând taxa abonamentului pentru cămin. În satele sărace unde nu vor fi instalate aparate de radio, sătenii nu vor cunoaște că Radiodifuziunea difuzează cântece și cuvântări pentru ei”. Autorul era de părere că statul nu conștientiza faptul că țărănul poate cădea în mrejele celor cointeresați de șubrezierea României, fiind expus propagandei clandestine. Prin urmare, procurarea aparatelor și ascultarea programelor trebuia încurajată. „Este rău, dăunător chiar, că nu sunt instalate aparate de radio în toate satele, dar cel puțin acolo unde sunt, să se admită că acestea să poată fi puse în slujba informării și îndrumării localităților, la căminul cultural, fără nici o autorizare și fără nici o taxă, pe răspunderea conducătorilor acestor cămine”⁴³. În justificarea celor spuse mai sus este informația cu referire la radioul din Tiraspol,

⁴¹ Ionescu-Dârzeu, E. Societatea de Radio-difuziune și căminele culturale. // *Timpul*, 1937, 7 mai, p. 6.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

prezentată de folcloristul Petru Ștefănuță în lucrarea „Folclor și tradiții populare”⁴⁴. Autorul era de părerea că radioul de la Tiraspol avea o putere de emisie puternică, fiind auzit și în satele basarabene. Programul difuzat era conceput în două limbi – română și ucraineană, prin urmare accesibil auditoriului basarabean. Programul avea un caracter propagandistic sovietic, promovându-se idei antireligioase, antiromânești. Ideea luptei de clasă era foarte evidentă în programele literare și cele sociale difuzate din Tiraspol. Ștefănuță era mai optimist în ceea ce privește programele muzicale, executate foarte des de Ansamblul Național Moldovenesc condus de Gheorghe Murga. Cântecul și melodiile auzite și în satele basarabene erau specifice tuturor românilor: *Oleandra*, *Gâsca*, cântece de pahar, doine etc. Autorul preciza că ideile socialiste vor evolua sau dispărea, dar va rămâne veșnic spiritul românesc⁴⁵.

În concluzie, în perioada interbelică radioul este prezent tot mai mult în societatea basarabeană grație căminului cultural. Emisiunile difuzate prin radio aveau funcții extrem de importante: de informare, de inițiere în diferite domenii, practice, de sincronizare culturală, de adaptare la mediul românesc, de educație națională. Posesorii de aparate radio au beneficiat de audierea unor emisiuni valoroase. Radioul a devenit un mijloc de stimulare a talentelor autohtone, de promovare a artei autentice. Audițiile radiofonice serveau ca repere pentru formațiile artistice din Basarabia. Grație radioului, a fost coagulată mișcarea culturală, în această activitate fiind încadrate numeroase structuri și instituții ale provinciei. Căminul cultural a transformat radioul și alte mijloace tehnice, din bunuri particulare, în unele cu caracter general. Datorită radioului, s-a aflat de activitățile altor sate, de realizările căminelor culturale. Conștientizarea rostului culturii a făcut să fie adunate fonduri pentru procurarea unor mijloace tehnice noi. Astfel, radioul din Basarabia a devenit un mijloc de contracarare a radioului sovietic din Tiraspol, care avea scopul de a duce o propagandă comunistă, cominternistă, incitând la ură și la separare de România.

⁴⁴ Ștefănuță, P. *Folclor și tradiții populare*. Chișinău: Știința, 1991, vol. II, p. 381.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 282.

BIBLIOGRAFIE:

1. ANRM, Fond. 679, inv. 1, dosar 6152, f. 130.
2. Arabajiu, Rodion. *Leonid Șcerbacov, cel mai mare celist.* // *Glasul națiunii*, 1993, nr. 18, p. 10.
3. Bodea, Gheorghe. *Viața lui Carol al II-lea.* Cluj-Napoca: Dacia, 2008.
4. Boldur, Alexandru. *Muzica în Basarabia.* / *Muzica românească de azi.* București, 1940.
5. *Figuri contemporane din Basarabia.* Chișinău: ARPID, 1939.
6. Ghibu, Onisifor. *Trei ani pe frontul basarabean.* București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
7. Goga, Octavian. *Naționalismul dezrobitor: permanența ideii naționale.* București: Albatros, 1998.
8. Gusti, Dumitru. *Opere.* În patru volume. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, vol. III.
9. Ionescu-Darzeu, Eugen. *Societatea de Radio-difuziune și căminele culturale.* // *Timpu*, 1937, 7 mai, p. 6.
10. Livezeanu, Irina. *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930).* București: Humanitas, 1998.
11. Maniulov, Mihail. *Евгений Кока.* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1959.
12. *Școala basarabeană, 1935-1940.*
13. Ștefănuță, Petru. *Folclor și tradiții populare.* Chișinău: Știința, 1991, vol. II, p. 400.
14. *Viața Basarabiei, 1930-1941.*

PROBLEMA VALORIFICĂRII PATRIMONIULUI MUZICAL NAȚIONAL LA CONGRESUL I AL UNIUNII COMPOZITORILOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Valentina URSU,

conf. univ., doctor în istorie, Catedra Etnologie și Geografie,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Summary

The Union of Composers was one of the creative associations that held its activities within the Moldavian SSR, since 1940 and acted as a coordinator for composer and musicologist activities. The 2941 Fund – Union of Composers of MSSR, currently in the archive of socio-political organizations of the Republic of Moldova (AOSPRM) keep documents related to the activity of the association since 1947.

The 1st UCSM Congress is convened in 1956. It held jobs during the period of January 28 to February 2, 1956 in Chisinau. The participants were UCSM members, composers, musicologists, performers, representatives of other creative associations, guests from Moscow, Leningrad, Odessa, Kiev etc. The agenda included the report of UC Board of MSSR – Rapporteur L. Gurov; two other reports: the vocal compositions of Moldovan composers presented by D. Gherșfeld and the state of musicology and music critics in the country – Rapporteur A. Sofronovici.

One of the present problems in the speeches of all the speakers at the Congress was the attitude towards national musical heritage. But virtually all speeches of delegates and guests were related only to folklore and how it is preserved.

Through diligent study of the reports and other presentations, we cannot find an important reference of historical themes, except the revolutionary events and war. Only, to some minor extent, is mentioned cantata of „Stefan cel Mare” by ST. Denies. The past history of our people is a taboo for composers of the Soviet Moldova. Themes that become dominant are fighting for peace, socialist life priorities, the cult of revolutionary heroes and those related to the war and defense of homeland, the role of the communist leaders etc.

Keywords: *Congress, musical heritage, folklore, the cult of heroes.*

Problema cunoașterii și valorificării patrimoniului cultural național în perioada sovietică a fost un subiect prezent în strategia politicii culturale a PCUS. În corespundere cu strategia acestei politici, intelectualitatea artistică a fost obligată să elaboreze noi principii de creație. Acestea rezultau, pe de o parte, în analiza critică a moștenirii trecutului, iar, pe de altă parte, în studierea experienței „edificării triumfătoare a socialismului și a progreselor culturii socialiste”. Obiectivele menționate trebuiau să-și găsească expresia lor de bază în principiul realismului socialist – un principiu foarte vag și ambiguu.

În publicațiile științifice ale cercetătorilor din Republica Moldova, apărute în perioada sovietică¹ și la etapa contemporană² sunt analizate problemele activității compozitorilor în condițiile dominației ideologice a PCUS. Dar, problema valorificării patrimoniului muzical național la I-ul Congres al UCSM nu și-a găsit reflectare într-un studiu separat. Prezentul articol urmărește să analizeze acest subiect.

Uniunea Compozitorilor a fost una dintre asociațiile de creație ce a activat în RSS Moldovenească, din anul 1940, fiind coordonatoarea activităților compozitorilor și muzicologilor din republică. Fondul 2941 – Uniunea Compozitorilor din RSSM, aflat actualmente în Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), păstrează documente, referitoare la activitatea asociației începând cu anul 1947.

Presupunem că în anul 1940 a avut loc Congresul de constituire al Uniunii, care a aprobat Statutul asociației și a determinat obiectivele prioritare. Din păcate, prima variantă a Statutului nu s-a păstrat. De aceea vom examina unele prevederi statutare după documentele oficiale din anul 1948. Potrivit Statutului Uniunii Compozitorilor Sovietici din RSSM³ (nu este stipulat când și de ce structură a fost aprobat!)⁴, organul suprem de conducere al acesteia era Congresul. El urma să fie convocat la fiecare trei ani. Din atribuțiile funcționale ale Congresului, menționate în arti-

¹ *Искусство Молдавии. Исследования и материалы*. Кишинёв: Штиинца, 1975. Клетинич, Е.С.; *Композиторы Советской Молдавии*. Кишинёв: Литература артистикэ, 1987; *Композиторы Советской Молдавии. Краткий биографический справочник*. Кишинёв, 1967; *Культура Молдавии за годы Советской власти*. Сб. документов в 4-х томах. Т. 2, часть 1 и 2. Кишинёв: Штиинца, 1984-1985; *Музыкальная культура Молдавской ССР*. Москва: Музыка, 1978; *Музыкальное творчество в Советской Молдавии. Вопросы истории и теории*. Кишинёв: Штиинца, 1988; *Музыка в Молдове. Вопросы истории и теории*. Кишинёв: Штиинца, 1991.

² Burlacu Valentin. „Strategia politicii culturale în Moldova Sovietică”. În: *Probleme ale științelor socio-umanistice și modernizării învățământului*. Conferință Științifică Internațională *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” la 70 ani*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2010, pp. 465-470; Cozma Valeria. „Misiunea culturii în Moldova sovietică (1953-1964)”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II, Chișinău, 2012, pp. 78-82; Ghilaș, V., et al. *Arta muzicală din Republica Moldova: Istorie și modernitate*. Chișinău: Grafema Libris SRL, 2009; Ursu Valentina. „Repercutarea politicii Partidului Comunist în muzica Moldovei Sovietice”. În: *Probleme actuale ale istoriei contemporane naționale și universale*. – Chișinău: Centrul Editorial al U.S.M., 2000, p. 35-43; Ursu Valentina. *Politica culturală în RSS Moldovenească, 1944-1956*. – Chișinău: Pontos, 2013.

³ AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 7. Fil. 1-6.

⁴ Nota aut.

colul IV al Statutului⁵, făceau parte: examinarea și aprobarea Statutului Uniunii, soluționarea problemelor ideologice și artistice ale creației muzicale și a muzicologiei sovietice, examinarea și aprobarea rapoartelor de creație, organizaționale și financiare ale structurilor de conducere și de revizie ale Uniunii, alegerea organelor de conducere și de revizie ale Uniunii.

Dacă reieșim din simpla constatare că Uniunea a fost creată în anul 1940, până în anul 1956 urmau să se desfășoare câteva Congrese. I-ul Congres al UCSM este convocat abia în anul 1956, prevederile statutare de desfășurare a acestuia la fiecare 3 ani, fiind încălcate. El și-a ținut lucrările în perioada 28 ianuarie – 2 februarie 1956.

La lucrările Congresului au luat parte membrii Uniunii Compozitorilor Sovietici din Moldova⁶, reprezentanți ai asociațiilor de profil din Odesa, Kiev, Moscova, compozitori, muzicologi, scriitori, pedagogi de la instituțiile de stat, reprezentanți ai CC al PCM și ai autorităților din Moldova și URSS.

În URSS Congresele Uniunilor de creație, indiferent de profilul lor, aveau practic aceeași ordine de zi. Nu a făcut excepție nici Congresul compozitorilor din Moldova. El a examinat *Raportul Consiliului de Conducere al UCS din RSSM* – raportor Președintele Uniunii – compozitorul L. Gurov; două corapoarte: *Creația vocală a compozitorilor moldoveni*, prezentat de compozitorul D. Gherșfeld și *Despre starea muzicologiei și criticii muzicale în republică* – raportor muzicologul A. Sofronov; *Raportul Comisiei de Revizie*, alegerea noii componente a organelor de conducere și a delegaților la cel de-al II-lea Congres al UCS din URSS⁷.

Una dintre problemele prezente în alocuțiunile tuturor vorbitorilor la Congres a fost atitudinea față de patrimoniului muzical național.

Atât rapoartele, cât și comunicările delegaților prezentate în plenul Congresului au cuprins numeroase aspecte ale creației muzicale a compozitorilor. Dat fiind absența într-o perioadă destul de lungă de activitate a asociației a unei discuții ample, referitoare la locul și rolul muzicii în societatea sovietică, analiza genurilor și formelor muzicale preferate de compozitorii din Moldova etc., aceste discuții au demonstrat necesitatea și importanța Congresului în ansamblu.

⁵ AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 7. Fil. 5.

⁶ Către 1 noiembrie 1955 din UCSM făceau parte 20 de compozitori și muzicologi: Ș. Aranov, Vl. Boronciuc, Gh. Borș, D. Gherșfeld, Gr. Gherșfeld, L. Gurov, Al. Drapman, V. Zagorschi, S. Zlatov, Al. Kamenetki, B. Kotlearov, N. Leib, S. Lobel, A. Mulear, V. Poleacov, Al. Sofronov, O. Tarasenco, D. Fedov, S. Șapiro, P. Șerban. Dintre aceștia 11 erau evrei de naționalitate, 4 ruși, 2 ucraineni, 2 moldoveni și 1 țigan.

⁷ AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 234.

Conform directivelor ideologice, Raportul de activitate a Conducerii UCSM, prezentat de Președintele Uniunii, compozitorul Leonid Gurov, a debutat cu expunerea rolului muzicii în viața socială și personală, conștientizarea de către compozitori a semnificației muzicii în perioadele istorice precedente, necesitatea îndrumării ideologice comuniste etc.⁸ Raportul a cuprins o retrospectivă istorică a etapelor afirmării Uniunii Compozitorilor în societatea moldovenească.

Vorbind despre necesitatea cunoașterii și valorificării patrimoniului muzical național L. Gurov a menționat: „*Examinând perioada anilor '30 de apariție a muzicii profesionale în condițiile Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, constatăm crearea colectivului coral „Doina”, în baza activității de amatori, a Teatrului muzical-dramatic, a școlii muzicale de 10 ani etc. De aceste colective sunt strâns legate primele creații muzicale ale compozitorilor D. Gherșfeld, V. Poleacov, A. Kamenetki, P. Bacinin, G. Gherșfeld etc., ce au fost inspirate din folclorul național. Aceștia și alți compozitori au realizat o muncă demnă de apreciere în culegerea și valorificarea folclorului muzical din stânga Nistrului*”⁹.

Menționând dominarea formelor mici – a cântecelor și prelucrărilor melodiilor populare pentru voce și cor, L. Gurov evidențiază și primele încercări de compunere a operelor muzicale de proporții inspirate din folclor: *Cantata și suitele orchestrale* pe teme moldovenești de compozitorul N. Vilinski, *Prima simfonie* a compozitorului L. Gurov, *Cvartetul cu coarde* de S. Orfeev, *Rapsodiile moldovenești* de V. Smekalin etc.

Cu totul în alte culori este examinată creația compozitorilor ce activau în aceeași perioadă în Basarabia. Bunăoară, vorbind despre Șt. Neaga, L. Gurov zice că dânsul, urmând în acest timp studiile la București și Paris, este puternic influențat de impresionismul francez, ceea ce îl împiedică să valorifice elementul național moldovenesc. Cu toate că nu poate subaprecia totalmente valoarea operelor create de alt compozitor basarabean – Eu. Coca, care devine în această perioadă laureat al concursului internațional „G. Enescu” cu *Capriciul moldovenesc*, președintele L. Gurov afirmă că o altă creație semnată de Eu. Coca – opera „*Pasăre măiastră*” – nu poate fi considerată o reușită a compozitorului¹⁰.

Analizând cea de-a doua etapă de activitate a Uniunii Compozitorilor din Moldova Sovietică după anul 1940, raportorul scoate în prim plan

⁸ Raportul la I-ul Congres al Uniunii Compozitorilor Sovietici din Moldova. AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 234. Fil. 1-2.

⁹ AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 234. Fil. 4.

¹⁰ Ibidem. Fil. 5-6.

oportunitățile apărute în unificarea eforturilor intelectualității artistice de pe ambele maluri ale Nistrului în valorificarea patrimoniului muzical național. Astfel, sunt apreciate concertul pentru vioară, „*Poemul despre Nistru*”, cantata „*Ștefan cel Mare*” semnate de Șt. Neaga, activitatea de popularizare și propagare a muzicii moldovenești desfășurată de capela „*Doina*”, condusă de compozitorul D. Gherșfeld, creațiile vocale ale lui Eu. Coca, S. Șapiro, S. Zlatov, N. Ponomarenco etc. Raportorul susține că un rol deosebit de important în valorificarea cântecului popular l-a avut interpreta T. Ceban, grație căreia creațiile compozitorilor din Moldova Sovietică au devenit cunoscute publicului meloman de pe întreg teritoriul URSS¹¹.

Analizând cea de-a treia etapă în activitatea UCSM, începutul căreia este anul 1948, anul publicării Hotărârii CC al PC(b) din toată Uniunea „*Despre opera lui V. Muradeli*”, *O prietenie remarcabilă*”, vorbitorul apreciază această decizie ca un document de program pentru toți compozitorii Moldovei, care determină „calea evoluției muzicii sovietice”. Ținând cont de faptul că Congresul compozitorilor moldoveni avea loc în anul 1956, tenta ideologică este mai reținută în comparație cu declarațiile din perioada anilor 1948-1953. Rămânând încă captiv doctrinelor comuniste, totuși L. Gurov evidențiază și importanța creațiilor muzicale ale compozitorilor Șt. Neaga și Eu. Coca, care fusesse ținta atacurilor propagandistice bolșevice anterioare. L. Gurov analizează prezența elementelor folclorice naționale și în opera altor compozitori ai timpului: V. Zagorschi, D. Fedov, Al. Mulear, Al. Stîrcea, S. Zlatov, Ș. Aranov, S. Șapiro, Al. Kamenetki, V. Poleacov etc.

Constatând numărul mic al creațiilor muzicale pentru orchestra de instrumente populare „*Taraf*”, compozitorul L. Gurov expune o teză care, în opinia noastră, denotă o neînțelegere a importanței acestor colective pentru păstrarea și punerea în valoare a patrimoniului muzical național. Astfel, Dlui menționează: „*Pasivitatea compozitorilor noștri față de crearea lucrărilor pentru „Taraf” se explică nu doar prin nedorința de a scrie pentru el sau necunoașterea specificului instrumentelor populare. Problema constă în aceea că „Taraful” de mult timp a încetat să progreseze ca un colectiv de creație și nu mai corespunde cerințelor artistice mereu crescânde.*”¹² Această afirmație tendențioasă va fi infirmată de toată istoria ulterioară a muzicii populare naționale din Republica Moldova și nu doar de numărul lucrărilor scrise pentru colective de acest tip, dar și de succesul și răsunetul lor pe diverse meleaguri.

¹¹ Ibidem. Fil. 8.

¹² Ibidem. Fil. 16.

Raportul „*Creația vocală a compozitorilor moldoveni*” a fost prezentat de către compozitorul D. Gherșfeld la 30 ianuarie 1956, în cea de-a 3-a zi a Congresului. În cadrul analizei aspectelor generale ale genului, raportorul s-a referit la originile cântecului, evoluția și rolul cântecului în istorie, și, bineînțeles, la particularitățile acestui gen muzical. Vorbitorul rămâne fidel canoanelor ideologice ale timpului, caracterizând cântecul ca o „sursă de inspirație pentru deținuții politici, luptătorii pentru libertate în timpul Revoluției din Octombrie și din ilegalitate”¹³. D. Gherșfeld afirmă: „*Cântecul este genul principal al creației artistice populare și o sursă valoroasă pentru cultura muzicală națională, prezent la toate popoarele lumii. El exprimă gândurile, sentimentele și aspirațiile masei largi și joacă un rol deosebit de important în viața social-politică și culturală a societății.*”¹⁴ Compozitorul supune analizei creațiile vocale ale mai multor compozitori – membri ai Uniunii Compozitorilor din RSSM și constată că în RSSM există o criză a cântecului, care se exprimă prin trei momente: compozitorii se inspiră foarte puțin din cântecul popular, se publică un număr foarte mic de lucrări cu texte și partituri muzicale, se interpretează puține creații populare naționale¹⁵. Raportorul propune câteva sugestii ce ar ameliora situația în genul analizat și ar permite depășirea crizei. Dintre acestea evidențiem: stabilirea unor relații mai strânse cu masele largi; organizarea expedițiilor folclorice, acordând o mai mare atenție „cântecelor populare din perioada sovietică”; publicarea textelor și melodiilor cântecelor populare; realizarea emisiunilor radiofonice; colaborarea cu colectivele de artiști amatori. O propunere, în opinia noastră, interesantă, se referea la constituirea Secției Folclor în cadrul Filialei moldovenești a AȘM, ce ar avea ca sarcină cercetarea la nivel științific a istoriei evoluției culturii muzicale moldovenești în toate formele ei¹⁶.

Raportul Comisiei de Revizie a UCSM pentru perioada ianuarie 1955 – 1 ianuarie 1956 a cuprins o analiză a activității financiare a Uniunii¹⁷. Astfel, s-a menționat că pentru salariile membrilor UCSM au fost alocate 28.500 rub. Din bugetul de stat compozitorii moldoveni au primit:

- a) Birotică – 1.446 rub.
- b) Deplasări (probabil în raioanele republicii – n. aut.) – 2.600 rub.

¹³ Ibidem. Fil. 1.

¹⁴ Ibidem. Fil. 2.

¹⁵ Ibidem. Fil. 5-6.

¹⁶ Ibidem. Fil. 7.

¹⁷ Raportul Comisiei de Revizie al UCSM pentru perioada ianuarie 1955 – 1 ianuarie 1956. AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 235. Fil. 150-153.

- c) Cărți pentru bibliotecă – 4.000 rub.
- d) Reparația capitală a blocurilor – 2.577 rub.
- e) Alte cheltuieli: consultații, recenzii, interpreți, deplasări (considerăm că peste hotarele Moldovei) – 30.244 rub.¹⁸

Cercetând tabelul ce prezintă deplasările de creație, constatăm că ele s-au desfășurat prin raioanele republicii, precum și la Odesa și Moscova. Beneficiarii acestor deplasări au fost compozitorii L. Gurov, V. Poleacov, D. Fedov, A. Mulear, N. Leib, L. Berov; muzicologul B. Kotlearov.

Apreciind activitatea organizatorică și de creație a UC, acest raport menționează câteva aspecte pozitive în valorificarea tradițiilor populare: reflectarea „trecutului eroic al poporului moldovenesc” în lucrările compozitorilor Șt. Neaga „*Cântecul Renașterii*”, „*Poemul despre Nistru*”; Eu. Coca „*Doina nouă*”; prelucrări ale cântecelor populare în creațiile corale ale lui N. Ponomarenco; „*Fantezia moldovenească de dans*” semnată de Ș. Aranov; opera „*Grozovan*” de D. Gherșfeld.

Evaluând îndeplinirea planurilor individuale ale compozitorilor, membrii Comisiei de Revizie constată mai multe curențe, printre care se numără: propagarea slabă a creației compozitorilor moldoveni; legăturile sporadice ale compozitorilor cu colectivele Filarmonicii; absența culegerilor cu lucrările muzicale de proporții și a culegerilor de cântece populare¹⁹. Totodată, se menționează că înregistrarea folclorului se face nu cu ajutorul mijloacelor tehnice, dar după auz, și constatăm cu stupeoare că autorii Raportului regretă că „sunt înregistrate cântece și dansuri vechi”²⁰.

În alocuțiunile delegaților și oaspeților au fost analizate Rapoartele prezentate în plen, operele muzicale interpretate în cadrul Congresului, aspecte teoretice privind înțelegerea noilor principii de creație promovate de directivele PCUS, opinii cu privire la rolul și importanța valorificării creațiilor populare etc. Astfel, în adresarea Uniunii Scriitorilor Sovietici din RSSM²¹, prezentată de către A. Roșca, se apreciază activitatea compozitorilor, menționându-se: „Ceea ce au creat compozitorii Șt. Neaga, Eu. Coca, D. Gherșfeld, V. Zagorschi, S. Lobel ș.a. contribuie la evoluția culturii muzicale.”²² Frapează însă următoarea urare: „*Scriitorii din Moldova urează compozitorilor să dezvăluie cele mai bune tradiții ale*

¹⁸ Ibidem. Fil. 150.

¹⁹ Ibidem. Fil. 153.

²⁰ Idem.

²¹ Adresarea Uniunii Scriitorilor Sovietici din RSSM delegaților I-lui Congres al Compozitorilor din RSSM. AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 235. Fil. 61-62.

²² Idem.

muzicii moldovenești, pentru care un exemplu minunat îl reprezintă muzica clasică rusă și universală.” Această adresare denotă un tribut adus politicii culturale comuniste și o denaturare a procesului de valorificare a moștenirii culturale. Dar, în final, în același text, este expus un gând extrem de important pentru toți creatorii de artă: „*Trebuie cu dragoste să culegem folclorul moldovenesc.*”²³. În acest îndemn se regăsește adevărata stare de spirit a scriitorilor din Moldova, dar și o dovadă a rezistenței îndochinării lor.

Studiind atent rapoartele, precum și alocuțiunile delegaților și oaspeților Congresului, nu găsim o apreciere a temelor istorice, cu excepția evenimentelor revoluționare și a războiului. Doar tangențial este menționată cantata „*Ștefan cel Mare*” de Șt. Neaga. Astfel, conchidem că trecutul istoric al poporului nostru este un subiect tabu pentru compozitorii din Moldova Sovietică din aceste perioade. Dominante devin temele luptei pentru pace, prioritățile vieții socialiste, cultul eroilor revoluționari și ai războiului pentru apărarea Patriei, rolul liderilor comuniști etc. Foarte puțină atenție a fost acordată problemei cunoașterii și aprecierii întregului spectru al moștenirii culturale: vestigiile arheologice, monumentele din epoca antică, medievală și modernă, precum și din perioada anilor 1922-1940, obiceiurile și tradițiile populare etc.

Programul Congresului a cuprins mai multe concerte, organizate pentru delegații și oaspeții compozitorilor moldoveni²⁴. Astfel, din prima zi a Congresului, 28 ianuarie și până la 1 februarie, au fost prezentate numeroase creații muzicale, ce aparțineau membrilor Uniunii Compozitorilor din Moldova. Ele s-au desfășurat cu participarea Capelei „*Doina*”, Orchestrei Filarmonicii din Moldova, a soliștilor și colectivelor artistice profesioniste etc.

Rezoluția I-lui Congres al UCSM a evidențiat problemele principale asupra cărora urma să se desfășoare o largă activitate în perioadele ulterioare, precum și factorii și resursele necesare pentru realizarea directivelor Congresului²⁵. Dintre neajunsurile constatate în problema valorificării moștenirii culturale, Rezoluția a remarcat: cercetarea slabă a muzicii populare moldovenești, lipsa expedițiilor etnografice, închiderea Cabinetului de folclor al Conservatorului de Stat, neacordarea atenției cuvenite culegerii, studierii și propagării moștenirii artistice a compozitorilor Șt. Neaga, S. Zlatov, N. Ponomarenco etc.

²³ Ibidem. Fil. 62.

²⁴ Ibidem. D. 237. Fil. 1.

²⁵ Rezoluția I-lui Congres al UCSM. AOSPRM. F. 2941. Inv. 1. D. 235. Fil. 154-156a.

Partea decizională a Rezoluției cu referire la patrimoniul cultural a inclus următoarele:

- Congresul solicită Ministrului Culturii al RSSM redeschiderea Cabinetului de folclor al Conservatorului, lărgindu-i sfera de activitate prin atragerea folcloriștilor experimentați.
- Conducerea UC în colaborare cu Conservatorul și Filiala Moldovenească a AȘ a URSS să organizeze sistematic expediții folclorice, acordând atenție sporită *culegerii folclorului contemporan*.
- Conducerea UC să desfășoare o activitate mai largă pentru identificarea tuturor materialelor, ce țin de opera artistică a compozitorilor moldoveni, în scopul generalizării și publicării acestora.
- A adresa o interpelare Consiliului de Miniștri al RSSM privind crearea Sectorului de folclor pe lângă Editura de Stat a Moldovei, în vederea sporirii numărului de publicații dedicate operelor, prelucrărilor muzicale ale compozitorilor din Moldova, a înregistrărilor cântecelor și dansurilor populare etc.²⁶

Așadar, putem afirma că problema studierii și valorificării patrimoniului cultural național și-a găsit reflectare în cadrul lucrărilor I-lui Congres al UCS din RSSM. Cu toate directivele dogmatice comuniste privind modul de creare și păstrare a patrimoniului cultural național, considerăm că atenția acordată la Congres creației vocale, numărul concertelor incluse în Programul tuturor zilelor, unde au fost prezentate operele compozitorilor moldoveni create nu doar în perioada sovietică, ci și în cea precedentă, alocațiile financiare de stat pentru organizarea lucrărilor întregului Congres, ne mărturisesc despre locul pe care trebuia să-l ocupe muzica în viața culturală a societății sovietice.

Însă, practic toate Rapoartele și alocuțiunile delegaților și oaspeților s-au referit doar la folclor și modul de valorificare al acestuia. Lipsesc domenii foarte importante ale patrimoniului: tradiția istorică, aportul compozitorilor și interpreților din perioadele istorice anterioare, valorificarea tuturor genurilor și formelor muzicale naționale etc. Compozitorii, la fel ca și toți oamenii de artă, erau obligați să slăvească realizările socialismului și să justifice sistemul prin creația lor. În opinia noastră, problema valorificării patrimoniului era interpretată în mod dogmatic și tendențios, urmărind ștergerea treptată a diferențelor culturale dintre popoare.

²⁶ Ibidem. Fil. 155.

BIBLIOGRAFIE:

1. *Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM)*, F. 2941. Inv. 1. D. 7, 234, 235, 236, 237.
2. *Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale, 1944-1991*. Coord. V. Ursu. Selecție: Cozma V., Enachi V., Lisnic An., Ursu V., Zagoreț C. Chișinău: Pontos, 2012.
3. Burlacu Valentin. „Strategia politicii culturale în Moldova Sovietică”. În: *Probleme ale științelor socio-umanistice și modernizării învățământului*. Conferință Științifică Internațională *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” la 70 ani*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2010, pp. 465-470.
4. Cozma Valeria. „Misiunea culturii în Moldova sovietică (1953-1964)”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II. Chișinău, 2012, pp. 78-82.
5. Ghilaș, V., et al. *Arta muzicală din Republica Moldova: Istorie și modernitate*. Chișinău: Grafema Libris SRL, 2009.
6. Ursu Valentina. „Repercutarea politicii Partidului Comunist în muzica Moldovei Sovietice”. În: *Probleme actuale ale istoriei contemporane naționale și universale*. Chișinău: Centrul Editorial al U.S.M., 2000, pp. 35-43.
7. Ursu Valentina. *Politica culturală în RSS Moldovenească. 1944-1956*. Chișinău: Pontos, 2013.
8. *Искусство Молдавии. Исследования и материалы*. Кишинёв: Штиинца, 1975.
9. Клетинич, Е.С. *Композиторы Советской Молдавии*. Кишинёв: Литература артистикэ, 1987.
10. *Композиторы Советской Молдавии. Краткий биографический справочник*. Кишинёв, 1967.
11. *Культура Молдавии за годы Советской власти*. Сб. документов в 4-х томах. Т. 2, часть 1 и 2. Кишинёв: Штиинца, 1984-1985.
12. *Музыкальная культура Молдавской ССР*. Москва: Музыка, 1978.
13. *Музыкальное творчество в Советской Молдавии. Вопросы истории и теории*. Кишинёв: Штиинца, 1988.
14. *Музыка в Молдове. Вопросы истории и теории*. Кишинёв: Штиинца, 1991.

CREAREA MITULUI „MARI REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE” ȘI AL „BIRUINȚEI PUTERII SOVIETICE” ÎN MOLDOVA ÎN ISTORIOGRAFIA SOVIETICĂ MOLDOVENEASCĂ

Valentin BURLACU

conf. univ., doctor în istorie,

Catedra Istoria Românilor, UPS „Ion Creangă”

Summary

For moldavian communist leader, I. Bodiul, history represents more than a simple past, it represents a legitimating method for the present, the fight for the social progress. In this background a special attention is paid for revolutionary events from Russia and Bessarabia in 1917-1918.

The necessity motivation for the propagandism. that regal Romanian will ocupate the Bessarabia, results from the events in 1917-1918, I. Bodiul in case of the appointing the title of territory between Nistru and Prut uses in exclusive the toponimic „Moldova”; that in his thinking will mean, that their population are Moldavians and they differ from Romanian Nation.

Keywords: *the bolshevik, legitimation, fight, occupation, propagandism.*

Pentru liderul comunist moldovean I. Bodiul istoria este mai mult decât un simplu trecut, ea constituie un mijloc de legitimare a prezentului, a luptei pentru progresul social. În acest context o atenție specială este acordată evenimentelor revoluționare din Rusia și Basarabia din anii 1917-1918. Cu scopul de a legitima menținerea Basarabiei, la început în componența Rusiei Sovietice, iar mai apoi în cadrul URSS, „mitul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie” este transpus în „biruința revoluției socialiste și a puterii sovietice în Moldova”. „Revoluția din Octombrie” reprezintă, în aprecierea lui I. Bodiul, un eveniment epocal, care încununează consecințele „pozitive” ale „alipirii” ținutului la Rusia și a condus la emanciparea socială și națională a „poporului moldovenesc”. Unit în întreaga lui istorie prin „prietenia multiseculară” cu marele popor rus, poporului moldovenesc i s-a deschis drumul spre viitorul luminos – comunismul, pe care este hotărât să-l parcurgă alături de celelalte popoare ale patriei multinaționale. Conform scenariului lui Bodiul: „O cotitură radicală în destinele istorice ale norodului moldovenesc s-a produs în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Ca și în alte regiuni ale țării, muncitorii și țărani din Moldova s-au ridicat împotriva autocrației, au răsturnat puterea moșierilor și capitaliștilor și au instaurat, după Petrograd și Moscova [...] Puterea Sovietică pe tot teritoriul ținutului. Aceasta a fost o mare cucerire a no-

rodului și o mărturie a înaltei lui conștiințe revoluționare, coeziunii și năzuinței de a merge cu marele popor rus”¹. Într-un alt discurs, Bodiul avansează și mai mult în elogierea calităților revoluționare ale poporului moldovenesc: „Poporul trudit al Moldovei a rămas credincios întotdeauna ideilor leniniste ale unității cu toate popoarele Rusiei, ideilor internaționalismului proletar. Înaltul sentiment de solidaritate de clasă, educat de Lenin, energia revoluționară a partidului bolșevic au determinat succesul luptei politice din Basarabia. În urma victoriei răscoalei la Petrograd a fost stabilită Puterea Sovietică pe tot teritoriul ținutului...”². Cu astfel de calificative, prin participarea activă la revoluția din 1917, poporul moldovenesc trebuia să-și răscumpere „devierea naționalistă” și prestația slabă din revoluția din 1905-1907. Mai mult chiar, în acest context, se introduc elemente și aspecte noi, neîntâlnite anterior în discursurile lui Bodiul – lupta împotriva naționaliștilor burghezi moldoveni, ideile suveranității și autodeterminării popoarelor. Toate acestea sunt îndreptate, evident, împotriva politicii oficiale românești, care reabilitase, între timp, pe fruntașii mișcării naționale a românilor basarabeni, refugiați în Țară, și până atunci marginalizați și aflați în dizgrație. De asemenea, se încearcă acreditarea ideii precum că, poporul moldovenesc, ca urmare a revoluției bolșevice, a obținut dreptul la autodeterminare, de care, însă, va fi „privat mișelește” la scurt timp în urma „intervenției” armatelor României burghezo-moșierești.

Aceste teze, într-o formă sau alta, sunt enunțate în 1967, anul semicentenarului revoluției bolșevice. În articolul „Octombrie și transformările sociale”, dedicat acestei aniversări, publicat și la Moscova, I. Bodiul accentuează: „Mișcarea revoluționară din Moldova a atins punctul culminant la sfârșitul anului 1917 – începutul anului 1918. Muncitorii și țărani, împreună cu soldații revoluționari, strânși uniți în jurul bolșevicilor și măturând din calea lor pe naționaliștii burghezi, au instaurat curând, după biruința Marelui Octombrie la Petrograd, Puterea Sovietică în toată Moldova. Octombrie a adus libertatea multășteptată poporului moldovenesc, a pus bazele creării Statului Sovietic național”³.

Într-un alt articol apărut în legătură cu același eveniment, intitulat „Sub drapelul Marelui Octombrie”, sunt reiterate ideile respective: „O parte componentă indisolubilă a procesului revoluționar general, care a avut loc în întreaga Rusie, a fost revoluția proletară din Moldova. La sfârșitul

¹ *Comunistul Moldovei*, 1965, nr. 11, p. 10; *Moldova Socialistă*, 23, 24 noiembrie 1965.

² *Moldova Socialistă*, 7 septembrie 1967; *Cultura*, 9 septembrie 1967.

³ *Pravda*, 5 octombrie 1967; *Moldova Socialistă*, 6 octombrie 1967.

anului 1917 – începutul anului 1918 ea a biruit pe întregul teritoriu al ținutului. Pentru întâia dată în istoria sa multiseculară, poporul moldovenesc a devenit cu adevărat stăpân pe soarta sa. În fața lui s-a deschis posibilitatea de a începe realizarea aspirațiilor sale seculare, construirea unei vieți luminoase și fericite”. Urmează niște dezvăluiri și constatări care nu au nimic comun cu realitatea și constituie niște falsificări grosolane: „Oamenii muncii din Moldova au primit ca pe un act de mare umanism din partea partidului bolșevic și a Puterii Sovietice „Declarația cu privire la drepturile popoarelor Rusiei”, care a proclamat egalitatea și suveranitatea popoarelor, dreptul lor la autodeterminare, a desființat orice restricții și privilegii naționale și național-religioase. În rândurile poporului moldovenesc s-a desfășurat mișcarea pentru crearea unui stat național sovietic sau o republică sovietică socialistă în componența Rusiei”⁴.

Este adevărat că bolșevicii au proclamat dreptul națiilor din componența Rusiei țariste la autodeterminare până la despărțire, însă acest drept, cu excepții singulare, nu a fost respectat și nu a fost recunoscut, inclusiv în cazul românilor basarabeni. Atribuirea poporului moldovenesc a tentativei de a crea o republică sovietică socialistă nu corespunde realității. Unica formațiune statală formată în Basarabia în această perioadă a fost Republica Democratică Moldovenească, proclamată la 2 decembrie 1917 de Sfatul Țării, care nicidecum nu poate fi calificată drept „sovietică”, „socialistă”. Anume această republică, care mai întâi își va proclama la 24 ianuarie 1918 independența în hotarele Basarabiei istorice, ulterior, prin votul Sfatului Țării din 27 martie 1918, s-a unit cu România, act nerecunoscut și condamnat cu vehemență de regimul comunist și de istoriografia oficială pe tot parcursul existenței Uniunii Sovietice.

O neconcordanță și lipsă de logică se atestă și în corelația dintre „dreptul la autodeterminare” și mișcarea moldovenilor pentru crearea unui stat național în componența Rusiei. Or, realitățile din Basarabia de la sfârșitul anului 1917 – începutul 1918 erau de altă natură. Astfel, jafurile și distrugerile săvârșite de trupele ruse în retragere de pe Frontul Român, amenințarea Ucrainei de a îngloba ținutul în componența sa, pericolul militar bolșevic la est și al trupelor bolșevizate staționate în Chișinău și alte localități, precum și al Puterilor Centrale la vest și sud au făcut ca liderii și populația românească din Basarabia să-și îndrepte tot mai mult atenția spre România⁵. După proclamarea independenței de stat a Ucrainei la

⁴ *Moldova Socialistă*, 3 noiembrie 1967.

⁵ D. Citirigă, „Câteva considerații privind statalitatea pruto-nisteană între 1917-1918”, *Analele ANTIM*, 2004, nr. 5, p. 69.

13 ianuarie 1918, Republica Democratică Moldovenească urma, la rândul ei, să-și proclame independența pentru a nu deveni obiectul unor pretenții anexioniste⁶. La 24 ianuarie 1918 Sfatul Țării, în virtutea situației create și în corespundere cu voința poporului, a adoptat cu unanimitate de voturi Declarația de independență a Republicii Democratice Moldovenești. Este semnificativ faptul că Declarația începea cu sintagma „Moldoveni și noroade înfrățite ale Republicii Moldovenești” și conținea expresia cu caracter decizional: „Marea revoluție rusească ne-a scos din întunericul de robie, în care am trăit atâta amar de vreme, la calea dreptății și frăției. Prin jertfa și osteneala voastră, a tuturor, țara noastră, înfăptuindu-și dreptul dobândit de revoluție de a-și hotărî singur soarta, s-a declarat Republică Democratică slobodă”⁷.

Trecând prin mai multe stadii distincte, de la autonomie la independență, Unirea ca deziderat popular s-a realizat la 27 martie, când Sfatul Țării a votat: „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească, în hotarele dintre Prut și Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum 100 și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România”⁸.

Data fiind această situație, în discursurile ulterioare, Bodiul renunță la tentativa de a le atribui moldovenilor o mișcare pentru crearea statalității lor, limitându-se la formule mai puțin pretențioase. În articolul „Moldova renăscută”, publicat la Moscova și Chișinău, în legătură cu aniversarea a 30-a de la anexarea Basarabiei la URSS, I. Bodiul scrie: „La sfârșitul anului 1917 – începutul anului 1918 pe tot teritoriul ținutului triumfase Puterea Sovietică și poporul moldovenesc începuse să-și făurească o viață nouă, fără moșieri și capitaliști. El crease organele locale ale puterii – baza statului său sovietic național – confiscase pământurile moșierești, mănăstirești, începuse să exproprieze capitalul de stat”⁹. În articolul cu caracter istoric, publicat în 1972, fără a face careva concluzii la acest subiect, el se limitează la fraza: „După revoluția din Februarie 1917, muncitorii și țăranii din Moldova, urmând exemplul proletariatului din Petrograd și Moscova, au creat Soviete de deputați ale muncitorilor, țăranilor și soldaților și sub condu-

⁶ Gh. Cojocaru, *Sfatul Țării – itinerar*, Chișinău: Civitas, 1998, p. 42.

⁷ *Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, ed. Ion Calafeteanu și Viorica Moisuc, Chișinău: Hiperion, 1995.

⁸ *Ibidem*, p. 215.

⁹ *Pravda*, 28 iunie 1970; *Moldova Socialistă*, 30 iunie 1970.

cerea partidului bolșevic s-au ridicat la luptă pentru lichidarea orânduirii burghezo-moșierești”¹⁰.

Naționaliștii moldoveni rămân ținta atacurilor din partea lui Bodiul și în alte discursuri. Ei sunt declarați și etichetați drept „trădători” și „dușmani de moarte ai poporului moldovenesc”, lor li se încredințează toate relele, ațâțarea urii naționale, tendința de a menține regimul vechi etc. La un moment dat, lupta împotriva naționaliștilor este considerată una dintre trăsăturile fundamentale ale mișcării revoluționare din ținut din acea perioadă: „Una din particularitățile mișcării revoluționare din Basarabia în perioada dintre Revoluția din februarie și Marele Octombrie a fost lupta activă a oamenilor muncii împotriva naționaliștilor burghezi moldoveni, care au căutat în fel și chip să mențină și să întărească orânduirea burghezo-moșierească, opuneau poporul moldovenesc celorlalte popoare frățești din Rusia revoluționară. În scopurile lor de clasă, naționaliștii burghezi au creat organizația contrarevoluționară Sfatul Țării. Istoria dispune de un număr mare de documente, în care se dezvăluie ascuțimea luptei maselor largi de oameni ai muncii împotriva naționaliștilor burghezi și a planurilor lor murdare. În literatura didactică și politică sunt citate multe din aceste exemple grăitoare. Multe din ele nici n-au fost încă publicate. Puternica mișcare populară pentru libertățile sociale a măturat din calea ei în acele zile pe naționaliștii burghezi. Încercările lor de a împiedica prin orice mijloace victoria revoluției socialiste în ținutul nostru s-au dovedit zadarnice. Muncitorii și țărani nevoiași, uniți în jurul bolșevicilor, îndată după victoria Marelui Octombrie la Petrograd și în alte orașe ale țării, au instaurat Puterea Sovietică pe întregul teritoriu al Moldovei”¹¹.

Treptat noțiunea de „dușman” al revoluției socialiste capătă noi coordonate în discursurile lui Bodiul, incluzând, pe lângă „naționaliști”, și alte „elemente” ostile de clasă: „Revoluția socialistă, instaurarea Puterii Sovietice în Moldova au avut loc în condițiile luptei ascuțite și crâncene a bolșevicilor, clasei muncitoare, țăranilor și soldaților revoluționari împotriva eserilor de dreapta, menșevicilor, naționaliștilor burghezi, comandamentului contrarevoluționar al frontului și altor forțe reacționare”¹².

În articolul cu pretenție științifică, noțiunea de „naționalist”, în genere, este omisă, făcându-se uz de un termen general, în spiritul teoriei marxist-leniniste „a luptei de clasă”: „Pierzând pozițiile economice și politice, dușmanul de clasă, ca și în alte regiuni ale țării, a încercat să oprească

¹⁰ I. Bodiul, „Prisoedinenie Bessarabii k Rossii i istoriceskie sudby moldavskogo naroda”, *Voprosy istorii*, 8 (1972), p. 6.

¹¹ *Moldova Socialistă*, 16 februarie 1967; *Cultura*, 18 februarie 1967.

¹² *Moldova Socialistă*, 3 decembrie 1967.

marșul triumfal al revoluției. El era gata la orice: teroare și omor, la trădare și înșelăciune. Asociindu-se, contrarevoluția basarabeană a creat organul său burghez, Sfatul Țării, care depunea eforturi pentru a opri cu orice preț instaurarea Puterii Sovietice în ținut”¹³. Scopul urmărit era de a discredita Sfatul Țării și a demonstra că poporul a fost împotriva actului din 27 martie 1918.

Un subiect arhiimportant în discursurile lui I. Bodiul, care s-a impus în contextul aprofundării disensiunilor sovieto-române pe „problema Basarabiei” a fost nu numai cel „al biruinței și instaurării Puterii Sovietice în Moldova”, dar și când s-a produs acest eveniment. La momentul când liderul de la Chișinău s-a implicat în disputa pe probleme de ordin istoric cu „oponenții” săi burghezi, oficialitățile și istoricii din România, în istoriografia sovietică moldovenească, deși se „demonstrase” că revoluția bolșevică ar fi biruit în ținut, nu exista o opinie unică la ziua când a fost instaurată Puterea Sovietică¹⁴. Din aceste considerente, inițial, în textele lui Bodiul se făcea uz de fraza „la sfârșitul anului 1917 – începutul anului 1918”. Dincolo de aspectul pur „științific”, care nu valora nimic în virtutea adevărului istoric, stabilirea limitelor cronologice ale acestui eveniment avea, în cazul RSSM, mai întâi de toate, o conotație politico-ideologică. Propaganda comunistă era cointerесată de regizarea unui astfel de scenariu, conform căruia „cotropirea Basarabiei” de România regală ar fi fost un prim act al „agresiunii” întreprinse din exterior asupra unui teritoriu al Rusiei Sovietice, unde deja se instaurase puterea „muncitorilor și țăranilor”. Se justifica astfel actul „eliberator” din 1940 ca un „triumf al adevărului istoric” și „restabilire a dreptății”. De asemenea, „poporului moldovenesc” i se oferea o „sărbătoare” de sorginte sovietică care trebuia să-l plaseze alături de alte popoare ale Uniunii Sovietice, în primul rând, de poporul rus, care au înfăptuit Marele Octombrie¹⁵.

Discuțiile istoricilor referitor la data „biruinței Puterii Sovietice” în Moldova au durat mai mult de un deceniu, fără niciun rezultat. Dar, cu ocazia sărbătoririi celor 50 de ani ai revoluției bolșevice, conducerea de partid din republică a cerut istoricilor să-și precizeze atitudinea. În con-

¹³ I. Bodiul, *op. cit.*, p. 6.

¹⁴ A se vedea mai pe larg: I. Grosul, N. Mohov, *Istoriceskaia nauka Moldavskoi SSR*, Moscova: Nauka, 1970, pp. 78-86; A.S. Esaulenco, M.M. Ghițiu, „Pobeda sotzialisticeskoi revoliutzii v Moldavii v sovetskoi istoriceskoi nauke”, în: *Istoriceskaia nauka Sovetskoi Moldavii*, red. resp. Țaranov V., I., Chișinău: Știința, 1984, pp. 39-50.

¹⁵ V. Burlacu, „Impactul relațiilor sovieto-române asupra politicii culturale din RSS Moldovenească”. În: *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*, coord. S. Musteață, Chișinău: Pontos, 2012, p. 301.

secință, deși nu exista niciun document istoric care ar permite să se tragă atare concluzie, s-a hotărât că „biruința Puterii Sovietice” ar fi avut loc la 1 ianuarie 1918, stil vechi, sau 14 ianuarie, stil nou, 1918¹⁶. Acest eveniment a fost legiferat pentru prima dată într-un document de partid. Era un impact al relațiilor sovieto-române, care coincidea cu aniversarea de 50 de ani ai revoluției bolșevice. În Hotărârea CC al PCM „Cu privire la sărbătorirea jubileului de 50 de ani ai instaurării Puterii Sovietice în Moldova”, adoptată la începutul lunii decembrie 1967, se afirma (stabilea) explicit: „Pe data de 14 ianuarie 1918 (1 ianuarie stil vechi) întreaga putere de stat de pe teritoriul Moldovei a trecut în mâinile Sovietelor. Forțele contrarevoluționare au fost zdrobite și paralizate. Această dată a intrat în istoria poporului moldovenesc ca ziua victoriei revoluției socialiste în ținut, revoluție care a pus capăt robiei, asupririi, exploatării crunte, ignoranței și lipsei de drepturi și care a deschis cale largă făuririi unei vieți noi”. Drept urmare, CC al PCM a hotărât „a marca la 14 ianuarie 1968 jubileul de 50 de ani ai instaurării Puterii Sovietice în Moldova ca unul dintre cele mai importante evenimente istorice în viața norodului moldovenesc”¹⁷.

Astfel, la începutul anului 1968, în RSSM, pentru prima dată a fost omagiat oficial un eveniment inventat de sorginte sovietică – așa-zisa instaurare a puterii sovietice în Moldova, atribuindu-i-se evenimentului respectiv o conotație specială. Proiectul comunist de „sărbătorire” a biruinței puterii sovietice în ținut și campania propagandistică de care este însoțit, se înscriu în strategia de deznaționalizare a românilor de la est de Prut. Mesajul antiromânesc este evident. Manifestările organizate de autoritățile comuniste de la Chișinău cu prilejul așa-numitei a 50-a aniversări de la biruința revoluției socialiste în ținut poartă un caracter propagandistic, fiind o campanie ordinară de îndoctrinare politică a populației. Prilejul este folosit la maximum de autorități pentru propagarea „moldovenismului” și exacerbarea antiromânismului. Această dată a fost oficializată la 14 ianuarie 1968, când la Chișinău a avut loc o adunare solemnă a reprezentanților organizațiilor de partid, sovietice și obștești din republică, închinată celei de-a 50-a aniversări a stabilirii puterii sovietice în Moldova. Evenimentul se încadrează în șirul măsurilor consacrate aniversării a 50-a a biruinței revoluției bolșevice și „marșului triumfal al Puterii Sovietice”, precum și contracarării acțiunilor desfășurate de conducerea de la București. În discursul introductiv, I. Bodiul afirmă sus și tare că în Moldova ar fi biruit

¹⁶ I. Țurcanu, „Istoriografia din Moldova Sovietică între știință și propagandă”, *Revista de Istorie a Moldovei*, 1994, nr. 3-4, p. 7.

¹⁷ *Moldova Socialistă*, 3 decembrie 1967.

revoluția socialistă într-o luptă crâncenă cu contrarevoluția și naționaliștii moldoveni, care tindeau să se mențină la putere, specificând: „Folosind situația revoluționară ce s-a creat în Rusia, măturând din drumul său pe naționaliștii burghezi și pe alți reacționari, muncitorii și țăranii din Moldova, în alianță cu soldații revoluționari, sub conducerea bolșevicilor, au stabilit, la 14 ianuarie 1918, Puterea Sovietică pe întregul teritoriu al ținutului. Astăzi fericitul norod moldovenesc marchează cu bucurie și solemnități jubileul de 50 de ani al acestei date, care a intrat în istorie ca zi a biruinței revoluției socialiste în Moldova”¹⁸.

Cu referință la astfel de falsuri, M. Bruhis a demonstrat, în baza mai multor documente, că „puterea sovietică nu a fost instaurată în Basarabia nici în decembrie 1917 și nici în ianuarie 1918” și că „până la mijlocul anului 1940, Basarabia nu a fost niciodată, „un pământ sovietic”¹⁹. Și după cum afirmă istoricul Gh. Negru: „Însă chiar dacă ar fi biruit în ianuarie 1918 (ori și mai înainte, după cum subliniau, în anii '40-50, unii istorici din RSSM), Puterea Sovietică, ea nu ar fi avut, în cele câteva zile cât ar fi durat, nici cea mai mică influență asupra dezvoltării naționale a moldovenilor”²⁰. Însă o atare stabilire a datei era necesară pentru a construi un proiect politic care să justifice pretențiile teritoriale, capabil să legitimizeze reîncorporarea Basarabiei la URSS într-o anumită perspectivă.

Pentru I. Bodiul, ca și pentru istoriografia comunistă, manipularea faptului istoric reprezintă o necesitate ideologică primordială. În acest context, proiectul mitului „revoluției socialiste” și al „biruinței puterii sovietice în ținut” este elaborat de el în așa fel, încât trecutul apare într-o lumină favorabilă pentru partidul comunist, care, prin reprezentanții săi, este făptaș la toate acele evenimente. Trecutul devine o componentă esențială a luptei partidului bolșevic pentru preluarea puterii de stat, care este în mod obligatoriu forța conducătoare și îndrumătoare a acestui proces. Scenariul acestui proces însumează toate elementele obligatorii, clasice pentru desfășurarea lui: premise, conducători, forțe motrice, aliați etc. Astfel, succesul biruinței puterii sovietice în ținut a fost determinat de conducerea din partea partidului bolșevic în frunte cu Lenin, ajutorul și influența din partea proletariatului rus de la Petrograd și Moscova, unde mai întâi a avut loc revoluția și mai apoi s-a extins la periferiile naționale, solidaritatea și internaționalismul popoarelor Rusiei, coeziunea dintre clasa muncitoare ca avangardă și țăranimea săracă drept aliat principal.

¹⁸ *Moldova Socialistă*, 16 ianuarie 1967; V. Burlacu, *op. cit.*, p. 301.

¹⁹ M. Bruhis, *op. cit.*, pp. 192-193.

²⁰ Gh. Negru, *op. cit.*, p. 87.

Prietenia, legăturile multisekulare și internaționalismul popoarelor Rusiei devin argumentele istorice și politice decisive ale succesului în lupta de clasă. Prin „trecutul glorios” comun, uniți în întreaga lor istorie multiseculară în lupta împotriva dușmanilor externi, ulterior sub conducerea partidului bolșevic, în lupta împotriva dușmanului intern comun (autocrația) și pentru apărarea „Patriei socialiste”, se trasa „viitorul radios” pentru aceste popoare – construcția comunismului, care a început odată cu biruința „Marelui Octombrie”. De acum înainte noțiunile de „Patrie sovietică”, „Partid Comunist”, „patriotism și internaționalism” devin indispensabile pentru noul mod de viață.

Construcții ideologice de așa gen sunt prezente în mod obligatoriu, sub o formă sau alta, în toate discursurile politice ale lui I. Bodiul. În primul său discurs cu caracter istoric se afirmă: „În lupta pentru Puterea Sovietică și apărarea primei republici socialiste, atât în anii războiului civil, cât și în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, s-a manifestat în mod deosebit de viu solidaritatea de clasă a maselor truditoare de diferite naționalități ale țării noastre. Unite prin mărețele idei ale marxism-leninismului și condus de gloriosul Partid Comunist, popoarele țării noastre multinaționale au luptat cu bărbăție pentru cinstea și libertatea Patriei lor, pentru idealurile comunismului. Principala forță de cimentare în această luptă a fost marele popor rus. Numai unindu-se strâns în jurul norodului rus, au putut toate popoarele țării noastre să obțină biruințe de însemnătate istorică mondială”²¹.

În discursurile următoare, ideile respective sunt dezvoltate și capătă noi coordonate, în pofida adevărului istoric. Strategia propagandei comuniste, în discursurile lui I. Bodiul, pentru definirea caracterului și conținutului mișcării revoluționare din ținut, se întemeiază pe presupusul fapt că „poporul moldovenesc”, animat de spiritul frăției și internaționalismului, și-a unit forțele cu marele popor rus și popoarele conlocuitoare în lupta pentru scuturarea jugului asupririi naționale și sociale din partea țarismului: „Muncitorii, țăranii din Moldova, care au luptat mulți ani împreună cu clasa muncitoare și țăranimea din întreaga Rusie împotriva autocrației, capitaliștilor și moșierilor, pentru dreptate socială, pentru lichidarea exploatării și a jugului național, au primit știrea victoriei revoluției socialiste în centrul țării cu mare entuziasm. Oamenii muncii au desfășurat o luptă activă pentru instaurarea Puterii Sovietice în ținut, pentru traducerea în viață a decretelor leniniste [...]. Clasa muncitoare multinațională a Moldovei [...] a fost forța principală în lupta pentru biruința revoluției

²¹ *Comunistul Moldovei*, 1965, nr. 11, p.10; *Moldova Socialistă*, 23, 24 noiembrie 1965.

socialiste în ținut. Muncitorii exercitau controlul asupra producției și repartiției, aprovizionării orașelor cu alimente și combustibil, au creat detașamente armate pentru apărarea cuceririlor revoluției. Țăranii din ținut, ridicați de partidul bolșevic la lupta revoluționară, învingând împotrivirea înverșunată a moșierilor și culacilor, instaurau împreună cu muncitorii cu arma în mâini puterea lor revoluționară, puneau stăpânire pe pământurile moșierești, cereau încheierea păcii. Țărănimea a devenit o forță activă în lupta pentru triumful deplin al revoluției socialiste, pentru apărarea integrității Patriei, pentru egalitatea și frăția tuturor noroadelor din Rusia. Bolșevicii ținutului, cu ajutorul CC al Partidului bolșevic, al Guvernului Sovietic și al lui V. I. Lenin personal, strângând în jurul lor în cursul luptei pe muncitorii, țăranii și soldații înarmați, au izgonit pretutindeni din Sovietele locale pe împăciuitoriști, reformiști, care au luat calea contrarevoluției. În felul acesta Sovietele au fost transformate în organe eficiente ale puterii revoluționare pe teren”²².

Într-un alt discurs, primul secretar de partid puncta: „Biruința răscoalei armate la Petrograd și Moscova a fost condiția hotărâtoare a succesului luptei oamenilor muncii din Moldova, ca și din alte periferii ale țării, pentru eliberarea socială și națională, pentru Puterea Sovietelor”²³. Ideile solidarității de clasă, prieteniei popoarelor, rolului partidului bolșevic în frunte cu Lenin, sunt caracteristice și altor rapoarte prezentate cu diferite ocazii: „Cot la cot cu proletarii ruși și ucraineni oamenii muncii din Moldova au trecut prin vâltoarea celor trei revoluții. Lenin, partidul bolșevic, Marele Octombrie au deschis în fața lor calea spre libertate și fericire”²⁴.

Motivarea propagandistico-ideologică și politică a „biriinței revoluției socialiste” într-un scenariu clasic, inventat, este expusă în articolul din revista istorică de la Moscova, făcând uz și aici de formule, expresii și aprecieri din cele mai sofisticate: „După revoluția din Februarie 1917, muncitorii și țăranii din Moldova, urmând exemplul proletariatului din Petrograd și Moscova au creat Soviete de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților și sub conducerea partidului bolșevic s-au ridicat la luptă pentru lichidarea orânduirii burghezo-moșierești. Lupta revoluționară a proletariatului din Moldova era susținută activ de masele țărănești, care cereau împărțirea pământurilor moșierești. Numai pe parcursul a trei luni (aprilie, mai, iunie) 1917, în ținut au avut loc mai mult de 150 acțiuni țărănești, iar în octombrie deja circa 200. Toate aceste fapte dezminț în mod clar scornirile

²² *Moldova Socialistă*, 3 decembrie 1967.

²³ *Moldova Socialistă*, 16 ianuarie 1968.

²⁴ *Pravda*, 28 iunie 1970; *Moldova Socialistă*, 30 iunie 1970.

falsificatorilor burghezi despre aceea precum că Basarabia era un teritoriu care se afla în afara vieții politice ruse, iar populația ei era indiferentă față de evenimentele politice. Oamenii muncii din Moldova cu entuziasm au întâmpinat vestea despre răsturnarea Guvernului provizoriu și cucerirea puterii de stat de către proletariat la Petrograd, iar mai apoi și în alte centre ale țării [...]. În mod considerabil s-a intensificat lupta oamenilor muncii pentru instaurarea Puterii Sovietice în Moldova [...]. Învîngând rezistența dâră a reacției, muncitorii și țărănimea truditore din Moldova sub conducerea partidului bolșevic la sfârșitul anului 1917 – începutul lunii ianuarie 1918 au instaurat Puterea Sovietică în întregul ținut”²⁵.

După expunerea unor pasaje atât de voluminoase, pline de falsuri și străine de realitățile istorice, comentariile ar fi de prisos. Însă pentru un cititor mai puțin avizat ținem să facem câteva remarci și să reamintim anumite adevăruri caracteristice evenimentelor respective. În primul rând, clasa muncitoare din Moldova: așa cum s-a arătat mai sus, chiar în baza informațiilor din istoriografia sovietică, era puțin numeroasă și alcătuită preponderent din elemente alogene. În atare condiții, ea nu putea să realizeze ceea ce i se atribuie în mod falsificat de către raportor. Aceleași caracteristici pot fi aduse și organizației bolșevice din ținut, care a jucat rolul de „calul troian”. RUMCEROD-ul, pretinsa organizație bolșevică de pe Frontul Român și Flota Mării Negre, a fost un corp străin, implantat artificial în Basarabia pentru a lupta cu mișcarea națională din ținut și a menține acest teritoriu în continuare într-un imperiu refăcut. Așa-ziii „soldați revoluționari” nu au fost altcineva decât niște bande de dezertori înarmați, care în drum de pe Frontul Român spre baștină, trecând prin satele și orașele din Basarabia, s-au dedat celor mai sălbaticе acțiuni – devastări, beții, incendieri, violuri ș.a. Țăranii, la rândul lor, au fost antrenati în mișcarea revoluționară de instinctul înăscut al „setei de pământ”.

În pofida politicii de rusificare forțată, a izolării de restul neamului, a altor vicisitudini impuse de regimul țarist, românii basarabeni, trecuți prin vâltoarea Primului Război Mondial, a revoluției ruse din Februarie 1917, au „reînviat ca viteazul din poveste”, afirmându-se pe plan politic și național pentru regăsirea propriilor frați.

Tentativele lui I. Bodiul, de manipulare și rescriere a istoriei, aveau ca obiectiv să găsească o justificare logică a evoluției istorice prin care partidul comunist a inițiat și a condus lupta revoluționară, cucerind puterea de stat. Reevaluarea abilă a trecutului, prin prisma rolului conducător al partidului în lupta pentru biruința puterii sovietice în ținut, devine un instru-

²⁵ I. Bodiul, *op. cit.*, p. 6.

ment politic de legitimare a dreptului Uniunii Sovietice asupra Basarabiei, unde la momentul „ocupării” ei de România „burghezo-moșierească”, biruise revoluția socialistă și era un teritoriu sovietic.

În acest context istoricul W. P. Meurs remarcă: „Un alt mit inventat de istoricii sovietici pentru Republica Moldova a fost cel al instalării puterii în Basarabia la 14 ianuarie 1918. Istoricii sovietici admit arbitrariul acestei date exacte, precum și că în două săptămâni armatele române i-au zdrobit pe bolșevici, reinstalând vechiul regim. Totuși instalarea puterii sovietice în Basarabia este un eveniment politic venerat, cu o valoare legitimatoare pentru regimul comunist de la Chișinău: dacă puterea sovietică s-a instalat în ianuarie 1918, atunci anexarea din 1940 capătă proporțiile unei reinstalări a puterii sovietice; astfel legitimitatea regimului comunist nu este dependentă de evenimentele istorice dubioase din 1939-1940, ci de acelea din 1917-1918”²⁶.

Necesitatea motivării propagandistice că România regală ar fi ocupat Basarabia, rezultă și din faptul că, referindu-se la evenimentele anilor 1917-1918, I. Bodiul, pentru a desemna teritoriul dintre Nistru și Prut, utilizează în exclusivitate toponimul Moldova, ceea ce în percepția lui ar fi trebuit să semnifice că și locuitorii ei sunt moldoveni, deosebiți de poporul român. Se înțelege că un astfel de truc trebuia în același timp să nu „supere” republica-soră vecină, care în 1940 amputase de la republica recent creată județele din sudul și nordul Basarabiei.

BIBLIOGRAFIE

1. Bodiul, I. „Prisoedinenie Bessarabii k Rossii i istoriceskie sudby moldavskogo naroda”. *Voprosy istorii*, 8 (1972).
2. Burlacu, V. „Impactul relațiilor sovieto-române asupra politicii culturale din RSS Moldovenească”. În: *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*. Coord. S. Musteață. Chișinău: Pontos, 2012.
3. Bruhis, M. *Rusia, România, Basarabia (1812, 1918, 1924, 1940)*. Chișinău: Universitas, 1992.
4. Citirigă, D. „Câteva considerații privind statalitatea pruto-nistreană în 1917-1918”. *Analele ANTIM*, 5 (2004).
5. *Comunistul Moldovei*, 11 (1965).
6. Cojocar, Gh. E. *Sfatul Țării – itinerar*. Chișinău: Civitas, 1998.
7. *Cultura*, 18 februarie 1967, 9 septembrie 1967.
8. Esaulenco, A. S., Ghițiu, M. M., „Pobeda sotzialisticeskoi revoliutzii v Moldavii v sovetskoi istoriceskoi nauke”. În: *Istoriceskaia nauka Sovetskoi Moldavii*. Red. resp. Țaranov V. Chișinău: Știința, 1984.

²⁶ W. P. Meurs, *op. cit.*, p. 176.

9. Grosul, I., Mohov, N. *Istoriceskaia nauka Moldavskoi SSR*. Moscova: Nauka, 1970.
10. Meurs, W. P. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chișinău: Arc, 1996.
11. *Moldova Socialistă*, 23, 24 noiembrie 1965; 16 ianuarie 1967; 16 februarie 1967, 16 ianuarie 1968; 7 septembrie 1967; 6 octombrie 1967; 3 noiembrie 1967; 3 decembrie 1967; 30 iunie 1970.
12. Negru, Gh. „Crearea conceptului „națiunii burgheze” și „socialiste” moldovenești în istoriografia sovietică”. *Revista de Istorie a Moldovei*, 1-2 (1998).
13. *Pravda*, 5 octombrie 1967, 28 iunie 1970.
14. *Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Ed. Ion Calafeteanu și Viorica Moisuc. Chișinău: Hiperion, 1995.
15. Țurcanu, I. „Istoriografia din Moldova Sovietică între știință și propagandă”. *Revista de Istorie a Moldovei*, 3-4 (1994).

IMAGINI ȘI STEREOTIPURI DE GEN ÎN PRESA AUTOHTONĂ. ANALIZE COMPARATIVE

Valentina ENACHI

conf. univ., dr. în istorie,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

Summary

The paper presents a brief history of women's emancipation movement in the Romanian space. It is demonstrate the benchmarks of progress towards to democracy, which implies a change in gender relations. The analytical part of this study focuses on gender description beginning with Soviet period till today.

Keywords: *gender, feminism, stereotypes, media, myth, ight.*

În societatea modernă oamenii sunt influențați de cultura de masă și mediile informaționale. Teoriile comunicării de masă afirmă că mass-media „cimentează” viața socială. Filmele, televiziunile, ziarele, revistele servesc drept mijloace de informare și socializare. Ele prezintă o serie de comportamente în diferite situații de zi cu zi, exemple de comunicare, carieră, relații de familie și modele de activitate la serviciu. Ansamblul reprezentărilor sociale, imaginile mediatizate devin o modalitate de conducere a lumii. Mass-media decide cum este reprezentată femeia sau bărbatul. Mediile sunt numite, în teoriile comunicării de masă, drept dominație simbolică exercitată la lucru, pe stradă, în spațiul privat. Normele externe, relațiile de putere consolidează o realitate socială. Puterea în societate este fortificată prin doctrine, practici, conținuturi media, structura veniturilor, politici sociale. Reprezentările media construiesc realitatea. Ele instaurează valorile, configurează categoriile de percepere și definesc societatea. Ziarele, revistele, televiziunea răspândesc principalele valori ale relațiilor de gen.

O lume modernă trebuie să pună accentele pe colaborare, pe îmbinarea raționalului și afectivității, pe expertiză și empatie, pe conținut și relație. Cultura media a creat stereotipuri, simboluri și valori ale unor identități feminine și masculine. Rolul mass-mediei în socializarea individului este deosebit de important, fiindcă ea creează și perpetuează mentalități. Având în vedere importanța mass-mediei în societatea modernă, concluzionăm că prin acest mijloc se poate influența formarea valorilor de gen, pentru a identifica problemele egalității cetățenești, care includ echitatea de gen și modalități de creare a unei societăți armonioase și libere.

Valorificarea experienței istorice în mediatizarea valorilor de gen este de un real folos pentru identificarea soluțiilor și inițierea dezbaterilor asupra problemelor de gen în societate.

Presa de expresie română din Basarabia a trecut prin mai multe etape în abordarea tematicii valorilor de gen. Trecerea în revistă a principalelor ziare denotă o preocupare modestă pentru această problematică. Așa, spre exemplu, *Femeia română* – ziar care a apărut bisăptămânal la București, de la 1 ianuarie 1878 până la 12 aprilie 1881, sub direcția scriitoarei și publicistei Maria Flechtenmacher, a pus bazele mișcării feministe din România. „Ziar social și literar”, *Femeia română* „milita pentru drepturile cetățenești ale femeilor din România”. În paginile sale au publicat printre alții și Constantin Dobrogeanu-Gherea, Paul Scorțeanu, Sofia Nădejde, Adela Xenopol, Vasile Alecsandri, Alexandru Macedonski, Barbu Delavrancea, Constantin Mille etc. Publicația s-a bucurat de succes atât în țară, cât și în Austro-Ungaria, Franța, Italia, unde avea mai mulți abonați. Erau publicate dezbateri pe tema emancipării femeii, erau combătute atitudinile și concepțiile arhaice despre rolul ei în societate, se lansau apeluri către femeile din toate categoriile sociale să susțină eforturile pentru câștigarea drepturilor lor. Totodată, ea informa cu regularitate despre evenimentele cele mai importante ale mișcării feministe din România.

La începutul secolului XX, problematicii de gen i-au fost consacrate *Gazeta femeii*, *Femeia de mâine*, *Jurnalul femeii*, *Tribuna femeii*. Gazetele interbelice dedeau materiale publicistice răspândind valorile democratice ale egalității de gen. Întrucât aceste ziare nu ajungeau în mâinile tuturor cititoarelor, existau și ediții *Femeia satelor*, *Albina* etc., care aduceau la cunoștință ideea de feminism în mediul rural. Apariția ziarelor feminine atrăgea după sine comentariile „unor mânăuitori de pană, cari s-au grăbit să reamintească intelectualelor că prima ocupație a femeii trebuie să rămână bucătăria”¹.

Revistele *Mariana*, *Magazinul*, *Domnița* erau publicații cu o largă difuzare. *Domnița*, publicație săptămânală, dezbătea în paginile ei probleme legate de imaginea femeii frumoase, era la curent cu tendințele, găzduia știri despre concursurile de frumusețe feminină. Revistele *Mariana*, *Revista scriitoarei*, *Jurnalul femeii* țineau rubrici despre modă și relații: Cronică modei, Rețete de frumusețe, Cum să-și păstreze femeile bărbatul iubit ș. a. Revistele menționate oglindeau imagini preponderent ale femeilor gingașe, sensibile, delicate, preocupate de modă și gastronomie, de

¹ Ghizela Cosma, Virgiliu Țărău, *Condiția femeii în România în secolul XX*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 35.

decorațiuni interioare, de arta de a stăpâni codul bunelor maniere. După părerea unor autori, nevoia de idilism corespundea dorinței cititorilor și cerințelor epocii.

Lângă aceste publicații își găsesc loc *Cuvântul femeilor*, *Jurnalul literar*, *Rampa* – care aveau o rubrică adresată „literaturii feminine”. Erau reviste care puneau în evidență talentele literare ale cititoarelor. Pentru a-și respecta orientarea și profilul literar, *Jurnalul* lui G. Călinescu publică sfaturi vestimentare, dar pentru tinere intelectuale. Un fapt demn de semnalat în această perioadă o reprezintă femeile cu funcție de conducere în mass-media. Astfel, *Cuvântul femeilor* se afla sub conducerea Ortansei Satmary, *Ațiunea feministă* sub direcția Valentinei D. Focșa ș.a.m.d.

Moda a declanșat numeroase controverse, considerându-se că este prea libertină. Ediția *Bilete de papagal*, sub direcția lui Tudor Arghezi, a fost una din publicațiile care au participat activ și au luat cuvântul vizavi de eventualele schimbări care dăunau „imaginii tradiționale feminine”: „*Rochiile cucoanelor încep prea jos, pentru a se isprăvi prea sus. Pantofii sunt la o muchie de cuțit, scumpindu-se și pantofii și rochiile în proporția în care se micșorează*”.

G. T. Niculescu-Varone semna în 1923 articolul „Între bărbat și femeie”, în care prezenta sumar statutul femeii din Antichitate până în perioada contemporană, punând accentul pe schimbările importante din secolul al XIX-lea. Astfel, a început să se manifeste un „curent” care atrăgea atenția că „femeia trebuie să aibă aceleași drepturi ca și bărbatul, pentru că deosebirea de sex nu înseamnă lipsă de drepturi”. Și evitarea acordării unei protecții mai mult sau mai puțin voite și „necesare” femeii a reprezentat o inovație a acestei perioade – „femeia să nu fie ocrotită, ci să-și câștige și să-și merite drepturile ce i le-ar acorda legea”². Stereotipurile și valorile de gen în perioada interbelică au fost tradiționalist patriarhale, deși au fost conturate noi abordări ale statutului și rolului femeii.

Republica Moldova, după 1940, s-a aflat sub influența mediatică a Uniunii Sovietice și tematica de gen se schimbă radical în legătură cu noile realități sociale, politice și ideologice. Revistele centrale, editate la Moscova, aveau o largă răspândire în RSS Moldovenească. Imaginea femeilor creată de mitologia sovietică și propagată de presă era destinată să distrugă toate vechile idei despre o femeie și avea drept scop de a opri discuțiile de gen. (Nu întâmplător dezbaterile furtunoase cu privire la problemele de sex au fost repede eliminate din sfera publică.) Baza unei scheme pur ideologice

² Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*. Antologie de texte (1838-1929), Iași: Polirom, 2002, p. 35.

a noii imagini a fost declarația N. Krupskaia că femeia este „lucrător și mamă”, subliniind includerea priorității de a munci a femeilor țărance în munca socialmente utilă.

Scheletul mitologic al jurnalismului sovietic a fost constituit din câteva opere clasice ale realismului socialist. Se disting trei dintre ele, care într-un fel sau altul pot fi asociate cu trei stiluri ale literaturii universale. Primul este romanul lui Maxim Gorki, *Mama*. Deși scris mai devreme, el a fost un produs de bază al culturii sovietice, și niciun adolescent nu a scăpat de analiza textului: Nilovna este caracterul tipologic al mamei, specific pentru lucrări epice. Al doilea text interpretează conflictul clasic dintre datorie și dragoste – *Liubovi Iarovaia*, o piesă scrisă de Trenev. Al treilea produs ideologic nu mai puțin important pentru generațiile de oameni sovietici – romanul *Așa s-a călit oțelul* de N. Ostrovski. Eroina este una romantică, care urmează un erou al revoluției.

Fiecare dintre aceste lucrări au adus zeci de texte apologetice, mii de interpretări și au stat la bază creării unui set de texte nonficțiune și jurnalistice. Aceste personaje au fost mitologizate și comparate cu oameni reali. Imaginea mamei eroului i-a inspirat pe mulți scriitori în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, care au creat un șir de mame mitologice (de ex., schițele lui Fadeev la romanul *Garda tânără*). Femei care, în numele idealurilor socialiste, și-au părăsit soții a fost un personaj comun în eseurile pe teme morale până la începutul anilor '80. Fata din clasa de mijloc care a urmat un erou a devenit, de asemenea, un clișeu literar.

Nu este întâmplător faptul că toate cele trei imagini feminine sunt absolut lipsite de semne sexuale. Tradițional și strălucit dezvoltat în literatura rusă, motivul relației între un bărbat și o femeie, atât între soți și iubiți, este completamente absent în mitologia sovietică. Nilovna apare în interpretarea sovietică ca o femeie în vârstă, experiența sexuală cu tatăl lui Pavel este descrisă ca fiind extrem de nepoliticoasă și dezgustătoare, toată energia Nilovnei este canalizată spre continuarea cauzei patriotice a lui Pavel. Liubovi Iarovaia refuză să-și iubească soțul deliberat, Tanya din *Așa s-a călit oțelul* are emoții pur platonice.

Specialiștii ruși consideră că faptul înlocuirii ideii tradiționale despre relația dintre soți sau amanți dificil de analizat a fost schimbată cu mitul sovietic, care oferea un model nou, nu pare a fi întâmplător. Apare cuplul fiică – tată, în care rolul tatălui ar putea fi jucat de însuși „tatăl naționaliilor”, Stalin, armata sovietică sau poporul sovietic. Ideea a fost binevenită în momentul în care mulți bărbați au fost uciși în război sau se găseau în lagăre sovietice. Mitul iubirii este dragostea paternă, în unison cu ideea

care promitea femeilor construirea unui paradis pe pământ, educa copiii ei ca pe niște eroi și le garanta slavă veșnică după moarte, în numele ideilor comuniste. Poate că acest lucru explică asexualitatea tuturor eroinelor jurnalismului sovietic chiar până în anul 1990.

În anii patruzeci, fețele feminine din ziarele și revistele sovietice emanau entuziasm și fericire. Tractoriste, șoferițe, pianiste – zâmbeau și lustruiau fața regimului. Imaginile femeii au fost foarte populare printre redactori în anii grei de represiune. După moartea lui Stalin, jurnalistică din URSS s-a liberalizat parțial, însă ea nu putea aborda serios și profund problemele privind viitoarea structură a statului, dar discuta problemele legate de cultură, educație și moralitate. Problema feminină a devenit unul dintre subiectele preferate de reviste și ziare în perioada dezghețului hrușciovist.

În anii '70-'80 a existat o anumită stabilitate în domeniul jurnalismului. Există presa oficială – o expresie a PCUS, alternativa a fost presa disidentă necenzurată și presa liberală, ultima fiind o echilibrare între primele două.

Prima a fost reprezentată de ziarele oficiale, *Pravda*, *Izvestia*, în parte (în funcție de editor) *Komsomolskaia pravda*, precum și toate canalele TV și Radio. Problemele femeii – în revistele *Rabotnitza* și *Krestianka* – erau prezentate în mod propagandistic, concepute pentru cititori străini. Lumea femeii oferea același stereotip, dominat de ideile sovietice vechi că femeia este o activistă și o muncitoare (suplimentat cu rolul de mamă exemplară). Un exemplu de acest tip de personaj poate fi considerată eroina unei schițe semnate de Inna Rudenko, despre o femeie doctor habilitat și mamă a 10 copii, din Riga – un model pentru femeile sovietice.

Presa mai puțin cenzurată a propus un nou model feminin. Ea a propagat alternative la stereotipul oficial: o țărăncă care crește copiii și trăiește conform legilor naturii și o Cenușăreasă care așteaptă prințul. Ultima imagine a fost deosebit de populară în ziarele literare și ziarele pentru tineret regionale, în cazul în care editorii gravitau spre liberalism. Această imagine era susținută de scriitori. Ideea unei femei, pentru care cel mai important este soțul ei, familia, confortul, viața privată, vestimentația, „la dulce viață”, iar locul de muncă și activitățile sociale sunt o problemă secundară a primit sprijinul majorității intelectualilor de ambele sexe, în primul rând, ca o alternativă obositoare presiunii ideologice a muncii pentru toți. Singura excepție de la structura predominant relativ stabilă a stereotipurilor de gen a fost prezentată de almanahul samizdat *Femeia și Rusia* (un singur număr – 10 decembrie 1970, Leningrad, apoi interzis). Grupul de autoare disidente a fondat revista *Maria*. Ambele reviste au descris viața femeilor sovietice ca un lanț de umilințe fără sfârșit, abuz

și suferință, le-au spus despre prezența în țară a unei discriminări de sex brutal în toate domeniile vieții – la locul de muncă, acasă, în închisoare, în arte. Autoarele acestor publicații samizdat au fost persecutate de KGB: Tatiana Gorikeva, Natalia Malahovskaia, Tatiana Mamonova au fost expulzate din țară, Natalia Lazareva și Iulia Voznesenskaia au făcut pușcărie și apoi au plecat din URSS.

Nimic straniu nu pare a fi în faptul că, odată cu începutul restructurării, atunci când construcția ideologică a sistemului sovietic a dat faliment, în primul rând, rolurile de gen au fost fundamental schimbate, și pentru intelectualitatea democratică stereotipul favorit a ajuns cel al Cenușăresei. Presa a început să promoveze în mod activ ideea destinului natural feminin. Mult a contribuit la acest lucru și faptul că Mihail Gorbaciov a exprimat în repetate rânduri în discursurile sale și în cartea sa *Restructurarea și noua mentalitate*, ideea că „este necesară eliberarea femeii și acordarea posibilității de a sta acasă”. Probabil, Gorbaciov a avut în vedere posibilitatea de a alege – să stea acasă sau să facă o carieră, dar jurnaliștii neobișnuiți cu pluralismul democratic au îmbrățișat această idee ca o „linie generală de partid”. Toate cele trei redacții ale ziarelor săptămânale *Izvestia*, *Ogonek* și *Literaturnaia gazeta* promovau femeile loiale, îngrijite și casnice. Imaginea femeilor activiste a continuat să apară în *Pravda*, *Trud*, *Tribuna* și alte publicații care nu au aderat la restructurare. Ideea de a fi femeie a fost împărtășită de multe jurnaliste și exprimată în scrisori ale cititoarelor, publicate pe pagini separate – multe dintre ele și-au exprimat dorința de „a sta acasă, să țină casa și să nu lucreze” (puteți vedea o alternativă clară la modul în care în perioada sovietică gospodinele au apărut în presă exclusiv în termeni negativi). Desigur, femeile nu stau acasă, ele nu doar au lucrat, dar participau la manifestări, creau mișcări politice, dar niciodată nu discutau deschis drepturile femeilor.

După prăbușirea Uniunii Sovietice și abolirea cenzurii în jurnalism, a început în plină expansiune – în toate statele noi, crearea de noi ziare și reviste. Piața a dictat legile sale, a adus la viață presa tabloidă și, de asemenea, a arătat că imaginea bărbatului și a femeii este o marfă. S-a remarcat creșterea rapidă a numărului de publicații pornografice. Mulți editori ai edițiilor respectabile considerau de datoria lor de a publica o fotografie a unei fete seminude, cu naivitate crezând că tot ce se poate face nou, interzis în perioada sovietică este un semn de libertate și progres.

În anii '90 societatea noastră a fost invadată de produse cu imagini care promovează anumite modele de feminitate, care în societățile occidentale au pierdut din importanță în ultimele decenii: femeia ca obiect sexual, ca

ființă frivolă, preocupată doar de aspectul său fizic, femeia ca ființă frumoasă. Violența împotriva femeilor a devenit sursa știrilor de senzație, ca și fenomenul în creștere al prostituției și sclaviei sexuale, inclusiv juvenile.

La etapa actuală mass-media din Republica Moldova prezintă următoarea situație în sfera de gen. În presa scrisă centrală în anul 2013, din 54 de ediții redactori-șefi bărbați sunt 50, redactori-șefi femei – doar 4. Din 240 de ziaristi din Moldova prezenți în culegerea *Mass-media din Republica Moldova*, sunt menționate 83 de femei.

Ziarul guvernamental *Moldova suverană* prezintă imagini de bărbați care tratează teme privind finanțele, politica, relațiile internaționale. Deși 52% din populația Moldovei sunt femei, paginile ziarelor nu prezintă nici profilurile lor, nici problemele cu care se confruntă. În viața publică femeile sunt mai puțin vizibile decât bărbații și sunt tratate după alte standarde, esențialul pentru ele fiind situația familială și aspectul fizic. Analiza articolelor arată că discursul masculin este caracterizat de următoarele trăsături: logică, argumentare clară, folosirea strategiilor retorice, accentuarea punctelor principale, iar discursurile feminine sunt emoționale și sensibile. Aceste caracteristici sunt prezente și în presa europeană.

În presa scrisă sunt prezente și modele de autoafirmare a femeilor. Un exemplu este ziarul *Jurnal de Chișinău*, care ne oferă numeroase exemple de femei de afaceri din republică. Ziarele *Timpul* și *Jurnal de Chișinău* ne arată imagini ale femeilor de succes, dau sfaturi de carieră, de păstrare a sănătății, tratează probleme de familie. Problemele reale ale vieții sunt tratate cu responsabilitate în *Ziarul de gardă*, articolele de aici vizând traficul de femei, violența în familie, problemele economice ale familiei. Revista *Capitala* promovează imaginea femeii de afaceri. Reportajele de acest gen sunt destul de frecvente: 20 din 40 de numere.

Mitul frumuseții este clar pronunțat în majoritatea ziarelor. Top-modelele sunt prezente în ziarele *Timpul*, *Jurnal de Chișinău*, *Flux*. Mitul frumuseții este considerat de unii specialiști un nou pat al lui Procust, similar corsetelor victoriene sau cutumei chineze a legării picioarelor. El reprezintă emblema legii profitului și a puterii instituțiilor patriarhale. În ciuda multiplelor oferte educaționale, economice, culturale, o realitate privată colonizează conștiința feminină, obligată să-și reconstruiască identitatea după o manieră la fel de represivă ca înainte. Cenzura familiei, a societății din epocile anterioare devine azi autocenzură.

Presa din țara noastră conturează și perpetuează concepția patriarhală a societății și amplifică miturile tradiționaliste ale femeilor³. În viața publi-

³ *Femeile și bărbații Republicii Moldova*. Culegere statistică. Chișinău, 2013.

că femeile sunt și mai puțin vizibile, dar tratate după alte standarde: pentru bărbați este importantă experiența politică, pentru femei esențialul continuă să fie situația familială și aspectul fizic. Drept exemplu pot servi materialele din *Jurnal de Chișinău*, unde sunt prezente reportaje despre doamne care au mici afaceri sau dețin funcția de director de bancă. Restul femeilor sunt prezentate ca modele de frumusețe și cu subiecte din viața privată. Analiza ziarului *Moldova suverană* demonstrează că din 30 de fotografii publicate în ultimele trei luni doar 5 sunt ale unor femei.

Revistele pentru femei în Moldova sunt *Elle*, *Avantaje*, *Unica*, *Cosmopolitan*, *Aquarelle*. Și ele creează un univers mitic al carierei și vieții de familie. Prăpastia dintre cenușiul existenței cotidiene și viața în roz din reviste este evidentă. Contradicția are și un aspect pozitiv, fiindcă creează, în diferite momente ale existenței femeilor, o anumită solidaritate și o mai mare putere în relațiile cotidiene de familie. Revistele pentru femei oferă forme ale solidarității feminine prin promovarea unei culturi focalizate asupra dilemelor carieră și/sau viață de familie, comportament masculin și/sau sensibilitate feminină. *Cosmopolitan* promovează modele de reușită a femeilor manager, jurnaliste, cercetătoare. Sloganul care a funcționat a fost „Actuală, activă, atractivă”. Aceste reviste au ca scop depășirea izolării culturale și a provincialismului. Ele oferă imagini ale modei, ale valorilor, ale experienței mature. Revistele de tipul dat învață să-și raționalizeze viața, să o organizeze, să eficientizeze activitățile, să contabilizeze cheltuielile, să determine prioritățile în viață și la serviciu după modelul unui proiect occidental. Ele sprijină o elită socială în formare, o categorie de femei dornice să se afirme. Ele se adresează și femeilor care se află în condiții vitrege, dar care nu au încetat să se opună marginalizării și nu au renunțat la aspirații profesionale: „Și tu poți să reușești”. Revistele de așa tip sunt benefice pentru Republica Moldova. Totuși, mesajele acestor publicații sunt contradictorii. Femeile sunt încurajate să-și asume responsabilități, să-și aleagă o carieră, să promoveze profesional, dar în același timp, ele sunt învățate să nu abdice de la rolul lor de gospodine.

Revistele alolingve ne sugerează alte modele de imagine feminină. Presa evreiască din republică prezintă în 75% din materiale activități bărbătești. Cele 25% din materiale consacrate femeilor sunt elogioase. Pe paginile revistelor sunt propagate tradițiile familiei iudaice. În presa de limbă rusă, ziarul *Megapolis* aduce exemple negative doar pe contul femeilor. De exemplu: „În Republica Moldova apare un nou tip de femei – cele independente: politiciene și viceministre”.

Așadar, în perioada sovietică în mass-media din RSSM a fost promova-

tă imaginea feminină proprie socialismului. După 1991, presa din Republica Moldova a încercat să urmeze modelul occidental. Realitățile și mentalitățile autohtone însă au ținut-o în chenarele specifice, care au impus-o la perpetuarea miturilor patriarhale. Dacă presa construiește realitatea prin informație, este necesară schimbarea opticii de abordare a problemelor de gen în societate.

BIBLIOGRAFIE

1. Coman, M. *Mass-media, mit și ritual. O perspectivă antropologică*. Polirom, 2003.
2. Cosma, Gh., Țărău, V. *Condiția femeii în România în secolul XX*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002.
3. *Femeile și bărbații Republicii Moldova*. Culegere statistică. Chișinău, 2013.
4. Ianoși, I. *Masculin-feminin*. București: Trei, 2009.
5. Miroiu, M. *Lexicon feminist*. Iași: Polirom, 2012.
6. Mihăilescu, Șt. *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*. Iași: Polirom, 2002.
7. *Studii gender*. Ediție științifică, 4 (2003).
8. Van Zoonen, L. *Feminim Media Studies*. London: Sage, 1994.
9. Ажихина, Н. „Гендерные стереотипы в современных масс-медиа”. *Гендерные исследования*. 5 (2000). http://www.a-z.ru/women_cd1/html/azhghina.htm.

PROMOVAREA ARTEI MUZICALE NAȚIONALE ÎN SPAȚIUL CULTURAL EUROPEAN

Valeria COZMA,
conf. univ., doctor în istorie,
Catedra Istorie Universală, UPS „Ion Creangă”

Cristina RUDEI (ZAGOREȚ)
master în științe umanistice, colaborator științific,
UPS „Ion Creangă”

Summary

This article examines the main stages of national musical art promoting in European cultural area; specified similarities and differences of this process in the two periods – Soviet and contemporary; highlights musical demonstrations with international resonance from Republic of Moldova and European countries; specify protagonists of national musical art, which contribute to the affirmation of national culture in European cultural area.

Key words: *Musical interpretative Art, music festival, artistic orientation, music creation, musical confluences.*

Muzica este una din componentele cele mai importante ale culturii naționale. Este o artă universală, care dezvoltă și fortifică relațiile dintre popoare. Cultura muzicală din Moldova, expusă pe parcursul secolelor influenței culturii popoarelor vecine, s-a conturat ca una integrală și originală, cu trăsăturile sale specifice, reușind să îmbine influențe diferite, uneori contradictorii, bazându-se pe fundamentul cultural solid al strămoșilor săi. Perioada interbelică a fost o etapă de progres a creației muzicale în Basarabia. În pofida unor dificultăți și condiții vitrege, când activitatea artistică nu era apreciată la justa ei valoare, compozitorii și interpreții basarabeni și-au adus contribuția la dezvoltarea culturii muzicale din regiune, precum și la integrarea artei muzicale basarabene în circuitul de valori europene¹.

În perioada postbelică, în RSSM, s-a produs schimbarea paradigmei de creație, marcându-se constituirea unui sistem nou, de tip sovietic, în toate domeniile artistice. Politica de partid și de stat în domeniul culturii artistice era îndreptată spre crearea unei culturi noi, sovietice, „socialistă după conținut și națională după formă”. Doctrina „realismului socialist” a fost impusă oamenilor de artă drept unica metodă de creație. Deoarece

¹ Larisa Noroc, *Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918-1940)*. Chișinău, 2009, p. 60.

literatura și arta sovietică se aflau în slujba socialismului, artiștii aveau sarcina: de a modela tipul de erou pozitiv care să întruchipeze idealurile socialiste, de a idealiza „prietenia între popoare”, de a preamări patriotismul sovietic și internaționalismul proletar, de a accentua rolul Partidului Comunist în viața poporului sovietic. Aceasta însemna că scriitorii, pictorii ș.a. urmau să se conducă nu de realitatea obiectivă, ci de anumite scheme și concepții dogmatice. În caz contrar, erau învinuiți că nu sunt în stare sau, și mai rău, nu doresc să creeze conform metodei „realismului socialist”. Astfel, cultura națională a fost lipsită de una dintre condițiile absolut necesare, anume libertatea de creație și manifestare a diferitelor forme și curente artistice².

Însă așa cum valorile spirituale se bucură de o anumită independență și pot să fie create și atunci când lipsesc pentru aceasta condiții prielnice, compozitorii și interpreții din perioada sovietică, în pofida cenzurii stricte și altor restricții, ne-au lăsat o moștenire artistică valoroasă. Dezvoltarea culturii muzicale era asigurată nu numai „din interior” de activitatea și creațiile artiștilor autohtoni, ci și de influența reciprocă activă cu creațiile muzicale din țările vecine și mai ales din republicile sovietice, prin schimbul de cadre, tradiții și idei creatoare.

În primele decenii postbelice un rol anumit în învierea vieții artistice l-au jucat Decadele Artei și Literaturii Moldovei Sovietice, desfășurate inițial la Moscova. Ele purtau un caracter de demonstrare și popularizare a succeselor republicilor unionale în domeniul literaturii și artei sovietice. Autoritățile interpretau aceste activități ca „importante manifestări culturale, ce aveau ca scop intensificarea schimbului de valori literare și artistice dintre popoarele URSS ori ale întregii comunități socialiste, îmbogățirea reciprocă a culturii lor, aprofundarea cunoștințelor unui popor despre altul”³.

Prima Decadă la care a participat RSSM a fost cea din anul 1949. Presa moscovită a apreciat înalt evoluția artiștilor moldoveni. Ziarul *Vecerniaia Moskva* din 7 ianuarie 1950 scria: „Artiștii moldoveni au susținut 12 concerte. Ei au evoluat cu vaste programe de concert, s-au întâlnit cu compozitorii moscoviți, cu colectivele întreprinderilor industriale. Circa 200 de artiști moldoveni au demonstrat o înaltă măiestrie artistică, farmecul muzicii și dansului moldovenesc”⁴.

Perioada de pregătire pentru Decada din 1949 a durat circa 3 ani, pe-

² Valeria Cozma, „Cultura sub dictat”, *Cugetul*, 2001, nr. 3-4, p. 56.

³ *Literatura și arta Moldovei. Enciclopedie*. Vol. I. Chișinău, 1985, p. 178.

⁴ AOSPRM, F. 2941, inv. 1, dosar 234a, fil. 139.

rioadă în care s-a acordat o anumită atenție dezvoltării sferei culturale în republică⁵. Critica de specialitate a constatat că în câțiva ani de pregătire către Decadă cultura muzicală a făcut un salt în contextul amplificării numărului de genuri și forme muzicale, al diversificării repertoriului, precum și al sporirii măiestriei artistice a compozitorilor și interpreților⁶.

O vastă activitate culturală a fost desfășurată în perioada pregătirii Decadei din 1960. În octombrie 1959, maestru principal de balet al Teatrului de Operă și Balet, pentru perioada de pregătire a Decadei, a fost numită Natalia Kamkova, pedagog principal al Liceului Coregrafic din Leningrad, care îi cunoștea foarte bine pe absolvenții grupei moldovenești ai acestei instituții. În calitate de consultant sosește coregraful Alexei Ermolaev de la Teatrul Mare, în trecut ilustru dansator⁷.

În total, în programele de concert ale Decadei au participat 935 de artiști profesioniști și amatori⁸. La spectacolele teatrale și muzicale, la seratele literare, la expozițiile operelor de artă plastică și în alte acțiuni din cadrul Decadei au asistat circa 900 de mii de spectatori din Moscova, Rязan, Tula și alte orașe ale URSS⁹. La Moscova spectacolele, concertele și expozițiile s-au desfășurat în mai multe teatre și săli: Teatrul Mare, Sala Mare a Conservatorului, Sala de Concerte „P.I. Ceaicovski”, Sala cu Coloane a Casei Sovietelor, Teatrul Muzical „C.S. Stanislavski și Vl. Nemirovici-Dancenco”, Teatrul „Vahtangov”, Teatrul Central pentru Copii, sălile de expoziții de pe Podul Kuznețk etc.¹⁰

Decadele vor fi urmate în perioadele următoare de alte activități bilaterale și multilaterale cu republicile din URSS, cum ar fi: zile ale culturilor naționale, săptămâni culturale, sărbători jubiliare și comemorative, seri literare, spectacole, concerte desfășurate în principalele centre culturale ale URSS, precum și în alte republici sovietice.

La sfârșitul anilor '60, o formă de manifestare a culturii muzicale a Moldovei, în plan unional, erau Zilele Muzicii Sovietice. În Moldova se delegații ale societăților culturale, artiști și colective artistice, se desfășurau festivaluri și alte activități. Pe parcursul acestora, se derula o vastă muncă de pregătire a programelor muzicale, de instruire a tinerilor specialiști și de perfecționare a cadrelor. În timpul pregătirilor și evoluțiilor

⁵ *Ibidem*, inv. 18, dosar 245, fil. 21-23.

⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 20, dosar 201a, fil. 14; *Literatura și Arta Moldovei. Enciclopedie*. Vol. I. Chișinău, 1985, p. 179.

⁷ Э.А.Королёва, *Молдавский балетный театр*, Кишинёв: Штиинца, 1990, p. 98.

⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 20, dosar 75, fil. 47.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, inv. 18, dosar 245, fil. 20.

atât ale delegațiilor străine pe scenele Moldovei, cât și invers, oamenii de artă aveau posibilitatea să-și perfecționeze măiestria artistică, iar publicul să se delecteze cu creațiile muzicale ale altor popoare. Zilele Muzicii Sovietice demonstrau că muzica nu are hotare. Ea are o capacitate uimitoare de a se integra într-un teritoriu destul de mare și de a transmite mesajul și frumusețea cântecului, indiferent de circumstanțele politice.

Un rol deosebit în familiarizarea societății moldovenești cu arta muzicală națională a altor popoare revine Festivalului Internațional de Muzică „Mărțișor”, inaugurat în 1967, în calitate de festival muzical al popoarelor Uniunii Sovietice. El se organiza în Moldova anual, între 1 și 10 martie, și avea menirea de a populariza arta muzicală sovietică¹¹.

Notabil e faptul că fiecare „Mărțișor” din perioada sovietică era dedicat unei date importante (reprezentative pentru acea perioadă) din istoria Uniunii Sovietice, de exemplu: aniversării a 50-a și a 60-a a „Marelui Octombrie” (revoluției ruse din anul 1917), semicentenarului formării URSS, congreselor XXIV și XXV ale Partidului Comunist, semicentenarului formării RSS Moldovenești și PC al Moldovei, aniversării a 30-a a victoriei în războiul sovieto-german etc. Fiecare festival se distingea prin orientarea tematică. Pentru a participa la această sărbătoare, în Moldova erau invitate cunoscute colective artistice și coregrafice, orchestre, interpreți de operă și de estradă, instrumentiști, maeștri ai cuvântului artistic, ce reprezentau arta tuturor republicilor unionale¹².

Treptat, geografia festivalului muzical „Mărțișor” se lărgea, se mărea numărul participanților, se amplifică repertoriul colectivelor și interpreților, creștea popularitatea lui în republică și peste hotarele ei. În anul 1975 Festivalul „Mărțișor” devine festival unional. „Mărțișorul” era considerat una dintre cele mai „luminoase sărbători” ale „prieteniei și frăției popoarelor sovietice”. Programele concertelor cuprindeau cele mai valoroase creații din muzica clasică universală și națională, cele mai reprezentative lucrări ale compozitorilor sovietici și ale muzicii populare¹³.

După destrămarea URSS, Festivalul „Mărțișor” își schimbă denumirea în Festivalul Internațional de Muzică „Mărțișor”. În fiecare an au loc concerte cu invitați din țară: Orchestra Națională de Muzică Populară „Lăutarii”, Ansamblul de Dansuri Sportive „Codreanca”, Ansamblul de Dansuri

¹¹ V. Cozma, C. Zagoreț, „File din istoria Festivalului „Mărțișor”. În: *Probleme ale științelor socioumane, conf. șt. a studenților* (2012). Chișinău, 2013, pp. 111-117.

¹² N. Băieșu, *Folclorul ritualic și viața*, Chișinău: Știința, 1981, p. 15.

¹³ A. Lozovan, „Întreaga republică este o estradă de concert”, *Literatura și Arta*, 28 februarie 1980, p. 2.

Populare „Joc” etc. Conform tradiției, concertele au loc în Chișinău la Palatul Național, Teatrul de Opera și Balet, Filarmonica Națională, Sala cu Orgă și în diverse localități din republică.

În cadrul festivalului sunt organizate concerte cu interpreți și formații de muzica academică, ușoară, populară și jazz. Alături de muzicienii din Moldova, organizatorii festivalului invită și artiști din străinătate: România, Rusia, Lituania, Kazahstan, Georgia, Belarusi, Grecia, Israel, Spania, Turcia, Italia, Ucraina, Slovacia ș.a., care susțin spectacole în diverse genuri muzicale.

Bunăoară, cea de a 43-a ediție a Festivalului „Mărțișor” din anul 2009 s-a bucurat, mai mult ca oricând, de posibilitatea de a include concerte în mai multe localități din republică. Potrivit afirmațiilor compozitorului Marian Stârcea, această ediție a „Mărțișorului” a avut cea mai mare „arie geografică”. Iar datorită faptului că evenimentul a fost consacrat aniversării a 650 de ani de la întemeierea Moldovei, „Mărțișorul” s-a bucurat de o susținere sporită din partea statului și a putut oferi concerte gratuite publicului din localitățile țării¹⁴.

Astfel, Festivalul Internațional de Muzică „Mărțișor” a trecut prin mai multe perioade de evoluție, rezistând în timp și s-a afirmat datorită originalității sale.

Pe lângă decade și festivaluri muzicale, în Moldova sistematic erau organizate turnee ale unor colective muzicale din centrele culturale ale URSS. Concomitent, unele colective din RSSM erau invitate în turnee în republicile unionale. În primul deceniu postbelic Capela Corală „Doina” face turnee în mai multe regiuni ale Rusiei: Ural, Siberia, regiunea Volgăi, Orientul Depărtat, Caucazul de Nord, orașele Murmansk, Arhanghelsk, Iaroslavl, Costroma, Severomorsk, Leningrad, Moscova etc. Programele de concert cuprindeau cântece populare moldovenești și ruse, opere ale compozitorilor ruși și sovietici. Dacă în primele turnee, accentul se punea pe cântecele populare moldovenești, atunci la mijlocul anilor '50 creațiile în limba rusă au început treptat să elimine din repertoriul curent al „Doinei” cântecele moldovenești. La acel moment Capela „Doina” era condusă de Mihail Cononenco, conducător de cor din Turkmenia, ce cunoștea foarte puțin folclorul autohton¹⁵.

Colectivele artistice din RSSM au avut deseori turnee în străinătate. De exemplu, Ansamblul de Dansuri Populare „Joc” a susținut concerte în

¹⁴ Liliana Popușoi, „Stelele muzicii internaționale au strălucit la Filarmonică”, *Flux*, 13 martie 2009, p. 8.

¹⁵ AOSPRN, F. P-3241, inv. 1, dosar 56, fil. 84, 190; dosar 161, fil. 15-16.

Australia, Coreea, Mongolia, Noua Zeelandă, Portugalia, România, Cehoslovacia, Ungaria etc., dezvoltând farmecul excepțional al folclorului coregrafic moldovenesc. Numai în anii 1971-1977 colectivele Filarmonicii Moldovenești de Stat – centrul muzical și de artă interpretativă al republicii – au concertat în 20 de țări¹⁶.

De mare popularitate peste hotarele republicii se bucurau soliștii Teatrului Moldovenesc de Operă și Balet: Maria Bieșu, Mihail Munteanu ș.a. Maria Bieșu – vestita cântăreață, laureat al premiilor de stat al URSS și al RSSM, cea mai bună Cio-Cio-San în 1967, la Primul Concurs Internațional în Memoria lui Miura Tamaki, a susținut concerte solo pe cele mai prestigioase scene ale lumii: Brazilia, Ungaria, România, Cehoslovacia, SUA, Franța, Japonia, Finlanda, Republica Federativă Germană, Cuba, Bulgaria, Iugoslavia etc.¹⁷.

În perioada sovietică, atât în URSS, cât și peste hotarele ei sunt cunoscute numele M. Bieșu, T. Alioșina, L. Erofeeva, V. Savițkaia, P. Botezat, M. Munteanu, B. Raisov, N. Sulac, Z. Julea, L. Moșanu, P. Zaharia ș.a. În pofida restricțiilor de atunci, ei au demonstrat că legăturile și contactele crescând în domeniul artei, internaționalizarea vieții spirituale ajută nu doar la circuitul internațional al valorilor spirituale, la cunoașterea reciprocă, dar și la accelerarea procesului de creare, pe baza dezvoltării culturilor naționale, a unor noi bogății spirituale internaționale.

Până la sfârșitul anilor '80 arta muzicală din Republica Moldova își aduce aportul la dezvoltarea fenomenului denumit „muzica sovietică”. Destrămarea URSS și deschiderea hotarelor au creat condiții noi de dezvoltare a culturii naționale. Treptat, în viața artistică a republicii se constituie o atmosferă de concurență binefăcătoare, o libertate de creație, bazată pe responsabilitatea cetățenească a omului de artă în fața societății. O influență benefică asupra culturii naționale exercită procesul de întremare a mediului lingvistic în urma proclamării limbii române ca limbă de stat și revenirii la grafia latină. Mari posibilități pentru dezvoltarea culturii naționale le-a oferit colaborarea fructuoasă cu România¹⁸.

În conformitate cu noile legi care au format baza juridică a politicii culturale, drepturile omului în domeniul activității culturale au fost declarate „prioritare” și nu pot fi limitate de către stat sau organismele statale. Oamenii au primit dreptul la activitatea de creație, la identitate culturală,

¹⁶ F. Grițenco, „Moldova sovietică în circuitul internațional de valori culturale”, *Literatura și Arta*, 13 aprilie 1978, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*, p. 8.

¹⁸ Valeria Cozma, *op. cit.*, p. 56.

proprietate intelectuală, dreptul la crearea organizațiilor de cultură și activitate culturală în străinătate.

Astfel, obținerea independenței și schimbarea statalității au condiționat transformări esențiale în funcționarea muzicii interpretative atât la nivel național, cât și internațional. Întâi de toate, situația socioculturală a determinat lipsa aproape totală a cenzurii, a discriminării după principiile stilistice sau de conținut, fapt ce a generat apariția unui mare număr de formații muzicale cu cele mai diferite orientări stilistice. În spațiul teritorial mic al Moldovei apăreau și dispăreau formații rock, interpreți ai muzicii pop, colective de jazz, iar condițiile de dezvoltare a acestora nu erau limitate de careva factori și depindeau doar de ambițiile artistice ale muzicienilor sau de capacitățile acestora de a supraviețui în atare condiții.

Apăreau nume noi, însă majoritatea lor după interpretarea a 1-2 piese, în cel mai bun caz al unui album, dispăreau din vizorul scenei. Volumul mic și limitat al pieței artistice locale nu le permitea interpreților să câștige suficient pentru a investi resurse în propria carieră, gusturile majorității ascultătorilor fiind demodate și slab dezvoltate, fapt ce conduce la absența solicitării produselor noi muzicale autohtone. Viața artistică a Moldovei era puțin adaptată pentru desfășurarea cu succes a businessului muzical. Lipsa unui sistem de promovare în străinătate a creației și a artei muzicale interpretative autohtone limitează aria de circulare a acesteia¹⁹.

Totuși, stabilirea, la începutul anilor '90, a relațiilor cu avangarda muzicală europeană a deschis efectiv o „fereastră spre Europa”. Anume în anii '90 au apărut mai multe proiecte muzicale de succes ce există și astăzi: *Trigon* și *Univox Vocal Bind* – în sfera jazz-ului; *Zdob și Zdub* și *Milenium* – în sfera muzicii rock; cântăreții Adrian Ursu, Vitalie Dani, formația *Chatarsis*, Nelly Ciobanu, Natalia Barbu, Pavel Parfeni și mulți alții – în sfera muzicii ușoare. Ei ne-au dus faima departe de hotare, participând la diverse spectacole, festivaluri și concursuri internaționale. Procesul muzical a fost impulsivat mai cu seamă de festivalurile internaționale organizate în republică: „Mărțișor”, „Invită Maria Bieșu”, „Două inimi gemene”, „Etno Jazz”, Zilele Muzicii Noi etc.

Artiștii din Republica Moldova au început să participe activ la festivalurile și concursurile din alte țări. Aceasta semnifica că mecanismul a fost pornit, adică procesul de colaborare a artiștilor noștri autohtoni cu lumea întregă (îndeosebi cu Europa) a fost lansat cu succes. Rămânea doar ca aceștia să se sincronizeze cu cerințele internaționale. Muzica moldove-

¹⁹ V. Ghiliaș et al., *Arta muzicală din Republica Moldova: istorie și modernitate*, Chișinău: Grafema Libris, 2009, p. 891-892.

nească a răsunat pe scenele din România: la festivalul „Mamaia”, festivalul „Cerbul de Aur”, festivalul-concurs „Mihaela Runceanu” (Buzău); din Belarus: festivalul „Slavianski Bazar” (Vitebsk), „Șlagărul de Aur” (Moghilev); din Ucraina: „Zolotoi skif” (Donbas) și „Zorile Crimeii” (Crimeea); din Kazahstan: concursul „Vocile Asiei” (Alma-Ata); din Letonia: „Novaia volna” (Jurmala); la festivalul-concurs „Eurovision” (în diferite țări ale Europei, în dependență de rezultatele concursului final).

La aceste și alte manifestații muzicale interpreții noștri au reușit să se prezinte destoinic, iar unii din ei să obțină locuri de frunte și premii prestigioase. Spre exemplu, la ediția a XII-a a festivalului „Cerbul de Aur”²⁰, formația *Millenium* a obținut premiul III. Între 7 și 10 iulie 2000 s-a desfășurat cel de-al IX-lea Festival de Muzică „Slavianski Bazar”. La concurs și-au anunțat participarea 20 de interpreți din țările CSI, Polonia, Israel, Macedonia, Slovenia, Bosnia, Bulgaria. Nelly Ciobanu, care a participat pentru prima dată la această competiție, s-a întors cu Premiul I²¹. Această interpretă talentată a mai obținut locul I la festivalul „Mihaela Runceanu” (1997), la concursul internațional de la Varna, Bulgaria (1998), locul II la festivalul „Zorile Crimeii” (1998), concursul „Vocile Asiei” (2002), „Novaia Volna” (2003) și locul III la concursul „Șlagărul de Aur” (1997) și la „Zolotoi skif” (2001)²². Interpretul Pavel Parfeni a obținut locul I la „Argintul Iantrei”, Bulgaria (2007), Mamaia (2009) și „Slavianski Bazar” (2009). Interpreta Karizma a obținut locul II la „Steluțele Mării”, România (2003), locul III la „Perlele Berlinului”, Germania (2003), locul II la „Kaunas 2004”, Lituania (2004), și la „Opus Buen Viaje”, Spania (2006)²³.

Natalia Barbu a reușit să obțină premiul I la Festivalul de la Kiev (2000) și locul II la Concursul de la Yalta (1999). Afară de aceasta, interpreta a obținut un premiu special „FIDOF” în anul 1999, la festivalul „Slavianski Bazar”, care-i permite participarea la alte competiții internaționale de acest gen²⁴. Natalia a surprins publicul în 1998, când a luat marele trofeu la

²⁰ Festivalul „Cerbul de Aur” este un eveniment devenit tradiție, care se organizează în lunile august-septembrie la Brașov. Desfășurat pentru prima dată în 1968, festivalul a impus de-a lungul timpului vedete care s-au bucurat de mare succes în țară și în străinătate. „Cerbul de Aur” este un spectacol-concurs de interpretare ce urmărește promovarea talentelor din România și de peste hotare.

²¹ Rodica Trofimov, „Degețica Nelly Ciobanu sub povara Premiului I”, *Flux*, 28 iulie 2000, p. 7.

²² Anatol Caciuc, *Dimensiunea clipei: interviuri cu interpreții de muzică ușoară din Republica Moldova și România*, Chișinău: Pontos, 2006, pp. 72-73.

²³ Liliana Popușoi, „Pavel Parfeni cântă astăzi la „Slaveanski Bazar”, *Flux*, 10 iulie 2009, p. 10.

²⁴ A. Caciuc, *op. cit.*, pp. 32-33.

Mamaia. De asemenea, Natalia Barbu a reprezentat Moldova la Eurovision în 2007, unde a reușit să se claseze pe locul 10 cu piesa „Fight”.

În afară de festivaluri și concursuri, interpreții cei mai vestiți au avut posibilitatea să ducă faima Moldovei, cu ajutorul muzicii, în întreaga lume prin turnee. Turnee internaționale de rezonanță au avut: orchestra de muzică populară „Veselia”²⁵, formațiile Noroc, Plai, Orizont, interpreții Anastasia Lazariuc, Ion Suruceanu, Ștefan Petrache, Iurie Sadovnic, Maria Codreanu, Ion și Doina Aldea-Teodorovici, Nadejda Cepraga, Nina Crulicovschi, Olga Ciolacu, Gheorghe Țopa, Alexandru Lozanciuc, a căror activitate a fost continuată de următoarea generație de muzicieni: *Zdob și Zdub*, *Cuibul*, *Millenium*, *Gândul Mâței*, *O-Zone*, Nelly Ciobanu, Aura, Geta Burlacu, Radu Dolgan, Vitalie Dani, Anișoara Puică, Natalia Gordienko, Natalia Barbu, Adrian Ursu ș.a.

Reprezentanții tinerei generații de interpreți continuă și dezvoltă cele mai bune tradiții ale predecesorilor lor, ducând faima muzicii moldovenești în toate colțurile lumii. O bună parte din ei reușesc să atragă atenția publicului și a specialiștilor, printre ei: Dan Bălan, Natalia Gordienko, Olia Tira, *Sun Stroke Project*, *Zdob și Zdub*.

Grupul *Zdob și Zdub*, la sfârșitul anului 1996, a înregistrat albumul său de debut „Hardcore moldovenesc” cu 12 piese. În 1997 are loc un turneu de prezentare în sprijinul albumului la Chișinău, Moscova și Sankt Petersburg. În 1998, manifestă o activitate concertistică intensă în orașele Germaniei cu un program nou, muzica devenind mai etnică și cântecele fiind interpretate doar în limba română. *Zdob și Zdub* a evoluat în mai mult de 20 de țări europene: Danemarca, Ungaria, Serbia, Belgia, Elveția, Germania, Franța, Polonia, România, Olanda, Ucraina și Rusia.

După ce a lansat hituri după hituri cu trupa *O-Zone* („Dragostea din tei”), Dan Bălan a hotărât să înceapă o cariera solo. Piesa „Dragostea din tei” s-a vândut în opt milioane de single-uri în întreaga lume. În prezent, Dan Bălan se bucură de succes, lansând hit după hit și aflându-se permanent în turnee prin toată lumea. Duetul cu Vera Brejneva l-a făcut cunoscut pe piața media din Rusia. În 2012, a fost distins cu premiul „Zolotoi grammofon” pentru piesa „Liși do utra” și a primit titlul de cel mai stilat și sexy artist al anului în Rusia²⁶.

²⁵ În orchestra de muzică populară „Veselia” și-au început cariera muzicală Nadejda Cepraga, Arsenie Botnaru, Vasile Iovu, Veronica Mihai și alți interpreți și de muzică populară autohtonă.

²⁶ „Cinci interpreți care ne-au dus faima peste hotarele țării”, moldova.md, plasat 15 ianuarie 2013.

Tinerii interpreți reușesc să se adapteze destul de repede la cerințele scenei internaționale. Ei sunt adevărați ambasadori ai țării, iar aprecierile și premiile de care se bucură ne demonstrează că promovează cu iscusință arta muzicală, valorile spirituale și estetice ale poporului nostru nu doar la nivel național, ci și pe diverse meridiane ale lumii, indiferent de circumstanțele politice, economice și sociale.

Vasta activitate concertistică a primadonei Operei Naționale, Maria Bieșu, în diferite țări ale lumii, participarea sa la diferite festivaluri muzicale i-au sugerat ideea fondării unui festival al muzicii de operă la Chișinău, care să adune în capitala Moldovei cântăreți de operă din toată lumea. Primadona și-a propus ca în fiecare toamnă Chișinăul să devină un centru al muzicii clasice. În septembrie 1990 a fost inaugurat Festivalul Internațional de Operă și Balet „Invită Maria Bieșu”. Primadona menționa: „Am inițiat acest festival autumnal al vedetelor operei și baletului, gândind că alături de alți colegi de-ai mei din alte țări, de alte neamuri, cântând împreună, am putea solidariza oamenii. E știut, prin muzică vibrează dorința, visul, aspirațiile lumii spre mai bine, spre pace și armonie”²⁷.

Astăzi, acest festival a devenit unul dintre principalele simboluri ale culturii din Republica Moldova. Festivalul este o sărbătoare a culturii clasice, a muzicii și a baletului. Este semnificativ că acest eveniment cultural a apărut în perioada renașterii naționale, prima ediție a precedat suveranitatea și independența Republicii Moldova. La festivalul „Invită Maria Bieșu” participă artiști din diferite țări ale lumii, fiind prezentate spectacole de operă și balet. La primele 11 ediții ale festivalului au participat artiști consacrați de operă și balet din Austria, Belgia, Italia, Germania, Franța, România, Turcia, Rusia, Ucraina, Belarus, Georgia, Armenia, Estonia, Letonia, Lituania, Ungaria²⁸.

În septembrie 2010 a avut loc a XVIII-a ediție a Festivalului „Invită Maria Bieșu”, care a fost o ediție specială, sub semnul celei de-a 75-a aniversări de la nașterea primadonei Operei Naționale, amfitrioana Festivalului – Maria Bieșu. Publicul a avut șansa de a o vedea pe primadona Maria Bieșu la ceremonia de inaugurare, care a reunit oficial, oameni de cultură și admiratori ai muzicii de operă. Festivalul s-a desfășurat pe trei scene – Teatrul de Operă și Balet, Palatul Național și Sala cu Orgă, evoluând soliști renumiți din Spania, Elveția, Franța, România, Federația Rusă, Turcia, Georgia, Ucraina și Republica Moldova.

²⁷ Rodica Iuncu, *Spectacolul scenei și al vieții*, Chișinău: Periscop, 2007, p. 28.

²⁸ Liliana Popușoi, „Cea de-a 12-a ediție a festivalului „Invită Maria Bieșu” va demara cu opera *Dido și Aenas*”, *Flux*, 29 august 2003, p. 15.

În anul 2012, Festivalul „Invită Maria Bieșu”, ajuns la cea de-a XX-a ediție, s-a transformat în festival-concurs. După plecarea în eternitate a Mariei Bieșu, Guvernul a decis redenumirea evenimentului în Festivalul-Concurs Internațional „Maria Bieșu”. Pentru ediția jubiliară, festivalul a cuprins, în premieră, un concurs al cântăreților de operă, la care au participat 32 de artiști din șapte țări. Concursul a avut loc între 12 și 14 septembrie la Filarmonica Națională „Serghei Lunchevici”. La 15 septembrie, în cadrul concertului de gală, care s-a desfășurat la Palatul Național „Nicolae Sulac”, au fost anunțate numele laureaților și le-au fost înmânate premiile²⁹.

Festivalul-Concurs Internațional „Maria Bieșu” atestă că arta interpretativă moldovenească are, în persoana regretatei Maria Bieșu, un punct de atracție suficient de puternic pentru un eveniment de proporții internaționale. Putem afirma cu certitudine că acest festival a devenit unul dintre principalele simboluri ale culturii din Republica Moldova, iar Chișinăul – una dintre capitalele muzicii de operă din Europa.

În arta muzicală națională, un loc aparte îi revine duetului Doina și Ion Aldea-Teodorovici. Înzestrat cu un mare talent muzical și melodic, Ion Aldea-Teodorovici a compus mai mult de 500 de cântece de estradă și pentru copii, muzică pentru 16 filme de lung metraj și 39 de spectacole de teatru, colaborând fructuos cu poeții Gr. Vieru, D. Matcovschi, I. Hadârcă, A. Păunescu³⁰.

La sfârșitul anilor '80 –începutul anilor '90³¹ au fost create vestitele cântece *Reaprindeți candela*, *Eminescu*, *Pentru limba noastră*, *Tricolor*, *Învierea* etc., care au contribuit la trezirea conștiinței naționale, devenind cântece ale independenței³².

La 15 noiembrie 2003 Doina Aldea-Teodorovici ar fi împlinit 45 de ani, iar la 13, 14 și 15 noiembrie 2003 a avut loc prima ediție a Festivalului-Concurs „Două inimi gemene” în memoria lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici. Geografia festivalului se extinde pe an ce trece, este cazul să

²⁹ „Acest festival a fost cea mai importantă manifestare culturală, care a știut să unească sub auspiciile artei cele mai frumoase gânduri, oameni de bună credință, care au venit și vin în Republica Moldova pentru a-și manifesta plener talentul său alături de cele mai frumoase talente pe care le are țara noastră”, a menționat directoarea Teatrului Național de Operă și Balet, Valeria Șecan. (A se vedea „Festivalul «Maria Bieșu»”, *Publica.md*, plasat 06 septembrie 2012.)

³⁰ *Ion și Doina, Doina și Ion*, alcătuitor B. Parii, Chișinău: Floral, 1993, p. 17.

³¹ Până la moartea tragică a duetului într-un accident rutier în anul 1992.

³² Albumul „Răsai”, pe versurile lui Gr.Vieru, a fost editat de compania românească de înregistrări „Electrecord”, fonogramele originale fiind înscrise de talentatul regizor de sunet B. Caranicolov.

menționăm că la ediția 2011 au participat 40 de concurenți din 13 țări. În cadrul festivității de premiere, președintele festivalului, Cristi Aldea-Teodorovici a subliniat importanța acestui eveniment de anvergură prin intermediul căruia muzica lui Ion Aldea-Teodorovici este promovată în mai multe țări ale lumii³³.

În noiembrie 2013 a fost organizată cea de a XII-a ediție a Festivalului-Concurs Internațional de Muzică Ușoară „Două inimi gemene”. Festivalul a adus la Chișinău 25 de concurenți (categoria copii) și 27 de concurenți (categoria maturi) din 13 țări³⁴.

Un jalon important în promovarea artei muzicale naționale în spațiul cultural european l-a constituit debutul Republicii Moldova, în anul 2005, la Concursul Muzical Eurovision, care este unul dintre cele mai populare show-uri TV din lume. Pentru participarea la cea de-a 50-a ediție a concursului internațional „Eurovision 2005 (preselecții) s-au înscris 16 artiști/trupe, printre care: Zdob și Zdub, Gândul Mâței, Alternosfera, In Quadro, Adrian Ursu, Alexa, Ricky Ardezianu ș.a.³⁵. Cheltuielile de organizare a evenimentului au fost estimate la sub un milion de lei, cea mai mare parte din acești bani provenind din sponsorizări. Bătălia cea mare s-a dat între Zdob și Zdub, Nelly Ciobanu și Millenium, iar reprezentanta țării noastre a devenit trupa Zdob și Zdub.

Zdob și Zdub a reușit să se claseze pe locul 2 în semifinală și pe locul 6, cu 148 de puncte în finală. Ei au uimit Europa, făcând pentru țara noastră aproape imposibilul: „zdubii” au reușit să califice tânăra și necunoscuta țară Republica Moldova pe un loc demn – locul 6.

În anii următori, țara noastră a fost reprezentată la Eurovision de către Natalia Barbu, trupa *Zdob și Zdub*, Nelly Ciobanu, *Sunstroke Project* și Olia Tira, Geta Burlacu, Arsenium și Natalia Gordienko, Pavel Parfeni, Aliona Moon. Participarea reprezentanților Republicii Moldova la Euro-

³³ Nicolae Roibu, „În perioada 13-15 noiembrie, la Chișinău s-a desfășurat cea de a IX-a ediție a festivalului «Două inimi gemene»”, *Timpul.md*, 17 noiembrie 2011.

³⁴ Festivalul este regizat de la prima ediție până la cea recentă de către Vasile Stratulat, regizor la Palatul Național. Solicitat de *Timpul*, el a apreciat înalt contribuția deosebită la organizarea manifestării a mamei Doinei, Eugenia Marin, pe ai cărei umeri, de fapt, se ține acest festival. „Este cu adevărat un festival internațional. Ne bucurăm că, din an în an, avem mai mulți interpreți din diferite țări. Grație festivalului, cântecele Doinei și ale lui Ion au ajuns să fie interpretate în lumea întreagă”, a remarcat Vasile Stratulat. (N. Roibu, „Festivalul „Două inimi gemene” a ajuns la cea de a X-a ediție”, *Timpul.md*, 16 noiembrie 2012.)

³⁵ Alina Guțu, „Au început înscrierile pentru Eurovision 2005”, *Jurnal de Chișinău*, 4 februarie 2005, p. 20.

vision a scos pe arena internațională interpreți talentați autohtoni și a reconfirmat că arta muzicală națională se încadrează plenar în contextul culturii europene.

Așadar, după obținerea independenței, Republica Moldova, luând cursul spre integrarea în Uniunea Europeană, are posibilitate să-și prezinte realizările, inclusiv în domeniul artei muzicale, pe arenă europeană. În concluzie, e necesar de menționat că în perioada sovietică, compozitorii, muzicanții și interpreții aveau posibilitate să-și manifeste realizările lor în domeniul artei muzicale „cu preponderență” în republicile unionale, URSS fiind izolată, de fapt, de circuitul valorilor universale. Prin organizarea diverselor manifestări ca: Zilele, Săptămânile și Decadele culturilor naționale, Festivalul Internațional de Muzică „Mărțișor” etc., autoritățile sovietice urmăreau scopul unor acțiuni ideologice și propagandistice, cu muzică patriotică și revoluționară, în detrimentul specificului național. Cu toate acestea, manifestațiile respective, de regulă organizate sub formă de activități bilaterale și multilaterale cu alte republici unionale, stimulau activitatea oamenilor de creație, favorizând familiarizarea publicului unional cu unele realizări ale culturilor naționale; impulsiau apariția unor genuri și forme muzicale noi, schimbul de experiență, intensificând activitățile muzicale și sporind potențialul componistic și interpretativ.

În ceea ce privește aparițiile muzicii moldovenești pe arena internațională, acestea aveau loc prin intermediul centrului unional, ca parte componentă a culturii sovietice. Despre Moldova și cultura ei muzicală s-a vorbit pentru prima dată, în plan mondial, în anul 1967, când Maria Bieșu a câștigat la Tokio titlul de cea mai bună Cio-Cio-San. După 1991 se deschid hotarele geografice, se distrug barierele ideologice. Interpreții din Republica Moldova încep să-și redirecționeze programele de concert și spre alte spații geografice. Apar tineri compozitori și interpreți care vin cu noi idei în domeniul artei muzicale interpretative. Pe lângă faptul că se mențin legăturile cu țările ex-sovietice, încep colaborările fructuoase cu Occidentul în cadrul a numeroase concursuri, festivaluri și turnee.

Astfel, în cadrul confluențelor muzicale moldo-europene, prin intermediul mai multor manifestări de rezonanță internațională, s-a pus baza promovării consecvente a valorilor naționale autentice în spațiul cultural european. Artiștii moldoveni au devenit adevărați ambasadori ai culturii naționale.

BIBLIOGRAFIE

1. ANRM, F. 3241, inv. 1, dosar 56.
2. AOSPRM, F. 2941, inv. 1, dosar 234a.
3. AOSPRM, F. 2941, inv. 18, dosar 245a.
4. AOSPRM, F. 51, inv. 18, dosar 245.
5. AOSPRM, F. 51, inv. 20, dosar 75, 201.
6. Anton, I. „În Europa prin intermediul culturii”. *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socio-umanistice”*. Vol. III. Chișinău: CEP USM, 2006.
7. Băieșu, N. *Folclorul ritualic și viața*. Chișinău: Știința, 1981.
8. Caciuc, A. *Dimensiunea clipei: interviuri cu interpreți de muzică ușoară din Republica Moldova și România*. Chișinău: Pontos, 2006.
9. Cozma, V. „Cultura sub dictat”. *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, 2001, nr. 3-4.
10. Cozma, V., Zagoreț, C. „File din istoria Festivalului «Mărțișor»”. *Probleme ale științelor socioumane, conf. șt. a studenților (2012)*. Chișinău, 2013.
11. Ghilaș, V., Chiseliță, V. *Arta muzicală din Republica Moldova: istorie și modernitate*. Chișinău: Grafema Libris, 2009.

II.2. PERSONALITĂȚI ALE CULTURII NAȚIONALE: ISTORIE ȘI DESTINE

SFÂNTUL IERARH PETRU MOVILĂ – PERSONALITATE MARCANTĂ A NEAMULUI ROMÂNESC

—

 Viorel BOLDUMA,
 lector superior universitar,
 Catedra Istoria Românilor, UPS „Ion Creangă”

Summary

Petru Movilă (1596-1646) by his activity was a leading figure of the Romanian people. He contributed to the protection and revival of Orthodoxy in the United Catholic Poland. Petru Movila's relations with Țările Române held a political and cultural character. Petru Movilă contributed to the introduction of printing in the Țările Române and the opening of the College Iași. The highlight of these relations was the Council of Iași (1642) which was adopted Orthodox Confession by Petru Movilă result of cooperation Greek theologians, Romanian and Ukrainian in order to counter the common threat – the Reformation and the Counter-Reformation ideas.

Keywords: *Petru Movilă, orthodoxy, Synod, Catholic, țările române, Movelești, Vasile Lupu, typography, Three Hierarchs Monastery Iasi, Kiev, Lavra Pecerska.*

Cunoașterea personalităților marcante ale neamului românesc este foarte importantă în vederea educației tinerii generații. Interesul pentru personalitatea și creația lui Petru Movilă apare încă în timpul vieții sale, continuând până în ziua de azi, ce denotă importanța sa pentru istoria românilor și cea universală.

Dintre cele mai importante lucrări apărute în perioada contemporană menționăm studiul semnat de Nestor Vornicescu, consacrat Sfântului Ierarh Petru Movilă¹. O sinteză dedicată vieții și activității lui Petru Movilă a apărut la Chișinău, semnată de Gheorghe Bobâna². Personalitatea lui Petru Movilă este oglindită și în lucrările semnate de Andrei Eșanu³.

Din al doilea sfert al secolului al XVII-lea spațiul cultural ortodox al Europei Centrale, Răsăritene și Sudice a fost dominat de puternica personalitate a lui Petru Movilă, arhiepiscop și mitropolit al Kievului, Haliciului

¹ N. Vornicescu, *Sfântul Ierarh Petru Movilă*, Craiova: Ed. Mitropoliei Olteniei, 1999.

² Gh. Bobâna, *Petru Movilă, profilul unui destin*, Chișinău: Știința, 1996, pp. 3-5.

³ A. Eșanu, *Civilizația medievală românească*, Chișinău: ARC, 1996, pp.1-300.

și a toată Rusia. Român moldovean prin origine, conștiință, simțire și legături cu spațiul românesc, nobil al Poloniei, ca urmaș al tatălui său care obținuse indigenatul cu stemă proprie chiar în anul nașterii sale, și ierarh ortodox al Ucrainei prin întreaga sa activitate ecleziastică, la care se adaugă și o bună parte din viața sa laică petrecută în Podolia, Galiția și Ucraina, Petru Movilă trebuie înțeles anume în această întreită calitate a personalității sale⁴.

Petru Movilă s-a născut la 21 decembrie 1596 în capitala Moldovei, Suceava. Descinzând din neamul Movileștilor, care prin bunica sa dinspre tată, Maria, considerată fiică a lui Petru Rareș, se lega de cel domnesc al Bogdăneștilor, Petru Movilă era fiul lui Simion Movilă, domn al Țării Românești (1600-1602) și al Moldovei (1606-1607), și nepotul fratelui acestuia, Ieremia Movilă, domn al Moldovei (1595-1606), întemeietorul noii „case” domnești a Movileștilor. Celălalt unchi al său dinspre tată, Gheorghe Movilă, a fost episcop de Rădăuți și, în cele din urmă, chiar mitropolit al Moldovei (1587-1591; 1595-1605, cu întreruperi). În sfârșit, prin verișoarele sale, fiicele lui Ieremia Movilă și urmașii acestora, Petru Movilă s-a înrudit prin alianță de-a lungul vremii cu familii de magnați din Polonia, Rutenia și Lituania: Wișkowiecki, Potocki, Korecki, Przerebski, Korybut și Radziwill⁵.

Studiile inițiale le-a făcut la Suceava, apoi la școala Frăției Ortodoxe din Liov, apoi le-a desăvârșit la Academia Zamoyski din Polonia. Ca nobil al Poloniei, a luat parte la bătălia de la Țuțora (1620) și de la Hotin (1621)⁶.

Începând cu anul 1622, Petru Movilă începe cariera ecleziastică. Despre anii de viață ai lui Petru Movilă după 1621 și până la alegerea sa, în 1627, în funcția de arhimandrit al Lavrei Pecerska din Kiev nu dispunem de prea multe date. În anii 1622, 1624, 1625, 1626 și 1627 vizitează Kievul pentru a participa la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului. De altfel, la 15 august 1622, pentru prima dată în viața lui sorbea farmecul duhovnicesc de la hramul vestitei Lavre Pecerska din Kiev⁷.

Viitorul mitropolit cumpără pământ și moșii în împrejurimile Kievului, face cunoștință cu mitropolitul Kievului, Iov Borețki, care devine părintele

⁴ C. Rezachevici, „Petru Movilă (1596-1646), un reprezentant de seamă al culturii ortodoxe române”, *Arhiva românească*, vol.II, nr.1, 1996, p.62; A. Жуковский, *Пепр Могила и вopосединства цepквей*, Париж, 1969; Киев, 1997, p. 240.

⁵ Șt. Gorovei, „Petru Movilă. Contribuții”. *Mitropolia Sucevei*, nr.10-12, 1981, p. 704.

⁶ C. Rezachevici, „Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române”, *Revista de istorie*, nr. 7, 1975, p. 1097.

⁷ Gh. Bobână, „Idei și tendințe umaniste în activitatea și opera lui Petru Movilă”. În: *Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*, Chișinău: Știința, 1996, p. 18.

său spiritual. Relațiile cu înaltul prelat l-au făcut pe tânărul nobil să manifeste interes pentru viața bisericească, ulterior devenind călugăr. Acțiunile înaltului ierarh îndreptate spre ridicarea din ruine a vechilor biserici kievene erau animate nu numai de interese pur confesionale, ele se datorau și concepțiile sale umaniste. Gânditorul consideră că vechile monumente de arhitectură, având o semnificație ideologică religioasă, reprezintă și o expresie a originalității spirituale a poporului care le-a creat. Interesul față de Antichitate prezent în cercurile intelectuale din Europa Centrală și de Sud-Est în sec. XVI-XVII era foarte puternic. Considerând vechile monumente de arhitectură drept expresie a spiritului poporului, Petru Movilă, în opinia cercetătorilor, este un umanist, concepția filozofică a căruia e pătrunsă de patriotism, de înțelegerea acută a necesităților intelectuale ale timpului său⁸.

Scrierile lui Petru Movilă, prin mesajul și semnificația lor, depășesc cadrul unei țări, fie că vorbim de Moldova ori de Ucraina. Încă din timpul vieții gânditorului, operele sale au devenit o parte componentă a culturii și civilizației Sud-Estului Europei⁹.

Astfel, prin activitatea sa de cărturar și ctitor de școli, Petru Movilă se manifestă ca un om de cultură cu certe vederi umaniste. Concepția sa despre om se încadrează în tradiția renașcentistă, care își are rădăcinile în gândirea elină. În scrierile lui Petru Movilă se conturează cultul pronunțat al Antichității, se atestă numeroase referiri la autoritatea anticilor, îmbinarea proprie multor gânditori renașcentiști. În spiritul umanismului, cărturarul apreciază omul ca ființă rațională, ca unitate armonioasă dintre trup și suflet, un prototip în miniatură al întregului Univers, un macrocosm reflectat în microcosm. Intensa activitate cărturărească a gânditorului se sprijină pe principiile umaniste de îndreptare și editare a cărților de cult, pe baza consultării diferitelor izvoare. Prin folosirea în opera sa a limbii ucrainene literare, Petru Movilă se asociază curentului umanist de introducere a limbilor moderne în biserică¹⁰.

Din 1627 relațiile politice ale lui Petru Movilă, în primul rând, cu Moldova, decurg din originea domnească și înrudirile sale. Un an după instalarea sa ca arhimandrit-stareț la Lavra Pecerska de lângă Kiev, la sfârșitul lui 1628, Petru Movilă a primit solia lui Miron Barnovschi, domnul Moldovei (1626-1629), în drum spre țarul Moscovei, în frunte cu arhiman-

⁸ С. Голубев, *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники*, vol. 1, Киев, 1903, p. 20.

⁹ Gh. Bobână, *op.cit.*, p. 37.

¹⁰ Idem.

dritul Varlaam, medelnicerul Pavel Ștefan Ursache și alții, dând solilor și o scrisoare de întărire. Solia a fost primită de țar la 8 martie 1629, icoanele comandate de ea pictorilor moscoviți pentru mănăstirea Dragomirna neputând a fi însă ridicate, din pricina unor reprezentări socotite la Moscova necanonice, astfel că solia moldovenească s-a întors în țară, desigur, tot pe la Kiev. Legăturile lui Petru Movilă cu Varlaam, viitor mitropolit, bazate pe interese culturale asemănătoare, vor continua până la sfârșitul vieții celui dintâi¹¹.

După o apropiere mai întâi pe linie culturală, în 1639-1640, între Petru Movilă și Vasile Lupu, mijlocită de mitropolitul Varlaam, la începutul lui 1644, odată – deloc întâmplător – cu medierea de către același Varlaam, cu sprijinul mitropolitului de Kiev, de această dată, a înțelegerii dintre domnul Moldovei și domnul Țării Românești, Matei Basarab, Petru Movilă a purtat tratative cu Vasile Lupu pentru căsătoria fiicei acestuia cu magnatul lituan calvin Janusz Radziwill, subcămăraș al marelui cneaz al Lituaniei. Acesta era înrudit cu mitropolitul de Kiev prin prima sa soție (o nepoată a lui Ieremia Movilă) și susținător al său în Polonia. Nunta cu substrat politic a avut loc un an mai târziu, la începutul lui 1645, fiind oficiată în biserica Trei Ierarhi din Iași chiar de către Petru Movilă, care a ținut mirilor și o cuvântare în limbile polonă și română.¹²

Un sprijin considerabil Petru Movilă a acordat Țărilor Române la introducerea tiparului¹³. Totodată, cu sprijinul lui Petru Movilă a fost deschis Colegiul Vasilian la Iași.¹⁴

Un moment deosebit în relațiile lui Petru Movilă cu Moldova l-a constituit desfășurarea, la Iași, din inițiativa sa și cu cheltuiala lui Vasile Lupu, a sinodului (soborului) ecumenic din 15 septembrie – 27 octombrie 1642. Acest sinod a discutat și a aprobat opera sa dogmatică de căpetenie *Mărturisirea ortodoxă*, scrisă în limba latină (*Ortodoxa Confessio Fidei Catholica et Apostolica ecclesiae Orientalis*), așadar catehismul ortodox, care până astăzi „este cartea de doctrină a ortodoxiei, este constituția ei”, prin care autorul ei „se așază deasupra tuturor ierarhilor bisericii ortodoxe”¹⁵. Această lucrare trebuia să înlocuiască și, prin existența ei, să combată

¹¹ G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București: Ed. Academiei Române, 1962, p. 70.

¹² I. Eremia, *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1693)*, Chișinău: Cartdidact, 1999, p. 239.

¹³ C. Rezachevici, „Petru Movilă (1596-1646), un reprezentant al culturii ortodoxe în Ucraina și Țările Române”, *Arhiva românească*, nr.1, 1996, p. 74.

¹⁴ P. Panaitescu, *Petru Movilă. Studii*, București: Ed. Enciclopedică, 1996, p. 60.

¹⁵ C. Rezachevici, *op.cit.*, p. 77.

catehismul ortodox cu învățături și spirit calvin al patriarhului de Constantinopol Chiril Lucaris (ucis de turci în 1638, după nenumărate lupte politice și profesionale), apărut în 1629 în versiune latină, iar în 1633 la Geneva, în versiune greacă, dar și alte catehisme, între care mai dăunătoare se dovediseră cele ale „uniaților” din Polonia, sprijiniți de iezuiți, care strecurau învățături catolice în spiritul ortodox.

Sinodul din Kiev din 8-18 septembrie 1640 aprobase *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, și acesta, împreună cu soborul rutean, hotărâse să ceară, prin intermediul lui Vasile Lupu, părerea patriarhului de Constantinopol, Partenie, în cadrul unui sinod ecumenic. Astfel s-a ajuns la sinodul desfășurat doi ani mai târziu la Iași. Aici s-au confruntat, de fapt, ortodoxia greacă constantinopolitană, reprezentată de învățatul, dar inflexibilul ieromonah Meletie Sirigul, cu cea ruteană, kieveană, înfățișată de cei mai destoinici teologi oratori ai lui Petru Movilă (care, ca și patriarhul, nu s-a înfățișat). Confruntarea dintre ele, odată cu dezbaterea *Mărturisirii ortodoxe*, a făcut din Iași centrul de interes al lumii ortodoxe. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis: Chiril Lucaris nu a fost anatemizat, cum ceruse Sigirus, dar și catehismul lui Petru Movilă, singurul admis la discuții, a fost aprobat cu două amendări aduse de același Meletie Sirigul. În general, teologii români, în frunte cu mitropolitul Varlaam, s-au situat de partea celor kieveeni, chiar dacă Vasile Lupu înclina uneori spre cei greci. În sfârșit, la 11 martie 1643, patriarhul Partenie și soborul său aprobă traducerea greacă a *Mărturisirii ortodoxe*, care din acel moment a devenit „mărturisirea ortodoxă a bisericii sobornicești și apostolicești a Răsăritului”, în fapt – operă a unui român, Petru Movilă. Acesta și-a tipărit în 1645, în rezumat, *Mărturisirea* în polonă (fără modificări) și în slavo-ruteană (catehismul cel mic), iar din 1667, când a fost publicată în Olanda versiunea greacă a ei, aceasta a cunoscut zeci de ediții străine și românești¹⁶.

Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă va avea influență asupra gândirii românești înainte de tipărirea ei, odată cu prezentarea sa la Sinodul de la Iași din 1642. Deși ședințele acestuia au fost secrete, mitropolitul Varlaam, care a participat la ele, a luat-o imediat ca model pentru redactarea lucrării sale cunoscute sub numele de *Răspuns la catehismul calvinesc*. Înainte de ianuarie 1644, lucrarea de căpetenie a lui Petru Movilă era cunoscută și lui Matei Basarab în Țara Românească, stârnindu-i curiozități legate de discutarea deosebirilor dintre riturile ortodox și catolic, domnul muntean fiind și un susținător bănesc al tipografiei liovene, care a repu-

¹⁶ *Ibidem*, p. 78.

blicat, pe cheltuiala sa și cu aprobarea lui Petru Movilă, în 1642, *Triodul înflorat*, tipărit de acesta din urmă la Kiev în 1631¹⁷.

Interesul românesc pentru textul *Mărturisirii* apare abia peste o jumătate de secol, prin traducerea lui Radu logofăt Greceanu (Buză, 1681) și se menține până azi, prin 19 ediții. Dar curios lucru, în Moldova cartea nu va fi publicată decât peste două veacuri în trei ediții ale tălmăcirii (din rusă) a arhimandritului Filaret Scriban¹⁸.

Fiul de voievod moldovean, arhiepiscopul Kievului, Petru Movilă, se stinge timpuriu, la numai o zi după ce împlinise 50 de ani (22 decembrie 1646), fără a mai apuca să vadă eșuarea definitivă a planurilor ligii antiotomane pentru care lucrase și în care își pusese nădejdea pentru eliberarea țărilor române, ale strămoșilor săi, și nici marea răscoală căzăcească care va însângera Ucraina și Polonia peste puțin timp. Lăsa prin testament datat chiar în ziua morții sale, patru moșii în voievodatul Belz fratelui său Moise Movilă, care va mai trăi încă mulți ani în Polonia, dar cel mai mult s-a îngrijit de colegiul din Lavra Pecerska și de celelalte școli ale sale¹⁹.

Omul care luptase atât pentru ridicarea ortodoxiei în general și a ortodoxiei ucrainene și române în special, prin școli în limba latină, deschis astfel comunicării cu Occidentul, a fost înmormântat inițial în catedrala Sfânta Sofia din Kiev, după un letopiseț ucrainean, spre a împiedica în acest fel reluarea acesteia de către uniți. Pentru ca apoi să fie reînhumat, după dorința sa, într-o criptă de zid la mare adâncime între coloanele părții din stânga a catedralei Uspenia din Lavra Pecerska, fără lespede funerară (dovadă de modestie creștină), identitatea mormântului fiind dezvăluită abia în 1982, cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate în biserică în 1941, după cum atestă inscripția gravată pe o placă de argint fixată direct pe sicriu. Reînhumarea, proiectată pentru februarie 1647, cum mărturisește călugărul Iosif Kalimon, autorul panegiricului în limba polonă rostit cu acest prilej și imprimat la 9 aprilie același an, a avut loc la 9 martie „când i-a fost dus trupul de la Sfânta Sofia la mănăstirea Pecerska pentru slujba lui Dumnezeu cu un mare sobor de popor creștin și făcând ceremonia rânduită, i-au depus trupul în biserica mare Uspenia a Maicii Domnului în criptă”. De atunci rămășițele marelui ierarh moldovean s-au odihnit netulburate și neștiute până la explozia fatală a

¹⁷ P.P. Panaitescu, „O carte necunoscută a lui Petru Movilă dedicată lui Matei Basarab”, În: *Omagiu lui P. Constantinescu*, Iași-București, 1965, pp. 299-301.

¹⁸ V. Cîndea, „Note despre Petru Movilă și dimensiunea spirituală”, În: *Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*, Chișinău: Știința, 1996, p. 8.

¹⁹ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 78.

obuzului german din 1941 care i-a spulberat mormântul împreună cu biserica ce îl adăpostea²⁰.

Pentru meritele sale deosebite, mitropolitul ortodox român Petru Movilă al Kievului a fost canonizat de Biserica Ortodoxă din Ucraina în luna decembrie 1996, stabilindu-se ca zi de prăznuire data de 31 decembrie. La festivități a participat și o delegație a Bisericii Ortodoxe Române, condusă de mitropolitul Nestor al Olteniei. Festivitățile au început la București, au continuat la Sucevița și la Chișinău și s-au încheiat la Kiev, cu o sesiune academică și bisericească. În octombrie 2002, Biserica Ortodoxă Română recunoaște oficial canonizarea Sfântului Ierarh Petru Movilă și îl trece și în calendarul său la data de 22 decembrie – ziua trecerii sale la Domnul²¹.

Petru Movilă, prin activitatea sa, a fost o personalitate marcantă a neamului românesc și ucrainesc. A contribuit la protejarea și renașterea ortodoxismului în Regatul Polon, catolic.

Relațiile lui Petru Movilă cu Țările Române au purtat un caracter politic și cultural. Pe plan politic Petru Movilă a contribuit la normalizarea relațiilor lui Vasile Lupu cu Recipospolita prin mijlocirea căsătoriei fiicei sale Ruxanda cu Ianusz Radziwill, prin care se urmărea atragerea lui Vasile Lupu de partea ligii antiotomane.

Pe plan cultural Petru Movilă a contribuit la introducerea tiparului în Țările Române și la deschiderea Colegiului de la Iași. Momentul culminant al acestor relații a fost Sinodul de la Iași (1642), la care a fost adoptată *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, ca rezultat al colaborării teologilor greci, români și ucraineni cu scopul contracarării pericolului comun – ideilor Reformei și Contrareformei.

Petru Movilă este una dintre marile personalități care justifică afirmația lui Miron Costin: „Nasc și în Moldova oameni”.

BIBLIOGRAFIE

1. Bezviconi, G. *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*. București: Ed. Academiei Române, 1962.
2. Bobână, Gh. *Petru Movilă, profilul unui destin*. Chișinău: Știința, 1996.
3. Bobână, Gh. „Idei și tendințe umaniste în activitatea și opera lui Petru Movilă”. În: *Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*. Chișinău: Știința, 1996.
4. Gorovei, Șt. „Petru Movilă. Contribuții”. *Mitropolia Sucevei*, nr. 10-12, 1981.
5. Голубев, С. *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники*. Т.1. Киев, 1903.

²⁰ *Ibidem*, p.79.

²¹ Ierom. Petre Pruteanu, „Viața și activitatea mitropolitului Petru Movilă al Kievului (1596-1646)”, http://www.cjph.ro/upload/files/file/Forum/petru_movila.pdf

6. Cîndea, V. „Note despre Petru Movilă și dimensiunea spirituală”. În: *Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*. Chișinău: Știința, 1996.
7. Eremia, I. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1693)*. Chișinău: Cartdidact, 1999.
8. Eșanu, A. *Civilizația medievală românească*. Chișinău: ARC, 1996.
9. Жуковский, А. *Петр Могила и вопрос единства церквей*. Париж, 1969; Киев, 1997.
10. Panaitescu, P. P. „O carte necunoscută a lui Petru Movilă dedicată lui Matei Basarab”. În: *Omagiu lui P. Constantinescu*, Iași-București, 1965.
11. Panaitescu, P. *Petru Movilă. Studii*. București: Ed. Enciclopedică, 1996.
12. Rezachevici, C. „Petru Movilă (1596-1646), un reprezentant al culturii ortodoxe în Ucraina și Țările Române”. *Arhiva românească*, nr. 1, 1996.
13. Rezachevici, C. „Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române”. *Revista de istorie*, nr. 7, 1975.
14. Vornicescu, N. *Sfântul Ierarh Petru Movilă*. Craiova: Ed. Mitropolia Olteniei, 1999.

SURSE WEB

1. Petre Pruteanu, „Viața și activitatea mitropolitului Petru Movilă al Kievului (1596-1646)”, http://www.cjph.ro/upload/files/file/Forum/petru_movila.pdf.

SIMION MEHEDINȚI – FONDATORUL GEOGRAFIEI MODERNE ROMÂNE

Lucia ȚÎCU

lector superior universitar,
Catedra Etnologie și Geografie, UPS „Ion Creangă”

Summary

Simion Mehedinti is the most representative figure of Romanian modern geography. He remains unrivaled personality through his force of synthesis the dominant idea: how to define, more clearly, geography and to find for it a unshakable place among the sciences. Mehedinti is also known in Romanian geography thanks to the school that he founded.

Meghedinti's opera left deep marks on Romanian geography. Its tracks is founded directly and indirectly in a scientific approach and geographical Romanian studies, but also in the further development of other sciences.

Keywords: *geography, method, methodology, space, geographical principles.*

La mai bine de jumătatea unui veac de la trecerea în eternitate a celui mai mare geograf român, comunitatea geografică are un bun prilej de reevaluare a unei opere cu valențe interdisciplinare, durabile și validate de dinamica gândirii și practicii în domeniu. Remarcabilă personalitate a culturii românești, Simion Mehedinți rămâne inegalabil prin forța de sintetizare a unei idei care l-a dominat permanent: cum să definească mai clar geografia și să-i găsească un loc de neclintit între științele naturii.

În ultima sută de ani, geografia a înregistrat o dinamică în progresie geometrică, dar și o diferențiere tot mai evidentă. După un început ceva mai întârziat la scară europeană, geografii români au reușit, în prima parte a sec. XX, să recupereze foarte rapid decalajele metodologice și paleta subiectelor abordate. Rezultatul a fost constituirea unei temelii solide pentru geografia postbelică și cea prezentă.

Una din particularitățile geografiei românești în raport cu alte școli geografice ale lumii este aceea că nu există nicio ezitare în privința fondatorului: toți geografii de ieri și de azi recunosc „paternitatea” lui Simion Mehedinți în privința apariției, consolidării și asigurării bazei științifice a geografiei moderne¹.

Printre performanțele interbelice care au apărut din rândul celor obiș-

¹ Ioan Ianoș, „Simion Mehedinți – prim vector intelectual al geografiei moderne românești”, *Geograful. Revistă de informare, analiză, cultură și opinie geografică*, 2012, nr. 4, p. 3.

nuite se numără, fără îndoială, „Biblia geografiei românești”, care este *Terra. Introducere în geografie ca știință*. Autorul acesteia, academicianul Simion Mehedinți, s-a impus ca unul dintre marii gânditori ai științei românești, ca savantul care a demonstrat cel mai bine relația dintre om și mediul său, dintre comunitate și spațiul în care aceasta se inserează.

Dacă vreodată un geograf consideră că se află în criză de idei, ar trebui să recitească măcar un pasaj din lucrarea menționată, să reflecteze asupra acestuia și va constata cu satisfacție cât de multe piste de reflecție oferă opera respectivă. În plus, va individualiza o țesătură de idei, din care pornesc trasee neexplorate, de mare încărcătură intelectuală, care conduc la ținte de înaltă excelență în cercetarea geografică. Opera ilustrului geograf conține atâtea elemente de reflecție, încât, prin analogie, regăsești concepte și mecanisme care te pun în situația de a regreta că, din necunoaștere, acestea nu au fost definite și dezvoltate mult mai repede.

În cele ce urmează, vom încerca să demonstrăm actualitatea conceptuală și metodologică a operei lui Simion Mehedinți, abordând un aspect ce decurge dintr-o minte extrem de sistematic organizată și cu o mare capacitate de extrapolare temporală. Însă, mai întâi de toate, vom evidenția unele aspecte ce țin de biografia ilustrului geograf, pentru a putea înțelege mai bine activitatea sa științifică și didactică.

Simion Mehedinți (1868-1962), unul dintre cei mai mari pedagogi ai neamului românesc, s-a născut la 18 octombrie 1868, în satul Soveja, în județul Vrancea, fiind al optulea copil la părinți. Părinții săi erau oameni simpli, agricultori². Tatăl lui Simion, Neculai Mehedinți, era dascăl bisericesc și cunoștea numai carte bisericească veche, iar mama sa, Voica (Guriță) Mehedinți, nu știa să citească. Tatăl său provenea dintr-o familie de preoți (bunicul fusese preot la Soveja, fratele cel mai mare al tatălui era preot, iar alți doi frați erau călugări la mănăstirea Soveja). Neculai și Voica au avut 11 copii, dintre care 7 au murit la vârste fragede.

Simion a urmat primele trei clase la Soveja, iar următoarele în satul Vidra, în județul Vrancea. Și-a continuat apoi studiile la Seminarul de la Roman – 4 ani ; Seminarul Central de la București – 1 an (la aceste două seminarii Simion va dobândi temelia cunoștințelor sale religioase); Liceul „Unirea” din Focșani – 1 an (1885-1886) și Liceul „Sfântul Sava” din București – 3 ani (1886-1889). După terminarea liceului a obținut o bursă la Seminarul Normal Superior. Aici întâlnește două mari personalități – doi profesori care îl vor marca pentru întreaga viață: Titu Maiorescu și

² Luminița Drăghicescu, *Simion Mehedinți – teoretician al educației*, București: Ed. Didactică și Pedagogică, 2009, p. 3.

Alexandru Odobescu. Maiorescu i-a însuflat dragostea pentru educație și pentru profesorat, precum și logica și arta discursului. De la Odobescu a luat dragostea pentru frumos și aplecarea spre geografie. Odobescu a fost cel care l-a îndemnat să meargă să studieze geografia în Franța³.

Urmează apoi cursurile universitare la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București (1889-1892). În această perioadă se ocupă și de organizarea studenților în cadrul Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor, fiind coleg cu P.P. Negulescu, G. Murnu, Grigore Brătianu și alții. Alături de P.P. Negulescu, va redacta *Memoriul studenților universitari români privitor la situațiunea românilor din Transilvania și Ungaria*. În anul 1892, Simion Mehedinți încheia facultatea, susținând lucrarea de licență cu titlul „Ideile lui Jean-Jacques Rousseau despre educație”, primind *magna cum laude*. În această lucrare Simion Mehedinți a analizat opera pedagogică a lui Rousseau, demonstrând o vocație pedagogică deosebită. Sfătuit de Odobescu, obține o bursă de studiu la Paris, pentru a studia geografia. La Paris întâlnește un profesor de renume, care îl va îndemna să meargă în Germania, la Berlin, acolo unde geografia se preda la un nivel mai înalt. Astfel, Simion Mehedinți își va continua studiile la Universitatea din Leipzig. Din motive de oboseală intelectuală, este nevoit să-și întrerupă activitatea timp de doi ani. În acest răstimp, se va întoarce la Soveja⁴. Mai târziu, Mehedinți va menționa: „De multe ori mă gândesc dacă nu cumva, ceea ce am învățat la București, la Paris și la Berlin nu e mai puțin, decât ceea ce am învățat în acești doi ani cât am stat la Soveja. Doi ani de refacere fizică, dar și doi ani de cugetare, de observație, de cristalizare a tot ceea ce studiasem, schițare a lucrărilor mele de mai târziu”⁵. Va preda limba germană la Liceul Național din Iași.

După această perioadă de refacere, se întoarce la Leipzig. Obține diploma de doctor în filosofie și distincția *suma cum laude*. Reîntors în țară, este numit profesor suplinitor la Catedra de geografie, la recomandarea lui Titu Maiorescu. Catedra de geografie tocmai fusese înființată în cadrul Facultății de Filosofie și Litere a Universității București. Simion Mehedinți a fost primul profesor de geografie la Universitatea București⁶. La 3 noiembrie 1900, Simion Mehedinți semnează actul de naștere al geografiei.

³ S. Mehedinți-Soveja, *Creștinismul românesc. Adaos la Caracterizarea etnografică a poporului român*, ed. îngrijită de Costică Neagu, ediția a IV-a, Focșani: Terra, 2006, pp. IX-XI.

⁴ *Ibidem*, p. XII.

⁵ V. Țiroiu, *Amintiri – cum am colaborat cu profesorul Simion Mehedinți*. București: S.A.S., 1995, pp. 55-56.

⁶ Luminița Drăghicescu, *op. cit.*, p. 7.

Este cel care ține primul curs de geografie. Prin erudiție și talent oratoric, marele geograf va atrage mulți studenți, care, de multe ori, vor renunța la secția lor și se vor transfera la Geografie. Într-o perioadă scurtă, datorită pregătirii, dar și dăruirii lui Simion Mehedinți, geografia românească și școala geografică vor cunoaște o înflorire. Marele profesor avea „darul de a atrage elevii și de a le comunica odată cu elementele științei și râvna de a contribui prin activitatea proprie la progresul ei, un dar rar întâlnit la profesori”⁷.

Activitatea sa de profesor s-a împletit cu activitatea științifică: scrieri literare, geografice, istorice, pedagogice, filosofice și etnografice.

În anul 1902, Simion se căsătorește cu Maria Cicei, originară din Transilvania. Au doi copii: Maria-Simona și Emil. Maria s-a căsătorit cu C.C. Giurescu, istoric și academician, iar Emil a devenit avocat.

În casa lui Simion Mehedinți s-au ținut ședințele „Junimii”. În perioada 1907-1923 a fost director al revistei *Convorbiri literare*, iar în anii 1914-1933, director al *Duminicii poporului*⁸.

Începând cu anul 1908, este membru corespondent al Academiei Române, iar în anul 1915 este numit membru activ. În perioada martie-octombrie 1918 este ministru al Instrucțiunii și Cultelor. Lui Simion Mehedinți îi revine și meritul de a fi înființat Seminarul de Geografie, după modelul german, pentru aprofundarea geografiei. De asemenea, el a pus un accent important pe partea practică a acestei discipline, organizând numeroase excursii, întrucât „singura geografie care se lipește de suflet nu e cea din cărți sau din prelegeri, ci aceea pe care o culege cercetătorul însuși din intuiția directă a naturii [...] Am putea zice: geograful atâta știe, cât a văzut”⁹. În acest fel, geografia a devenit mult mai atractivă, mai vie, căpătând o valoare formativă.

La începutul secolului al XX-lea, învățământul românesc nu stătea strălucit la capitolul manuale școlare. Într-un limbaj atractiv pentru minte, dar și pentru suflet, Simion Mehedinți a elaborat o serie de manuale de geografie pentru școlile primare și secundare.

Dintre manualele școlare de geografie elaborate de Simion Mehedinți menționăm următoarele: „Introducere în geografie, noțiuni generale”, pentru clasa a I-a; „Continentele fără Europa și America Boreală”, pentru clasa a II-a; „Europa cu America Boreală”, pentru clasa a III-a; „România”, pentru clasa a IV-a; „Geografia fizică”, pentru clasa a V-a; „Geografia umană”,

⁷ *Ibidem*, p. 9.

⁸ *Ibidem*, p. 33.

⁹ Simion Mehedinți, *Opere alese*, București: Ed. Științifică, 1967, pp. 225-226.

pentru clasa a VI-a; „Geografia economică”, pentru clasa a VII-a; „România”, pentru clasa a VIII-a etc.¹⁰

În continuare ne vom opri asupra manualului școlar „România”, elaborat de Mehedinți în anul 1933, cu circulație largă în școlile basarabene. Conținutul manualului cuprinde toate ramurile acestei științe: geografia fizică, umană și economică a patriei. Manualul este alcătuit din trei părți principale.

În prima parte se tratează următoarele probleme: așezarea pământului românesc pe glob; originea numelui țării și al poporului; hotarele și vecinii; întinderea și împărțirea teritorială. A doua parte este consacrată geografiei fizice a patriei, în care se examinează: trecutul pământului românesc; munții, podișurile și dealurile, câmpiile; clima; râurile; lacurile; vegetația și fauna. Majoritatea temelor se finalizează cu observări antropogeografice și etnografice. După capitoul despre populație, urmează Partea a II-a, în care se tratează starea economică a României: agricultura, industria, căile de comunicație și circulație, negoțul, așezările umane. Manualul se încheie cu tema „Harta geografică” și cu pregătirea unei excursii geografice pe baza hărții topografice.

Referitor la limba vorbită de popor, în lucrare se menționează că pentru români este caracteristică unitatea limbii.

Românii, oriunde ar fi, vorbesc aceeași limbă. Unitatea aceasta nu-i de mirare. Din timpuri străvechi, fiind legați de munți, românii au fost crescători de oi [...] Însă creșterea oilor a adus cu sine „transhumanța”, adică pendularea regulată între munte și șesurile dimprejur. Oierii „săceleni” din Țara Bârsei, „brețcanii” de la pasul Oituzului, „mărginenii” din Sibiu și mulți alții coborau cu turmele lor în fiecare an spre câmpiile Dunării sau ale Tisei. Urmarea acestui fapt este însemnată: Moldovenii vorbesc ca Ardelenii, vecini cu ei. Iar Oltenii vorbesc ca Bănățenii. Adică munții n-au fost o graniță pentru limba română, după cum n-au fost nici pentru poporul român.

Alături de mișcarea cu turmele, a ajutat și plugăria pe râurile Tisa, Mureș, Olt, Siret, Prut și Nistru, precum și prigonirile care au mutat locuitorii de la o margine până la cealaltă. După cum Ardelenii au ajuns în Dobrogea și Crimeea, tot așa Oltenii s-au revărsat asupra Crainei sau Banatului, iar Moldovenii în secolul XVIII au ajuns spre apus tocmai în podgoria Aradului, iar spre răsărit până la Bug. Astfel, limba a putut rămâne aproape aceeași pe tot cuprinsul pământului românesc¹¹.

¹⁰ S. Drumea, P. Drumea, *Didactica geografiei*, Chișinău, 2000, p. 23.

¹¹ Simion Mehedinți, *România*, București: Editura Librăriei SOCEC, 1933, pp. 194-196.

În anul 1924, Simion Mehedinți scrie manualul „Antropogeografie” pentru clasa a VI-a, unde se pronunță în favoarea individualizării direcției geografiei umane. „Antropogeografia sau Geografia omului, sublinia Mehedinți, este ramura geografiei care cercetează legăturile dintre om și Pământ, adică influența planetei asupra omului și reacția omului asupra planetei”¹².

Manualele de antropogeografie și de geografie umană și politică pentru clasa a VI-a secundară elaborate de Simion Mehedinți au fost reeditate până la Al Doilea Război Mondial. Ele aveau același conținut, aceasta ne-o dovedește, de exemplu, tabla de materii a manualului „Antropogeografia” pentru clasa a VI-a secundară (1938) și manualul „Geografia umană și politică” pentru clasa a VI-a secundară (1937). În ambele manuale Simion Mehedinți dă definiția de antropogeografie, care, în accepțiunea lui, este „ramura geografiei, care cercetează legăturile dintre cele patru învelișuri ale planetei și om, urmând atât acțiunea mediului asupra omenirii cât și reacțiunea omului asupra acelor învelișuri”¹³.

O lucrarea didactică de importanță deosebită este „*Câteva observări în legătură cu învățământul geografiei*”, unde Simion Mehedinți face o analiză minuțioasă a celor două metode de bază ale studierii geografiei: inductivă și deductivă. Prin diferite exemple, autorul caută să ne convingă de superioritatea deducției, față de inducție, în ce privește coordonarea mai ușoară a faptelor.

Mehedinți ajunge la unele concluzii foarte importante pentru întreg învățământul geografic:

1. Cea mai limpede cunoștință despre un ținut oarecare al planetei o dobândim prin intuiție directă. Adevărata cunoștință a unei țări n-o putem dobândi prin călătoriile imaginare și numai cu ajutorul hărții, ci trecând de la hartă la natură.
2. Fiindcă partea planetei pe care o putem vedea este mică, trebuie să ne mulțumim și cu intuiția pe hartă, sprijinită pe descrieri geografice. Dar o mare înlesnire pentru minte, dacă putem lega descrierile despre alte ținuturi de câteva fapte fundamentale, care ajută orientarea și dau puțință înțelegerii fenomenelor¹⁴.

În finalul lucrării, Mehedinți conchide că, în timpul efectuării excursiilor de studiere a orizontului local, procedarea va fi inductivă, pentru a deștepta „simțul de observare și puterea de raționament a tinerilor”.

¹² Idem, *Antropogeografie*, București, 1924, p. 25.

¹³ *Ibidem*, p. 92.

¹⁴ S. Drumea, P. Drumea, *op. cit.*, p. 25.

Însă când studiem întregul curs de geografie, bazat pe harta geografică și glob, „procedarea deductivă” este mai folositoare, deoarece această metodă leagă multe amănunte prin legi fundamentale, care ajută înțelegerea lor și dau geografiei aspectul demonstrativ.

Una din lucrările de importanță majoră pentru geografi, ca cercetători și ca profesori școlari sau universitari, este „*Metoda și metodica*”, scrisă de Simion Mehedinți în 1937. Referindu-se la raportul dintre metodă și metodică, Mehedinți afirmă că aceste două noțiuni, confundate de unii, sunt cu totul diferite: „Metoda este logica științei sau calea spre crearea științei. Metodica este o noțiune diferită, ea arată drumul predării – este deci, logica predării, nu a științei”¹⁵. Reiese că de metodica unei științe nu poate fi vorba până ce nu-ți dai seama de arhitectura faptelor și ideilor fundamentale ale științei respective.

Metodica nu poate fi întemeiată decât după aflarea metodei, după cum igiena și medicina n-au putut fi construite decât după ce anatomia și fiziologia au arătat înălțuirea cauzală a fenomenelor corpului omenesc. Metodica este deci o aplicare a metodei.

După cum știm, învățământul geografic se bazează pe trei principii fundamentale:

1. să pornim de la ceea ce este apropiat spre ceea ce este mai depărtat;
2. de la simplu la compus;
3. de la cunoscut la necunoscut.

Referitor la primul principiu, S. Mehedinți menționează că el e banal. Dacă ceea ce stă departe este mai simplu, iar ceea ce este aproape este complex și greu de înțeles? Un exemplu:

Pământul dobrogean este un adevărat mozaic, față de câmpia aluvionară a fluviului Mississippi... ori a fluviului Amazon, care se află în emisfera opusă. E oare Dobrogea mai ușor de înțeles, fiindcă e mai aproape?¹⁶.

Privitor la al doilea principiu, Mehedinți îl combate prin alt exemplu:

Vânturile alizee din lungul regiunii liniștite de la Ecuator sunt un fenomen geografic mult mai simplu decât vânturile legate de centrele ciclonale și anticiclonale din regiunile temperate. Așa e, dar alizeele sunt departe, iar Crivățul, Băltărețul etc. mai aproape. Devin oare vânturile schimbătoare din zona climatului carpatic mai ușoare de înțeles pentru mintea copilului din România, fiindcă sunt mai aproape de partea lui?...

Lucrul de căpetenie e altul: să fie înțeles fenomenul de care e vorba;

¹⁵ *Ibidem*, p. 25.

¹⁶ Simion Mehedinți, *Metoda și metodica*, București, 1937, p. 4.

apoi să nu faci un pas mai departe, până ce temeliile cunoașterii unui fenomen nou nu sunt și ele deplin lămurite.

Așadar, în locul celor trei reguli de la început, e destul una și indiscutabilă: de la înțeles spre ceea ce e neînțeles¹⁷.

La baza studiului geografiei și a pregătirii viitorilor profesori de geografie Mehedinți a pus: excursiile, seminarul de geografie, congresele anuale, publicațiile colective, precum și o nouă concepție despre didactica geografiei. Mehedinți a demonstrat că didactica geografiei este mult mai aproape și este organic legată de geografie ca știință, decât de pedagogie.

Scrierile lui Mehedinți în legătură cu meseria de profesor sunt actuale și astăzi: nu contează ce domeniu urmezi în învățământul superior, dar ca să devii profesor trebuie să ai o pregătire pedagogică distinctă, care nu se poate obține în același timp cu formarea profesională. De aceea, el propunea ca după terminarea facultății, absolvenții care doresc să devină profesori să urmeze o pregătire pedagogică separată și în urma căreia titlul de profesor să se adauge la cel de inginer, agronom, geograf, literat etc.

În ce privește opera geografică, Simion Mehedinți a reușit o abordare interdisciplinară din perspectiva istoriei, filosofiei sau etnografiei. Contribuția sa la dezvoltarea geografiei și a etnografiei se poate vedea într-o serie de lucrări. Cea mai reprezentativă lucrare geografică a lui Simion Mehedinți este „*Terra. Introducere în geografie ca știință*”.

La Mehedinți, realitatea este structurată pe niveluri de organizare, cu o creștere a complexității de la periferie spre centru, iar cunoașterea este organizată pe trei niveluri: analogii, omologii și explicații. Aceste trei niveluri le regăsim în observație, în descriere (cantitativă, completă – hologetică și holocronică, caracteristică și explicativă) și în descrierea analitică și sintetică.

Clarificările aduse în domeniul categoriilor geografice, din păcate, nu au fost continuate spre a fi dezvoltate și a fi cunoscute și peste hotare, pierzând niște priorități naționale în domeniu. Aceste categorii, riguros definite, raționamentele fiind parfumate prin conexiuni și exemple extrem de edificatoare, i-au permis profesorului Simion Mehedinți să treacă de la o abordare descriptivă, morfologică a proceselor și fenomenelor, spre înțelegerea acestora, spre chintesența lor și să ne transmită un model de abordare sistemică a realității.

Conceptul de bază, pe care îl și demonstrează marele geograf, este acela că Terra constituie un organism viu. Acest organism este considerat ca depinzând total de fluxurile energetice primite de la Soare, fluxuri ce sunt

¹⁷ *Ibidem*, p. 4.

transformate și transmise prin procese specifice de la un înveliș la altul. Într-un anumit context, se face referire și la faptul că Terra pierde din energia inițială în timp, ceea ce înseamnă că se admite ideea unui sistem deschis, cu structură disipativă.

Atunci când se discută de reținerea lui Ritter în a defini geografia, i se dă dreptate savantului german, justificând că la începutul secolului XIX erau foarte multe necunoscute, care nu permiteau o viziune foarte clară asupra Terrei (atmosfera era puțin explorată, hidrosfera abia se schița, biosfera nici nu apăruse ca noțiune ș.a.m.d.). Cred că, din acest punct de vedere, sunteți de acord că Terra era un fel de *black box*, căreia i se cunoșteau în linii generale marginile, dar nu i se cunoștea interiorul. Am putea admite că, pe măsura progresului înregistrat de științe, s-a schimbat și culoarea acestei cutii negre, căpătând diferite nuanțe de gri, nuanțe pe care le mai păstrează și astăzi. Obiectele geografice nu sunt aranjate întâmplător în această cutie, ci sunt identificate mai multe elemente de ordine, precum stratificarea, care este tipică pentru organizarea materiei telurice sub formă de învelișuri. Această ordine se regăsește și în fiecare înveliș, masele fiind ordonate după greutatea lor specifică. La aceasta se adaugă altele esențiale, cum sunt creșterea temperaturii de la periferie spre centru, consistența fizică și mai ales legăturile dintre învelișurile planetare.

„Păturile care compun corpul planetei nu numai că urmează una după alta în chip concentric, dar în același timp sunt și strâns legate unele de altele, întocmai ca verigile unui lanț. E destul să se modifice un element al atmosferei, pentru ca acea modificare să se răsfrângă și în celelalte pături”¹⁸. Învelișurile sunt dependente unele de altele, ca și părțile unui organism. Această dependență ne poate duce cu gândul la importanța relațiilor de determinare, dar și a relațiilor de răspuns, la semnificația geografică a ceea ce mai târziu se vor numi *feed-back-uri*. Dacă la nivel planetar astfel de relații se intuiesc, exemplele care sunt date de savant în întreaga sa operă, mai ales în cea de natură antropogeografică, precum cele de adaptare a societății la mediu, au la bază exact relații de acest tip. Adaptarea la mediul natural sau la mediul social înseamnă o succesiune de acțiuni și retroacțiuni, care se concretizează într-un anumit tip de civilizație, într-o anumită cultură.

Entitățile geografice, în concepția lui Simion Mehedinți, au trei caracteristici importante: *masa* (reală), *complexitatea reală* (integrală) și *localizarea în spațiul concret*. Atunci când se discută despre *masă*, pentru geograf

¹⁸ Simion Mehedinți, *Terra. Introducere în geografie ca știință*. Vol. I. București, 1931, p. 35.

este important nu de a vedea elementul, ci elementele, nu singularul, ci mulțimea, care este asemănătoare și variată în același timp. Dar nu orice mulțime aditivă, ci acea mulțime cu întreaga sa complexitate reală. De altfel, discutând despre biosferă, se sublinia foarte clar că nu este vorba de suma speciilor de vegetale sau animale, ci de țesătura vie care căptușește litosfera. Deci, este vorba de relațiile complexe dintre acestea și celelalte învelișuri. Este interesant atributul acordat complexității, respectiv reală.

În concluziile la acest capitol, Mehedinți reia ideea de complexitate denumind-o integrală, ceea ce înseamnă că nu este vorba de relații simple, ci de relații esențiale, cât se poate de cuprinzătoare. De la complexitatea integrală la integralitate nu este decât un pas: pentru că aceasta reprezintă una din caracteristicile de bază, regăsită în teoria generală a sistemelor. Caracteristicile întregului nu reprezintă o sumă a caracteristicilor părților. Și de ce? Tocmai datorită acestei complexități integrale, care adaugă un plus de informație și un plus de atribute sistemului, pe care nu le poate dobândi printr-o sumă a părților.

În multitudinea de idei, care se desprind din totalitatea operei lui Mehedinți, în materie de complexitate și de interrelații, am putea desprinde și atenția pe care ar trebui să o acordăm așa-numitelor „centre de acțiune” sau *formulelor de convergență*. Aceste centre de acțiune, cu puțină, foarte puțină imaginație, le-am putea regăsi în *punctele de amplificare* din dinamica sistemelor, iar împreună cu formulele de convergență ajungem la importanța a ceea ce se cheamă *factor determinant*.

În concepția lui Mehedinți, temelia evoluționismului este trecerea de la omogen spre eterogen, adică de la structuri simple la structuri complexe, în care relațiile dintre componente se multiplică și se diversifică.

Localizarea în spațiul concret înseamnă, pe de o parte, că fenomenul este personalizat, individualizat și că se află în anumite raporturi cu spațiile învecinate. Pe de altă parte, este vorba de *unicitatea* elementului, a procesului sau fenomenului, a Terrei sau a unei regiuni din aceasta.

Preluând pe poziția de postulat o idee a lui Lamarck, Mehedinți o susține în totalitate: „Adevăratul mijloc ca să cunoaștem bine un obiect până în amănuntele sale cele mai mici e să începi prin a-l privi în întregime”¹⁹. În abordările pe care le face nu se dezice de această idee, raportările la Terra ca întreg fiind fundamentul construcțiilor conceptuale și de metodă.

Numai o minte dotată cu o mare putere de sinteză putea să definească geografia atât de simplu și atât de corect: geografia este știința care cercetează relația dintre masele celor patru învelișuri planetare din punct de

¹⁹ *Ibidem*.

vedere static și dinamic. Introducând coordonata timp și ideea de schimbare prin dinamismul relațiilor, coroborate cu ideea complexității progresive, putem întrevădea atributul relativ recent de autoorganizare.

Pentru savantul Simion Mehedinți, pornind de la analiza celor mai complexe structuri, de la această „macroscopie a Terrei”, nu este dificil a individualiza și a depista realitatea microscopică. Este o evidență ușurința de a face analogii între scările macro și microscopică, ușurința de a explica procese și configurații complexe utilizând exemple de pretutindeni, uneori aparent banale, dar constituind argumente forte. Sinergismul Terrei are la bază interacțiunea dintre cele patru învelișuri, cu toate formele relativ particulare ce le înregistrează în diferite regiuni ale globului. Demersul macroscopic întreprins de cel mai mare geograf român, bazat pe inserția măsurată a microscopicului, pe coerența logicii și a expunerii, trădează calitățile de „sistemist” ale unui structuralist prin excelență.

Opera sa științifică este de neclintit, fiind una durabilă, indiferent ce forme ar îmbrăca relațiile natură-societate. „*Terra. Introducere în geografie ca știință*” este și rămâne o demonstrație de cum poate fi definită o știință. Și atunci, ca și astăzi, geografia era privită mai mult ca o disciplină de învățământ sau o protoștiință, având în vedere că a „sărăcit”, în timp, prin desprinderea unor ramuri ale sale. De la el a rămas foarte clară ideea că geografia este o știință independentă, având propriul său obiect de studiu, definit de relațiile complexe dintre cele patru învelișuri. În același timp, cercetările sale asupra etnografiei au demonstrat că aceasta poate fi privită și ca o extensiune a antropogeografiei. Pledoaria lui pentru o legătură strânsă între geografie și etnografie poate fi în mod concret apreciată prin analiza ultimei opere (*Ethnos*), recuperată și tipărită cu eforturi deosebite de către profesorul C. Neagu (2008).

Mehedinți rămâne esențial în geografia românească și prin școala pe care a format-o, având printre discipolii săi personalități remarcabile. Dintre acestea este suficient să amintim pe George Vâlsan, Constantin Brătescu, A. Dimitrescu Aldem și Vintilă Mihăilescu. Vâlsan și Mihăilescu s-au dovedit a fi principalii susținători ai conceptului geografiei unitare, bazată pe interacțiunea dintre cele patru învelișuri ale Terrei.

Opera complexă a lui Mehedinți a marcat geografia românească în ansamblul său. Amprenta sa se regăsește, direct și indirect, în modul de abordare a cercetării științifice și a învățământului geografic românesc, dar și în dezvoltarea ulterioară a altor științe conexe, precum etnografia și antropologia.

BIBLIOGRAFIE

1. Drăghicescu, Luminița. *Simion Mehedinți – teoretician al educației*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 2009.
2. Drumea, S., Drumea, P., *Didactica geografiei*. Chișinău, 2000.
3. Ianoș, Ioan. „Simion Mehedinți – prim vector intelectual al geografiei moderne românești”. *Geograful. Revistă de informare, analiză, cultură și opinie geografică*. București, nr. 4, 2012.
4. Mehedinți, Simion. *Antropogeografie*. București, 1924.
5. Mehedinți, Simion. *Metoda și metodică*. București, 1937.
6. Mehedinți, Simion. *Opere alese*. București: Ed. Științifică, 1967.
7. Mehedinți, Simion. *România*. București, 1933.
8. Mehedinți, Simion. *Terra. Introducere în geografie ca știință*. Vol. I. București, 1931.
9. Mehedinți-Soveja, Simion. *Creștinismul românesc. Adaos la Caracterizarea etnografică a poporului român*. Ed. îngrijită de C. Neagu. Focșani: Terra, 2006.
10. Țiroiu, V. *Amintiri – cum am colaborat cu profesorul Simion Mehedinți*. București: S.A.S., 1995.

DIRECȚIILE DE ACTIVITATE A SOCIETĂȚII NATURALIȘTILOR ȘI AMATORILOR DE ȘTIINȚE NATURALE DIN BASARABIA

Larisa NOROC,

doctor în istorie, conf. univ., cercetător științific în cadrul
Institutului de Studii Enciclopedice, AȘM

Oleg BUJOR,

doctor în economie, cercetător științific în cadrul
Institutului de Studii Enciclopedice, AȘM

Summary

At the beginning of XX century, Naturalists Society was created in Bessarabia, whose activity was based not only on research in the field of natural sciences, but also, on overcoming of higher education institutions lack in the peripheral province of Russian Empire. BNNSAS provides a multidimensional activity: research; dissemination of information through conferences, lectures, journals, library; musicology; composition of scientific bibliography in the field of natural sciences with reference to Bessarabia. BNNSAS gathered around notorious scientific personalities who rose at a new level the research in the field of natural sciences, as well as sensitized the issues requiring urgent solution: environmental protection, creation of state protected areas, efficient agriculture, establishment of higher education institutions in Bessarabia, etc. Of course, largely composition of society was formed by Russian and Jewish ethnic researchers, but the Romanian ones was also present (Porucic T., P. Gore and others), who continued the activity in the next interwar period.

Keywords: *Bessarabia Naturalists and Natural Sciences Amateurs Society, naturalist society, natural sciences amateurs, scientific research, mobile museum, scientific journals, public conferences, lessons, scientific sectors, exhibit, library, environment, protected natural areas.*

Activitatea Societății naturaliștilor și amatorilor de științe naturale din Basarabia (SNAȘNB) a fost puțin cercetată în istoriografie. Date lapidare despre activitatea ei întâlnim în ediții enciclopedice, dicționare¹. Dar s-au mai publicat și lucrări dedicate unor personalități ale timpului devenite membri ai organizației: baronul Alexandru Stuart, Franz Osterman ș.a.²

¹ Chișinău. *Enciclopedie*. Ch: Museum, 1997, p. 422; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească*. Chișinău: Civitas, 2007, p. 262.

² Chetru N., Răileanu N. *Baronul Alexandru Stuart*. Chișinău: Tiragetia, 2006; Manolache, C., Ursu M. *Contribuția lui Franz Osterman la dezvoltarea științelor naturii în Basarabia*. // *Enciclopedica. Revista de istorie a științei și studii enciclopedice*, 2013, nr. 1(4); Kovarskaia B. A. *F. Stuart. La aniversarea a 150-a de la naștere*. // *Revista de istorie a Moldovei*, 1993, nr. 3 (15).

Prin prezentul articol ne propunem să scoatem din anonimat activitatea acestei societăți care și-a adus contribuția la dezvoltarea științelor naturaliste din Basarabia și care întrunește toate cerințele pentru a fi considerată parte a patrimoniului basarabean.

Societatea naturaliştilor și amatorilor de științe naturale din Basarabia a fost fondată din inițiativa unui grup al oamenilor de știință din Basarabia (Al. Stuart³, F. Osterman⁴, N. Goronovici ș.a.), care și-au pro-

³ Stuart Alexandru (1842, Odesa – 1917, Chișinău), savant, biolog, om public. Absolvent al Universității din Sankt-Petersburg, Secția Științe naturale. A făcut cursuri de specialitate pe lângă Universitățile din Bonn, Berlin, Berna ș.a. În 1866 susține doctoratul în zoologie. Pentru că s-a implicat în mișcarea narodnicistă, a fost exilat în gubernia Veatka, ulterior eliberat datorită relațiilor sale de rudenie. Obține titlul de magistrul în zoologie la Universitatea din Dorpat (1867). Docent la Universitatea din Odesa. Întemeietor al Societății naturaliştilor din Sevastopol. Pe lângă muncă științifică, a suplinit mai multe posturi administrative la Odesa. Judecător de pace în Tighina (anii '60 ai sec. XIX). Din 1884 se stabilește la Chișinău. Membru, apoi președinte al Zemstvei din Basarabia. Animatorul expoziției agricole din Basarabia (1889), prin care au fost puse bazele Muzeului de Istorie și Etnografie din ținut (azi Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală). A contribuit la deschiderea Spitalului de psihiatrie din Costiujeni (1895), întemeietorul Societății naturaliştilor și amatorilor de științe naturale din Basarabia (1904). În Tighina a fondat un muzeu de istorie și științe ale naturii, precum și un comitet pentru viticultură și vinificație.

Theodor Porucic (1878–1954), hidrolog, geolog, geograf. Absolvent al Facultății de Fizică și Chimie a Universității din București. După absolvire a activat la Institutul de Geologie din București. Este autor al numeroase lucrări consacrate geologiei, hidrologiei.

⁴ Manolache C., Ursu M. *Contribuția lui Franz Osterman la dezvoltarea Științelor Naturii în Basarabia. // Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii Enciclopedice*, 2013, nr. 1(4), p. 68.

Franț F. Osterman (1844, Boemia – 14.11.1905, Chișinău), membru fondator al Societății naturaliste basarabene și primul custode al Muzeului de Zemstvă Basarabean. După absolvirea școlii medii, a studiat la Praga cum se realizează colecțiile științifice. Ulterior, timp de 10 ani a călătorit în calitate de artist, fotograf prin Austro-Ungaria, Germania, Rusia, a adunat materiale științifice de ornitologie și entomologie, realizate instituțiilor științifice. În 1881 s-a așezat cu traiul în Basarabia, în or. Soroca. În 1889, la expoziția agricolă Osterman a expus mai multe exponate, în special, din domeniul ornitologiei, care au fost înalt apreciate (decorat cu medalia de argint) atât pentru executarea tehnică, cât și pentru naturalețea lor. Din 1891 devine custode al Muzeului de Zemstvă, a pus bazele unei colecții științifice renumite (includea grupuri biologice de păsări și animale). Franz Ostermann a creat și a conservat preparate corozive, anatomice, biologice, embriologice și fiziologice de unicat, întrecând după calitatea executării exponatele din muzeele europene. Au fost puse bazele secțiilor de viticultură, vinificație, științele naturale aplicate. În 1894, comitetul expoziției internaționale de pomicultură au invitat reprezentanții muzeului de la Chișinău să participe cu exponate biologice (insecte și păsări dăunătoare) la expoziția din Sankt-Petersburg, pentru care au fost înalt apreciați. Activitatea Muzeului de Zemstvă a fost înalt apreciată și de reprezentanții congresului naturaliştilor și medicilor care a avut

pus să integreze într-un centru de cercetare investigațiile din domeniul științelor naturii, diseminarea rezultatelor științifice și găsirea soluțiilor pentru unele probleme cu care se confrunta economia statului. La începutul lunii ianuarie 1903 membrii grupului au elaborat statutul societății care a fost înaintat Ministerului Educației (Министерство Народного Просвещения) pentru aprobare. În decembrie 1903, statutul a fost înapoiat grupului de organizatori pentru revizuire, având anexate unele propuneri din partea instanței oficiale. La 29 februarie 1904, după revizuirile de rigoare, statutul a fost aprobat de Ministrul Educației prezidat de Serghei Mihailovici Lukianov. Deja la 15 martie 1904 a avut loc prima ședință de fondare a societății.

Societatea a fost constituită conform Regulamentului cu privire la organizarea societății, dispunând de președinte, consiliu de conducere, membri ș.a. Printre membrii de conducere și membri ordinari se aflau medici, zoologi, biologi, chimiști, matematicieni, etnografi, savanți, atât din Basarabia (Alexandru Stuart, savant, biolog; Theodor Porucic⁵, hidrolog, geolog, geograf; Constantin Kazimir⁶, pedolog, pedagog; Isaak Kra-

loc în Rusia în 1901, la care F. Osterman a participat cu comunicare și cu exponate din domeniul zoologiei, biologiei, embrionologiei. // *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания.* / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Ф. Кашевского, 1906/7. Том. 1, часть 2. Кишинев, 1906/7, стр. XLVI-II–LV; // ANRM, f. 2, inv. 1(p. V), d. 8799.

⁵ Theodor Porucic (1878–1954), hidrolog, geolog, geograf. Absolvent al Facultății de Fizică și Chimie a Universității din București. După absolvire a activat la Institutul de Geologie din București. Este autor al numeroase lucrări consacrate geologiei și hidrologiei.

⁶ Constantin Kazimir (24 decembrie 1860 – 12 iunie 1910), pedolog și pedagog basarabean, doctor în științe. Este originar din s. Cernoleuca, jud. Hotin. Face parte dintr-o familie bogată de dvoreni. Copilăria și-a petrecut-o la țară. Tatăl său, boier, mareșal al nobilimii, se ocupa și de gospodărie. Constantin Kazimir a absolvit Școala Reală din Chișinău (1879, Realnoe училище), Academia Petrovsko-Razumovskoe din Moscova. După studii călătorește în Europa, unde se face cunoscut printr-un mod de viață și gândire european. În a II-a jum. a anilor '80 s-a întors în Basarabia, unde își începe activitatea în zemstvă, raliindu-se la curentul progresist. În zemstvă a activat 35 de ani în calitate de consilier municipal de zemstvă, ocupa și funcția de judecător de pace de onoare. În anul 1905 a fost ales cu majoritate absolută membru al Dumei I de Stat, din partea guberniei Basarabia. Activând în viața publică și analizând realitatea rusă, semnală cu stupoare ignoranța omenească, incultura, stagnarea vieții sociale, despotismul țarist. A depus efort într-un modernizarea societății, construind școli, susținând generos gimnaziile, contribuia la deschiderea diferitor instituții de învățământ, distribuia burse. Din mijloacele sale, a întreținut zeci de copii basarabeni, cărora le oferea burse în diferite școli. Conacul său din comuna Cernoleuca (raionul Dondușeni, Republica Moldova) se mai păstrează și astăzi (într-o stare avariată). A murit subit în 1910. // Vilkanet, A. *Памяти Константина Федоровича Казимира.* // *Труды Бессараб-*

silșcik⁷, microbiolog, entomolog), cât și din Sankt-Petersburg, Moscova, Odesa. Potrivit documentelor, conducerea societății a variat în timp. Mulți ani rolul de președinte l-a îndeplinit Alexandr Stuart (1904-1917), doctor în filosofie, magistrul în botanică și zoologie⁸, după moartea acestuia conducerea a fost preluată de adjunctul societății, paleontologul N. V. Goronovici⁹. Adjuncții societății au fost Nicolai Vasilevici Goronovici (1904-1908), Petr Petrovici Tutîșkin (1908-1910), Franț Franțevici Miller¹⁰ (1910-1914); N. Grigorievici Babânin (1914-1915), S. F. Davidovici

ского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания. / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: 1911-1912, том. № 3, стр. XXI-XXIV.

Kuznețov Dmitrii Dmitrievici (n. 1864, gub. Saratov – 1908, Chișinău), s-a născut într-o familie de țărani. Studii la Școala agricolă din Mariiinsc, în 1890 absolvește Academia Petrovsko-Razumovskaia. Din anul 1895 activează în zemstva din Morșansk, apoi agronom în gub. Tulisk. În 1898 inspector al Colegiului agricol din Bogorodețk. Din 1907 este membru al Societății naturaliștilor și amatorilor de științe naturale din Basarabia și a luat parte activă la organizarea Secției de agronomie și în organizarea Tipografiei Бессарабское сельское хозяйство. // *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Ф. Кашевского, 1906/7. Том. 1, часть 2. Кишинев, 1906/7, стр. ХС

⁷ Krasilșcik Isaak (1857 Chișinău – 1920, Chișinău), microbiolog, entomolog, întemeietorul primei stații entomologice din Chișinău (1911). // *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească*. Chișinău: Civitas, 2007, p. 176.

⁸ Rolul baronului Stuart precum și al altor reprezentanți ai zemstvei care l-au precedat – Al. Cotruță, Ioan Cristi – a fost apreciată de gubernatorul Basarabiei S. D. Urusov. // Урусов, С. Д. *Записки губернатора*. Chișinău: Litera, 2004; Coadă, L. *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice*. Chișinău: Pontos, 2009; Nicolae Chetruaru, Nicolae Raileanu. *Baronul Alexandru Stuart*. Chișinău, 2006, p. 71.

⁹ Goronovici Nikolai Vasilevici, doctor în zoologie, membru, apoi președinte al SNAȘ-NB. În perioada de activitate al Societății a efectuat cercetări paleontologice (asupra reptilelor gigantice, fosilelor de Hipparion, vestigiilor sarmate). A făcut parte din comisia de redacție a revistei științifice Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания. A predat lecții în cadrul societății despre importanța cercetărilor faunistice din Basarabia și impactul asupra geografiei istorice, cursuri de astronomie. A fost preocupat de îmbogățirea exponatelor muzeului itinerar al SNAȘNB. // *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1917, стр. 1-4.

¹⁰ F. F. Miller (? – 1917), profesor, om de știință, a ocupat funcția de adjunct de președinte și fondator al Societății naturaliste. A fost inspector al colegiilor populare (народные училища), fondator și director al Colegiului de comerț. A depus efort în activitatea societății, nemijlocit în organizarea lecțiilor și cursurilor la diferite secții ale științelor naturii. O atenție substanțială a acordat muzeului itinerar al cărui președinte și fondator era. După moartea lui Miller, Societatea s-a adresat, prin intermediul casierului L. N. Halanai, către moștenitoarea averii lui, sora răposatului, dna Baier, cu rugămintea ca biblioteca lui Miller să fie donată societății. Dna Baier a donat cele mai prețioase cărți din biblioteca răposatului, astfel au fost puse bazele bibliotecii lui F. F. Miller. // *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1917, стр. 2.

(1917)¹¹. Secretari – Eduard Eduardovici Miller, doctor în medicină (1904-1917)¹², S. G. Javroțkii (1917), Nicolai Nikiforovici Zubovskii (1914-1915). Casieri – Franț Franțevici Miller (1904-1910), Luka Iulianovici Halanai (1910-1917). Consiliul societății a variat în timp. Între 1905-1906 fusese reprezentat de N. N. Zubovski, M. V. Karcevski, I. E. Popa; în 1906-1907 de Fiodor Egorovici Bugaesco, Anton Mihailovici Manuilov, Luca Iulianovici Halanai (doctor în științe naturale), Pavel Alexandrovici Șumaher; în 1907-1908 de Fiodor Egorovici Bugaesco, Luca Iulianovici Halanai, Pavel Alexandrovici Șumaher; în 1908-1910 de Alexandr Constantinovici Amaftunskii (doctor în matematică), Henrih Davâdovici Gorodețkii (doctor în medicină), Luca Iulianovici Halanai (doctor în științe naturale); în a. 1910-1911: Alexandr Constantinovici Amaftunskii, Nikolai Grigorievici Babînin (doctor în matematică), Henrih Davâdovici Gorodețkii (doctor în medicină); în 1911-1913: Nikolai Grigorievici Babînin (doctor în matematică), Henrih Davâdovici Gorodețkii (doctor în medicină), Stanislav Ghenrihovici Javroțkii (doctor în științele naturii); în a. 1914-1915 – Davâdovici Gorodețkii (doctor în medicină), Stanislav Ghenrihovici Javroțkii (doctor în științele naturii). Săptămânal, de regulă marți, aveau loc ședințe cu participarea membrilor consiliului, la care erau examinate planurile de activitate a societății, noutățile din domeniul științelor, evaluarea literaturii publicate, ședințe consultative a comisiilor provizorii. Lunar, se organizau ședințe publice, în cadrul cărora erau prezentate comunicări și rapoarte științifice, însoțite de materiale ilustrative sau experimente. În cadrul ședințelor generale, și ele organizate lunar, se efectuau alegerile noilor membri, se examinau bugetul și alte probleme de ordin administrativ cu care se confrunta societatea.

Ședințele societății se țineau inițial în sala Adunării Guberniale de Zemstvă, ulterior într-o sală spațioasă de pe lângă Muzeului Gubernial de Zemstvă, oferită de Adunarea Zemstvei Guberniale. Ședințele la care erau prezentate rapoarte însoțite cu proiecții de imagini, se desfășurau în sala Școlii orășenești de Comerț, acordată pentru folosire Societății de Consiliul școlii. Din banii proprii, Societatea a utilizat sala pentru folosirea aparatului de proiectare. În primii zece ani de activitate au fost ținute cca 70 ședințe publice, la care au fost prezentate 77 comunicări științifice. Unele

¹¹ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1917, стр. 1-4.

¹² În timpul prezenței dlui Miller pe câmpul de luptă din Manicijuria, responsabilitatea de secretar a fost suplinită de N. N. Vosresenskii. // *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Ф. Кашевского, 1906, Том. I, (1904-1908), стр. 6.

ședințe fuseseră dedicate memoriei unor personalități notorii ale timpului din statul rus, precum: N. I. Pirogov – chirurg și anatomist, L. N. Tolstoi – scriitor și filosof, K. F. Kazimir – pedolog, primul președinte al secției de agronomie; N. A. Doroșevskii – medic. În cadrul altor ședințe, societatea se expunea asupra problemelor de educație (rolul examenelor școlare, necesitatea organizării instituțiilor superioare în Basarabia). La 15 ianuarie 1908 a avut loc o adunare ad-hoc unde a fost audiat raportul lui A. F. Stuart cu privire la „Solicitarea adresată Ministerului Educației despre transferarea Instituției Agricole din Novo-Alexandrovsk în orașul Chișinău”¹³. În accepția membrilor societății constituirea unei așa instituții în Basarabia era imperioasă, pentru a promova cunoștințele agricole într-o regiune cu soluri de cernoziom din sudul Imperiului Rus. Conștientizând această necesitate, Duma din orașul Chișinău accepta să aloce cca 200 de deseatine de pământ în moșia Râșcani pentru instituție. Totodată, Duma era gata să achite și o alocație anuală pentru întreținerea instituției. Ideea privind transferul sau construirea unei instituției agricole în Basarabia era susținută de mai multe instituții publice și societăți obștești, precum: Adunarea de Zemstvă a Basarabiei, Adunarea Nobilimii din Basarabia¹⁴. Mai mult, Societatea naturalistă invoca necesitatea adaptării planului de învățământ al viitoarei instituții la necesitățile guberniei, introducerea catedrelor și laboratoarelor specializate pentru viticultură, vinificație și pentru alte culturi specifice regiunii. În pofida propunerilor oamenilor de știință din Basarabia, Ministerul Educației a hotărât să nu strămute Instituția Agricolă din Novo-Alexandrovsk, lăsând deschisă problema constituirii unei instituții agricole în Basarabia. La Chișinău, Facultatea de Științe Agricole a fost înființată abia după schimbarea regimului, în perioada interbelică – 9 aprilie 1933, fiind creată în baza Secției de științe agricole a Facultății de Științe Agricole a Universității din Iași¹⁵. Sediul noii instituții a devenit fosta clădire a Sfatului Țării.

O altă problemă importantă sensibilizată în cadrul ședințelor publice de mai mulți oameni de știință ai societății (E. Miller, Al. Stuart) a fost cea cu privire la protecția mediului și crearea ariilor naturale protejate. Se știe că în perioada țaristă în Basarabia au început să fie defrișate teritorii

¹³ În perioada țaristă, Ministerul Educației al Imperiului Rus își propuse sarcina să strămute Instituția Agricolă din Novo-Alexandrovsk într-o regiune centrală a Imperiului, dar intenția a rămas doar la nivel declarativ.

¹⁴ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания.* / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Ф. Кашевского, 1907/8. Том. 1, часть 3. Кишинев, 1908, стр. LIX.

¹⁵ *Legea pentru transferarea secției de științe agricole a universității din Iași.* // *Monitorul oficial*, 1933, nr. 84.

mari de pădure în scop de profit. Iată de ce, în anul 1913 s-a decis constituirea unui Comitet de protecție a mediului pe lângă Societate¹⁶. Societatea a delegat o comisie care trebuia să se ocupe de realizarea proiectului, format din E. E. Miller, A. G. Vinearskii, N. N. Vitkovskii, P. E. Vukotici, S. F. Davidovici, V. S. Kossovici, Ia. M. Savcenko. Însă un astfel de comitet va apărea abia în 1968 – *Comitetul de Stat pentru Ocrotirea Naturii*, înregistrând realizări mai mult la nivel declarativ¹⁷. Dat fiind faptul că în cadrul societății se aflau oameni interesați de entomologia Basarabiei, s-a contribuit la constituirea Stației bioentomologice, create în 1911, și care a avut continuitate în perioada interbelică¹⁸.

În primii ani de activitate, din motive obiective (instabilitate politică internă și externă), societatea a înregistrat rezultate modeste. Ulterior instituția se va antrena activ în activitatea de cercetare științifică, publicarea materialelor, efectuarea expedițiilor de cercetare științifică ș.a., fapt consemnat și prin datele de arhivă. Astfel, în darea de seamă pentru anul 1912 cu privire la societățile din Basarabia, Societatea naturaliştilor și amatorilor de științe naturale din Basarabia era considerată una foarte activă¹⁹.

Componența societății s-a completat treptat cu personalități interesate de domeniile științelor naturii, agronomiei, matematicii, etnografiei ș.a. În momentul constituirii erau 26 de membri fondatori, ulterior societatea și-a extins la cca 250²⁰. Conform structurii societății, membrii se clasificau în: fondatori, de onoare, propriu-ziși și candidați. În activitatea ei se includeau nu doar personalități din Basarabia, ci și oameni de știință din Odesa, Sankt-Petersburg, Herson. De asemenea, pentru a avea susținere din partea administrației statului, în componența societății erau atrași oameni cu pondere în societatea basarabeană sau din mediului științific rus²¹.

Societatea presta o activitate multidimensională: *de cercetare; de di-*

¹⁶ Миллер, Э. *Об охране памятников природы. // Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания.* / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Бессарабского Губернского Правления, 1912, том. III (1911–1912), с. р. 205.

¹⁷ AOSPRM, F. 586, inv. 126, d. 1 (Procese verbale ale ședințelor de partid din perioada 1 aprilie 1969 – 31 octombrie, 1969).

¹⁸ *Отчет деятельности био-энтмологической станции за 1912 г.* Кишинев: М. Э. Бланка, 1912.

¹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 9168.

²⁰ Ibidem, p. 12.

²¹ Haruzin Alexei Nicolaevici (1864–1932), etnograf rus, antropolog, om politic. Gubernatorul Basarabiei între 1904–1908, senator. Membru de onoare al Societății naturaliste din Basarabia în 1905, membru pe viață (1908). // *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона.* В 86 томах (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890–1907.

seminare a științei prin conferințe, lecții, reviste; *muzeistică* (colectarea, păstrarea, punerea în valoare a obiectelor care prezintă interes istoric, științific); alcătuirea *bibliotecii* și a repertoriului de cărți care au tangențe cu cercetarea naturalistă în Basarabia (346 titluri). Activitatea de cercetare era structurată în sectoare (secții): Secția fizico-matematică (organizată la 25 aprilie 1906); Secția medicină (28 noiembrie 1906); Secția agronomie (1907); Secția psihologie și filosofie a fost constituită în decembrie 1908²², Secția antropologie, geografie, etnografie (1915). Conform datelor timpului, cei mai productivi ani pentru societate în general și pentru cercetare în particular, au fost perioadele 1906–1911, 1913-1914. Aceasta se datora unui climat de stabilitate în Basarabia, prezenței persoanelor notorii în domeniul științei, care au făcut studii științifice sistematice (entomologice, medicinei, fizicii și matematicii), dar și susțineri materiale, oferite în cele mai dese cazuri de Zemstva Gubernială. Cu începere din 1906, rezultatele științifice erau publicate în revista științifică „Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания”, al cărei comisie de redacție era formată din E. E. Miller, N. V. Goronovici, N. V. Kissa, I. M. Krasilișik, N. T. Nelizon, F. F. Osterman, G. A. Simacov. Cuprinsul revistei includea dările de seamă pe un an sau doi de activitate a societății, activitatea de cercetare sectorială, articole științifice ale membrilor societății naturaliste. Unele publicații științifice erau plasate în două limbi de circulație, în rusă, dar și în limbile germană sau franceză. Majoritatea lucrărilor conțineau rezumate într-o limbă străină, anexe, fotografii. În paginile revistei și-au găsit loc și informații biografice, fotografiile unor membri, care, din păcate, erau decedați: D. D. Kuznețov – primul secretar al Secției de agronomie, K. F. Kazimir – președintele Secției de agronomie, F. F. Osterman, N. A. Doroșevski.

Analiza publicațiilor științifice ne permite să deducem că autorii societății examinau probleme actuale pentru acele timpuri. De exemplu, membrii sectorului de agronomie erau preocupați de flora și fauna Basarabiei, impactul climei asupra agriculturii din Basarabia, problemele legate de insectele dăunătoare și metodele de combatere a lor (precum combaterea floxerei). Cercetătorii Secției de medicină analizau subiecte legate de bolile omului cu care se mai confruntă și în prezent societatea (tuberculoza, holera²³, efectul vaccinilor, igiena omului, bolile venerice). Secția de

²² *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания.* / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Бессарабского Губернского Правления, 1914, с. V.

²³ În perioada țaristă, holera – boală periculoasă și care se răspândea cu repeziciune – era una din problemele de bază cu care se confrunta Basarabia. Pentru organizarea

psihologie și filosofie efectuau cercetări în domeniul psihologiei pedagogice, psihiatriei, psihologiei infracțiunilor. Secția de antropologie, geografie, etnografie publicau studii cu privire la etniile din Basarabia, creația populară (covorul moldovenesc), paleontologie (de ex. vestigiile sarmaților, a Hiparionului; mișcările tectonice ale pământului). În acest context, subliniem studiile efectuate de Nicolai Goronovici în diferite perioade în s. Taraklia, jud. Bender, din inițiativa baronului Stuart. Potrivit investigațiilor, vestigiile găsite prezentau un bogat depozit al faunei de Hiparion, iar importanța științifică a regiunii i-a determinat pe membrii societății să procure acest teritoriu pentru a continua cercetările. În anul 1913, prin hotărârea Consiliului local a s. Taraclia, teritoriul a trecut sub jurisdicția deplină a Societății.

În anii Primului Război Mondial (1914–1918), societatea naturalistă își realiza activitatea în condiții foarte grele, mai multe planuri și proiecte au fost amânate pentru timpuri mai bune. Numeroși membri ai societății au fost sustrași de la activitățile lor obișnuite, unii fiind ocupați în activitățile de securitate, alții mobilizați pe front, precum secretarul societății E. E. Miller. În anii 1914-1916 au fost efectuate doar câteva ședințe, la care a participat un număr redus de oameni. Deși societatea se confrunta cu lipsuri, Consiliul societății a emis hotărârea ca cercetările să fie continuate.

În 1915, în cadrul societății s-a constituit Secția de antropologie, geografie, etnografie a Basarabiei, care a trezit un viu interes în societatea basarabeană. În fiecare lună se organizau ședințe tematice privind Basarabia, multe din care generau dezbateri aprinse. În perioada 1915-1916 în cadrul Secției au fost ținute 20 de rapoarte, realizate de A. D. Osmolovskii, T. S. Porucic, M. P. Rașcovici, E. P. Meseașev, O. K. Langhe, A. F. Raden, A. M. Manuilov, A. K. Șmidt, I. V. Ponomariov, N. K. Popovskii,

procesului de combatere a bolii, s-a hotărât a se organiza Centre sanitare (Tutele sanitare – санитарные попечительства), constituite din 5-10 oameni. În sarcinile centrului intrau: informarea locuitorilor privind cerințele igienice și sanitare (organizarea serilor de citire, consultațiilor în problemele sanitare); evidențierea problemelor sanitare din teritoriu și găsirea soluțiilor de rezolvare; contribuția privind îndeplinirea cerințelor sanitare (dezinfectarea locuințelor, consultări privind consumul alimentelor de bună calitate); organizarea ospătărilor publice; cercetarea sistematică a situației sanitare din oraș; asigurarea păturilor vulnerabile cu ajutor medical gratuit. Secția de medicină era de părerea că toate organizațiile sanitare trebuie să se unească într-un singur centru de conducere și anume într-un birou sanitar. Biroul va elabora proiecte, hotărâri, măsuri de combatere a bolilor epidemice. // *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Ф. Кашевского, 1907/8. Том. 1, часть 3. Кишинев, 1908, стр. LXVII.

P. S. Panteleev ș.a. Unele comunicări erau publicate în ziarele locale. În cadrul secției erau ridicate probleme precum necesitatea studierii plaiului natal, atragerea mai multor membri indigeni, constituirea unui muzeu istorico-arheologic, efectuarea măsurilor privind protecția monumentelor istorice. Mai mult, la ședința din 5 noiembrie 1915, membrii N. C. Moghileanski, A. P. Meseațev au propus constituirea unei noi secții „бесарабоведения”, ceea ce la acele timpuri nu a reușit să se realizeze. Printre comunicările mai interesante prezentate la lucrările acestui sector au fost: Despre vechimea bisericii din Basarabia, prezentat de preotul S. Matveevici (12 noiembrie 1915); Rezultatele anchetei cu privire la monumentele vechi și obiectele arheologice găsite în Basarabia, raportor I. M. Ebergard, la 3 decembrie 1915 și 7 ianuarie 1916; Vechimea Akkermanului (Аккерманская старина), de M. Manuilov la 4 februarie 1916; Despre naționalitățile ce populează Basarabia, N. K. Moghileanski la 25 februarie 1916; Covorul moldovenesc, model al creației populare artistice, prezentat de pictorul și profesorul de desen Ș. Cogan, la 20 ianuarie 1916.

Un imperativ al societății era de a stabili relații de parteneriat cu societăți similare sau instituții științifice din Imperiul Rus și străinătate. Una din modalitățile de comunicare cu partenerii externi era expedierea revistei către mai multe instituții științifice²⁴, în schimbul căreia era solicitată publicația științifică a partenerului. Multe din societățile contactate au acceptat schimbul de literatură, este vorba de Institutul Agricol din Moscova, Cercul biologic studentesc al Universității din Novorosiisk, Societatea naturalistă de amatori din Ural, Societatea naturalistă din Kiev, Institutul Tehnic din Kiev, Cercul amatorilor de fizică și astronomie din Nijni Novgorod, Institutul de Agricultură și Silvicultură din Novo-Alexandria (azi Puławy, or. din sud-estul Poloniei), Universitatea din Harkov, Societatea naturalistă din Riga; centrul Ornitologic din Ungaria, centre de știință naturalistă din Berlin, Wrocław, Magdeburg, Zürich, Viena etc.

Cercetările științifice efectuate de SNAȘNB au atras atenția mai multor oameni de știință din imperiu, stimulând o colaborare. Astfel, în perioada țaristă Basarabia a fost vizitată de mai mulți savanți care au stabilit relații cu membrii SNAȘNB și chiar au realizat cercetări comune ș.a. În anii 1907, 1908, 1912 membrul Societății Naturaliste din Novorosiisk, Ivan Petrovici Homenko, a efectuat deplasări în Basarabia pentru realizarea cercetărilor geologice și paleontologice în regiunea Taraclia. SNAȘNB a transmis cercetătorului Homenko materialele adunate anterior în regiunea Taraklia

²⁴ În perioada 1904-19017 revista a fost expedită către cca 81 de societăți științifice din imperiu și 105 din străinătate.

pentru prelucrare. Președintele societății basarabene A. F. Stuart, președintele administrației de zemstvă din Bender K. A. Mimi, conducătorul școlii de zemstvă de meserii din Taraclia C. A. Trofimovskii au oferit contribuție cercetătorului rus la efectuarea săpăturilor²⁵. La 14 iunie 1912 membrii societății basarabene au colaborat cu Gheorghi Pavlovici Mihailovski, profesor al Universității Imperiale Iurievsk²⁶. La 14 iulie 1910 Consiliul științific al AȘ din Sankt-Petersburg l-a solicitat pe omul de știință Osip Vasilievici Knîrko pentru efectuarea unor cercetări geologice și paleontologice în județele Taraclia, Bender, Briceni, având permisiunea guvernatorului Basarabiei²⁷. Nu avem informații confirmate că savantul rus s-ar fi întâlnit în definitiv cu membrii societății basarabene, dar presupunem că ar fi făcut-o, deoarece societatea basarabească era deja bine cunoscută de elita științifică din Sankt-Petersburg. Mai mult, vestigiile din regiunea Taraclia se aflau la evidența societății basarabene. În iunie 1912, către Ministerul Comerțului și Industriei, dar și către guvernatorul Basarabiei, din partea Comitetului Geologic din Rusia, s-a adresat solicitare de efectuare a cercetărilor geologice în Basarabia Gheorghi Pavlovici Mihailovski²⁸, profesor al Universității Imperiale Iurievsk și consilier de stat.

Evoluția științelor agricole au stimulat organizarea unei alte reviste de specialitate – „Бессарабское Сельское Хозяйство”. În 1908-1917, Secția agrară a Societății naturaliste, în colaborare cu filiala chișinăuiană a Societății imperiale ruse de pomicultură, condusă de N. K. Moghileanski, au demarat editarea unei reviste bilunare, în redacția membrilor N. K. Moghileanski și V. K. Kosovici. În publicațiile științifice erau abordate subiecte privind pomicultura, viticultura, selecția plantelor, creșterea animalelor. La rubrica cronici erau publicate informații despre societățile agricole din Imperiu, anunțuri agricole (costul semințelor de selecție) etc.²⁹

Activitatea de diseminare a informației științifice se efectua și prin organizarea prelegerilor, conferințelor. O etapă intensă de ținere a cursurilor se consideră anii 1906-1907 și 1907-1908, mai târziu s-au organizat tot mai sporadic. Aici ar fi mai multe cauze: plecarea (decesul) din cadrul so-

²⁵ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания.* / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1908/9. Том. II, выпуск 1-й. Кишинев, 1910, с. 10.

²⁶ *Ibidem*, p. 20.

²⁷ Osip Vasilievici Knîrko – cercetător al AȘ din Sankt-Petersburg, preparator al Muzeului Geologic „Petru cel Mare” al AȘ din Sankt-Petersburg. // ANRM, f. 2, inv. 1, d. 8965.

²⁸ ANRM, f. 2, inv. 1, d. 402, f. 26.

²⁹ *Бессарабское сельское хозяйство, 1909-1917.*

cietății a unui șir de intelectuali care aveau abilități de predare, taxa pentru lecții a determinat o prezență nesatisfăcătoare a publicului (3 rub. – 50/20 copeici), interesul pasiv pentru știință. În pofida faptului că se consumau sume importante pentru organizarea lecțiilor, frecventarea neînsemnată a lor nu acoperea cheltuielile. În cazul când Zemstva gubernială oferea susținere materială societății, procesul de organizare a cursurilor era reluat și chiar puteau fi invitați lectori din alte orașe ale imperiului. Este important de menționat că Societatea naturaliştilor și amatorilor de științe naturale din Basarabia informa publicul cu privire la programul de activitate prin intermediul mass-mediei. Astfel, ziarul „Бессарабская жизнь”, al cărei redactor era F. Zaharov, publica gratis anunțurile societății.

În conformitate cu rapoartele de activitate ale societății, lecțiile erau organizate la un nivel înalt pentru acele timpuri. Multe din ele erau însoțite de mijloace tehnice noi sau de efectuarea experimentelor. Lectorii se străduiau să abordeze aspecte importante și actuale din natură, precum cutremurul din Messina (Sicilia), apariția pe cer a cometei Halley, epidemia holerei. În anii 1907-1908 au fost ținute cca 34 de ore academice publice, între care de o mai mare audiență s-au bucurat: orele de psihologie (10 ore academice) cu participarea a cca 2000 de oameni, anatomie (8) – 700 oameni, medicină (2) – 400 oameni, fizică (3) – 300 de oameni, antropologie (1) – 150 de oameni. Printre prelegerile care au prezentat interes, sunt cele predate de: P. P. Tutîșkin la disciplina psihologie (cunoașterea, simțurile, conștientul, subconștientul, personalitatea, autoaprecierea, criza de personalitate, transă, hipnoza etc.; A. Țehanovici a ținut lecții cu privire la metodele de combatere a holerei, una s-a ținut chiar în sala Dumei Orășenești, alta – în Școala de Meserii; G. D. Gorodețkii a predat lecții de anatomie (vizau sistemul osos, muscular, organele de respirație, digestive, a simțurilor); S. F. Filearskii – de geometrie analitică; D. K. Azderov de fizică (electricitatea, razele electrice, infraroșii, ultraviolete, razele Rentghen etc.); S. B. Javroțkii de antropologie.

O altă formă de activitate era cea *muzeografică*. În perioada 1907-1908 pe lângă Societate a început să activeze o Comisia muzeistică, scopul căreia consta în crearea *muzeului itinerar*, după modelul celor din Rusia țaristă³⁰. Comisia muzeală era alcătuită din F. F. Miller (președinte), S. B. Javroțkii (secretar), M. P. Rașcovici, M. A. Redrova, S. O. Scomorovskaia, N. A. Doroșevskii, L. I. Halanai, S. F. Filearskii, ulterior în 1912-1913

³⁰ Unul dintre cele mai vechi muzee itinerare școlare din Rusia activa în Petersburg din anul 1892. Eficacitatea acestui tip de muzeu a impulsionat constituirea muzeelor mobile în tot Imperiul, inclusiv și în gubernia Basarabia.

completându-se cu N. G. Babânina, N. M. Gojanskaia, S. G. Javroțkii, E. V. Kogan-Bernstein, V. I. Moghileanski, M. P. Rașkovici, M. A. Redrovoi, S. O. Skomorovskaia. Între 1914-1915 comisia s-a modificat nesemnificativ: președinte F. F. Miller și membri: N. G. Babânin (în 1915 a supliniit funcția de președinte al comisiei), N. M. Gojanskii, S. G. Javroțkii, V. I. Moghileanski, M. P. Rașkovici, S. O. Skomorovskaia, L. I. Halanai. Administratorul muzeului era V. I. Moghileanskaia, fiind ajutată de colaboratoarele N. F. Didâk, G. M. Lâsi, Mirkina, N. N. Popovskaia, M. L. Tumarkina, A. V. Fridman³¹. Din iulie 1914 – iulie 1915, colaboratori ai muzeului de vin și L. I. Blumștein, Z. I. Krasilișik, I. M. Peisahovioci, Z. A. Rabinovici, G. Rozențveig, L. N. Roitman, I. E. Iakir³². Printre sarcinile muzeului era implementarea noilor tendințe ale pedagogiei contemporane: contribuția la eficacitatea orelor școlare prin oferirea de materiale didactice, ilustrative, elementelor chimice, fizice întru efectuarea experimentelor științifice; organizarea prelegerilor, conferințelor, consultațiilor din domeniul științelor naturaliste, să devină un mijloc de autoinstruire pentru elevi. Totodată, se mai preconiza constituirea unei biblioteci.

Prin concursul Zemstvei Guberniale, muzeul itinerar a fost amplasat într-un birou din blocul Muzeului Gubernial de Zemstvă, în zona demisolului, ocupând doar 10 stânjani cubi. Conform unui document din ANRM, SNAȘNB s-a adresat printr-o scrisoare Administrației Guberniale solicitând un spațiu pentru muzeul itinerar în incinta Muzeului Zemstvei Guberniale (la 14 februarie 1908, nr. 76). Administrația Gubernială a răspuns pozitiv solicitării, impunând condiția ca muzeul itinerar să nu provoace cheltuieli adăugătoare zemstvei³³. În mare parte, activitatea instituției și a colaboratorilor s-a bazat pe inițiativa și susținerea particulară a celor interesați de domeniile naturii. Bugetul muzeului era completat din donații particulare, din banii obținuți de pe urma împrumutului de exponate sau din vinderea lor, din taxa de intrare la lecțiile tematice. Muzeul își desfășura activitatea în perioada 1 septembrie – 1 mai, doua zile pe săptămână (miercurea și sâmbăta), de la orele 16.00-18.00 (sau 14.00-16.00), iar duminica între orele 12.00-14.00. În anii 1914-1915 perioada de funcționare a muzeului a fost extinsă, de la 1 septembrie – 1 iunie, de două ori pe săptămână, în zilele de miercuri și duminică – câte două ore³⁴. Este de

³¹ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1917, стр. 17.

³² *Ibidem*, p. 21.

³³ ANRM, f. 65, inv. 2, d. 11, f. 1.

³⁴ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1917, стр. 17.

specificat că persoanele care prestau serviciile de împrumut în zilele de lucru ale muzeului V. I. Moghileanskaia, M. A. Redrova, S. S. Malinovskaia, R. L. Savcenko, I. P. Tutâșkin, A. V. Fridman activau fără remunerare.

În primii ani de activitate, 1908-1909, muzeul conținea cca 54 exponate pentru fizică, 45 pentru chimie, 27 pentru anatomie și fiziologie, 209 pentru zoologie, 61 pentru botanică (totodată multe tablouri), 102 pentru mineralogie, 18 materiale pentru istorie, 92 pentru geografie³⁵. În anul 1911-1912 în muzeu se aflau cca 1325 obiecte, iar prețul aproximativ al lor se estima la 1420 ruble. În 1913 muzeul număra deja 2371 de obiecte pentru diferite domenii ale Științelor Naturii. Printre sectoarele muzeului se numărau: 1. Anatomia și fiziologia; 2. Zoologia; 3. Botanica, 4. Mineralogia, 5-6 Fizica, Chimia, Matematica; 7. Industria, 8. Istoria și literatura, 9. Geografia.

Colaboratorii muzeului au depus o muncă asiduă pentru colectarea exponatelor. Unele din ele au fost procurate, obținute prin donații, altele preparate în atelierul muzeului itinerar. O parte din colecții au fost solicitate de la fabricile și uzinele imperiului. Menționăm în acest context colecțiile primite de la Uzina Imperială de Porțelan (colecție inedită privind producerea porțelanului), Fabrica de Textile „Manufactura Jirardovsk” (colecția de bumbac și cânepă prelucrată). În perioada 1912–1913, inventarul muzeului a fost completat cu materiale procurate din muzeele din Petersburg, Odesa, din magazinele lui Grosman, Knebel³⁶.

Eliberarea materialelor didactice se efectua prin abonament, contra plată, amanet. Abonamentul anual costa 8 ruble. În anii 1914-1915, muzeul avea 12 abonați. Plata pentru exponatul împrumutat era diferențiată. În cazurile când muzeul beneficia de anumite donații, își permitea să elibereze exponatele gratuit. De exemplu, între 1912-1913 sau 1914-1915 unele școli orășenești au beneficiat de servicii gratuite. În toamna anului 1910 comisia muzeului a organizat lecții, în special, pentru profesorii științelor naturii, participanții beneficiind de consultații cu privire la confecționarea materialelor didactice pentru disciplinele: fizică, chimie, totodată au fost oferite sugestii privind implementarea noilor metode de predare, tehnica de realizare a experiențelor la disciplinele fizică, chimie.

Una din metodele de lucru ale muzeului era promovarea științei prin intermediul lecțiilor publice, seminarelor. În perioada de activitate a insti-

³⁵ Ibidem, p. IX.

³⁶ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1913, том. 4 (1912–1913), с. XIII.

tuției au fost organizate lecții și seminare pentru profesorii școlari de zoologie, botanică, fizică, chimie, matematică cu scop de ai familiariza cu materialele existente în muzeu și utilizarea lor. Între 1911 și 1912, muzeul a organizat lecții practice la disciplinele de zoologie și botanică, care au fost frecventate de 56 de persoane, dintre care 12 profesori și 44 elevi. 36 de persoane erau de la școlile parohiale, 20 de la alte instituții de învățământ. Conform surselor timpului, elevii au manifestat interes pentru orele de zoologie, unde au fost inițiați în tehnica autopsiei și depistării îmbolnăvirilor la animale. Fiecare audient a achitat sumă de 3 ruble pentru curs. În perioada 1912-1913, timp de două luni (miercurea, sâmbăta, între orele 18.00 și 20.00.), s-au organizat lecții practice la disciplinele fizică, chimie. Grupul care frecventa orele de fizică predate de N. G. Babînin era constituit din 11 persoane, cel de chimie (prof. L. I. Halanai) – din 14 persoane³⁷.

Comisia muzeului colabora cu instituțiile de conducere ale guberniei Basarabiei, ele oferindu-i periodic susțineri materiale. Astfel, Departamentul Orășenesc din Chișinău (Chișinevskaja Gorodskaja Uprava) a oferit 112 ruble în 1912, folosite pentru prelegerile organizate pentru elevii și profesorii de la școlile parohiale³⁸, iar Direcția Generală de Agricultură și Organizare a Teritoriului a alocat o sumă pentru acumularea exponatelor agricole.

Este de menționat faptul că numărul de vizitatori și solicitanți ai serviciilor prestate de muzeu creștea anual. Conform datelor statistice, în 1911-1912, muzeul a fost frecventat de 80 de persoane³⁹ și au fost împrumutate 635 de exponate. Împrumutul de exponate se făcea și de persoane particulare. Spre exemplu, în aceeași ani, 1911-1912, au solicitat servicii de împrumut două eleve din clasa a VIII-a a Gimnaziului de Zemstvă și a Gimnaziului nr. 2, două mame pentru ocupații extrașcolare cu copiii și o persoană privată⁴⁰. În 1912-1913 au solicitat serviciile muzeului douăsprezece instituții de învățământ, 11 persoane private (5 elevi și

³⁷ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1912, с. XV.

³⁸ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Бессарабского Губернского Правления, 1912, том. III (1911–1912), с. XI.

³⁹ Printre vizitatori au fost: elevii școlii Societății Catolice, ai Școlii de formare a învățătoarelor pentru școlile parohiale, ai Școlii profesionale de fete a Societății de răspândire a instruirii profesionale; ai Școlii Societății de tutelă a copiilor vulnerabili evrei; ai Școlii duminicale de fete, ai Gimnaziului de fete a dnei Scmorovskaia ș.a.

⁴⁰ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. / Под ред. Э. Э. Миллера. Кишинев: Тип. Бессарабского Губернского Правления, 1912, том. III (1911–1912), с. XI.

6 mame). Din muzeu au fost împrumutate 1209 materiale, iar din biblioteca muzeului au fost împrumutate 37 de cărți. Erau solicitate mai des materialele cu destinație fizică, geografie, botanică, chimie. În 1913-1914, de serviciile muzeului s-au folosit 12 instituții de învățământ din Chișinău, 22 de persoane particulare, pentru care au fost eliberate 3221 obiecte: tablouri, tabele, dispozitive, hărți geografice, oase, stereoscop etc.

Muzeul avea în planul său de activitate organizarea excursiilor pentru vizitatori. În 1912–1913 au fost organizate excursii, conduse de S. G. Javroțkii, profesor de științe naturale⁴¹, la cariera de piatră din Râșcani, la fabrica de ardere a varului. În 1914-1915, prin concursul membrilor Comisiei muzeului și sub conducerea domnilor S. Javroțkii, A. Osmolovskii, chimistului L. O. Halanai, au fost organizate excursii botanice în pădurea din Durlești, zoologice la r. Bâcioc, geologice la cariera de piatră. Au fost vizitate stația electrică din Chișinău, stația electrică a societății belgiene⁴².

Din cele menționate mai sus, SNAȘNB dispunea de o bibliotecă, care pe parcurs a acumulat un număr impresionant de lucrări. În anul 1914, biblioteca număra cca 346 titluri de cărți, broșuri, reviste obținute de la diverse societăți naturaliste. Din cauza bugetului modest, majoritatea lucrărilor științifice au fost obținute prin donații de la mediul științific basarabean, prin intermediul schimbului de literatură cu instituții științifice din afara guberniei sau pe calea abonării. O tradiție eficace promovată de către consiliul de redacție al revistei „Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания” era publicarea în cadrul fiecărei reviste a titlurilor de cărți de care dispunea biblioteca societății. Astfel, prin intermediul revistei un om de știință din alt capăt al imperiului putea afla repertoriul fondului de carte al bibliotecii societății.

În 1908–1909 membrul societății N. C. Moghileanski a început să alcătuiască o bibliografie științifică cu caracter naturalist care se referă la Basarabia. Secția de agronomie colaborează cu geologii Universității din Novorosiia: N. A. Grigorovici-Berezovskii, P. N. Vasiliev. Acești cercetători au expediat către redacția „Бессарабское сельское хозяйство” lucrări și articole care se refereau și la științele naturaliste din Basarabiei⁴³.

În concluzie, la începutul sec. XX în Basarabia țaristă a fost creată o societate naturalistă, care prin activitatea sa a încercat nu doar să efectueze

⁴¹ *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания*. Кишинев: Тип. Губернского Правления, 1913, с. XV.

⁴² Stația electrică a societății belgiene furniza energie electrică pentru linia de tramvai, stația de pompare a apei, turnul de apă, uzina de var, muzeul istoric și de științe naturale a Zemstvei Guberniale.

⁴³ *Бессарабское сельское хозяйство*, 1908, № 1.

cercetări în domeniul științelor naturale, dar și să depășească problema lipsei instituțiilor superioare din gubernia periferică a Imperiului Rus. SNAȘNB presta o activitate multidimensională: cercetare; diseminarea informației prin conferințe, lecții, reviste specializate, bibliotecă; muzeografie, alcătuirea bibliografiei științifice naturaliste cu referință la Basarabia. SNAȘNB a adunat în jurul său personalității științifice notorii, care au ridicat la un nivel nou de cercetare științele naturale, au sensibilizat asupra unor probleme care impuneau o rezolvare imperioasă: protecția mediului, crearea ariilor protejate de stat, eficientizarea agriculturii, constituirea instituțiilor superioare de învățământ în Basarabia ș.a. Desigur, în mare parte componența societății era creată din cercetători etnici ruși, evrei, dar au fost incluși și români (T. Porucic, P. Gore ș.a.), care și-au continuat activitatea în perioada următoare, interbelică.

BIBLIOGRAFIE:

1. ANRM, f. 2, inv. 1, d. 8799.
2. ANRM, f. 2, inv. 1, d. 402, f. 26.
3. ANRM, f. 2, inv. 1, d. 8965.
4. ANRM, f. 2, inv. 1, d. 9168.
5. ANRM, f. 65, inv. 2, d. 11, f. 1.
6. AOSPRM, F. 586, inv. 126, d. 1 (Procesele verbale ale ședințelor de partid din perioada 1 aprilie 1969 – 31 octombrie, 1969).
7. Chetaru Nicolae, Răileanu Nicolae. *Baronul Alexandru Stuart*. Chișinău: Tirageția, 2006.
8. *Chișinău*. Enciclopedie. Chișinău: Museum, 1997.
9. Coadă, Ludmila. *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice*. Chișinău: Pontos, 2009.
10. Kovarskaia Brighita. *A. F. Stuart. La aniversarea a 150-a de la naștere*. // *Revista de Istorie a Moldovei*, 1993, nr. 3 (15).
11. *Legea pentru transferarea secției de științe agricole a Universității din Iași*. // *Monitorul oficial*, 1933, nr. 84.
12. Manolache Constantin, Ursu Mihai. *Contribuția lui Franz Osterman la dezvoltarea științelor naturii în Basarabia*. // *Enciclopedia. Revista de istorie a științei și studii enciclopedice*, 2013, nr. 1(4);
13. *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească*. Chișinău: Civitas, 2007.
14. *Бессарабское сельское хозяйство, 1909-1917*.
15. *Отчет деятельности био-энтмологической станции за 1912 г.* Кишинев: М.Э. Бланка, 1912.
16. *Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания, 1906-1917*.
17. Урусов Сергей Дмитриевич. *Записки губернатора*. Chișinău: Litera, 2004;
18. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. В 86 томах (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890–1907.

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI TEODOR NENCEV

Jeni Nastas

doctor în pedagogie, conf. univ
Catedra Etnologie și Geografie, UPS „Ion Creangă”

Summary

This article briefly describes the life and activity of the poet Teodor Nencev, born in Văleni, Cahul, in 1913. The poet didn't follow higher education, because he was poor and he stayed in Bolgrad. He written poems thanks to his innate talent. With regret the war put an end the life of this talent person.

Keywords: *Memories, poem, Văleni, army, war, childhood, Prut.*

„Copilăria mea începe lângă Prut...”
(T. Nencev)

Teodor Nencev s-a născut în anul 1913, la început de primăvară, în satul Văleni, județul Cahul. Satul Văleni este așezat pe malul stâng al Prutului; un rând de case se înșiră în lunca râului, alt rând se sprijină de coastele dealurilor ce străjuiesc așezarea de bătaia vânturilor năprasnice.

Cât privește ziua nașterii, până acum se indică ziua de 13 martie. În registrul bisericii din satul Văleni, ce se păstrează la Arhiva Națională a Republicii Moldova (registrele actelor de stare civilă), este indicată o altă dată: Teodor, primul fiu al lui Gheorghe Chiril Nencev și al Mariei Nencev, s-a născut la 9 martie, iar la 16 martie a fost botezat la Biserica *Sfântul Spiridon* din sat. (Cifra 13 indică numărul nou-născuților până la mijlocul lunii martie. Teodor era al 13-lea nou-născut.)

Orfan de tată Teodor rămâne la o vârstă fragedă. Chiril Aldea-Cuțarov, prieten apropiat al lui Teodor Nencev, susține în amintirile lui că Nencev „a avut parte de o viață zbuciumată. Copilăria i-a fost umbrită de dispariția tatălui”¹. Iar Teodor Nencev scrie în poezia „Generație”:

Anii trecură și noi am crescut generație orfană.
Căci părinții noștri au murit pe front sau în spitale,
De noi nimeni nu s-a îngrijit,
Noi n-am avut cui spune tată.

Gheorghe Nencev, tatăl lui Teodor, a murit în anul 1917, după mai multe surse, acasă. Deci, mormântul tatălui trebuie să se afle în satul Văleni.

¹ C. Aldea-Cuțarov, „Clipe trăite alături”, În: *Ctitori de lumină*, Chișinău, 1986, p. 213.

E mai mult ca sigur că Gheorghe Nencev nu a căzut pe front, ci a murit acasă în urma rănilor căpătate pe câmpul de luptă. Poetul revine adesea cu durere la chipul părintelui, pe care aieva „nu l-a știut” și-l poartă în suflet „rupt ca dintr-un portret”

*Din câte au fost eu am rămas să port
Destinul meu și umbra unui mort.
Doar uneori cu sufletul pe zarea întunecată.
Mă surprind strigând depărtării: tată!*

Teodor a mai avut un frate, Gheorghe, născut la 2 martie 1915. Probabil, a murit de mic, deoarece numele lui nu a mai fost întâlnit nicăieri. Un detaliu: la înregistrarea lui Gheorghe numele de familie Nencev fusese schimbat în Nenciu. Acum e greu de stabilit a cui a fost inițiativa sau dacă a fost o simplă greșeală. Oricum, varianta aceasta nu s-a înrădăcinat.

Situația materială a familiei, mai ales după moartea tatălui, era mai mult decât modestă. După unele surse (orale), familia Nencev ar fi ținut o prăvăliară sau la Văleni, sau la Colibași. (Asemenea prăvălii cu strictul necesar pentru săteni – sare, chibrituri, gaz, zahăr, săpun – funcționau aproape în fiecare sat.)

Se poate întâmpla că Gheorghe Nencev să se fi tras din spița negustorilor bulgari (mama poetului, Maria lui Fiodor Porneac, era moldoveancă), care, la începutul secolului al XIX-lea, s-au așezat cu traiul în sudul Basarabiei și de aici interesul lui pentru comerț. Dar după moartea sa timpurie, rămasă fără sprijin, familia se mută la Bolgrad, unde Maria Nencev avea o soră – Nadejda Porneac. Aici s-au stabilit frații Teodor și Ion. Familia Nencev nu a avut casă proprie nici la Văleni, ei au locuit cu chirie la Ion Tecuci.

În toamna anului 1924 Teodor, după ce susține cu succes examenele de admitere la liceu, este primit în clasa întâi. Din lipsă de documente care ar vărsa lumină asupra anilor petrecuți de Teodor pe băncile liceului, ne putem servi doar de mărturiile Mariei Stoian-Slionkin, verișoara mamei lui Teodor Nencev, care îl menționa ca un băiat tare sânguincios, serios, isteț și modest. Știa multă carte. La liceu a început să scrie poezii.

În 1931 Teodor își ia bacalaureatul și își urmează destinul: situația materială fiindu-i grea, nu își permitea să continue studiile. Nu avea nicio specialitate – liceul dădea numai cultură generală (e drept, destul de serioasă). Doar ocazional câștigă un ban, dând meditații la literatura română și limba latină. Poezia nu-i aducea niciun venit.

În anii 1934-1935 Teodor Nencev s-a aflat, probabil, un timp în armată ca soldat cu termen redus.

În 1935, la vârsta de 22 de ani, Teodor Nencev își publică primele poezii, debutând în revista *Familia noastră*. Pe la mijlocul anilor treizeci, la Bolgrad activa o pleadă de tineri poeți și prozatori, grupați în jurul revistelor *Familia noastră*, *Bugeacul*, *Generația noastră*.

Criticul literar Eliza Botezatu, vorbind despre poezia lui T. Nencev, susține că: „Stihurile lui tinere erau așteptate cu interes de toți acei care vibrau în unison cu frământările și căutările vibrante ale acestei generații”². În jurnalul său *Cadran solar*, George Meniuc notează: „Vlăstar al epocii sale, Teodor Nencev a fost înzestrat cu o putere lirică nestăpânită [...] Poetul a cântat durerile pământului nostru, frumusețile lui nesăbuite, le-a simțit prezența și tăria în orice zvâcnet al ființei sale, în orice clipă a anilor săi. Era ca o pasăre ce nu putea, strâmtorată de colivie, să nu tânjească după zbor”³.

În 1936 N. Costenco scria în *Viața Basarabiei*: „Teodor Nencev, poetul Bugeacului, deocamdată prea bătător la ochi, este influențat de Esenin și uniori de Argezi. Sperăm și avem credința că din acest minereu amorf, am dori cât mai curând, că se va închea sâmburele de aur al unei poezii adâncite de gânduri și suflet. Condeiuul d-lui Nencev se plimbă numai prin esențe poetice, ceea ce dovedește un simț precis și ochi ager”⁴.

În articolul „Poezia regională”, publicat în 1938 în revista „Cuget” cu ocazia apariției „*Antologiei Bugeacului*”, Nicolae Iorga evidențiază creația tinerilor poeți Gheorghe Bujoreanu, Vasilie Hondrilă, Alfred Tibereanu, Iacob Slavov, iar din poezia lui Teodor Nencev „Origine”⁵ va cita câteva versuri:

*Copilăria mea începe lângă Prut:
Acolo am învățat să citesc;
Visurile mele-au înflorit pe rând
Toate pe pământul românesc.*

La începutul anului 1940, la Chișinău, la Editura Societății Scriitorilor Basarabeni, apare a doua culegere de versuri a lui T. Nencev, *Poezii*. (Prima culegere apăruse în 1937, la Tipografia „Capitala”, proprietatea lui

² Eliza Botezatu, *Poezia și dialectica vieții*, 1988, p. 8.

³ G. Meniuc, *Cadran solar*, 1966, p. 65.

⁴ *Viața Basarabiei*, nr. 9-10, 1939.

⁵ T. Nencev, „Predestinare. Versuri”, *Nistru*, nr. 8, 1959, p. 11.

L. Tartakovski). Volumul însuma 54 de poezii, o bună parte din ele cu un profund mesaj social.

La începutul războiului T. Nencev se evacuează împreună cu mama și fratele Ion în regiunile răsăritene ale URSS. Aici se va întrerupe firul biografiei poetului și se vor naște legendele. În 1959 revista *Nistru*, în cuvântul introductiv la un grupaj de versuri de T. Nencev, nota că autorul „a căzut în vremea războiului pe front, în Estonia”⁶.

După război, circulau zvonuri „că Nencev ar fi fost văzut... pe străzile Bucureștiului” și prin alte orașe europene. Însă se vorbea mai puțin despre creația lui, ea era ținută undeva în sertar, pedepsită parcă pentru faptul că a rămas orfană, fără creatorul ei și nu are cine o apăra.

După cum am menționat, în primele zile ale războiului Teodor Nencev împreună cu mama și fratele său au pornit în pribegie. Primul popas l-au făcut la Tiraspol, unde i-a găzduit poetul Petrea Darienco. Dar frontul se apropia de Tiraspol și Petrea Darienco îl sfătuiește pe T. Nencev să plece cu familia la părinții săi în satul Valea Hoțului. Darienco scrie în amintirile sale că a transmis părinților săi prin Teodor și o scrisoare, în care îi ruga să-l primească pe prietenul său. „Așa precum știu să primească moldovenii, că-i poet renumit și vine omul de departe cu necazuri mari. Peste câteva zile m-am întors acasă și am aflat cu părere de rău, că Nencev n-a dat pe la părinții mei”⁷.

Familia Nencev luase calea pribegiei spre răsărit, poposind până la urmă în satul Bubnovski, raionul Hopior, regiunea Stalingrad. Nu se știe prin ce peripeții a trecut în drumul lung și plin de pericole. Dintr-o adevărată pe care a primit-o Maria Nencev, mama lui Teodor, aflăm că în decembrie 1941 poetul s-a angajat contabil la fabrica de conserve „Akulovskaia”, secția materii prime, cu un salariu lunar de 300 ruble, unde a lucrat până în noiembrie 1942.

Un an din viața poetului se scursese la această fabrică, într-o cămăruță strâmtă, înghesuit la un birou vechi. Și aplecat asupra acestui birou, poetul o fi înșiruit pe hârtie nu numai cifre, ci și versuri. Un an din viața poetului – 1942 – nu ne-a lăsat decât o singură mărturie: activitatea lui în calitate de contabil, iar de a avut ceva manuscrise, trebuia să le păstreze mama sa. Le-o fi adus cu dânsa la Bolgrad?

La 6 noiembrie 1942 Teodor Nencev și fratele lui Ion au fost mobilizați în armata activă și repartizați la compania nr. 218 specială, care deservea baza militară a unităților Frontului de Sud-Vest. Poetul intră în vâltoarea

⁶ *Nistru*, 1959, nr. 8, p. 46.

⁷ P. Darienco, *Autorii se nasc din flăcări*, 1967, p. 468.

războiului și timp de doi ani, se prea poate, numai mama sa a știut, din scrisorile lui, pe unde și-a purtat tinerețea până în clipa când într-o toamnă târzie drumul întoarcerii nu l-a mai putut afla.

În anul 1968 poetului-ostaș Teodor Nencev i s-a decernat post-mortem Premiul Uniunii Scriitorilor din URSS „N. Ostrovski”.

În anii grei ai războiului Maria Nencev a împărțit destinul bejenarilor pe care focul incendiului mondial i-a alungat de la vetre. Zile, luni și ani de chinuitoare așteptare... Ca până la urmă, după sfârșitul războiului să se întoarcă acasă singură, fără copiii ei dragi: și feciorul ei mic Ion a căzut pe câmpul de luptă. Soarta a decis ca feciorii să-și urmeze părintele pe drumurile pârjolite ale războiului. Doar că Gheorghe Nencev lăsase drept urmași doi feciori, pe când după feciorii lui nu a mai rămas nimeni.

Sunt ultimul vlăstar al unui nume

Fără blazon, fără trecut...

Astfel va scrie poetul pe când era în floarea tinereții fără să bănuiască cât adevăr amar tăinuiau aceste cuvinte. Peste patru ani după moartea feciorilor va părăsi lumea asta și Maria Nencev, ducând cu dânsa istoria familiei Nencev.

BIBLIOGRAFIE

1. Aldea-Cuțarov, C., „Clipe trăite alături”. În: *Ctitori de lumină*. Chișinău, 1986.
2. Botezatu, Eliza. *Poezia și dialectica vieții*. 1988.
3. Darienco, P. *Autorii se nasc din flăcări*. 1967.
4. Meniuc, G. *Cadran solar*. 1966.
5. Nencev, T. „Predestinare. Versuri”, *Nistru*, nr. 8, 1959.
6. *Viața Basarabiei*, nr. 9-10, 1939.

NUME NOTORII DIN ISTORIA INTERBELICĂ A SATULUI GHILICENI

Elena SINIȚA

prof. de istorie, Liceul Teoretic cu Profil de Arte
„Nicolae Sulac”, Chișinău

Summary

This work is a study of case, historically, about a person from Ghiliceni village, Telenesti district. The author presents general references about great painter's destiny, a little known in the bessarabian cultural area, Nina Iascinschi, also, and about persons who have their roots in Ghiliceni village, Telenesti. It is very important to this treasure to be known, kept, developed and and sent from generation to generation. History's promotion of each locality is on the base of each human consciousness.

Keywords: *native village, personalities, historical sources, historical education, cultural life.*

„Timpul scoate la lumină tot ce-i ascuns.”
(Philippus)

Formarea omului ca patriot pornește din fragedă copilărie. Rolul familiei, grădiniței, școlii, societății este de a contribui la educarea unei personalități sănătoase, capabile să prețuiască valoarea cuvântului *patriot*. Fiecare cetățean trebuie să știe *de unde vine și cine este*. Revenirea la valorile naționale formează tezaurul istoric și cultural prin promovarea obiceiurilor și tradițiilor fiecărei localități. Orice eveniment sau proces este o lecție de istorie din care posteritatea poate și trebuie să tragă învățăminte.

Nivelul de cunoaștere a istoriei localităților din Republica Moldova este încă scăzut, dar există destule izvoare, cercetări arheologice și lucrări științifice, atât la noi în țară, cât și în România, din care se pot afla date despre istoria localităților. Fiecare comunitate are istoria sa proprie, tezaurul cultural făurit de strămoși. Este foarte important că acest tezaur să fie cunoscut, păstrat și transmis din generație în generație. Promovarea istoricului fiecărei localități stă la baza formării fiecărui om. Atragerea elevilor în procesul de cercetare istorică va forma competențe de analiză și sinteză a istoriei pentru a înțelege prezentul și a promova un viitor bazat pe argumente și fapte. În așa fel se va forma la elevi poziția de cetățean.

În acest studiu dorim să prezentăm istoria unor personalități care-și trag rădăcinile din satul/comuna Ghiliceni, județul Bălți, azi raionul Telenești.

Informații răzlețe despre comuna Ghiliceni găsim în câteva surse bibliografice cu caracter istorico-geografic. Satul Ghiliceni – reședință de comună – este atestat la 17 martie 1495 cu denumirea Grișani, Hrișeni¹. Comuna cuprindea trei așezări – Ghiliceni, Cucioaia și Cucioaia Nouă². Așezat între codri seculari, satul Ghiliceni își oglindește pitorescul în apa câtorva iazuri întinse spre râurile Cula și Ciuluc³, fiind protejat în spate de dealuri înalte, acoperite cu păduri, vii și livezi, care urcă până la altitudinea de 321 m. În pădurea de aici, din partea de jos a pantei, domină împrejurimile un stejar pețiolat secular înalt de peste 21 m, cu un diametru de 4,48 cm, vârsta stejarului e de 210 ani. Satul se află între marile localități codrene Mândrești și Coșcodeni, lângă nodul de șosele cu trei direcții: Chișinău (spre sud), Bălți (spre nord), Telenești, Orhei (spre est)⁴.

Domnul a înzestrat satul cu o frumusețe rară și a făcut ca pe pământul lui să încolțească talente și virtuți în oameni. Ținem să scoatem din negura timpului date biografice ale unor familii ce-și trag rădăcinile din acest sat, cu o istorie bogată și cu nume de talie internațională, cu care se mândresc sătenii.

La scară europeană a ridicat faima acestei comune „*crăița artelor frumoase*” – **Nina Iașcinski**, născută în anul 1904 la Ghiliceni într-o familie de codreni înstăriți, înrudită cu familiile de viță veche Botezat, Anghel și altele. Nina a pornit pe drumul lumii cu o bună educație și dragoste de frumos, iar la început i-a fost de bun augur absolvirea Școlii de Arte „Alexandru Plămădeală” din Chișinău.

Iurie Colesnic, autorul seriei „*Basarabia necunoscută*”, scrie despre sculptorița de curte a Marelui Duce de Luxemburg următoarele:

„Nina Iașcinski expune un important ansamblu de opere, a căror diversitate subliniază bogăția talentului său. Se poate aștepta de la D-sa și mai mult. Ea n-a șovăit de a aborda în „Întoarcerea de la vânătoare” greutatea marii compoziții și le-a biruit în mod fericit. Dra Iașcinski a sculptat un număr de busturi, care au valoare nu numai datorită asemănării lor exterioare (cu modelele), ci, mai cu seamă, datorită adevărului lor psihologic”⁵.

Despre această minunată femeie au scris prestigioase reviste și ziare belgiene. Numele tinerei sculptorițe a devenit cunoscut în cercurile ar-

¹ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, 1980, vol. III, pp. 346, 590.

² *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 30 (423) din 27 martie 1999.

³ L.T. Boga, *Documente basarabene*, vol. XX, Chișinău, 1938; *Catalogul documentelor moldovenești din arhiva istorică centrală a statului*, vol. 1, București, 1957.

⁴ Tudor Țopa, *Localitățile Republicii Moldova*, vol. VI, Chișinău: Fundația „Draghiște”, 2006, pp. 511-517.

⁵ Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. 2, Chișinău: Museum, 1996, pp. 134-137.

tistice din Franța, Germania, Olanda. Recunoașterea valorii ei deschidea mari posibilități în fața Ninei Iașcinski.

Nicolae Iașcinski, nepotul sculptoriței, într-un răvaș trimis acum câțiva ani codrenilor din Ghiliceni, ne comunica:

„După absolvirea Academiei Belle-Arte din Bruxelles, promoția 1935-1936, bunica a rămas în acest oraș până la terminarea războiului. În 1946 se mărită cu arhitectul Pierre Grach, luxemburghez, și se mută în Luxemburg, unde cunoaște mari succese profesionale, dedicându-se în întregime sculpturii. Realizează o sculptură în bronz, de vreo trei metri înălțime, ce reprezintă un purtător de faclă olimpică, aflat pe un postament, chiar în fața Ateneului din Luxemburg. În mai multe orașe din Marele Ducat de Luxemburg se află sculpturi și basoreliefuli, opere ale bunicii mele. De asemenea, a fost sculptorița de curte a Marelui Duce de Luxemburg, onoare ce, după tradiția din Luxemburg, o are doar un singur sculptor în viața Ducelui respectiv”.

În anul 1984 Nina Iașcinski s-a stins din viață, la vârstă de 80 de ani, fiind înmormântată la Luxemburg, care, după Basarabia, a devenit a doua ei patrie.

Această talentată femeie, care ne-a purtat faima neamului, va rămâne în inimile fiecărui sătean, care aprinde câte o lumânare în memoria ei.

Pentru ghilicenenii principalul edificiu de închinare este biserica, care a fost redeschisă și reconstruită în anul 1998, cu hramul *Sf. Constantin și Elena*. Construcția bisericii a fost finanțată de către boierul din localitate Alexandru Iașcinski, tatăl pictoriței, iar nepotul Nicolae⁶, care în prezent locuiește în Luxemburg, încă mai visează la acea palmă de pământ strămoșesc care li s-a luat, dar nu rămâne indiferent la bucuriile și durerile sătenilor și face acte de caritate în susținerea reparației bisericii ori de câte ori este nevoie. Această biserică este construită din piatră și cărămidă în stilul romanic-bizantin. În subsolurile bisericii se află gropnița cu osemintele ctitorilor. Clopotul principal a fost adus de la Kiev și are un sunet unic, nemaîntâlnit în Moldova. Asemenea clopot sună la mănăstirea Lavra Pecherska din Kiev, ne-a spus preotul Nicolae Ioniță. Din lucrarea „*Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*”⁷, editată în anul 1931, aflăm mai multă informație despre lăcașul sfânt:

Boierii Alexandru și Elena Iașcinski sunt ctitorii bisericii din Ghiliceni, arhitector Țiganenco Vladimir. În corespondența consistoriei duhovnicești din Chișinău este menționată hotărârea la construcția lăcașului

⁶ Veaceslav Stăvilă, *Ghiliceni*, Chișinău, 2004; *Moldova suverană*, 26 decembrie 2000.

⁷ *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, București, 1931.

bisericesc din sat, începutul construcției – 1 iulie 1894 – și sfârșitul – 19 noiembrie 1904, au fost aduși meșteri din Odesa, iar cărămida adusă cu carele de la Orhei.

Ea a fost înălțată în locul celei de lemn și este o podoabă a codrenilor din această zonă. Preot paroh în această biserică și director al școlii din sat la începutul secolului XX a fost Gheorghe Derevici⁸ (n. 3 mai 1867), absolvent al Seminarului Teologic. Era în serviciu din anul 1890. Cântăreț, alături de el, era Mihail Patrașcu (n. 3 noiembrie 1898), care era în serviciu din anul 1925. Gh. Derevici, ca preot și ca profesor, a făcut multe pentru săteni. A deschis o școală medie, unde învățau copiii din satele vecine. Din „*Anuarul învățământului primar*”, editat în 1933 la București⁹, aflăm că la Ghiliceni învățau atunci 120 de copii din cei 306 copii în vârstă de 5-16 ani, elevii fiind instruiți de învățătorii Agripina Parasca, Pavel și Anastasia Bulencea. Pe timpuri, se considera o școală mare.

Domnule revizor,

La circulara Dvs. nr. 1173 din 14.02.1939 am onoarea să vă comunic că școala noastră are locul propriu cu două săli de clasă și o cancelarie, fără locuință. Data înființării școlii nu se cunoaște, deoarece nu sunt dosare decât de la 1.09.1875. Școala este foarte veche, a fost școală pentru toată plasa, a avut și multă vechime localul propriu, care s-a dărâmat, iar școala s-a închis. După un timp s-a redeschis și s-a clădit actualul local pe locul celui vechi. Învățător primar – Constantin Derevici, preotul Gh. Derevici. Cu ajutorul lor s-a deschis școala și în satul Cucioaia, fondat în anul 1900, care avea un lăcaș din lemn cu 2 odăi, tot de acești învățători. Director Zborc¹⁰.

O altă personalitate din sat, **Diomid Luțcan**, era unchiul de tată al poetului și preotului Antonie Luțcan¹¹, intrat în serviciu din anul 1916. A fost și cântăreț la biserică și a stat la baza învățământului primar. Împreună cu preotul Gheorghe Derevici și fiul său Constantin (intrând în slujba de preot mai târziu) au organizat un cor mare bisericesc, unde cântau toți cei care aveau dorință de a transmite oamenilor frumosul din sufletul lor.

În săptămânalul *Literatura și Arta* a fost publicat un amplu material despre poetul-preot Antonie Luțcan¹² (n. 17 ianuarie 1903 – d. 24 mai 1948), material oferit de nepoata lui, Mariana Luțcan:

⁸ Arhiva Națională a României, Fond 6, inv. 295, leg. 28 (tradus), Înscirerea nr. 810, 1894.

⁹ *Anuarul învățământului primar*, București, 1933.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia). Ediție specială*, Chișinău, 1922. Jud. Bălți.

¹² *Literatura și Arta*, nr. 35, 2 septembrie 2004.

„...și-a făcut renume ca preot și poet. Se născuse la Cucioaia, comuna Ghiliceni, în familia dascălului Filip și a Xeniei Luțcan, sora lui Pan Halippa. Era cel mai mare printre cei 6 copii ai dascălului. Făcuse carte la școala primară din Cucioaia și la Seminarul Teologic din Chișinău. A slujit la bisericile din Cruglic, Lunga și Ciulucani, colabora activ cu publicațiile „Cuvânt moldovenesc”, „Luminătorul”, „Viața Basarabiei” ș.a. În anul 1927 scoate de sub tipar două plachete de versuri – „Poezii religioase” și „Poezii religioase și politice”, iar în anul 1930 la Bălți editează cartea „Zvonuri de clopote”. Lucrează la romanul „Valentin și Adina”, pune în circuitul literar cărțile „Poezii” și „Cântarea cântărilor”¹³. Debutază editorial în anul 1926. A fost bun prieten cu Tudose Roman. După moartea lui a scris o poezie în care regreta decesul prietenului său.”

S-a manifestat în poezie și fratele său, Vasile Luțcan¹⁴ (n. 1 ianuarie 1913 – d. 23 septembrie 1998). Până la război a fost redactor la revista „Viața Basarabiei”, după război, refugiat în România, a muncit ca profesor de limbă română în or. Drăgușeni pe Olt. A intrat în anele literaturii ca „poet al cimitirului”. De la numele satului natal provine pseudonimul Vasile Cucioianu, semnând astfel frecvent în paginile revistei „Viața Basarabiei”, unde a și debutat în 1933. Biografia sa nu poate fi una voluminoasă, deoarece în linii mari ea se rezumă la bibliografia colaborării sale la revista „Viața Basarabiei”. A mai colaborat cu revista „Luminătorul”, unde a publicat versuri, recenzii și mici eseuri. A rămas nepublicat după moartea autorului manuscrisul intitulat „Poezii”. A avut o prietenie de invidiat cu Nicolae Costenco. Este membru fondator al Societății Scriitorilor din Basarabia la 24 martie 1940.

Satul Ghiliceni a dat naștere unor persoane notorii nu doar în artă, ci și în politică. **Dumitru Dron**¹⁵ (n. 30 octombrie 1893, satul Cucioaia, Telenești – d. 22 februarie 1977, Simeria, județul Hunedoara, România). A fost deputat în *Sfatul Țării* – mandat între 7 februarie 1918 și 27 noiembrie 1918, membru al comisiei bugetare. Dumitru Dron a obținut studii primare în satul de baștină Cucioaia. A studiat la gimnaziul din Bălți împreună cu Anton Crihan și Dimitrie Cărăuș, unicii români băștinași care au studiat la această instituție. În anul 1911 a fost admis la Facultatea de Matematică a Universității „Novorosiisk” din Odesa. În anul 1914 este înrolat în armata țaristă și trimis pe front. În anul 1916, folosindu-se de întrerupe-

¹³ *Calendar*, 2003, p. 17.

¹⁴ *Literatura și Arta*, nr. 35, 2 septembrie 2004.

¹⁵ Tudor Țopa, Anton Moraru, Alexandru Furtună, *Raionul Telenești. Devenirea sa în timp*, Chișinău, 2013, p. 176.

rile dintre lupte, a absolvit Institutul Politehnic din București, Facultatea de Construcții. În anul 1917 participă la organizarea Comitetului Militar al Soldaților Moldoveni. În luna octombrie a anului 1917 participă la Congresul Soldaților Moldoveni. Uniunea Social-Democrată îl înaintează deputat în parlamentul basarabean – *Sfatul Țării*.

La 28 iunie 1940 se evacuează la Iași, lucrează în transportul feroviar. După 22 iunie 1941 este mobilizat la repararea căii ferate Iași-Ungheni-Chișinău. Din anul 1944 locuiește la Sibiu. Lucrează până la pensionare (anul 1953) în Simeria.

Dumitru Dron a fost căsătorit cu Elena Gonța (Dron), prima femeie inginer din România, originară din Puținței, Orhei. Este înmormântat în cavoul familial la Simeria.

În concluzie, dorim să menționăm: a cunoaște istoria satului natal este o necesitate spirituală, căci nimic nu poate fi mai aproape de sufletul fiecărui om decât casa părintească, locul unde a copilărit, unde a făcut primul pas și a spus primul cuvânt. E necesar să păstrăm aceste amintiri ca o comoară și să nu permitem timpului să le risipească.

BIBLIOGRAFIE

1. *Anuarul învățământului primar*. București, 1933.
2. Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia). Ediție specială. Chișinău, 1922.
3. Boga, L. T. Documente basarabene. Vol. XX. Chișinău, 1938.
4. Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului. Vol. 1. București, 1957.
5. *Calendar*, 2003.
6. Colesnic, Iurie. *Basarabia necunoscută*. Vol. 2. Chișinău: Museum, 1997.
7. Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. III. București, 1980.
8. *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. București, 1931.
9. *Literatura și Arta*, nr. 35, 2 septembrie 2004.
10. Moldova suverană, 26 decembrie 2000.
11. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 30 (423), 27 martie 1999.
12. Stăvilă, Veaceslav. *Ghiliceni*. Chișinău, 2004.
13. Țopa, Tudor, Moraru, Anton, Furtună, Alexandru. *Raionul Telenești. Devenirea sa în timp*. Chișinău, 2013.
14. Țopa, Tudor. *Localitățile Republicii Moldova*. Vol. VI. Chișinău: Fundația „Draghiște”, 2006.

Anexe.

Pictorița Nina Iașcinschi

*Poetul Antonie Luțcan (în stânga)
cu Tudose Roman (în dreapta)*

PERSONALITĂȚI MARCANTE ALE GÂNDIRII ECONOMICE ROMÂNEȘTI

Vasile MAXIM

dr., conf. univ., UPS „Ion Creangă”, Chișinău

Oleg BUGA

dr. hab., prof. univ., Universitatea „A. Russo”, Bălți

Summary

This paper highlights the socio-economic development of thinking concepts in the Romanian space from the medieval and capitalist period. The most important concepts of economic development through the phenomenon of industrialization. It highlights opportunities to promote corporate economic doctrines (of Manoilescu). The most prominent Romanian economists are distinguished by their economic work.

Keywords: *economic doctrines, industrial relations, agricultural potential, economic training, economic nationalism.*

Elemente ale gândirii sociale și economice românești în stare incipientă se întrevăd în multe lucrări geografice sau istorice, în cadrul cărora sunt analizate îndeletnicirile agricole, meșteșugărești și comerciale din țările române. Un exemplu în acest sens sunt scrierile lui Nicolae Olahus (1493-1568), în care analizează caracteristicile populației din Muntenia, Moldova și Transilvania și sub aspect de îndeletniciri.

În scrierile cronicarilor Grigore Ureche (1590-1647) – *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-vodă*, Miron Costin (1633-1691) – *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, Ion Neculce (1672-1745) – *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, se întrevăd la nivel rudimentar unele aspecte sociale în relațiile politice și de vecinătate ale Moldovei cu statele vecine¹. Un loc aparte, în această ordine de idei, revine lui Dimitrie Cantemir (1673-1723) cu lucrarea sa clasică *Descrierea Moldovei*². Cantemir scoate în evidență unele aspecte social-economice ale traiului populației, descrie utilizarea resurselor naturale din Moldova.

Efectele revoluției industriale din Anglia de la sf. sec. XVIII – încep.

¹ *Antologia gândirii românești din sec. XV-XIX*, București: Editura Politică, 1967, pp. 36-58.

² *Ibidem*, pp. 80-89.

sec. XIX lasă o amprentă adâncă asupra gândirii economice a unor personalități din spațiul românesc, care vor fi menționate în prezenta lucrare.

Ion Ghica (1816-1897), în afară de faptul că este considerat o persoană politică și un scriitor al timpului său, se manifestă ca un bun gânditor în domeniul economiei și al științelor naturale. Studiile le urmează la Academia Domnească „Sfântul Sava” din București. La Paris a studiat la Școala de Mine. În 1841 este angajat în calitate de cadru didactic la *Academia Mihăileană* din Iași, unde predă geologia, mineralogia și primul curs de economie politică în limba română. Capacitățile sale științifice îl vor aduce cu timpul la funcția de președinte al Academiei Române.

În lucrările sale afirma că societatea poate evolua sau progresa doar prin intermediul și cu ajutorul științei (sau al cercetărilor), al industriei și al muncii. Susținea vehement existența unor legi obiective în natură și societate. Încearcă destul de reușit să pună semnul egalității între puterea divină și știință, ca fiind forța motrice ce provoacă progresul social.

Un interes aparte prezintă lucrarea sa „*Despre importanța economiei politice*” (23 noiembrie / 5 decembrie 1843), unde autorul aduce exemple pozitive din cadrul Europei, când landurile germane tind să se unifice sub conducerea lui Carol al V-lea, prin lichidarea obstacolelor vamale și impunerea unei monede unice. Fenomenul în cauză este reiterat în condițiile în care pentru Moldova și Țara Românească se impunea unificarea teritorială și monetară. Unirea poate fi realizată prin prisma dezvoltării industriei (care poate uni și desface neamurile). Autorul este de părere că necesitatea stringentă de industrializare a Țărilor Române va schimba calitatea vieții sociale și va grăbi unirea. Un loc aparte în lucrarea „*Despre importanța economiei politice*” revine analizei resurselor naturale, în special a cărbunelui ca materie primă pentru industrie. Industria creează „timp liber, care poate fi utilizat în scopuri spirituale”. Este analizat omul în raport cu mașina, care pare contradictorie ducând la reducerea locurilor de muncă, ceea ce reprezintă șomaj sau disponibilizări.

Un alt gânditor economist reprezentativ este **Dionisie Pop Marțian** (1829-1865). În 1857, cu ajutorul domnitorului A. I. Cuza, a creat prima instituție de statistică din Țările Române – Biroul Statistic Permanent de pe lângă „departamentul din Năuntru” al Munteniei. Este primul statistician român. Din anul 1860 Biroul Statistic publică „*Analele statistice*” și „*Analele economice*”. Lansează o lucrare teoretică universitară „*Economia socială*”, în care pledează pentru crearea unei industrii naționale, care ar putea avea efecte benefice asupra agriculturii. Susține dezvoltarea învățământului tehnic și economic la nivel național, în vederea pregătirii de

meseriași pentru agenții economici industriali. Are o poziție xenofobă față de străinii din România, care urmăresc valorificarea resurselor existente prin metode de furt.

Secolul XX este remarcabil prin personalități ale gândirii economice românești, dintre care cel mai prolific a fost **Mihail Manoilescu** (1891-1950), un economist poliglot, care își aduce contribuția prin scrierile sale: „Importanța și perspectivele industriei în noua Românie” (1921), „Probleme fundamentale ale dezvoltării noastre industriale” (1922), „Neoliberalismul” (1923).

În 1929 publică în Franța lucrarea „Teoria protecționismului și a schimbului internațional”, tradusă în limbile engleză, italiană și portugheză. Este adeptul naționalismului economic, susține conceptul protecționismului intereselor majore comerciale. În lucrările sale pledează pentru dezvoltarea economiei naționale prin prisma autarhiei. Modelul economic-doctrinar al lui Manoilescu a fost implementat mai târziu în Brazilia. Autorul susține conceptul unei doctrine corporatiste proprii prin scoaterea în evidență a elementelor importante social-economice și politice reflectate în lucrările „Secolul corporatismului”, „Doctrina corporatismului integral și pur” (1934) și „Partidul unic” (1937), „Idea de plan economic național” (1938), „Europa sud-estică în marele spațiu european” (1942). „Secolul corporatismului. Doctrina corporatismului integral și pur” (1934) și „Partidul unic” (1937), precum și în studiile „Idea de plan economic național” (1938), „Europa sud-estică în marele spațiu european” (1942). Este considerat un bun teoretician al științelor economice. Economia națională, în viziunea sa, reprezintă drept obiect de studiu al științei economice, iar totalitatea factorilor de producție sau al agenților economici reprezintă substratul de bază al existenței mediului economic național. Regimul comunist l-a încarcerat în temnița de la Sighet, unde-și găsește sfârșitul.

Anton Crihan (1893-1993) este nu numai un om politic ca membru al *Sfatului Țării* și militant al unirii Basarabiei cu România, dar și un economist remarcabil din perioada interbelică. A învățat la Universitatea din Odesa. Este participant activ la reforma agrară din Basarabia. Obține titlul de doctor în economie în anul 1934 la Universitatea Sorbona din Paris. Se remarcă prin lucrările „*Capitalul străin în Rusia*”, „*Chestiunea agrară în Basarabia*”, „*Drepturile românilor asupra Basarabiei, după unele surse rusești*”.

Gheorghe Tașcă (1875-1951) a fost un economist și om politic român, profesor de economie politică, rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale, membru corespondent al Academiei Române, victimă a regimului

comunist din România. Este adeptul realizării doctrinei cooperatiste în domeniul agrar. „Cooperăția este o mișcare economică al cărei scop este organizarea unui sistem de producție, în care păstrându-se structura capitalistă și proprietatea individuală, să se ajungă la o mai bună și echitabilă împărțire a bunurilor” (G. Tașcă „*Liberalism și corporatism*”, 1937). Este autorul lucrării „*Evoluția proprietății rurale în România*”, (București, 1898). Susține teza de doctor în anul 1907 la Paris, cu titlul „*Considérations sur les lois relatives à la propriété rurale en Roumanie, Angleterre et Irlande*” (Paris, 1907).

Nicolae Georgescu-Roegen (1906-1994) a fost un matematician, statistician, pedagog și economist american de origine română, părintele teoriei bioeconomice, o teorie care prezintă un mod revoluționar de a vedea economia. Opera sa de căpătâi este „*The Entropy Law and the Economic Process*” („*Legea entropiei și procesul economic*”), publicată în 1971.

Domenii aparent ireconciliabile, așa cum erau privite economia și ecologia la sfârșitul anilor 1960, sunt aduse împreună elegant și fundamentat matematic și fizic de către Georgescu-Roegen. Contrar gândirii anterioare teoriei bioeconomice, care situa revoluția industrială și progresul tehnic de o parte a „baricadei”, iar evoluționismul lumii vii și ecologia de cealaltă parte, economistul român vine cu o clarificare decisivă, având și conotații evidente de economie politică contemporană.

Anghel Rugină (1913-2008) a fost un economist american de origine română, membru de onoare al Academiei Române (în 1990). Susține teza de doctor în anul 1942 cu titlul „*Viața și opera economică a lui Dionisie Pop Marțian*” la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București. În anul 1958 devine profesor la Catedra de economie și finanțe de la Northeastern University din Boston, unde a rămas până la retragerea la pensie în anul 1986. Publică peste 50 de lucrări, care scot în evidență problemele majore din economia mondială. Este ales președinte al International Society for Intercommunication of New Ideas (ISINI). Cele mai importante lucrări: „*Principia Oeconomica*” (1993), „*Teoria și practica economică în epoca de tranziție și după*” (1994)³.

Gheorghe Zane (11 aprilie 1897, Galați – 22 mai 1978, București), economist român, istoric al gândirii economice românești și membru titular al Academiei Române (din 1974). Cele mai importante lucrări: „*Introducere în studiul problemei valorii*” (1925), „*Un veac de luptă pentru cucerirea pieței românești*” (1926), „*Probleme monetare din trecutul economiei*”

³ Gavril Horja, „A treia revoluție a gândirii economice în concepția profesorului Rugină”, În: *Strategii economice alternative*, București: Era, 2001.

noastre naționale” (1927), „Comentarii și interpretări în istoria doctrinelor economice” (1928), „Economia de schimb în Principatele Române” (1930), „Cursul de economie politică” (Iași, 1937-1938), „N. Iorga și problemele sociale ale epocii sale” (1965), „Problema monetară în România și reforma de la 1867” (1968) etc.

Victor Slăvescu (1891-1977), reprezentant al școlii economice franceze și germane, susține doctrina naționalismului economic prin intermediul căreia pledează pentru aplicarea mecanismelor protecționiste în favoarea intereselor economiei naționale. Pledează pentru implementarea reformelor agrare în economia României, în care proprietatea privată este considerată un drept inalienabil, susține conceptul intervenției statului în cadrul mediului economic, pentru aplanarea recesiunilor și crizelor economice, la fel și în vederea protejării intereselor economice naționale în raport cu mediul economic extern. În perioada postbelică este degrevat de la activitatea didactică universitară, nu are dreptul de a publica. Prin lucrările sale antebelice și manuscrisele sale postbelice, volumul total depășește 55 mii de pagini, fapt care îl clasează printre primii savanți economiști notorii din România⁴.

Economia Basarabiei interbelice cade sub incidența legislației statului român, care racordează infrastructura transportului feroviar, maritim și fluvial spre piața românească. Un exemplu grăitor este schimbarea ecartermentului feroviar de la parametrii rusești de 1525 mm la parametrii europeni de 1435 mm. Reforma agrară, comercială, ca și cea a învățământului din Basarabia erau reflectate în revistele „*Basarabia economică*” și „*Viața Basarabiei*”. Se menționează în cadrul acestor ediții unele studii fundamentale științifice ale lui Mihail Manoilescu, Vintilă Brătianu, Anton Crihan, Alexandru Știrbu, Ion Pelivan ș.a. Eugeniu N. Giurgea, spre exemplu, publică în „*Basarabia economică*” (nr. 2, 1919) lucrarea „*Importanța economică a Basarabiei pentru România*”.

Statul român trebuia să investească masiv în crearea instituțiilor de învățământ superior în Basarabia (Bălți, Chișinău, Ismail), astfel încât să formeze generații de studenți cercetători, ingineri, agronomi, profesori, care în timp puteau forma un substrat de bază al intelectualității basarabene, menită să întărească pivotul conștiinței naționale românești. Astfel, se putea contracara propaganda bolșevică, care venea din URSS.

Apariția primelor centre de cercetări științifice în domeniul economiei, cum a fost crearea Facultății de Agronomie la Chișinău (filiala Universi-

⁴ Robert Paiusan, „Gândirea economică românească în perioada interbelică interbelică”, <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=346&idb>

tății „Alexandru Ion Cuza” din Iași) sau a Institutului Social Român din Basarabia (1934), nu a fost suficientă pentru ca mediul economic din acest spațiu să fie în continuare cercetat spre o dezvoltare rapidă a ramurilor agroindustriale și de transport⁵.

Merită de menționat și faptul că Institutul Social Român din Chișinău, prin revistele și buletinele informative publicate în perioada interbelică („*Buletinul economic al Basarabiei*”, „*Basarabia economică*”, „*Drumul nou*”), prezenta cele mai importante doctrine din științele economice moderne, care reprezentau diferite școli economice și geopolitice ale timpului.

BIBLIOGRAFIE

1. *Antologia gândirii românești în sec. XV-XIX*. Vol. I-II. București: Editura Politică, 1967.
2. Atanasov, Nicolae. *Industria, comerțul, băncile și sistemele de comunicație ale Basarabiei în anii 1918-1940*. Chișinău: Civitas, 2000.
3. Chiciuc, Ludmila. „Știința economică din Basarabia anilor 1918-1940”. În: *Strategii economice alternative*. București: Era, 2001.
4. Horja, Gavril. „A treia revoluție a gândirii economice în concepția profesorului Rugină”. În: *Strategii economice alternative*. București: Era, 2001.
5. Maxim, Vasile. „Impactul infrastructurii transporturilor asupra dezvoltării relațiilor economice internaționale”. *Basarabia*, nr. 2, 2002.
6. Paiusan, Robert. „Gândirea economică românească în perioada interbelică”. <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=346&idb>

⁵ Ludmila Chiciuc, „Știința economică din Basarabia anilor 1918-1940”. În: *Strategii economice alternative*, București: Era, 2001.

CREAREA „CULTULUI EROULUI LEGENDAR AL REVOLUȚIEI BOLȘEVICE ȘI AL LUPTĂTORULUI ILEGALIST PENTRU ELIBERAREA BASARABIEI ȘI REUNIREA EI CU PATRIA SOVIETICĂ” ÎN DISCURSUL ISTORIOGRAFIC AL LUI I. BODIUL

Valentin BURLACU,

dr. în istorie, conf. univ., Catedra Istoria Românilor,
UPS „Ion Creangă”, Chișinău

Summary

In the historical project led by I. Bodiul, the politic power were conquest the proletariat, led by Communist Party and protected the Soviet Power from internal and external atents, indicates a high level of „heroizing” historical process. An important role in creating a mythological imathology for events from the period 1917-1918, 1918-1920, 1918-1940 represents cult of the legendary hero or fighters for the moldovian’s nation happiness. These kind of myths are used with an explicative function and the mobilization role, socialized in action of creating the socialism.

Keywords: *Process, Proletariat, Mobilization, Socialism.*

În proiectul istoric construit de I. Bodiul, cucerirea puterii politice de către proletariat, condus de Partidul Comunist, și apărarea Puterii Sovietice de atentatele din interior și exterior presupuneau un grad înalt de „eroizare” a procesului istoric. În acest context, este făurită o serie de mituri care trebuiau să asigure legitimarea și perpetuarea regimului comunist. Un rol central în construirea unei imagologii a evenimentelor din anii 1917-1918, 1918-1920, 1918-1940 îl reprezintă cultul eroului legendar sau al unei pleiade de luptători pentru fericirea poporului moldovenesc.

După cronicarii și domnitorii cu anumite tangențe diplomatice cu Rusia, urmați, firește, cronologic de narodnicii moldoveni, în aceeași manieră glorioasă, cu figuri importante ale trecutului revoluționar în succesiunea cărora se doreau a fi considerate, se edifică „panteonul” moldovenesc de personalități care și-au adus contribuția la instaurarea noii societăți. Eroii cei mai reprezentativi, în versiunea lui I. Bodiul, sunt purtătorii de cuvânt ai marilor bătălii de clasă, conducătorii de răscoale ș.a. „Pe pământul nostru, sub influența ideilor lui Lenin, au fost căliți în organizațiile muncitorești ilegale mulți luptători revoluționari, viitori eroi legendari ai războiului civil, de aici sute din cei mai buni feciori ai norodului moldovenesc au plecat în detașamentele Gărzii Roșii”¹.

¹ *Moldova Socialistă*, 16 februarie 1967; *Cultura*, 18 februarie 1967.

Dimensiunea națională își găsește o primă întruchipare în persoana lui M. Frunze, G. Kotovski, S. Lazo, A. Krusser, cărora le-a revenit cel mai spectaculos rol pe tot parcursul perioadei sovietice, în propaganda comunistă. Ei sunt nominalizați de fiecare dată în rapoartele lui Bodiul când menționarea personalităților trecutului a devenit obișnuită. Aceste personalități ale „panteonului moldovenesc” sunt bine integrate în ideologia comunistă, accentul deplasându-se dinspre interpretarea preponderent națională spre sensul predominant social și internaționalist. În mod obligatoriu, ele reprezintă și simbolizează poporul moldovenesc, dar sunt înzestrate cu un puternic atașament prosovietic și un simț deosebit al prieteniei popoarelor. „Participarea norodului moldovenesc la marile bătălii pentru fericirea oamenilor muncii este întruchipată în faptele eroilor legendari M. V. Frunze, G. I. Kotovski, S. G. Lazo, I. Fedko, A. S. Krusser, I. Iachir, S. Timoșenko, Ion Soltăs, Boris Glavan și altor eroi. Faptele lor de vitejie sunt inseparabile de faptele de vitejie ale întregului popor sovietic și de aceea ei, pe drept cuvânt, sunt considerați cei mai buni fii nu numai ai poporului moldovenesc, ci și ai celorlalte popoare sovietice, sunt considerați eroi nemuritori, și în acest lucru își găsește, de asemenea, expresie prietenia veșnică a oamenilor sovietici, comunitatea intereselor lor de clasă, unitatea ideologică și aspirațiilor lor”². După considerațiile lui I. Bodiul: „Poporul moldovenesc a participat activ la războiul civil și a adus prin faptele sale slăvite un prinos destoinic la biruința asupra dușmanului. Cu litere de aur sunt înscrise în istoria luptei lui eroice faptele legendare ale lui G. I. Kotovski, S.G. Lazo, M. V. Frunze, A. S. Krusser și ale altor eroi, ale căror nume figurează în rândul celor mai buni feciori nu numai ai poporului moldovenesc, ci și ai întregului popor sovietic”³.

Din considerente ideologice, în discursurile lui I. Bodiul sunt prețuiți, în primul rând, revoluționarii, mai mult decât pe oricare alți actori ai istoriei. Revoluția bolșevică de la 1917 și războiul civil oferă mitul suprem al istoriei poporului moldovenesc rescrise de I. Bodiul: „S-au împlinit luminioasele speranțe ale celor mai buni fii ai poporului moldovenesc, care împreună cu frații lor au pornit la asaltul Palatului de Iarnă, au luptat pe fronturile războiului civil, au pus fundamentul socialismului: M. Frunze, G. Kotovski, S. Lazo, I. Iachir, I. Fedko, A. Krusser, înflăcăratul comunist-ilegalist P. Tkacenko, mii și mii de alți ostași ai revoluției”⁴.

În ideologia comunist-revoluționară a lui Bodiul panteonul conturat

² *Moldova Socialistă*, 23, 24 noiembrie 1965; *Comunistul Moldovei*, 1965, nr. 11, p. 10.

³ *Moldova Socialistă*, 3 noiembrie 1967.

⁴ *Moldova Socialistă*, 7 septembrie 1967; *Cultura*, 9 septembrie 1967.

tinde să devină mixt, internaționalist, Basarabia fiind un ținut care abundă în acțiuni revoluționare, la care au participat reprezentanți de diferite naționalități: „Evenimente revoluționare active și ciocniri de clasă au avut loc pe plaiurile noastre în timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și în perioada războiului civil. Cot la cot cu poporul moldovenesc au luptat în ținutul nostru, pentru victoria revoluției, ruși, ucraineni, bulgari, evrei, găgăuzi. Printre conducătorii acestei lupte au fost moldovenii G. I. Starii, A. S. Krusser, G. I. Kotovski, M. V. Rudiev, A. G. Paladi; rușii Y. D. Melioșin, E. M. Venediktov, I. A. Rojkov; ucrainenii I. I. Garikavii, I. K. Diacișin, I. N. Kolesnik; evreii I. E. Iachir, F. Y. Levenzon; bulgarul A. V. Hristev; găgăuzul M. N. Iskimji; gruzinii E. I. Ghikovonaia, V. I. Lejava și mulți alții”⁵.

În persoana lui G. Kotovski regimul comunist a găsit simbolul ideal al spiritului revoluționar absolut, după origine socială, adeziune-apartenență la partidul bolșevic și ca protagonist al evenimentelor cruciale pe parcursul unui sfert de secol: 1905-1907 (prima revoluție rusă), 1917-1918 (Revoluția din Februarie, puciul bolșevic și „biruința Puterii Sovietice în Basarabia), 1918-1921 (războiul civil și lupta împotriva „intervenționiștilor străini”), 1924 (crearea RASSM), în raport cu care urmau a fi evaluate celelalte proiecte și personalități. Va fi omagiat pe tot parcursul perioadei sovietice prin intermediul tuturor mijloacelor de propagandă: două muzee, filme artistice, denumiri de întreprinderi, colhozuri, străzi, organizarea de conferințe, sesiuni, editarea monografiilor, a lucrărilor artistice.

În contextul aprofundării disensiunilor sovieto-române, când deja România este nominalizată în calitate de agresoare, se conturează „mitul ilegalistului” care a luptat cu jertfire de sine împotriva regimului de ocupație. Descrierea din perspectivă sovietică a trecutului trebuie să demonstreze că populația băștinașă a fost antrenată masiv în mișcarea de rezistență. Pentru I. Bodiul, lupta de clasă a poporului moldovenesc trebuia să fie un argument pentru a spulbera pretențiile României asupra Basarabiei. Tipul ilegalistului basarabean este adaptat după cel al luptătorului bolșevic. El reprezintă interesele oamenilor muncii în lupta pentru „eliberare și reunire”: „Oamenii muncii din Moldova păstrează cu sfințenie în inimile lor numele acelor care, fără teamă de torturi și temniță, au luptat în perioada ocupației pentru reîntoarcerea poporului la Patria-mamă. Ca un simbol al voinței neștrămutate a norodului, al bărbăției lui în apărarea marilor cuceriri ale lui Octombrie răsună numele lui P. D. Tkacenko, V. M. Rudnev, M. Y. Skvorțov, A. I. Onica, H. N. Livșiț, C. S. Sîrbu, A. N. Nikolski. Niciodată nu se va șterge din memoria norodului erois-

⁵ *Moldova Socialistă*, 5 ianuarie 1966; *Cultura*, 8 ianuarie 1966.

mul fără precedent al primilor conducători ai Sovietelor din Moldova – Y. D. Melioșin, E. M. Venediktov, I. A. Rojkov, F. Y. Levenzon, I. S. Neaga, al eroilor războaielor de la Hotin și Tatarbuniar – A. I. Kliușnikov, G. I. Barbuță, A. D. Păpușă, N. A. Lisovoi, L. G. Țurcan, I. N. Batișcev și al altor luptători curajoși pentru Puterea Sovietică în ținut”⁶.

Prin obârșia lor, noblețea idealurilor și eroism, ilegalității justifică „eliberarea” și legitimează noul regim. Miturile de acest gen erau utilizate cu o funcție explicativă și un rol mobilizator, socializant în acțiunea de construire a socialismului.

BIBLIOGRAFIE

1. *Comunistul Moldovei*, 1965, nr.11.
2. *Cultura*, 8 ianuarie 1966.
3. *Cultura*, 18 februarie 1967.
4. *Cultura*, 9 septembrie 1967.
5. *Moldova Socialistă*, 23, 24 noiembrie 1965.
6. *Moldova Socialistă*, 5 ianuarie 1966.
7. *Moldova Socialistă*, 16 februarie 1967.
8. *Moldova Socialistă*, 7 septembrie 1967.
9. *Moldova Socialistă*, 3 noiembrie 1967.

⁶ *Moldova socialistă*, 3 noiembrie 1967.

DINASTIA DE MUZICIENI TEODOROVICI

Valentina SAMOILENCO

lector superior, Catedra Etnologie și Geografie,
UPS „Ion Creangă”, Chișinău

Summary

In Republic of Moldova are many dynasties not just musicians, but there are also painters and scientists.

This article has the rol to reveal the past and present of the Teodorovici musical dynasty. Cristofor Teodorovici is the base of this musical dynasty, but he is a fewer known in musician's word, moreover is known as father of his sons who are composers Petre Teodorovici and Ion Aldea-Teodorovici. Their name and work is known and listen not only in Republic of Moldova but is also listen abroad: Romania, Russia and France. In their short life these two composers wrote many songs: „Iartă-mă” (Forgive me), „Prietenii” (Friends), „Eminescu” (Eminescu) „Maluri de Prut” (Prut's Shores), „Santa Maria Maggiore”. Cristofor Aldea-Teodorovici, the son of Ion and Doina Aldea-Teodorovici, heis the only successor in life of this dynasty. Cristy built an orchestrate which helps him to sing his ownsongs and the songs composed by his father and uncle.

Keywords: *dynasty, composer, Teodorovici, music.*

În Republica Moldova există mai multe dinastii artistice. Am putea enumera dinastiile Sainciuc, Botgros, Goia, Osoianu, Ștefăneț ș.a. În acest articol ne vom referi la dinastia de muzicieni Teodorovici. Despre unii membri ai acesteia s-a scris mai mult, despre alții mai puțin. Lucrările unora răsună până în prezent, ale altora zac în anonim.

Fondatorul dinastiei este **Cristofor Teodorovici**, născut la 17 octombrie 1908 în satul Boghicienii Vechi, raionul Ungheni. Iubind muzica de mic, își face studiile la Seminarul Teologic din Chișinău, la secțiunea psalmică (cântăreți bisericești). Însă nu-și încheie studiile, deoarece în 1940 această instituție de învățământ este închisă. Până în anul 1944 lucrează în calitate de dascăl la biserica din satul natal. În anul 1944 este angajat ca șef al Secției Financiare a raionului Cornești. Însă dragostea de muzică nu-l lăsa indiferent. În anul 1949 devine colaborator la Filarmonica de Stat din Moldova ca solist în capela corală „Doina”, unde activează până în anul 1951. Din anul 1952 și până la sfârșitul vieții va lucra în funcția de profesor de muzică și conducătorul corului școlii medii moldovenești nr. 2 din or. Leova. În același timp va fi și dascăl la biserica din satul Filipeni la 7 km de or. Leova. Pentru concursurile muzicale, la care participa corul școlii medii moldovenești nr. 2, Cristofor Teodorovici singur făcea aranjamentele

muzicale. De nenumărate ori acest cor a ocupat locuri premiante la concursurile republicane. În anul 1964, în urma unui accident, C. Teodorovici a încetat din viață. Odihna de veci o are în cimitirul din or. Leova¹.

Adrian Teodorovici este unul dintre cei trei fii ai lui Cristofor Teodorovici. S-a născut în satul Boghicienii Vechi, Ungheni, în anul 1939. De la vârsta de 10 ani locuiește în or. Leova și este educat de mama Maria. Studiile medii le-a făcut la Școala moldovenească nr. 2 din or. Leova. Cât de mult s-a străduit tatăl său, dar nu a reușit să îmbrățișeze o carieră muzicală, deși ar fi putut să o facă. Este muzician autodidact. Posedă la perfecție acordeonul și pianul. De la vârsta de 12 ani lucra alături de tatăl său ca acompaniator al corurilor și ansamblurilor vocale pe care le înființase tatăl său. În anul 1956 intră la Colegiul de Medicină Veterinară din Leova. În timpul studiilor, lucra conducător artistic la colegiu. Mai târziu absolvete și două instituții superioare (una la Odesa și alta în Rusia) la specialitatea apicultură. „După aceste două facultăți, muzica a rămas doar o pasiune. Am compus și cântece cu motive pastorale, care încă mai sunt interpretate la Leova”, spune cu nostalgie Adrian Teodorovici².

Vladimir Teodorovici este fiul lui Adrian. S-a născut în anul 1962 în orașul Leova. Își face studiile la Școala medie moldovenească nr. 2 și la Școala de muzică din localitate. În anul 1977 se înscrie la Școala muzicală „Ștefan Neaga”, clasa *Teoria muzicii*. După absolvirea instituției respective, în 1981, se înscrie la Conservatorul de Stat din Chișinău, clasa *Teoria muzicii și compoziție*, profesor Zlata Tcaci. În anii de studenție compune mai multe piese: „Sonată”, „Cvartet” ș.a. Participă la concursuri de compoziție, unde obține primele locuri³. Din 1984 lucrează la Catedra de folclor, condusă de Gleb Ceaicovschi-Mureșanu. În 1985 absolvete Conservatorul, dar continuă să facă ore de compoziție cu Zlata Tcaci. „Era un copil foarte talentat, dădea mari speranțe și ar fi făcut multe pentru cultura muzicală a Moldovei”, spune Zlata Tcaci⁴. Din păcate, în luna iunie a anului 1985 firul vieții lui Vladimir Teodorovici s-a rupt la numai 23 de ani, lăsând o profundă durere nevindecată în inimile celor care l-au iubit: părinți, rude și colegi de facultate.

Cornelia Teodorovici este fiica lui Adrian Teodorovici. S-a născut în anul 1968 în or. Leova. Își face studiile la Școala medie moldovenească nr. 2 și paralel, la Școala de muzică, clasa vioară. În anul 1983 se înscrie la

¹ Arhiva Muzeului de Etnografie din or. Leova. Fond 2. Inv.1. D. 1. Fil. 3.

² *Ibidem*, p. 4.

³ *Ibidem*, p. 5.

⁴ Zlata Tcaci, o convorbire privată din 2004.

Școala de muzică „Ștefan Neaga”, clasa vioară. După finalizarea studiilor se înscrie la Institutul de Arte, Facultatea Regie. După absolvire este angajată în ansamblul folcloric de la Expoziția Realizărilor Economiei Naționale. În prezent locuiește în străinătate și educă doi copii⁵.

Petre Teodorovici este fiul mai mare al Mariei Aldea și Cristofor Teodorovici. S-a născut la 18 mai 1950. Primele studii le urmează la Școala medie moldovenească nr. 2 din or. Leova. Concomitent, la îndemnul tatălui, studiază vioara la Școala de muzică din or. Leova, înființată la insistența lui Cristofor Teodorovici. Petru, că și Ion (fratele lui mai mic), a studiat în particular și pianul. Cea care le-a dat lecții de pian a fost Zinaida Vițianova, profesoară de limba engleză, care era pasionată de pian și era unica la acea vreme (anii '60 ai sec. XX) care avea acest instrument acasă. De două ori pe săptămână, frații Teodorovici veneau cu bunica la orele de pian, unde doamna Zinaida îi învăța mici piese muzicale (pe care știa și ea să le interpreteze). Acest lucru le-a prins bine mai târziu, când s-au ocupat de componistică⁶. „Eu v-am pus tehnica, iar cel ce a descoperit talentul a fost tatăl vostru”, a spus într-o discuție cu Petre Teodorovici dna Vițianova⁷.

P. Teodorovici studiază la Școala de Muzică „Ștefan Neaga”, secția *Teoria Muzicii* și, facultativ, compoziția cu Eugen Doga. În anii 1968-1973 face Facultatea de *Dirijat Coral* la Institutul de Arte „Gavriil Musicescu”. Inițial a fost angajat ca educator-metodist și profesor de muzică la Școala medie moldovenească nr. 2 din orașul Leova (1971-1972), apoi cadru didactic la Institutul Pedagogic „Alec Russo” din Bălți (1972-1973). Mai târziu a devenit regizor la Centrul pentru Tineret „Iurii Gagarin” din Chișinău. A activat ca director artistic al ansamblurilor „Bucuria” a Filarmonicii Naționale (1975-1982), „Ceremoș” (cu participarea surorilor Aurica și Lidia Rotaru) a Filarmonicii din Cernăuți (1983-1984) și „Ecou” al Centrului pentru Tineret din Chișinău (1984-1989).

Din 1977 se ocupă de componistică. Din 1983 a început să colaboreze cu formația „Ecou”. Petre Teodorovici scria pentru ei muzică, iar muzicanții din formație făceau aranjamente muzicale și scriau compoziții pentru artiștii care colaborau cu Petre. Cântecelul compus de Petre Teodorovici sunt interpretate de Ion Suruceanu, Anastasia Lazariuc, Sofia Rotaru, Valerii Leontev, Nicolae Caracentev, Natalia Gundareva și mulți alții.

⁵ Arhiva Muzeului de Etnografie a or. Leova. Fond 2. Inv.1. D. 1. Fil. 5.

⁶ *Ibidem*, p. 7.

⁷ Arhiva TV Moldova, fragment din emisiunea „Confesiuni cu Petre Teodorovici” (1995), „Prima profesoară de muzică a fraților Teodorovici”, <https://www.youtube.com/watch?v=z425hYX5xXQ#t=19>

Anume Petre Teodorovici a fost cel care i-a deschis calea spre scenă lui Filip Kirkorov, l-a ajutat foarte mult în formarea ca artist. Filip Kirkorov și-a început cariera artistică pe la mijlocul anilor '80 ai secolului XX în Moldova, interpretând piese scrise de Petre Teodorovici⁸.

Devine cunoscut în lumea muzicală din Republica Moldova după ce scrie piesa „Melancolie, dulce armonie”, care și astăzi este în repertoriul Sofiei Rotaru. Petre Teodorovici a scris mai multe melodii: „Ultima oră”, „E toamnă”, „Santa Maria Maggiore” (piesa de debut a lui Filip Kirkorov; face parte din repertoriul lui Gabriel Dorobanțu), „Mi-e dor”, „Să cântăm și să dansăm”, „Prietenii”, „Mă întorc cu drag în satul meu”, „Chemare” și multe altele. Era mândru de succesele pe care le-a înregistrat la festivalurile din România, Italia, Ucraina. Melodia „Numele tău”, în 1995, i-a adus trofeul Festivalului de la Mamaia la categoria compoziție⁹.

Petre Teodorovici a încetat din viață la 6 iulie 1997 la doar 47 de ani. În memoria celor care l-au cunoscut a rămas ca o persoană carismatică, un om care-ți putea întinde o mână de ajutor în orice clipă și, pur și simplu, un om deosebit.

În seara zilei de 23 ianuarie 2007, la Palatul Național din Chișinău a avut loc un concert în memoria lui Petre Teodorovici. La concert au participat Ion Suruceanu, Anastasia Lazariuc, Gheorghe Țopa, Alexandru Cosovanu, Cristofor Aldea-Teodorovici, Gabriel Dorobanțu și Nina Crulicovschi¹⁰. Ideea organizării unui asemenea concert aparține lui Alexandru Rai, fostul administrator al formației „Ecou”. Invitatul special al serii a fost Alexei Vaisbrod din Germania, fost solist al formației „Ecou”.

În seara zilei de 23 ianuarie 2007, la spectacolul „În memoria lui Petre Teodorovici” în fața Palatului Național s-au adunat oameni din întreaga republică. „Oamenii îl iubesc pentru că și el a iubit oamenii. În fiecare cântec scris sau interpretat de el simțeam că iubește viața, dar, din păcate, a plecat prea devreme dintre noi, lăsând un mare gol în urma lui”, mărturisește medicul său personal Zinaida Sochircă¹¹.

„Petre Teodorovici reprezintă mai mult decât cultura națională”, spune Lilia Condratiuc din Tiraspol. „Limba nu este o barieră între piesele sale și inima mea. Am venit la concert împreună cu fiul meu, deoarece vreau ca și el să cunoască adevăratele valori. Sunt vorbitoare de limbă rusă, dar încerc să asimilez cultura neamului românesc anume prin piesele lui Petre”¹².

⁸ Rodica Mahu, „Muzica – grai universal”, *Tinerimea Moldovei*, 04.04.86, p. 4.

⁹ Ion Mititelu, Ion Ștefăniță, *Leova, file de istorie (1940-1990)*, Chișinău, 2009, p. 89.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 90-91.

¹¹ *Ibidem*, p. 93.

¹² Ion Mititelu, Ion Ștefăniță, *op. cit.*, p. 94.

Petre Teodorovici are o fiică, **Laurenția** (Laura). Scena nu a atras-o niciodată, deși mai mulți ani a frecventat un studiu muzical din Chișinău, clasa pian. A făcut studii economice și este un bun economist. Nu se știe ce va face când va crește mare Daniel-Petru, nepotul lui Petre Teodorovici.

Ion Aldea-Teodorovici și-a dedicat viața și activitatea unui ideal înălțător: păstrarea spiritualității românești. S-a născut la 7 aprilie 1954, de Buna Vestire, în or. Leova, fiind cel mai mic fiu al soților Teodorovici¹³.

Înclinația către muzică, manifestată de timpuriu, i-a fost cultivată de părinți. Studiază vioara și pianul de la vârsta de 5 ani. La numai zece ani Ion rămâne fără tată. În anul 1964, mama Maria îl înscrie pe Ion la Școala de Muzică „Eugen Coca” din Chișinău, unde studiază clarinetul. Își va continua studiile la Școala medie de muzică din Tiraspol, clasa saxofon (1969-1973). În toamna anului 1973 este înrolat în rândurile armatei, în or. Zaporoje, Ucraina, unitatea de artilerie. Nu se știe cum ar fi decurs serviciul militar dacă nu ar fi fost voia sortii: un general ucrainean, mare iubitor de jazz, care întâmplător la radio a auzit cântecul „Crede-mă, amore”, interpretat de Sofia Rotaru și semnat de tânărul compozitor Ion Aldea-Teodorovici¹⁴.

După demobilizare se angajează ca saxofonist în ansamblul vocal-instrumental „Contemporanul” al Filarmonicii din Chișinău, condus de Mihai Dolgan. La început urma cu fidelitate partiturile scrise de autorii pieselor, mai apoi însă încerca să le mai modifice după placul său, introducând momente improvizatorice. Acest fapt a trezit admirația lui Mihai Dolgan, care îi încurajă aspirațiile creatoare, îndemnându-l să compună. A început să scrie special pentru „Contemporanul” și soliștii acestuia. Minunata piesă pentru saxofon „Imensitate” a fost o revelație, iar „Inima mea e Moldova”, pe versuri de Simion Ghimpu, în interpretarea lui Ion Suruceanu, a cucerit toate inimile trezind sentimente de nostalgie. Activează la „Contemporanul” între anii 1975-1977. În această perioadă, mai cânta și într-o formație de la Universitatea de Stat din Chișinău.

În 1981-1988 este student la Conservatorul „G. Musicescu” din Chișinău, Facultatea Compoziție și Pedagogie, clasa profesorului Pavel Rivilis.

Colaborarea cu poezii Grigore Vieru și Dumitru Matcovschi a dat naștere la mai multe cântece cu mesaj uman mobilizator. Este vorba, mai ales, de sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX. Cântecul a devenit pentru Ion Aldea-Teodorovici cel mai eficient mijloc de a-și deschide sufletul, fie că era scris pentru anumiți interpreți, fie pentru

¹³ Arhiva Muzeului de etnografie a or. Leova. Fond 2. Inv.1. D. 1. Fil. 8.

¹⁴ *Ibidem*.

a-l interpreta personal sau alături de Doina. Miezul muzical al coloanelor sonore scrise pentru filme sau spectacole îl constituia de obicei, același cântec. Materialul melodic era dezmembrat și plasat în diferite ipostaze conform cerințelor dramaturgiei spectacolului pentru a sublinia anumite stări sufletești, totuși cântecul rămânea chintesența muzicală a întregului spectacol. Un exemplu grăitor în acest sens este cunoscuta piesă „Pelin amar”, care a fost scris pentru piesa „Tata” de D. Matcovschi, montat la teatrul „M. Eminescu” din Chișinău. A fost interpretată magistral de Nina Crulicovschi, fiind preluat mai târziu și de alte interprete¹⁵.

În anul 1981 se căsătorește cu Doina Marin. Iar la 5 august 1982 se naște fiul Cristofor Aldea-Teodorovici.

În anii 1986-1992 desfășoară o activitate interpretativă și creatoare în duet cu soția sa. Împreună cu Doina Aldea-Teodorovici a militat pentru unirea Basarabiei cu România. A optat pentru revenirea la limba română și grafia latină. Soții Aldea-Teodorovici sunt primii care, în anii '90 ai secolului trecut, au cântat despre limba română și M. Eminescu. În 1986 înființează formația „Telefon”, mai târziu – formația „DIATE”. În anii 1989-1990, împreună cu Doina au susținut spectacole în toate orașele României: București, Cluj-Napoca, Brașov, Suceava, Iași, Botoșani, Focșani, Bârlad etc.

La 27 august 1991, Ion și Doina Aldea-Teodorovici au cântat pentru suveranitate și independență la Marea Adunare Națională, apoi au plecat imediat la Festivalul de Muzică Ușoară de la Mamaia, unde Doina avea să spună: „Vin aici direct din Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, să vă aduc salutul libertății noastre”. La acest festival soții Aldea-Teodorovici au câștigat Premiul Presei¹⁶.

În mai 1992, împreună cu poeții Grigore Vieru și Adrian Păunescu au mers să cânte în fața luptătorilor de pe Nistru. S-au aflat la o distanță de circa 300 m de linia inamică.

Tot în 1992, împreună cu Doina, participă la Festivalul „Cerbul de aur” de la Brașov.

În noaptea de 29 spre 30 octombrie 1992, la ora 2.30, mașina în care se deplasau Ion și Doina Aldea-Teodorovici spre Chișinău a intrat într-un copac în apropierea localității Coșereni, la 49 km de București. În mașină erau patru persoane, șoferul și însoțitorul au scăpat teferi, pe când Ion și Doina, aflați pe bancheta din spate, au fost striviți între greutatea mașinii și copacul de pe marginea drumului. Moartea celor doi a fost percepută ca o

¹⁵ Constantin Rusnac, „În memoriam Ion și Doina Aldea-Teodorovici”, În: *Calendar național*, 2012, p. 21.

¹⁶ Arhiva Muzeului de Etnografie a or. Leova. Fond 2. Inv. 1. D. 1. Fil. 8.

tragedie națională. Ziarul „Moldova suverană” din 5 noiembrie 1992 scria: „Marți, 3 noiembrie 1992, întreaga Republică Moldova și-a luat rămas bun de la Doina și Ion Aldea-Teodorovici, care, în scurta lor viață pământescă, au devenit un simbol al cântecului de libertate și al celor mai sacre aspirații ale românilor din stânga Prutului... Cei doi neîntrecuți cântăreți, Doina și Ion, nedespărțiți în moarte, ca și în viață, au rămas să-și doarmă somnul de veci alături, lângă biserica vechiului cimitir al Chișinăului”¹⁷ (Cimitirul Central Ortodox de pe strada Armenească).

În anul 1993 lui Ion Aldea-Teodorovici i s-a acordat post-mortem Ordinul Republicii.

Ion Aldea-Teodorovici a compus peste 300 de cântece, muzică sacră, muzică orchestrală și piese pentru pian. Este autorul muzicii pentru filmele: „Iona”, „Disidentul”, „Ce te legeni, codrurile”, „Boris Glavan”, pentru piesele de teatru: „Fântâna Anghelinei” de A. Burac, „Dragă consăteanule” de Gh. Malarciuc, „Abecedarul”, „Tata” și „Pomul vieții” de D. Matcovschi. A scris muzică instrumentală: „Rapsodie”, „Variații pentru pian”, „Cvintet pentru coarde”¹⁸.

Cristofor Aldea-Teodorovici este un continuator al dinastiei de muzicieni Teodorovici. S-a născut la 5 august 1982, în or. Chișinău, Republica Moldova. Studii – Liceul Româno-Francez „Gheorghe Asachi”, pe care îi absolvește în anul 2000, în paralel face studii la Școala generală de muzică, clasa pian, până în 1999. După absolvirea școlii se înscrie la Facultatea de Drept Internațional și Comparat a Universității Libere Internaționale din Chișinău, cu frecvență liberă, și la Universitatea de Muzică din București, secția interpretare canto academic, clasa profesoarei Silvia Voinea. Deși a făcut studii de canto academic, este pasionat de muzica electronică și jazz. Are formația sa de jazz, cu care a făcut mai multe turnee în străinătate. Debutul formației lui Cristi Aldea-Teodorovici a avut loc la 27 august 2014, de Ziua Independenței. În concert au răsunat melodii compuse de Ion Aldea-Teodorovici, Petre Teodorovici și de Cristofor Aldea-Teodorovici¹⁹.

Astăzi, membrii dinastiei Teodorovici nu sunt uitați nici acasă, la Leova, nici în întreaga republică. Școala de Arte din or. Leova poartă numele fraților Teodorovici, în Muzeul de Etnografie din oraș le este dedicată o sală, iar Direcția raională de cultură, tineret și sport, în fiecare an, organizea-

¹⁷ *Moldova suverană*, 5 noiembrie 1992.

¹⁸ Constantin Rusnac, *op. cit.*, p. 28.

¹⁹ Aneta Grosu. „Nu se va mai afla niciodată ce a fost cu adevărat”, *Ziarul de gardă*, 08.11.2013, p. 2.

ză un festival ce le poartă numele. În scuarul din fața Consiliului raional este instalat un monument în memoria marilor compozitori și interpreți basarabeni – frații Petre Teodorovici și Ion Aldea-Teodorovici.

O candelă simbolică cu o lumină artistică vie ce va arde peste timp în memoria celor care au fost Ion și Doina Aldea-Teodorovici este Festivalul „Două inimi gemene”, care a demarat în 2003 și are loc în fiecare an la mijlocul lunii noiembrie. Director artistic al acestui festival, inițial, a fost Eugenia Marin (mama Doinei), iar în prezent este Cristofor Aldea-Teodorovici, fiul lui Ion și al Doinei Aldea-Teodorovici.

BIBLIOGRAFIE

1. Arhiva Muzeului de Etnografie a or. Leova. Fond 2. Inv.1. D. 2.
2. Caciuc, Anatol. „Eu n-am plecat...” În memoriam Petre Teodorovici (1950-1997). În *Moldova Suverană*, 2000, 18 mai.
3. Ciocoi, Gheorghe. „Fenomenul Doina și Ion Aldea-Teodorovici”. În *Dialog*, 12.11.1998.
4. „Cupluri celebre: Ion și Doina Aldea-Teodorovici”. În *Natura*, nr. 11 2014.
5. *Două vieți și o dragoste: În memoriam Doina și Ion Aldea-Teodorovici*, vol. I, Chișinău, 2004; vol. II, Chișinău, 2007.
6. Grosu, Aneta. „Nu se va mai afla niciodată ce a fost cu adevărat”, *Ziarul de gardă*, 08.11.2013.
7. Mititelu Ion, Ștefăniță Ion. *Leova, file de istorie (1940-1990)*, Chișinău, 2009.
8. Mititelu Ion. „Ecou de la baștină”. în *Cuvântul liber*, 2006, 10 mai.
9. Parii Boris, *Ion și Doina, Doina și Ion*, Chișinău, 2009
10. „Portretul interpreților Ion și Doina Aldea-Teodorovici”, în *Moldoveanca*, nr. 8, 2009
11. Roșca, Iurie. „Petre Teodorovici. Omagiu”. În *Țara*, 2000, 16 mai.
12. Rusnac Constantin, „În memoriam Ion și Doina Aldea-Teodorovici”, în *Calendar național*, 2012.

SURSE WEB

1. http://articole.info/octavian_racu
2. <http://istoria.md/articolehttp://>
3. www.click.md/news/story//anul_2012
4. <http://www.youtube.com/watch>

COLECTIVUL CORAL „BUNA VESTIRE” – PROMOTOR AL VALORILOR NAȚIONALE

Ion BACAL,
profesor de Istorie și Educație civică,
Liceul Teoretic „Meșterul Manole”, s. Sălcuța, r-nul Căușeni

Summary

The music has played an important role for national culture of Moldova. Over time, the music did not fail in worship of any religion. Since ancient times, we see that people were fascinated by the art of music and dedicated themselves to this art. Music remains to be the most appropriate means by which, each expresses mood joy or pain. Delight and beauty of this art is preserved and grafted to our high school students from Lyceum Theoretical „Meșterul Manole”, by the Priest Nicolae Jelihovschi, the founder of the choir „Buna Vestire”. Organized activities, aimed: Teaching expression through music; Training capacity to perceive music; Knowing the great values of national and universal artistic creation; Capacity building by cultivating creative imagination. The choir has a vast and rich repertoire that evolves in different competitions and festivals nationally and internationally. The values promoted by the choir „Buna Vestire” demonstrate that they are truly national culture promoters.

Keywords: *choir Buna Vestire; sacred music; national culture; Sălcuța.*

Muzica din cele mai vechi timpuri a avut un rol important pentru dezvoltarea culturii naționale. Cultura muzicii din Moldova are aceeași importanță ca și literatura secolului XIX pentru Rusia sau ca muzica și filosofia clasică germană. Beethoven spunea: „Muzica este o revelație mai mare decât înțelepciunea și filosofia”.

Platon avea cuvinte minunate despre ea: „Muzica este o lege morală și ea dă suflet universului, aripi minții, zbor imaginației, farmec tinereții și viața oricui”. Ceea ce nu poate fi vorbit, se poate exprimat prin muzică¹. Multe persoane consideră muzica un remediu de alinare a sufletului în diferite momente grele din viață.

În țara noastră, din cele mai îndepărtate secole, muzica a ocupat un loc important în structura spirituală a poporului. Această artă minunată a sunetelor, odată cu trecerea timpului, a căpătat și o funcție informativ-istorică, oferind adesea argumente esențiale pentru cercetarea și cunoașterea trecutului de artă și cultură al poporului nostru, stând mărturie vie în favoarea existenței pe meleagurile noastre, a unei culturi străvechi, unitare

¹ Gavriil Gălinescu, *Cântarea bisericească*, Iași, 1944, p. 5.

și în continuă dezvoltare. Cu ajutorul lor, ca și cu cel al datinilor, poveștilor, muzicii și poeziei populare, care constituie, cum spunea Alecu Russo, adevărate arhive populare, se poate reconstitui trecutul îndepărtat, mai puțin cunoscut.

Se zice că cultura muzicii noastre naționale se trage de la tracii antici. Acele rădăcini s-au dezvoltat și au influențat dezvoltarea societății. Dar de-a lungul timpului dominațiile politice turcă, slavă din această regiune își lasă amprenta asupra culturii muzicale. În Evul Mediu apare cultura muzicală profesionistă în Principatul Moldovei, iar aproximativ la anul 1500 apare la Putna prima școală de cântători. Dominația otomană a adus în cultura muzicală fanfarele – meterhanele² și orchestrele – tarafurile. Tradiția muzicii până în Evul Mediu se transmitea pe cale orală, abia după aceea se conturează tradiția scrisă și apariția a noi genuri de muzică. Cu toate acestea, cultura muzicală moldovenească s-a format ca una integrală și originală, cu trăsăturile sale specifice, uneori contradictorii, bazându-se pe fundamentul cultural solid al strămoșilor săi. Deoarece muzica poartă mesajul cuvântului, circulația unor texte diferă pe aceeași melodie și invers modurilor diatonice uneori cu trepte instabile³. Cultura muzicală moldovenească are rădăcini adânci, milenare. Cele mai vechi creații ale culturii muzicale moldovenești sunt cântecele de muncă și cele ritualice: colindele, cântecele de pahar, bocetele de nuntă, bocetele de înmormântare, cântecul de dragoste, romanța. Baladele au ajuns până la noi din timpuri străvechi, acestea reflectă lupta poporului contra cotropitorilor străini și boierilor feudali.

Muzica sacră are locul său de bază în acest teritoriu. Ea are un loc bine conturat, ca principiu sonor, artistic și cultic în circuitul valorilor perene ale culturii muzicale universale. Muzica sacră este strâns legată de răspândirea creștinismului în spațiul carpato-dunărean. Zeii tracilor și getodacilor erau onorați cu anumite ofrande, jertfe, dar și cu cântări. În urma persecuțiilor sau de teama lor, mulți creștini s-au refugiat la periferiile Imperiului Roman. Astfel, în ținuturile noastre au început să vină discipoli ai învățaturii lui Iisus Hristos. Muzica împărtășită de aceștia și cântările localnicilor au interferat. Pentru a fi mai ușor acceptat de populațiile în rândul cărora s-a propagat, creștinismul a adoptat tehnica altoirii pe credințe

² Mererhaneá, meterhanele, s.f. (înv.) – muzică turcească, în care predominau tobele.

³ Nu sunt excluse nici modurile sau aspectele cromatice deduse din instabilitatea treptelor, cel mai adesea putând fi întâlnite frigidul cu treptele III și VII alterate ascendent, doricul cu treapta a IV-a alterată ascendent, eolicul cu treptele a IV-a și a VII-a alterate ascendent (Octavian Lazăr Cozma, *Hronicul muzicii românești*. Vol. 1. *Epoca străveche, veche și medievală*, București, 1997, p. 91).

mai vechi, credințe care în acest fel s-au perpetuat cu alt nume sau cu un înțeles îmbogățit. Ca mărturie a acestor evenimente, avem documente arheologice și istorice, unele bazine vechi, cimitire, martiri, obiecte, inscripții. Muzica sacră creștină se dezvoltă în spațiul carpațo-dunărean odată cu învățătura creștină.

Corul de muzică sacră „Buna Vestire”⁴ ia ființă în anul 1992 sub patronatul preot. prof. Nicolae Jelihovschi. La început, corul apare ca susținător al slujbelor religioase din Biserica *Adormirea Maicii Domnului* din s. Sălcuța, r-nul Căușeni. Mai târziu această activitate este continuată și în cadrul Liceului Teoretic „Mesterul Manole” din localitate.

Liceul este o punte de trecere a copilului prin artele cunoașterii, mai ales prin arta muzicii. Preotul Nicolae menționează că liceul oferă un număr suficient de copii care să formeze un colectiv coral, dar selectarea lor necesită o muncă minuțioasă și permanentă. În cazul nostru, o garanție a succesului este evoluarea colectivului în biserică în cadrul Sfintei Liturghii.

Toate activitățile organizate în Liceul „Meșterul Manole” au valențe estetice, dar un rol deosebit revine activităților de educație muzicală (corală). Ele le produc emoții plăcute și puternice. Obiectivele urmărite de activitatea elevilor în cadrul formației corale „Buna Vestire” sunt:

- formarea capacităților de exprimare prin muzică;
- formarea capacității de receptare a muzicii;
- cunoașterea marilor valori ale creației artistice naționale și universale;
- formarea capacităților creatoare prin cultivarea imaginației.

Muzica psaltică, datorită melodicității ei, variației interpretative pe care o impune, contribuie substanțial la dezvoltarea abilităților interpretative. Elevii care cântă în biserică însușesc piesele corale „din zbor”. Cultura muzicală este promovată și la orele de muzică, această muncă fiind baza pe care se construiește activitatea colectivului artistic coral.

Deosebit de valoroși sunt acei membri ai corului care cunosc notele muzicale. Notele muzicale sunt cea mai mare garanție că piesa va fi interpretată fără abateri de la linia melodică.

Una dintre metodele de sporire a nivelului interpretativ este ascultarea la ședințe a CD-urilor înregistrate de colective corale celebre. Stabilirea unui scop înalt este un bun stimul pentru tinerii interpreți. Este binevenită și audierea propriilor imprimări audio și video cu scopul corectării unor sau altor neajunsuri.

⁴ Buna Vestire este sărbătoarea închinată Maicii Domnului, când îngerul Gavriil vine cu vestea că Ea îl va naște pe Mântuitorul lumii.

Pentru stimularea elevilor care cântă în cor sunt binevenite concursurile de specialitate, festivalurile. Cu cât este mai înalt statutul acestor activități culturale, cu atât mai mare este interesul copiilor pentru acest gen de muzică. Pentru evoluția colectivului coral „Buna Vestire”, de un mare folos au fost: participarea la Festivalul-Concurs „Gavriil Musicescu – 160 ani”, participarea la concursurile muzicale raionale și patru deplasări de creație în România și Turcia la importante evenimente culturale.

În condițiile de activitate a liceului este necesară o permanentă completare a componenței corului. Aceasta generează transmiterea deprinderilor acumulate de către copiii mai experimentați către novici, lucru încurajat prin toate mijloacele posibile.

În anul 2006, Corului „Buna Vestire” i-a fost conferit titlul de Colectiv Artistic Model – titlu confirmat până în prezent⁵. Repertoriul corului include circa 150 de piese psaltice, colinde, cântece laice. Colectivul este laureat al numeroase festivaluri naționale și internaționale: Festivalul Republican al Cântecului Popular Pascal; Festivalul-Concurs Național „Gavriil Musicescu – 160 ani”; Festivalul Internațional „Let’s play together”, Medgidia, România; Festivalul Raional de Colinde, Obiceiri și Datini de Crăciun și Anul Nou; Concursul Național de Muzică Corală „Hora primăverii”; International Choir Festival „A ruginit frunza din vii” ș.a. Are înregistrări la radio și televiziune.

În concluzie, cu certitudine, putem spune: colectivul coral „Buna Vestire” are un rol deosebit în educația cultural-artistică a elevilor de la Liceul Teoretic „Meșterul Manole” din s. Sălcuța, r-nul Căușeni, iar preotul Nicolae Jelihovschi, în calitatea de dirijor al Corului „Buna Vestire”, este un adevărat promotor al valorilor moral-spirituale naționale.

BIBLIOGRAFIE

1. Caraman, Cristian. „Rolul muzicii sacre în transformarea societății”. *Muzica*, anul XXIII, nr. 2 (90), aprilie-iunie 2012.
2. Gălinescu, Gavril. *Cântarea bisericească*. Iași, 1944.
3. „Istoria muzicii”, <http://www.moldovenii.md/md/section/64>
4. Sărătîlă, Vlad, Jelihovschi, Nicolae. *În biserici te voi binecuvânta, Doamne*. Chișinău, 2012.
5. Stoianov, Petru, Stoianov, Carmen. *Istoria muzicii românești*. Editura Fundației „România de Măine”, 2005.

⁵ V. Sărătîlă, N. Jelihovschi, *În biserici te voi binecuvânta, Doamne*, Chișinău, 2012, p. 155.

ANEXĂ

**Participarea colectivului artistic model Corul „Buna Vestire”
la activități raionale, republicane și internaționale**

Nr. d/o	Formă	Subiect	Anul	Rezultate (locuri)
1.	Concurs raional „Cântecul popular pascal”	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	1998	Mențiune
2.	Zilele „A. Mateevici” la Zaim, Căușeni	Repertoriu de cântece	1998	Diplomă de participare
3.	Concurs raional „Am urat, am tot urat”!	Repertoriu de colinde	1999	Locul I
4.	Concurs raional „Pascala-99”	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	1999	Locul I
5.	Festivalul raional al cântecului popular pascal	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2000	Locul I
6.	Festivalul raional al cântecului popular pascal	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2004	Locul I
7.	Festivalul raional al cântecului popular pascal	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2006	Locul I
8.	Festivalul raional al cântecului popular pascal	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2008	Locul I
9.	Concurs muzical raional „Două iubiri și o viață”	Repertoriu de cântece dedicate lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici	2007	Locul I
10.	Concurs muzical raional „Două iubiri și o viață”	Repertoriu de cântece dedicate lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici	2008	Premiul Mare
11.	Concurs muzical raional „Două inimi gemene”	Repertoriu de cântece dedicate lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici	2009	Locul I
12.	Festivalul raional de colinde, obiceiuri și datini de Crăciun și Anul Nou	Repertoriu de colinde	2008	Locul I
13.	Concursul raional de muzică „O romanță pentru Eminescu”	Repertoriu de cântece pe versurile lui M.Eminescu	2007	Premiul Mare
14.	Concursul raional de muzică „O romanță pentru Eminescu”	Repertoriu de cântece pe versurile lui M.Eminescu	2008	Locul I
15.	Festivalul Republican al Cântecului Popular Pascal, ediția I	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	1998	Diplomă pentru participare

16.	Festivalul Republican al Cântecului Popular Pascal, ediția a II-a	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2000	Laureat
17.	Festivalul Republican al Cântecului Popular Pascal, ediția a IV-a	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2004	Laureat
18.	Festivalul Republican al Cântecului Popular Pascal, ediția a V-a	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2006	Laureat
19.	Festivalul-Concurs Național „Gavriil Musicescu – 160 ani”	Cântece din repertoriul compozitorului G.Musicescu și din repertoriul colectivului	29 aprilie 2007	Mențiune
20.	Festivalul Internațional „Let’s play together”, Medgidia, România	Cântece populare	1-3 iunie 2007	Diplomă de participare
21.	Festivalul Republican al Cântecului Popular Pascal, ediția a VI-a	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2008	Laureat
22.	Atestarea națională a colectivelor artistice. Ministerul Culturii	Repertoriul colectivului	2006	Colectiv model gradul I
23.	Atestarea națională a colectivelor artistice. Ministerul Culturii	Repertoriul colectivului	2009	Colectiv model gradul I
24.	Concursul raional al cântecului popular pascal	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2010	Premiul mare
25.	Festivalul Republican al cântecului popular pascal, Ediția a VII-a	Cântece despre patimile și învierea Domnului	2010	Laureat
26.	Concursul muzical raional „Două inimi gemene”	Repertoriu de cântece dedicate lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici	2010	Locul I
27.	Festivalul tradițiilor și obiceiurilor de iarnă „V-am ura, v-am tot ura”	Colinde și cântece de stea	2010	Diplomă de participare
28.	Sărbătoarea de Cântec și Colinde Populare Pascale „Pascala-2011”	Cântece pascale	2011	Diplomă pentru evoluare
29.	Concursul Național de Muzică Corală „Hora Primăverii”, ediția I		22 mai 2011	Diplomă de Gradul II

30.	Festivalul Internațional de Muzică Corală „A ruginit frunza din vii”		2011	Diplomă de participare
31.	Festivalul tradițiilor și obiceiurilor de iarnă „V-am ura, v-am tot ura”	Colinde și cântece de stea	2011	Diplomă de participare
32.	Concursul muzical raional „Ei au iubit, au muncit și au suferit pentru propria țară”	Repertoriu de cântece dedicate lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici	2011	Locul II
33.	Festivalul raional al obiceiurilor și tradițiilor de Anul Nou și Crăciun	Colinde și cântece de stea	2011	Locul I
34.	Festivalul raional al cântecului popular pascal	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2012	Locul I
35.	Festivalul Republican al Cântecului Popular Pascal, ediția a XIII-a	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	2012	Laureat
36.	Concursul muzical raional „Ei au iubit, au muncit și au suferit pentru propria țară”	Repertoriu de cântece dedicate lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici	2012	Premiul Mare
37.	Festivalul raional „Hristos a înviat”	Repertoriu de cântece	7 mai 2013	Diplomă de participare
38.	Concursul Național de Muzică Corală „Hora Primăverii”, ediția a II-a		25 mai 2013	Diplomă de participare, Mențiune
39.	Concursul raional al cântecului patriotic	Repertoriu de cântece patriotice	Noiembrie 2013	Locul II
40.	Festivalul raional al obiceiurilor și tradițiilor de Anul Nou și Crăciun	Colinde și cântece de stea	26 decembrie 2013	Locul I
41.	Sărbătoarea de Cântece și Colinde Populare „Pascula-2014”	Cântece despre Patimile și Învierea Domnului	22 aprilie 2014	Diplomă de participare

II.3. MONUMENTE DE ISTORIE ȘI CULTURĂ ÎN MEMORIA COLECTIVĂ

CONSIDERAȚII PRIVIND MUZEIFICAREA MONUMENTELOR ISTORICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Elena PLOȘNIȚA

dr. hab. în istorie, conf. univ.,
Muzeul Național de Istorie a Moldovei

Summary

Some considerations regarding museification of the monuments in Moldova.

The issue of protecting and highlighting cultural heritage was and still remains one of the most difficult, even vulnerable matters, although during the last 10 to 15 years several models, methods, international standards, laws with regard to the protection of historical monuments and culture, of material and immaterial heritage, were elaborated. The Republic of Moldova, a young state that proclaimed its independence and sovereignty in 1991, is no exception on this matter. The issue of protecting the national cultural heritage is a permanent topic within scientific discussions; it is debated in mass media, and under the attention of the Republic of Moldova Parliament.

Field specialists have concluded a long time ago that museification of old monuments is a realistic way to save and protect them, and would include a number of measures with regard to research, restoration and preservation, as well as scientifically highlighting their importance to the public eye. Museification is a component of the preservation and protection of monuments, a cultural phenomena, a direction of museal activity and monument protection. The essence of museification is the transformation of unmovable historical and cultural or natural items into museal objectives in order to preserve, protect and find a certain item's historical and cultural, as well as scientific and artistic value. In a wider sense, museification is actually a passing into a museal state of any heritage item, movable or unmovable. Generally, two types of museification are accepted for unmovable monuments:

- *transforming the monument into a museal presentation item with the purpose of its potentially informative opening and presentation and its inclusion in the scientific and public circuit as a monument and museum;*
- *the monument's adaptation to museal use, be that of any profile, type or category.*

We believe that the first approach, „as a museum” is a realistic and present one in order to keep and highlight the value of historic and cultural monuments of the Republic.

The state and society make efforts for the museification of unmovable historic and cultural cult monuments. Creating monument-museums depends not only on the actions taken by the state but a decisive role in this issue will have the national cultural awareness of all members of society. The level of aware-

ness will determine the necessity and usefulness of transforming these monuments in museum-monuments.

Keywords: *museification, monument, heritage, monument-museums.*

Problema protejării și valorificării moștenirii culturale a fost și rămâne una dintre cele mai dificile, chiar vulnerabile în multe țări ale lumii, deși în ultimii 10-15 ani au fost elaborate diverse modele, metode, norme internaționale, legi privind ocrotirea monumentelor de istorie și cultură, a patrimoniului material și imaterial. Republica Moldova, stat tânăr care și-a proclamat independența și suveranitatea în 1991, în acest sens nu este o excepție. Problema ocrotirii patrimoniului cultural național este o temă permanentă de discuție în cadrul manifestărilor științifice, este dezbătută pe paginile presei, este în vizorul Parlamentului Republicii Moldova. La începutul mileniului trei constatăm că în țară avem o rețea muzeală, anual se deschid noi instituții muzeale, sunt restaurate și puse în circuitul public zeci de monumente istorice. A fost creată bază legislativă privind protecția moștenirii culturale. Au fost aprobate Legea privind ocrotirea monumentelor (1993), Legea muzeelor (2002), Legea privind protejarea patrimoniului arheologic (2010), Legea privind salvagardarea patrimoniului imaterial (2010), Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil (2011), Legea monumentelor de for public (2011) etc. Statului îi revine rolul principal în crearea unui cadru juridic și instituțional specializat pentru protejarea patrimoniului cultural național. Dar un rol important în rezolvarea problemelor privind protecția monumentelor istorice revine și societății civile. Toți cei incluși în procesul de protejare a patrimoniului trebuie să respecte regulile stabilite și să fie coerenți și consecvenți în rezolvarea problemelor ce se referă la ocrotirea monumentelor. Fără o respectare pedantă a regulilor și legilor va fi greu să obținem succese, aproape că va fi imposibil să atingem un nivel înalt în protejarea patrimoniului.

Totuși, în pofida rezultatelor pozitive obținute în acest domeniu, există încă multe probleme care urmează a fi rezolvate, probleme care neliniștesc societatea moldovenească. Una dintre acestea este identificarea modelelor de păstrare și valorificare a monumentelor de istorie și cultură. Specialiștii demult au ajuns la concluzia că muzeificarea unor monumente vechi ar fi o cale reală de salvare și protejare. Muzeificarea include un ansamblu de măsuri ce țin de cercetarea, restaurarea și conservarea, valorificarea științifică și publică a monumentelor și este o parte componentă a procesului de conservare și protecție a monumentelor, este un fenomen cultural,

o direcție de activitate muzeală și de protecție a monumentelor. Este o modalitate eficientă de protejare a monumentelor istorice, o direcție lansată de muzeologi și utilizată peste tot în lume de multă vreme.

În țara noastră problema muzeificării unui monument de istorie și cultură a fost expusă pentru prima dată în anul 1940 prin decret regal. Astfel, în anul 1940, în *Monitorul Oficial al României* este publicat Decretul regal nr. 887 din 15 martie 1940. Articolul 1 al acestui decret dispunea că „în baza articolului 3 din Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, ruinele capelei și caselor în care s-a născut marele scriitor B. P. Hasdeu din satul Cristinești, comuna Doljoc, județul Hotin, se declară monumente istorice”¹. Prin acest decret nu numai că s-a declarat monument istoric casa familiei Hasdeu, dar s-a pus problema organizării unui muzeu memorial, altfel spus, s-a pus problema muzeificării acestui monument. Evenimentele care au urmat în vara anului 1940 au împiedicat realizarea acestui decret – muzeificarea casei familiei Hasdeu.

În anii '60-'70 ai secolului XX, în toată Uniunea Sovietică, dar în mod special, în Federația Rusă, s-a derulat un proces amplu de muzeificare a monumentelor istorice. Au fost scrise mii de lucrări la acest subiect, au fost fondate sute de monumente-muzeu. Muzeologul E. A. Șulepova, încă în 1981, considera că „promovarea, propaganda monumentelor prin expoziții muzeale permanente și temporare, diverse lecții, serate tematice etc. este o activitate destul de importantă și de perspectivă. Dar aceasta este doar o modalitate de utilizare a monumentelor în scopuri de culturalizare.

Alta nu mai puțin importantă este valorificarea expozițională a monumentelor înseși, muzeificarea lor. Organizarea expozițiilor de divers profil și tipologie va contribui la propaganda largă a monumentelor de istorie și cultură prin mijloace muzeale, utilizarea lor mai eficientă în scop educațional. Utilizarea muzeală activă a diverselor monumente de istorie și cultură contribuie la studierea complexă, la abordarea interdisciplinară și promovarea monumentelor”². Cercetătorul rus C. Karpov, în 1987, afirma că „muzeificarea monumentelor istorice este o modalitate reușită de salvare a lor de la distrugere. Muzeificarea contribuie la o promovare mai largă a monumentelor de istorie și cultură prin mijloace muzeistice și la o utilizare mai eficientă a monumentelor în scopuri de instruire și educație”³.

¹ *Monitorul Oficial al României*, 3 aprilie 1940, p. 1614.

² Э.А. Шупепова, „Использование памятников в системе музеев-заповедников”. În: *Актуальные проблемы музейного строительства. Труды НИИК*, Москва, 1981, стр. 86.

³ С.В. Карпов, „Памятник архитектуры как объект музеефикации”, În: *Актуальные проблемы советского музееведения*, Москва, 1987, стр. 77.

Orice monument de cultură merită să fie protejat și muzeificat. Muzeificării trebuie supuse toate fenomenele culturii și naturii care sunt amenințate de dispariție, pentru că muzeificarea reprezintă o formă de păstrare. Esența muzeificării este transformarea obiectelor imobile istorico-culturale sau naturale în obiective muzeale în scopul păstrării, protejării și elucidării valorii istorico-culturale, științifice și artistice. În sens larg, muzeificarea înseamnă, de fapt, trecerea în stare muzeală a oricărui obiect de patrimoniu mobil sau imobil.

În general, sunt acceptate două tipuri de muzeificare a monumentelor imobile:

- transformarea monumentului într-un obiect de prezentare muzeală în scopul deschiderii, prezentării potențialului lui informativ, includerea sa în circuitul științific și public ca muzeu-monument;
- adaptarea monumentului la o utilizare muzeală de orice profil sau tip/categorie.

Problema muzeificării monumentelor imobile a fost abordată, în țara noastră, la nivel de stat în perioada sovietică. Acest proces a început cu muzeificarea caselor unor înaintași ai vieții culturale, creându-se astfel primele muzee memoriale. Următoarea categorie de monumente supuse muzeificării, începând cu 1956, au fost monumentele de cult. Muzeificarea purta un caracter ideologic, erau muzeificate diverse case mai vechi sau mai noi, în care s-au născut și au trăit pentru o anumită perioadă de timp eroii revoluționari, eroii războiului civil din Rusia, eroii ilegaliști din perioada interbelică, eroii din cel de-al Doilea Război Mondial. În aceste case au fost organizate muzee, dar la sfârșitul secolului XX, majoritatea muzeelor memoriale istorico-revoluționare, istorico-militare și istorico-politice care au reflectat cerința de eroizare și personalizare conform indicațiilor Partidului Comunist au fost închise.

Astăzi, problema salvării caselor în care s-au născut sau au locuit înaintașii culturii naționale prin muzeificare rămâne una deschisă. Este necesară muzeificarea conacelor boierești care s-au mai păstrat, conace care sunt „locuințele nobiliare și reședințele rurale ale boierilor moldoveni, monumente de arhitectură [ce] prezintă interes deosebit, deoarece anume în locuințele nobiliare, în cea mai mare măsură s-a reflectat influența diferitelor orientări stilistice – clasicism, eclecticism, modernism, care, introduse în arhitectura din ținut, s-au manifestat într-un mod specific, în dependență de condițiile naturale climaterice, precum și de tradițiile naționale”⁴.

⁴ Tamara Nesterov, „Monumente de arhitectură”. În: *Monumente de istorie și cultură din Republica Moldova*, Chișinău: Știința, 1994, p. 117.

Multe conace sunt nu numai monumente de arhitectură, dar și monumente istorice, fiind legate de viața și activitatea unor oameni de cultură și știință. Unele din ele au fost muzeificate (muzee memoriale), cum sunt conacul familiei Ralli la Dolna, conacul familiei Stamati la Ocnița, conacul familiei Lazo la Piatra, conacul familiei Stere la Cerepău etc. Dar mai este mult de făcut în acest domeniu.

Nu mai puțin importantă și actuală este problema muzeificării monumentelor istorice, arheologice și de cult, motivele fiind democratizarea societății, interesul pentru cunoașterea istoriei naționale și a trecutului. Până în prezent s-a reușit muzeificarea doar a unor monumente de istorie și cultură. Ne referim, în primul rând, la Orheiul Vechi, care este cel mai important monument arheologic din republică cu statut de muzeu. El cuprinde monumente arheologice din diverse epoci istorice. Orașul medieval Orheiul Vechi s-a constituit în jurul anului 1330 în timpul domniei Hoardei de Aur și se numea pe atunci Șehr-al-Cedid (Orașul Nou). Orheiul Vechi reprezintă un landsaft cultural deosebit, format din obiective naturale și antropice, un complex istorico-arheologic cu monumente arheologice, naturale, etnografice, monumente de cult. Acest complex este, de fapt, un muzeu în aer liber. Săpăturile arheologice sistematice la Orheiul Vechi au început în 1947, iar în 1968 Orheiul Vechi a fost transformat în muzeu. Hotărârea nr. 77 din 15 martie 1968 a Consiliului de Miniștri al RSSM „Cu privire la declararea Orheiului Vechi rezervație de stat și organizarea pe teritoriul acesteia a unui complex turistico-muzeal” prevedea încheierea lucrărilor de creare a muzeului în 1972. Dar „interesul pentru Orheiul Vechi nu se limita doar la salvarea acestui monument de la dispariție, ci și la angajarea publicului larg în procesul de ocrotire și valorificare a complexului patrimonial, prin crearea unui cadru respectiv și educarea unei atitudini responsabile față de monumentul moldovenesc unicat”⁵. În anul 1987 complexul muzeal Orheiul Vechi a fost supus unei reorganizări administrative și transmis în gestiunea Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

În anul 1991 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Programul de stat de cercetare și valorificare a complexului muzeal „Orașul medieval Orheiul Vechi”, care a dus la reorganizarea instituției. În 1992 apare complexul muzeal independent „Orașul medieval Orheiul Vechi”. Programul de stat „Orașul medieval Orheiul Vechi” prevedea cercetarea, conservarea și muzeificarea monumentului într-o perioadă scurtă (1991-1999), cu un

⁵ Iulia Postică, „Arheologia publică a complexului muzeal Orheiul Vechi”, *Tyragetia*, nr. 2, 2007, p. 345.

suport financiar de 15 mln lei. Conceptual, a fost un program reușit cu foarte multe idei și concepte realizabile în domeniul cercetării, protejării, valorificării, dar acest program nu a fost realizat. În 2001 au urmat încă câteva hotărâri de guvern, care nici astăzi nu au fost realizate.

Din momentul creării Complexului Muzeal „Orheiul Vechi”, această instituție a fost restructurată de șapte ori, fiind organizată ca muzeu, rezervație de stat, complex muzeal, rezervație cultural-naturală și a purtat mai multe denumiri. Din 2009 se numește Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi” (creată la 4 decembrie 2008 prin Legea Parlamentului nr. 251-XVI și Hotărârea de Guvern nr. 223 din 23 martie 2009). Deși pe parcursul existenței sale ca instituție muzeală s-au cheltuit sume enorme din bugetul statului și din diverse granturi internaționale, totuși, „nu s-a reușit nici până în prezent să se elaboreze o concepție definită până la capăt în privința Orheiului Vechi, politicile cultural-muzeale derulându-se cu puțină consecvență, uneori chiar în ritmuri haotice. Iar faptul că la Orheiul Vechi, cu anumite excepții, n-au existat specialiști de profil în domeniul muzeografiei, conservării și managementului patrimoniului cultural n-a făcut decât să ducă la stagnarea complexului, la deteriorarea obiectivelor de patrimoniu cultural și la întârzierea aplicării în practică a măsurilor de conservare necesare”⁶.

Complexul Muzeal „Orheiul Vechi” a suferit de un management prost, de lipsă de profesionalism, de nepăsare față de patrimoniu și de lipsă de implicare a statului în rezolvarea problemelor. Programul de stat „Orașul medieval Orheiul Vechi”, prevăzut pentru anii 1991-1999, a fost abandonat în 1992. Privitor la Orheiul Vechi au fost aprobate 10 acte legislative și normative începând cu 1968, dacă acestea ar fi fost realizate, am avea ce prezenta și cu ce ne mândri, am putea spune că a avut loc muzeificarea completă a acestui monument.

În ultimii ani s-a încercat elaborarea dosarului de înscriere a Orheiului Vechi (așa-numitul Dosarul „Peisajul Cultural Orheiul Vechi”) în Lista patrimoniului mondial UNESCO. Nu s-a reușit mare lucru. După ce au fost cheltuite milioane de lei, ideea a fost abandonată și este corect, pentru că Orheiul Vechi nu este pregătit de a fi înscris în Lista patrimoniului mondial UNESCO. Nu există politici și acțiuni concrete, continuitate și consecvență, înțelegere a problemei din partea Ministerului Culturii și nu există înțelegere, susținere și participare din partea societății civile.

⁶ Gheorghe Postică, Iulia Postică, „Considerații privind politicile muzeale în cadrul complexului Orheiului Vechi și perspective de viitor”, *Tyragetia*, nr. 2, 2010, pp. 291-292.

Admitem că muzeificarea monumentelor arheologice presupune un mare efort financiar și științific. Dar ea există și în multe țări sunt utilizate diverse metode de păstrare, de muzeificare a siturilor arheologice. Cea mai veche și utilizată metoda este conservarea parțială a monumentului arheologic în aer liber, câteodată împreună cu piesele mobile descoperite în cadrul săpăturilor. Este o metodă răspândită în toată lumea. Orice monument arheologic poate deveni obiect de muzeificare. În Republica Moldova sunt înregistrate câteva mii de monumente arheologice, anual se efectuează săpături arheologice. Dar între investigații arheologice și muzeificarea monumentelor arheologice există un decalaj enorm. Practica muzeificării monumentelor arheologice în țările Europei indică necesitatea creării unui centru național de coordonare care ar elabora și promova politici de conservare, restaurare și muzeificare a monumentelor arheologice.

Un alt monument medieval supus muzeificării în perioada sovietică a fost cetatea Soroca, situată în centrul istoric al orașului Soroca, la 160 km de Chișinău. Cetatea Soroca a fost zidită din piatră în prima jumătate a secolului XVI. În formele constructive ale cetății sunt prezente elemente gotice și renaștentiste. În anii 2012-2014, la cetatea Soroca au fost efectuate investigații arheologice în cadrul proiectului internațional transfrontalier România-Ucraina-Moldova „Bijuterii medievale: cetățile Suceava, Hotin, Soroca”. Realizarea proiectului va permite o restaurare completă a cetății și o mai bună valorificare publică a acestui monument-muzeu.

Rămâne în afara procesului de muzeificare cetatea Tighina (Bender), care este una dintre cele mai vechi cetăți de pe Nistru (sec. XV). Este adevărat că au fost elaborate diverse proiecte de conservare, restaurare, valorificare a acestui monument, dar rezultatele se așteaptă. Nu departe de cetate, la Varnița, se mai păstrează vestigiile taberei regelui suedez Carol XII, refugiat aici după bătălia de la Poltava (1709), care la fel nu sunt valorificate. Este necesar ca acest monument să fie muzeificat, fiind transformat într-un muzeu modern în aer liber, care poate deveni un instrument pentru valorificarea unui segment important de istorie comună moldo-suedeză. Acest monument poate oferi o retrospectivă istorică, stimulând memoria care contribuie la formarea unei identități individuale culturale. Considerăm că două țări, Suedia și Republica Moldova, în spectacolul politicrom al diversității, vor reuși să valorifice un segment de istorie comună legat de numele regelui Carol al XII-lea.

În Moldova, întotdeauna s-a acordat o atenție deosebită arhitecturii de cult, ea reprezentând un tip important al clădirilor sociale. Monumentele de cult includ biserici, mănăstiri, mănăstiri rupestre, catedrale, cruci

de drum, cimitire etc. Mănăstirile pe timpuri erau centre culturale, în ele au fost adunate biblioteci, colecții de artă religioasă, opere de artă decorativă, colecții de obiecte de cult. Cele mai vechi mănăstiri din Republica Moldova sunt mănăstirea Vărzărești (sec. XV), mănăstirea Căpriană (sec. XVI), mănăstirile Hâncu, Jabca (sec. XVII). O importanță deosebită ca monumente au schiturile și mănăstirile săpate în stâncă care se întâlnesc pe malurile Nistrului și Răutului. Ele au servit ca locaș de cult și ca adăpost în vremurile de restriște. Unul dintre cele mai vechi monumente rupestre, ce datează din secolul XV, este schitul de la Butuceni (Orheiul Vechi). Dintre mănăstirile rupestre mai menționăm Țâpova (sec. XVII). Păstrarea acestor monumente pentru viitoarele generații este datorită societății și a statului. Este importantă problema muzeificării monumentelor de cult. Aceste monumente, în afara de semnificația religioasă, au o semnificație deosebită ca monumente de arhitectură, istorie și cultură.

În Republica Moldova un singur monument de cult – biserica *Adormirea Maicii Domnului* (sec. XVII) din Căușeni – a fost muzeificat și transformat în muzeu-biserică. Această biserică este o perlă a culturii medievale moldovenești. Impresionează interiorul bisericii acoperit cu fresce. Iconografia picturii reflectă tradițiile artei postbizantine. O particularitate a bisericii este așezarea ei mai jos de nivelul solului, ceea ce face ca ea să pară adâncită în pământ. Biserica *Adormirea Maicii Domnului* din Căușeni „reprezintă o construcție adâncă în pământ, orientată pe axa vest-est și acoperită de o boltă în leagăn compartimentată în două părți de un arc dublu situat în interiorul naosului. Acoperișul bisericii este în patru ape și e făcut din olane, ce par a fi din sec.19. O turlă mică de tambur orb se înalță deasupra acoperișului edificiului”⁷. Astăzi misiunea muzeului-biserică este studierea și prezentarea bisericii ca monument istoric, cercetarea, conservarea, restaurarea și ocrotirea monumentului, valorificarea sa publică.

Trebuie să subliniem că în Republica Moldova problema protejării moștenirii religioase și a muzeificării monumentelor de cult a fost pusă încă la sfârșitul secolului XIX. Etapele muzeificării și formele de muzeificare au fost diferite. Menționăm că la început a avut loc acumularea colecțiilor de artă religioasă în biserici și mănăstiri, a urmat procesul de creare a muzeelor arheologico-religioase în biserici și în afara bisericilor. În perioada sovietică, în biserici au fost create muzee de ateism științific, unele biserici, monumente din sec. XVII-XVIII, au fost transformate în muzee-biserici. Astăzi fiecare biserică consideră necesar de a înființa un

⁷ Constantin Ciobanu, *Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni*, Chișinău: Știința, 1997, p. 57.

muzeu propriu de istorie a locașului de cult. Crearea muzeelor în biserici în perioada sovietică era singura cale de salvare a monumentului de cult de la nimicirea fizică, de aceea Biserica a susținut crearea oricărui tip de muzeu în biserici, iar muzeul, având funcția de conservare și ocrotire, a păstrat cultura religioasă ca parte a moștenirii culturale naționale. Începând cu 1987, monumentele de cult care au acumulat pe parcurs o muzealitate specifică treptat trec din mediul muzeal în mediul bisericesc (sunt restituite enoriașilor), devin biserici care funcționează ca instituții de cult. În patrimoniologie și muzeologie există diverse abordări de muzeificare a monumentelor, dar, în general, muzeificarea poate fi realizată sub două forme: muzeificarea „pentru muzeu”, când o clădire, monument de istorie, cultură sau arhitectură, este utilizată ca sediu pentru un anumit muzeu, și „ca muzeu”, când monumentul este transformat în muzeu. Astăzi, considerăm că este necesară și posibilă existența și a bisericilor pentru enoriași, și a muzeelor-biserică.

În 1993 cercetătorii de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române și Institutul de Arheologie și Istorie Veche al Academiei de Științe a Moldovei au efectuat la Căpriană investigații arheologice. De fapt, cu aceste investigații a debutat „un domeniu de explorare științifică ignorat sau chiar oprit în regimul comunist – acela al *arheologiei monumentelor religioase* de pe teritoriul Republicii Moldova”⁸.

În 1991 Guvernul Republicii Moldova a aprobat programele de stat de cercetare și punere în valoare a ansamblului cultural turistic „Orașul medieval Orhei” și de restaurare și revitalizare a ansamblului monastic „Mănăstirea Căpriană” și edificarea ansamblului cultural turistic aferent. În scopul îndeplinirii Programului de renaștere a complexului monastic „Căpriană”, în anul 1992, președintele Republicii Moldova a semnat decretul „Cu privire la măsurile de urgentare a restaurării complexului monastic Căpriană și crearea pe lângă el a infrastructurii cultural-turistice”. În anii 2003-2008, la Căpriană au loc lucrări de restaurare și reconstrucție. Odată cu finalizarea lor, a apărut și problema valorificării, muzeificării acestui monument de cult, provocând dispute serioase între specialiștii-muzeologi și autoritățile centrale ale Republicii Moldova. La 26 noiembrie 2007, Guvernul Republicii Moldova a adoptat *Hotărârea nr. 1287 cu privire la crearea Muzeului Național „Complexul Monastic Căpriană”, filială a Muzeului Național de Arheologie și Istorie*, iar la 30 noiembrie 2007, Ministerul Culturii și Turismului al Republicii Moldova, printr-o dispoziție specială, a cerut Muzeului Național de Arheologie și Istorie a

⁸ Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu, *Căpriană*, Chișinău: Știința, 1996, p. 9.

Moldovei, în termen de până la 20 decembrie 2007, „elaborarea regulamentului muzeului, planului de acțiuni pentru punerea în valoare a monumentului, precum și devizul de cheltuieli pentru realizarea lui”⁹. A fost o hotărâre cu grav handicap, nefiind consultați specialiștii din muzee, Guvernul Republicii Moldova, a hotărât că la Căpriană în câteva zile se poate face muzeu național. Erau incorecte denumirea și statutul noii instituții muzeale. Nu se poate să creezi muzeu național în cadrul altui muzeu național. Practica muzeală internațională nu cunoaște asemenea cazuri. Nu a fost prevăzut profilul muzeului. În lipsa unui profil clar, a unui statut adecvat, a unui local corespunzător, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a încercat să realizeze „ceva” privind această hotărâre.

Specialiștii de la Muzeul Național de Arheologie și Istorie au identificat posibilitățile de colectare și achiziție a pieselor de patrimoniu pentru viitorul muzeu, au efectuat nenumărate deplasări la mănăstirea Căpriană, observând că nu se lucrează, că a început construirea unei clădiri speciale pentru muzeu, că groapa de fundație a edificiului a fost realizată fără o cercetare arheologică prealabilă, din care cauză în timpul lucrărilor de excavare au fost distruse straturi cu vestigii culturale din secolul XV, segmente a două ziduri de piatră din secolul XV, partea de vest a gropii cuptorului de ars ceramică din sec. XVI-XVII etc. Muzeul Național de Arheologie și Istorie, printr-o adresă, atenționa Ministerul Culturii și Turismului că „obiectivul «Zidurile Moldovei» care va fi parte a Muzeului Mănăstirii Căpriană se află într-o stare degradată, fiind acoperit de moloz și resturi masive de construcție, fapt ce nu permite desfășurarea săpăturilor arheologice programate de Academia de Științe; obiectivul «Fundația turnului-clopotniță a Mănăstirii Căpriană din sec. XV», care urmează să devină o altă componentă a muzeului, este acoperit cu pământ, nu este vizibil la suprafața solului, vestigiile respective nefiind conservate și restaurate pentru a putea fi valorificate din punct de vedere muzeografic”¹⁰. Trebuie să constatăm că în programul de restaurare a mănăstirii Căpriană nu au fost incluse obiectivele „Zidurile Medievale” și „Fundația turnului-clopotniță al mănăstirii Căpriană din sec. XV” nu au fost incluse, fiind împiedicată valorificarea lor muzeografică. Menționăm că, deși oficial Muzeul Mănăstirii Căpriană era creat ca filială a Muzeului Național de Arheologie și Istorie, muzeul nu a dispus de niciun buget pentru crearea noii instituții. Având în vedere că cele trei biserici care formează ansamblul monastic Căpriană – biserica *Adormirea Maicii Domnului* (1420-1429), biserica

⁹ Arhiva MNIM, 2007, d. 10, f. 1.

¹⁰ Arhiva MNIM, 2007, d. 10, f. 19.

Sfântului Nicolae (sec. XVIII) și biserica *Sfântului Gheorghe* (1903-1905) – sunt monumente de arhitectură și de istorie și cultură de o valoare incontestabilă și având în vedere că mănăstirea Căpriană este cea mai veche mănăstire din Basarabia care păstrează arhitectura medievală clasică moldovenească, era cazul ca Căpriană să fie transformată în muzeu, să fie muzeificată, să devină muzeu-mănăstire.

Deci, în anii 2007-2009 s-a făcut o încercare de muzeificare a mănăstirii Căpriană. Atunci, în 2008, s-a hotărât de a transforma acest monument în muzeu-biserică. Dar pentru ca acest monument să devină muzeu, trebuiau identificate metode deosebite de interpretare a bisericii, adecvate sensului existenței și funcționării ei. Conform Hotărârii Guvernului nr. 1287 din 2007, la Căpriană urma a fi creat un muzeu de istorie a mănăstirii Căpriană, așezat într-o clădire special construită, contrar opiniei specialiștilor care propuneau muzeificarea monumentului, transformarea lui în muzeu-biserică. Muzeografilor au insistat asupra variantei muzeu-biserică, iar clericul au respins ideea de muzeu în general. Astăzi hotărârea privind muzeificarea mănăstirii Căpriană este sistată. Specialiștii consideră că acest monument trebuie muzeificat, trebuie de creat un muzeu-biserică, care ar păstra, ocroti și monumentul de cult și cultura creștină ca parte componentă a patrimoniului național.

Problema muzeificării monumentelor de cult este una destul de dificilă și sensibilă pentru anumite categorii sociale. Dar „prezența” Bisericii în bisericile muzeificate trebuie rezolvată prin consultări și discuții între specialiștii de patrimoniu și reprezentanții Bisericii. Pentru protecție și valorificare, varianta ideală ar fi funcționarea monumentului de cult ca muzeu-biserică și permiterea bisericii de a oficia serviciul divin doar în anumite zile și cu ocazia unor mari sărbători religioase.

Am menționat anterior că există două forme de muzeificare a monumentelor imobile – monumentul „ca muzeu” și monumentul „pentru muzeu”. Considerăm că prima abordare, monumentul „ca muzeu”, este una actuală și reală pentru păstrarea și valorificarea monumentelor de istorie și cultură ale republicii. Statul Republica Moldova nu acordă susținere financiară Bisericii în restaurarea și protejarea monumentelor de cult, deși bisericile și mănăstirile care au statut de monument de istorie și cultură, arhitectură, indiferent de forma de proprietate, conform legislației în vigoare, ar trebui să fie conservate și protejate cu sprijinul financiar al statului. Dar în cadrul diverselor programe naționale și internaționale sunt eliberate surse pentru restaurarea și conservarea monumentelor de cult. Muzeificarea monumentelor de cult ar fi o rezolvare a problemei de con-

servare și protejare. Crearea muzeelor-biserică a început, este un proces complicat, dar care are o reală perspectivă. Este important ca societatea să conștientizeze muzealitatea bisericii și necesitatea funcționării muzeului-biserică. Sarcina principală a muzeificării este conservarea interiorului, asigurarea autenticității și restabilirea influenței emoționale.

Muzeificarea monumentelor imobile în Republica Moldova poate duce la crearea unui întreg sistem de muzee-conace, muzee-monumente, muzee-rezervații. Considerăm că muzeificarea monumentelor este cea mai acceptabilă și cea mai progresistă formă de cercetare, de cunoaștere a moștenirii culturale și de includere a monumentelor în circuitul științific și public. Cercetarea problemei ne permite să afirmăm că muzeificarea rezolvă două sarcini independente:

- 1) păstrarea și valorificarea moștenirii culturale, inclusiv a monumentelor istorice;
- 2) dezvoltarea sistemului muzeal al republicii.

Dar muzeificarea trebuie să devină o direcție prioritară a politicii culturale a Guvernului, pentru că în Republica Moldova există monumente arheologice, istorice, de cult care pot fi transformate în muzee-monument, capabile să răspundă necesităților și doleanțelor actuale ale societății civile, ale publicului.

Analizând problema ocrotirii monumentelor istorice în ultimii 20 de ani, avem dreptul să afirmăm că procesul de folosire a monumentelor de istorie și cultură în scop de instruire și educație în ultimii ani s-a amplificat. Preocuparea pentru identificarea, ocrotirea, păstrarea și conservarea monumentelor de istorie și cultură trebuie să fie una permanentă. Deosebit de actuală rămâne problema studierii, cunoașterii și promovării valorii și semnificației monumentelor locale de istorie și cultură. Statul și societatea depun eforturi pentru muzeificarea monumentelor imobile de istorie și cultură, monumentelor de cult.

În același timp, subliniem că niciuna din hotărârile, programele, măsurile Guvernului, Parlamentului, Ministerului Culturii din perioada 1991-2013 cu privire la ocrotirea patrimoniului cultural național nu a fost realizată în totalitate. Este un handicap din perioada sovietică, un handicap de mentalitate de care nu ne putem debarasa. Este necesar un alt sistem de înregistrare, cercetare și propagare a monumentelor, trebuie să contribuim la formarea unei atitudini grijulii, corecte față de valorile istorice, culturale și artistice.

Muzeificarea – crearea muzeelor-monument – depinde nu numai de stat, un rol hotărâtor în această problemă va avea conștiința națională,

culturală a tuturor membrilor societății. Nivelul de conștiință al societății va determina necesitatea și utilitatea transformării unor monumente în muzeu-monument. Interesul populației față de moștenirea culturală, față de monumentele istorice este un proces social obiectiv în care rolul conducător aparține statului, cu sprijinul activ al societății.

BIBLIOGRAFIE

1. Ciobanu, Constantin. *Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni*. Chișinău: Știința, 1997.
2. Nesterov, Tamara. „Monumente de arhitectură”. În: *Monumente de istorie și cultură din Republica Moldova*. Chișinău: Știința, 1994.
3. Postică, Gheorghe, Postică, Iulia. „Considerații privind politicile muzeale în cadrul complexului Orheiul Vechi și perspective de viitor”. *Tyragetia*, nr. 2, 2010.
4. Postică, Gheorghe, Constantinescu, Nicolae. *Căpriană*. Chișinău: Știința, 1996.
5. Postică, Iulia. „Arheologia publică a complexului muzeal Orheiul Vechi”. *Tyragetia, serie nouă*, vol. I (XVI), nr. 1, 2007.
6. Карпов, С.В. „Памятник архитектуры как объект музеефикации”. În: *Актуальные проблемы советского музееведения*. Москва, 1987.
7. Шулепова, Э. Ф. „Использование памятников в системе музеев-заповедников”. În: *Актуальные проблемы музейного строительства. Труды НИИК*. Москва, 1981.

ARHITECTURA RELIGIOASĂ MEDIEVALĂ DIN ORAȘUL IAȘI

Angela CITAC
drd., UPS „Ion Creangă”

Summary

Innovations in religious edifices in the city of Iași between 1564 and 1711 is made for the first time at the two towers, the narthex, belt replacement and the occurrence median wall and two registers blind arcades. They present interesting items for Moldavian architecture history.

Keywords: tower, median waist, nave by three arches, stars ceramic floral.

Numărul bisericilor și mănăstirilor care s-au ridicat în Iași între 1564 și 1711 este deosebit de mare. Despre mănăstiri se poate spune că în această perioadă numărul lor începe a crește. Tot în această epocă unele biserici de mir din Iași se transformă în mănăstiri. Dintre edificiile religioase din acea perioadă menționăm: mănăstirile Galata, Hlincea și Aroneanu¹.

Mănăstirea Galata este situată la vestul Iașilor. Această ctitorie a lui Petru Șchiopul a avut un început nenorocit, căci voievodul, clădind-o mai întâi într-un loc nepotrivit, terenul instabil i-a determinat prăbușirea „fără zăbavă”. Atunci Petru Șchiopul a hotărât să zidească o nouă mănăstire pe muchia dealului. Nu s-a păstrat pisania bisericii așa cum se menționează mereu în acte, cert este faptul că până la mazilirea sa în 1591, Petru Șchiopul nu a izbutit să înconjoare mănăstirea cu zid și nici s-o termine de pictat².

Galata a servit în mod temporar și de curte domnească, dar nu numai lui Petru Șchiopul, care în vara anului 1591 emitea acte de aici. Domnii s-au folosit de împrejurarea că mănăstirea era fortificată și putea fi pusă în stare de apărare. Ceva mai târziu, Constantin Șerban Basarab, în lupta pentru domnie cu Ștefăniță-Vodă, fiul lui Vasile Lupu, se întărește la Galata³.

După cum observă G. Balș, Galata „capătă o importanță foarte mare în istoria arhitecturii moldovenești, însemnând o cotitură și un moment hotărâtor în evoluția ei”⁴.

¹ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri până la 1821*, Iași: Casa Editorială Demiurg, 2007, p. 131.

² N. Grigoraș, „Un important monument de artă al Iașului – Galata”, *Cercetări istorice*, serie nouă, 1971, p. 353.

³ *Ibidem*, p. 356.

⁴ *Ibidem*, pp. 356-357.

În plastica decorativă exterioară se constată influența muntenească prin aplicarea principiului împărțirii fațadelor în două registre, decorate cu arcuri înguste: un șir pe registrul inferior și două pe registrul superior⁵.

Construcția turlei se obține nu prin pandantive ca mai înainte, ci prin trompe așezate în unghiurile pereților, procedeu oriental. În plus, pentru prima dată în Moldova, observăm o a doua turlă, așezată pe pronaos. Turla naosului se ridică pe două etaje de trompe, iar cea a pronaosului – pe un singur rând de trompe și printr-un al doilea rând de arce: cu astfel de procedee se reduce mai mult ca înainte diametrul turelor, care apar din exterior mai subțiri și mai fine, deși baza are trei etaje, în loc de două, ceea ce o înalță în chip disproporțional și dă soclului o prea mare importanță față de turlă⁶.

La Galata, pentru prima dată, zidul despărțitor dintre naos și grozniță a fost înlocuit cu arcade sprijinite pe coloane.

Deci, atât prin fațadă, cât și prin unele detalii de împodobire sau construcție și chiar prin materialul întrebuintat sau modul de construcție, apare aici nu numai înrâurirea din Sud – din Muntenia, dar se mai vădește, prin toate aceste manifestări, tehnica de lucru a meșterilor de școală bizantină veniți din Țara Românească⁷.

Inovațiile prezente la acest edificiu, precum apariția pentru prima dată a celei de-a doua turlă, pe pronaos, înlocuirea peretelui dintre camera mormintelor și naos prin trei arcade format din arce sprijinite pe coloane, tăierea a câte trei ferestre în fiecare absidă, apariția brâului median și a celor două registre de arcade oarbe cu arhivolte adâncite, sunt toate de obârșie munteană, ca și ctitorul acestei biserici⁸.

Mănăstirea Hlincea se află la poalele dealului pe care se înalță Cetățuia, nu departe de linia ferată Iași – Vaslui. O mică incintă de piatră de vest împrejmuește biserica și cele câteva acareturi anexe. Incinta are o deschidere la fațadă, adică pe latura nordică sub turnul clopotniță, și o altă deschidere pe latura de vest sub un turn al cărui etaj cuprinde două încăperi⁹.

Mănăstirea a fost întemeiată după anul 1574, de Maria, fiica lui Petru Șchiopul, și de soțul acesteia, Zotu Spătarul, și a primit hramul *Sfântului Gheorghe*.

⁵ *Ibidem*, p. 358.

⁶ *Istoria artelor plastice din România*, vol. 2, București: Meridiane, 1970, p. 104.

⁷ Gr. Ionescu, *Arhitectură pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București: Ed. Academiei, 1982, p. 333.

⁸ *Ibidem*, p. 334.

⁹ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 142.

Hlincea a fost însă restaurată abia la mijlocul sec. XVII de Vasile Lupu și fiul său Ștefăniță, cei doi voievozi atribuindu-și integral ctitoria¹⁰.

Deși au avut de suferit de pe urma intemperiilor, picturile bisericii se păstrează destul de bine comparativ cu cele de la Golia, care datează din aceiași ani. Potrivit unei inscripții pictate pe peretele sudic al naosului, ea pare să aparțină aceluiași pictor, Ioan Matei, care a zugrăvit și biserica mănăstirii Golia. Executată în anii 1659-1661, această pictură amintește, mai ales în ceea ce privește naosul, pe cea de la Sucevița și de la Dragomirna, cu deosebirea că din amplul registru al Patimilor, la Hlincea nu mai sunt prezente decât câteva scene pe timpanele arcurilor mari ale naosului. Din pictura istorică, în afara prezenței vulturului bicefal încoronat, întâlnit de altfel și la Golia și zugrăvit la Hlincea într-o nișă de sub o fereastră a altarului, se desprinde tabloul votiv de pe peretele sudic al naosului, în care, alături de doamna Ecaterina și de Ștefăniță, Vasile Lupu, îmbrăcat ca și ceilalți în costum de ceremonial, ține în mână chivotul bisericii și un pergament cu o inscripție în limba greacă ce poartă ca dată 1661, anul picturii¹¹.

Mănăstirea Aroneanu, cunoscută în actele medievale sub numele de „mănăstirea lui Aron Vodă”, „mănăstirea *Sfântului Nicolae din țarina Iașilor*”, a fost ridicată la nord-est în 1594 de Aron-Vodă. Proasta administrație a acestei mănăstiri de-a lungul vremurilor, dar mai ales capacitatea călugărilor greci au adus în repetate rânduri complexul mănăstiresc în state de ruină, în ciuda averii și a veniturilor mari. În cele din urmă, din vechiul complex mănăstiresc nu a rămas decât biserica *Sfântului Nicolae*, care a devenit biserica parohială a satului Aroneanu și este cunoscută azi sub aceeași denumire¹².

Biserica de plan trilobat cu turlă pe naos și având alături de aceasta și de altar un pronaos pătrat despărțit de naos prin trei arcade rezemate pe doi stâlpi cilindrici, ea este alungată spre vest printr-un pridvor deschis, cu arcade sprijinite, ca la bisericile muntenești, pe coloane cilindrice de cărămidă, câte unul pe latura nordică și sudică și doi pe cea vestică, dar în același timp păstrând, în stâlpii prismatici de la colure, și elemente ale pridvorului moldovenesc din epoca lui Petru Rareș. Aceeași interesantă sinteză ne întâmpină la construcția turlei, care este sprijinită pe două baze cu colonete angajate, de factură muntenească. De aceeași origine este și brâul exterior care înconjoară biserica, dar care, spre deosebire de Galata, unde apare pentru prima dată, este foarte simplu și e plasat mai sus, la

¹⁰ *Ibidem*, p. 143.

¹¹ *Ibidem*, p. 151.

¹² Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 17.

nivelul planului de naștere a bolților. Biserica reia, de asemenea, decorul ceramic exterior al vremii lui Ștefan cel Mare, dar în formă nouă, alături de binecunoscutele discuri apărând atât stelute ceramice cât și un motiv floral. Acest decor ceramic se îmbină cu o zugrăveală geometric aplicată pe desene conturate sau zgâriate pe tencuială. În totalitatea sa, plastica decorativă a fațadelor atestă o vădită tendință spre policromie, caracteristică artei populare, așa încât dacă, alături de acest fapt, avem în vedere și elementele decorative care îi împodobeau pereții interiori, precum și pe cele deosebite ale pridvorului, acest monument constituie una dintre cele mai interesante sinteze ale arhitecturii culte cu elemente ale artei populare¹³.

Pe sculul de piatră se ridică un etaj de caneluri vertical compuse din cărămizi așezate pieziș ce formează pe trei pereți ai bisericii o garnitură care se oprește la nivelul ferestrelor, deasupra acestei garnituri, construcția este de cărămidă și comportă un rând de arcade aliniat pe ancadramentele ferestrelor și având aceeași curbură, astfel că ferestrele apar săpate în unele din aceste arcade, în timp ce arcaturile oarbe sunt decorative, cu discuri smălțuite în formă de bumbi dispuse pe o singură linie verticală în interiorul fiecărei firide atârinate de stele cu cinci colțuri. În sfârșit, registrele superioare ale clădirii de dedesubtul și de deasupra brâului sunt ornate cu trei cornișe diferite, sub care se aliniază alte șiruri de teracote smălțuite în formă de discuri de stele sau de foi de stejar. Toate aceste teracote sunt smălțuite într-o culoare verde cu reflexe albastrui irizate și sunt încrustate în tencuiala de ipsos de pe zid. Pridvorul are în față și pe laturi arcade mari, ce rup ordonanța arcaturilor oarbe de pe restul zidirii¹⁴.

Pridvorul este boldit cu două calote, iar pronaosul cu una. Din vechiul portal al bisericii, care ulterior a fost lărgit, se mai păstrează două muluri cu cavetele lor, care se termină în arc frânt. Pronaosul, despărțit de naos prin trei arcade sprijinite pe două coloane cu capitel, este luminat de patru ferestre înalte și înguste terminate în arc ușor frânt. Absidele naosului cu câte o fereastră în ax sunt semicirculare, iar turla se înalță, potrivit sistemului moldovenesc, pe două rânduri de arce suprapuse, ea este decorată cu două rânduri de arcaturi constituite din ciubuce reliefate. Absida altarului, prevăzută cu o fereastră de aceeași factură cu cele din naos și pronaos, este de asemenea semicirculară. Deasupra ușii de intrare, în ocnița în care se păstrează de obicei icoana hramului, se distinge foarte greu chipul *Sfântului Nicolae*¹⁵.

¹³ *Ibidem*, pp. 18-19.

¹⁴ *Ibidem*, p. 20.

¹⁵ *Ibidem*, p. 22.

Din cele descrise concluzionăm că toate edificiile religioase sunt destul de diferite între ele, prezintă elemente interesante pentru istoria arhitecturii moldovenești din această perioadă. Noile monumente din Iași preiau, din arhitectura moldovenească premergătoare, tocmai acele elemente de plastică monumentală care s-au născut în procesul de interacțiune dintre arhitectura de lemn și cea de zid, sistemul moldovenesc al arcelor diagonale, bazele stelate și, mai cu seamă, creșterea gradată și avântată a silueteilor. În felul acesta, arhitectura monumentelor devine continuatoarea unor valoroase tradiții autohtone.

BIBLIOGRAFIE

1. Bădărău, Dan, Caproșu Ioan. *Iașii vechilor zidiri până la 1821*. Iași: Demiurg, 2007.
2. Bezviconi, Gheorghe. *Călători ruși în Moldova și Muntenia*. București, 1947.
3. Grigoraș, Nicolae. „Un important monument de artă al Iașului – Galata”. *Cercetări istorice*. Vol. II, 1971.
4. Ionescu, Grigore. *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*. București: Editura Academiei, 1982.
5. Ionescu, Grigore. *Istoria arhitecturii în România*. Vol. 2. București: Editura Academiei, 1965.
6. *Istoria artelor plastice din România*. Vol. 2. București: Meridiane, 1970.

**VIAȚA CULTURALĂ A LOCALITĂȚILOR ROMÂNE
ÎN PERIOADA INTERBELICĂ. STUDIU DE CAZ:
CĂMINUL CULTURAL „LUCEAFĂRUL”,
COMUNA VĂLENI, JUD. CAHUL (1937-1939)**

Ecaterina PINTILII,
masterandă, UPS „Ion Creangă”

Eugen CERNENCHI,
cercetător științific, Institutul de Istorie al AȘM

Summary

After 1918 the cultural life of Romania was marked deeply by Great Re-union. During the inter-war period in most Basarabian localities were created a great number of Cultural Community Houses which belonged to Royal Cultural Foundations Principele Carol and King Mihai I. The village of Văleni also benefited from a Cultural Community House. The Cultural Community House (Lucafarul) in Valeni village was created on the 16-th of July in 1937, the director being the Priest Mihai Mihailovici. The members of the Community House were the village people, but also as the members of honour were Vasile Hondrila, the School Inspector of Cahul County and Mihai Beran, the Praetor of Alexandru Ion Voievod. Community House consisted of three sections-section of the culture of mind and spirit, the culture of health, and section of culture labor. Every section was responsible for achievement of certain tasks. Culture of Mind & Spirit Section was responsible for organization of holidays, conferences, combating religious sects, of liquidation of illiteracy in adults, through organization of schools for adults. Culture of Health Section was responsible for residents health, also animals health. Culture of Labor Section was mainly responsible for agriculture. Thus, the Cultural Community House „Lucafarul” has developed an extensive activity for education cultural, spiritual and national of local population.

Keywords: *Royal Cultural Foundations, Cultural Community, Văleni.*

Marea Unire de la 1 decembrie 1918 a marcat profund viața culturală a României întregite. Activitatea culturală, științifică, artistică și literară a cunoscut un nou salt pe fundalul unității statale, afirmându-se valori noi ale procesului de modernizare în toate sferile. O idee de largă inspirație cultural-artistică a fost aceea de „unificare a spiritelor”, de susținere a valorilor în plan național¹. Unele regiuni care, din punct de vedere istoric, erau românești, dar unde dominația străină timp îndelungat nu a permis dezvoltarea

¹ Zenovie Cărlugea, Tudor Arghezi și Fundația Culturală „Principele Carol”, *Portal-Măiastra*, nr. 1-2, 2012, p. 4.

tarea culturii naționale, aveau nevoie de un astfel de program cultural care să permită o uniune a societății române. Instituțiile care s-au preocupat de promovarea acestor valori la nivel local au fost căminele culturale.

În perioada interbelică, dar și în anii celui de-al Doilea Război Mondial, în majoritatea localităților basarabene au fost create cămine culturale, care aparțineau Fundațiilor Culturale Regale „Principele Carol” și „Regele Mihai I”. Apariția căminelor culturale a fost rezultatul evoluției unor preocupări mai vechi în această direcție². Problema apariției unei instituții culturale rurale distincte de școală se puneă încă din a doua jumătate a sec. XIX, deoarece sporea numărul intelectualilor în mediul rural și totodată creștea importanța sătenilor în dezvoltarea socială a statului. Sătenii aveau nevoie de o instituție culturală care să se preocupe de problemele locale existente și care să devină „nucleul cultural al satului”³.

Astfel, căminele culturale fondate în sate au devenit un bun al întregii comunități, deoarece țăranii participau activ, ocupând funcții de conducere, stabilind programul de lucru cu problemele care trebuiau tratate și termenele de executare. Săteanul nu era un personaj de decor, un spectator la ceea ce se întâmpla la căminul cultural, ci era un personaj activ⁴. Totuși, rolul principal în cadrul căminului îl ocupa intelectualitatea satului, fiind ca un „motor” al tuturor ideilor care dezvoltau aceste centre de cultură.

Căminul cultural era o instituție complexă, asumându-și multe răspunderi și inițiative în fața celor pe care îi reprezenta⁵. „Cultura totală sătească trebuia să îmbrățișeze cu egală atenție *sănătatea* (igiena satului și a săteanului, cultura fizică); *munca* (viața economică regională, femeia în gospodărie, viața cooperativă); *sufletul* (viața moral-religioasă și artistică); și în sfârșit *mintea* (răspândirea cărții prin biblioteci, apoi șezători, muzeu, teatru, radio ș.a.m.d.)”⁶. Deci, căminul cultural avea ca scop organizarea vieții satului sub toate aspectele: moral, intelectual, muncă, sănătate. Desfășurarea activității căminelor culturale era stimulată de presă prin publicarea necesităților, problemelor și realizărilor acestora.

Căminele culturale erau fondate (și, eventual, construite) de comunitate, ele reprezentând locul de întrunire culturală și generatorul a diferitelor acțiuni utile satului. Fiind răspândite în majoritatea localităților basarabene, de cămin cultural a beneficiat și satul Văleni, județul Cahul.

² Constantin Cloșcă, „Căminul cultural – principala instituție a satului românesc din perioada interbelică (1919-1939)”, *Zargidava. Revistă de istorie*, nr. 7, 2007, p. 111.

³ *Ibidem*, p. 112.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 113.

⁶ Dimitrie Gusti, *Pagini alese*. București: Editura Științifică, 1965, p. 357.

Data de 16 iulie 1937 are o semnificație deosebită pentru satul Văleni: Fundația Culturală Regală „Principele Carol” a aprobat înființarea Căminului Cultural „Lucefărul” din localitate. Această instituție de cultură a jucat un rol important în viața culturală și socială a vălenașilor. Ea a funcționat, ca și celelalte cămine culturale create în anii interbelici în localitățile basarabene de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, în strictă corespundere cu statutul privind căminele culturale, elaborat de Fundație. La 19 iulie 1937 se înmânează satului Văleni toate formele constitutive ale Căminului Cultural „Lucefărul”⁷. Tot în această zi este aprobat bugetul Căminului pe anul 1937. Căminul este scutit de taxe pentru spectacole și de taxe către Fundație. Înființarea și afilierea Căminului la Fundația Culturală Regală „Principele Carol” au fost aduse la cunoștință autorităților locale și județene (administrative, financiare, școlare, bisericești, agricole etc.) cu scopul ca toată corespondența și actele oficiale emenate de la Cămin să fie scutite de taxele și timbrele fiscale și poștale.

Directorul general al Fundației, Apostol D. Culea, înștiințează membrii Căminului că pentru bunul mers al activităților întotdeauna trebuie să se țină cont de circularele primite de la Fundație, dar și de tot ceea ce se publică în „*Revista Fundațiilor Regale*” cu privire la căminele culturale.

Chiar de la 16 iulie 1937 administrația Căminului Cultural „Lucefărul” a întocmit listele membrilor Căminului, menționând vârsta, studiile și ocupația⁸. În aceeași zi, a fost aprobată de către directorul general Apostol D. Culea lista membrilor Sfatului Căminului, în frunte cu președintele preot Mihail Mihailovici.

Locuitorii satului Văleni, într-o scrisoare adresată Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, explică decizia de a numi căminul „Lucefărul”: „...*precum Lucefărul, luminează întunericul nopții, la fel și Căminul nostru să lumineze, împrăștiind razele sale asupra întunericului locuitorilor, din acest sat, prin secțiile sale de activitate*”⁹.

La primele ședințe, directorul instituției culturale aprobă un plan și un program de activitate. S-au stabilit secțiile și șefii fiecărei secții, cu activitățile ce urmau să fie îndeplinite. Membrii erau locuitori ai satului Văleni, iar în calitate de membri de onoare au fost invitați Vasile Hondrilă, revizor școlar al jud. Cahul, domiciliat în orașul Cahul, Mihail Beram, pretoereul Al. Ion Voievod, domiciliat în orașul Cahul.

Dintr-un raport al conducerii Căminului Cultural „Lucefărul”, expe-

⁷ Arhiva Națională a României, București, doc. 802.

⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁹ *Ibidem*, p. 6.

diat la 19 septembrie 1938 Fundației, aflăm că instituția culturală a fost distrusă de un incendiu la 4 septembrie, însă cu sprijinul Fundației până la acea dată totul a fost construit, iar sătenii aduceau sincere mulțumiri pentru acest fapt.

Anul 1938 a fost unul activ, vedem asta din tabloul cu realizările obținute pe care ni-l prezintă datele de arhivă. În cancelaria Căminului Cultural erau păstrate toate registrele și dosarele. Căminul beneficia de *Îndrumătorul muncii culturale la sate*, care a fost analizat în toate cele 6 ședințe ținute pe parcursul anului. În anul 1938 instituția era compusă din 55 de membri, însă ulterior numărul lor a crescut. Căminul avea trei secții, care își desfășurau activitatea de sine stătător (în caz de necesitate, erau create și subsecții):

1. Secția *Cultura minții, sufletului și a conștiinței naționale*;
2. Secția *Cultura sănătății*;
3. Secția *Cultura muncii*.

Fiecare secție se ocupă de realizarea unei sarcini. Spre exemplu, Secția *Cultura minții și a sufletului* se ocupa de desfășurarea conferințelor și a serbărilor. Conferințele erau organizate aproape săptămânal, având teme care îi preocupau pe majoritatea membrilor în egală măsură. Se organizau sărbători naționale și religioase, iar cea mai importantă era Hramul satului de *Sfântul Spiridon*. La sărbătorile de iarnă se organizau grupuri de colindători, urători, „*Plugușorul*”, „*Capra*”. O altă misiune atribuită acestei secții era combaterea sectelor religioase¹⁰ prin prelegeri publice.

O problemă importantă era lichidarea analfabetismului în rândurile adulților. Pentru aceasta s-a organizat o școală pentru adulți. A fost creată o bibliotecă, care avea 400 de cărți¹¹. O formă de organizare a vieții social-culturale a sătenilor erau șezătorile. Pe parcursul unui an erau organizate 50-60 de șezători¹² cu anumite tematici. Era planificată construcția și amenajarea unui muzeu, însă nu s-a reușit acest lucru, deoarece după 1940 autoritățile sovietice au interzis funcționarea căminelor culturale.

Responsabil de Secția *Cultura sănătății* a fost numit Nicolae Bucur. În cadrul acestei secții a fost organizat un depozit mic de medicamente uzuale, care erau cumpărate cu bani din donații. Erau colectate plante medicinale, care erau păstrate tot în acest depozit. La inițiativa Căminului Cultural și a Ministerului Sănătății a fost deschisă o baie pentru toți sătenii.

¹⁰ *Ibidem*, p. 9.

¹¹ *Ibidem*, p. 12.

¹² *Ibidem*.

Pentru a informa sătenii despre riscurile anumitor boli sau ale alcoolismului erau ținute conferințe de către medicul stagiar.

De asemenea, s-a creat organizația tinerească a Secției *Sfatul Extrașcolar Stagiari*¹³. Din considerente de sănătate publică și pentru recreerea populației, au fost curățate și asanate bălțile din sat, au fost plantate terenurile degradate cu salcâmi.

Secția *Cultura muncii* avea ca scop facerea și refacerea unor lucrări după un plan coordonat cu Serviciul Social. Activitatea sa principală viza agricultura și toate elementele ei componente. Cu ajutorul Căminului s-a înființat o stațiune de unelte și mașini agricole, care au fost cumpărate de la Camera Agricolă. De asemenea, Căminul a organizat gospodării agricole model la doi dintre locuitorii satului, probabil cei mai gospodari – Constantin Năstase și Mihai Năstase. O deosebită atenție se acorda sănătății animalelor. Se dădeau consultații veterinare, se acorda o anumită sumă de bani pentru procurarea de medicamente veterinare, care erau acordate de Ministerul Sănătății. Pentru o mai bună funcționare a gospodăriilor și fermelor Căminul organiza vizite ale gospodarilor din sat, la ferme-model, de exemplu la o fermă de peste Prut – la Brateș.

În 1938 Căminul a organizat lucrări pentru construcția temeliei școlii, s-au reparat șoseaua județeană, digul de lângă terenul de sport, toate locurile publice din localitate. Comunitatea a cerut ca „odată cu aceste locuri, să ne dea sprijin inițiativei satului privind zidirea unei clădiri pentru Căminul Cultural din Văleni”¹⁴.

O mare atenție se acorda asistenței sociale. Din bugetul Căminului s-au cheltuit bani pentru hrana a 263 de elevi¹⁵. La fel, s-au acordat ajutoare bănești și asistență pentru invalizi, orfani, văduve și neputincioși.

În decembrie 1939 președintele Căminului Cultural „Luceafărul”, preotul Mihail Mihailovici, trimite o scrisoare Fundației Culturale Regale „Principele Carol” la București, prin care își exprimă dorința lui și a întregii localități de a înființa o societate cooperativ-agricolă¹⁶, care să satisfacă cerințele locuitorilor din această comună.

Căminul Cultural s-a ocupat și de alte probleme sociale apărute în viața satului. La 4 aprilie 1938 satul Văleni a fost distrus de un groaznic incendiu care a mistuit aproape 200 de case, rămânând fără adăpost 900 de suflete. Primul ajutor acordat a fost din partea vrednicului prefect al județului,

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 11.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

¹⁶ *Ibidem*, p. 9.

colonelul D. Dobrescu, care se interesa aproape zilnic de situația tuturor celor rămași fără adăpost și hrană. El a luat măsuri pentru a se colecta în județ alimente și îmbrăcăminte, care s-au distribuit printr-un comitet de ajutorare și prin primărie. S-au repartizat cantități însemnate de cereale pentru însămânțarea de toamnă. S-a refăcut inventarul agricol și mijloacele de locomoție.

A intervenit pe lângă Camera de Agricultură din Cahul și a obținut trimiterea a două tractoare mecanice cu pluguri, care au făcut arături de toamnă sinistraților, lipsiți de unelte de muncă. A contribuit la refacerea locuințelor sinistraților cu lemnăria necesară (uși, ferestre)¹⁷, suportând în același timp plata pentru lucru.

Din cauza situației economice proaste în comunitate, ca urmare a unor ani de secetă și a celor trei incendii abătute la mic interval asupra comunei, foametea amenința o treime din populație. Înțelegând această tragică situație cu adâncă cunoaștere a lucrurilor, prefectul Dobrescu a decis să înființeze o cantină pentru copiii populației înfometate, unde zilnic luau masa 263 de copii.

Pe plan edilitar, prefectul Dobrescu a dispus și a executat lărgirea și alinierea străzilor, îngrijirea și buna întreținere a drumurilor comunale, precum și construirea unei băi, dotată cu toate instalațiile necesare. A pus temelia unei școli noi, obținând fonduri pentru construcție de la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”.

Pentru munca depusă întru refacerea și ridicarea satelor, Căminul Cultural „Lucefărul”, în numele comunității, a adus colonelului D. Dobrescu omagii respectuoase.¹⁸

Din cele relatate în prezentul articol rezultă că în perioada administrației române, numeroasele cămine culturale create în spațiul basarabean de Fundațiile Culturale Regale „Principele Carol” și „Regele Mihai I” au desfășurat o amplă și coordonată activitate în vederea educației cultural-spirituale a populației locale¹⁹. Utilizând în activitate diverse forme și metode, ele au reușit să obțină succese importante, contribuind la modernizarea mentalității oamenilor.

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ Valeriu Popovici, „Reflecții cu privire la activitatea unor cămine culturale din Basarabia la sfârșitul perioadei interbelice și în anii războiului”, *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1-2, 2006.

BIBLIOGRAFIE

1. Arhiva Națională a României, București, doc. 802.
2. Cloșcă, Constantin. „Căminul cultural – principala instituție a satului românesc din perioada interbelică (1919-1939)”. *Zargidava. Revistă de istorie*, nr. 7, 2007.
3. Cărlugea, Zenovie. Tudor Arghezi și Fundația Culturală „Principele Carol”. *Portal-Măiastra*, nr. 1-2, 2012.
4. Gusti, Dimitrie. *Pagini alese*. București: Editura Științifică, 1965.
5. Popovici, Valeriu. „Reflecții cu privire la activitatea unor cămine culturale din Basarabia la sfârșitul perioadei interbelice și în anii războiului”. *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1-2, 2006.

POLITICA STATULUI SOVIETIC ÎN VEDEREA EDIFICĂRII MONUMENTELOR

Elena SOLOMON (GOREANU),

profesoară de istorie, grad didactic I, limba engleză, grad didactic II,
LT „Dacia”, Chișinău, master în științe umanistice

Summary

Aesthetics in the Soviet state loses its privileged position in art, which is just one of the tools of aesthetic idealization of reality. The boundary between art and other forms of human activity becomes temporarily. This produces, on the one hand, aesthetic idealization of political life, on the other hand – the politicization of art; it corresponds to the main trends in the USSR. A consequence of aesthetic idealization becomes dramatization of reality. It becomes difficult to find the line between art and reality. The main characteristic of totalitarian aesthetics as manifested primarily in literature and visual art is specific realism, so-called „totalitarian realism”. In the late twenties, so terms like realism „monumental”, „social”, „biased”, „romantic”. Soviet totalitarian culture’s favorite themes were heroic revolutionary past and creative work. Totalitarian culture was only an instrument of the State, at any cost, is struggling to fit in some schemes ideological consciousness of the masses. Under these conditions it loses much of its independence. Its natural development deforms though not completely interrupted.

Keywords: „totalitarian realism”, monumentalism, monumentalist policy, soviet culture, totalitarian culture.

Estetica în statul sovietic își pierde poziția sa privilegiată în artă și devine doar unul dintre instrumentele de idealizare a realității. Hotarul dintre artă și alte forme ale activității umane capătă un caracter provizoriu. Astfel se produce, pe de o parte, idealizarea vieții politice, pe de altă parte – politizarea artei. O consecință a idealizării devine dramatizarea realității. E dificil să găsești linia de demarcare dintre artă și realitate. Întreaga țară se transformă în scenă.¹ Procesul acesta corespunde tendințelor principale în URSS.

Teza că statul totalitar este o operă de artă se referă și la Uniunea Sovietică. Ea, în întregime, provine din tendința fundamentală a acestui tip de cultură – dorința de a armoniza toate aspectele vieții în mod violent, prin constrângerea tuturor sferelor sale într-o unitate. Dar, așa cum realitatea vieții nu poate fi adusă forțat la armonie, efortul se transferă pe crearea vizibilă a armoniei, adică cu mijloacele estetice se creează o iluzie a unității

¹ Hans Günter, „Jeleznaya garmoniia”, *Voprosy literatury*, nr. 1, 1992, p. 28.

armonioase”² Mijloacele acestea, datorită evoluției tehnice în secolul XX, au pătruns în toate sferele de activitate umană – planificare urbană și arhitectură, industrie și armament, politică și propagandă, educație, ritualuri cotidiene etc.

Cea mai clară manifestare a dramatizării se vedea în marșuri, demonstrații de masă, festivaluri, care formau o bază a idealizării estetice a vieții întregii societăți. Mase de oameni, unite într-un singur corp, conduși de „lideri”, marșuri pe piețe-scene, completate după un singur plan cartografiat, simboluri ale puterii, cuvântări, efecte de lumină, muzică – formau o unitate estetică, creată de guvern pentru a apela la sentimentele umane.

Carl Klark marchează pulverizarea hotarului dintre ficțiune și realitate în toate domeniile societății staliniste: *„În orice manifestare a vieții sociale – în presă și în discursuri, la mitinguri, ceremonii similare cu procesiunile masive de carnaval, însoțite de arderea portretelor «dușmanilor poporului», în procesele juridice infame în anii 1936-1938. Peste tot deosebirea dintre ficțiune și realitate, teatru și politică, beletristică și reportaj devine nedeterminată, iluzorie, imperceptibilă”*³. Din afară, această civilizație, după destinul creatorilor săi, trebuia să arate ca o lume absolut nouă, transformată într-o „viață nouă”. Și pentru că realitatea era departe de a fi perfectă, ea a fost drapată cu steaguri, slogane, pancarde, portrete și sculpturi, amenajată ca scenă teatrală cu edificii, piețe, străzi – totul expus ca o dovadă a „vieții noi”.

Politica statului sovietic privind edificarea monumentelor era caracterizată de:

- diviziune în cultură, care presupune numai bine și rău, tendință de polarizare absolută;
- opera de artă independentă este percepută ca o provocare;
- totul este pătruns de o luptă metaforică de distrugere, care nu este o amenințare goală. Dovada acesteia fiind teroarea efectuată în cultură de autorități, de control și cenzură;
- tendința de polarizare absolută s-a manifestat nu numai în ideologie, propagandă și publicistică, ci și în artele verbale (literatură, film, teatru), care sunt concepute pentru a reflecta lupta cu tot felul de rele pentru „a răpune inamicul”. Chiar și în arhitectură și arta plastică se manifestă o respingere absolută a tot ce nu este o valoare din punct de vedere al culturii totalitare.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

Conform postulatelor acestei estetici, lupta stă la baza evoluției societății umane. Într-o lucrare de artă suprafața totală este fără rigurozitate. Tot ce este străin se nimicește ori se absoarbe. În modul cum „dușmanii poporului” au fost izolați în închisori, astfel, dar la fel de inutil, de pe o suprafață perfectă și netedă se istovea substratul culturii.

Caracteristica principală a esteticii totalitare, care s-a manifestat în primul rând în literatură și arta vizuală, este realismul specific, numit uneori „realismul totalitar”. El provine de la stilul realist al secolului XIX. Într-un sens, acesta este o dezvoltare a *realismului tradițional*. Dar, pentru realismul totalitar, viața reflectată într-o lucrare de artă totalitară politizată este mai presus decât arta în sine. Viața însăși fixează conceptul idealului și categoriile lor artistice.

În Rusia, unde realismul are rădăcini adânci în cultură, s-a prins cu ușurință numele doctrinei oficiale – *realismul socialist*. Apariția lui a fost pregătită de un grup de pictori în anul 1922. A fost sugerat și numele de *realismul eroic*. Este posibil ca la apariția acestui titlu să fi contribuit și ivirea la sfârșitul anilor douăzeci, a termenilor „*realism monumental*”, „*realism social*”, „*realism tendențios*”, „*realism romantic*”.

Varietatea de cuvinte care se legau cu cuvântul „realism” subliniază caracteristica realismului totalitar – subordonare principiului suprem al vieții. Sau, „realismul” era perceput ca ceva original, ideal, infiltrat în oameni, apoi se referea la legile obiective ale realității revoluționare. Realismul socialist este asociat cu estetica democratului revoluționar Cernișevski care, în teza sa de doctor „Relațiile estetice ale artei și realității” (1855), a prezentat teza că „viața însăși este un obiectiv frumos și arta este inferioară frumuseții naturii”⁴. Artă este o reflectare adecvată a realității revoluționare, fiindcă folosește mijloace artistice reale pentru a crea sau, mai degrabă, pentru a copia un ideal care deja există în viață, și anume, în societate. Artă trebuie întotdeauna să aibă grijă să nu fie mărunță, prea îngustă în comparație cu grandoarea epocii, să nu se scufunde în formalism sau naturalism, care duc la distorsionarea realității.

O caracteristică a culturii totalitare este *cultul liderului*. În Uniunea Sovietică, imaginile lui Vladimir Lenin și Iosif Stalin au avut un loc foarte important în literatură, cinematografie și pictură. Sculptorul S. Merкуроv a creat în anul 1937 o statuie a lui Stalin (versiunea ei în anul 1939 a fost așezată la EREN) și două statui gigante, de 16 m fiecare, ale lui Lenin și Stalin pe canalul Moscova-Volga. Ulterior, după modelele acestea sunt

⁴ Hans Günter, „Jeleznaya garmoniia”, *Voprosy literatury*, nr. 1, 1992, p. 28.

reproduse sculpturi de diferite mărimi și instalate în toată țara (în parcuri, case de odihnă, școli, instituții publice etc.). Pictorii sovietici au pus în prim-plan așa calități ca bunătatea și apropierea de popor, adică au creat imaginea de „tatăl poporului”, care zi și noapte se gândește la prosperitatea acestuia.

Temele preferate ale culturii totalitare sovietice au fost, de asemenea, eroica trecutului revoluționar și munca. Lozinca lui Maxim Gorki făcea apel la „fapte cu caracter socialist”, aducând la viață o mulțime de opere literare despre construcții noi – acest simbol pentru a crea o lume nouă și frumoasă a socialismului; a contribuit la apariția unui șir vast de sculpturi ale oamenilor muncii. Foarte des acestea nu au fost imagini realiste, dar idealizate de mineri și metalurgiști cu corpuri puternice, capul ridicat. Se idealiza și viața agricultorilor. În calitate de model a fost declarată pictura lui S. Gherasimov „Sărbătoare în colhoz” (anul 1937), care pe deplin corespundea cu versiunea oficială a „satului sovietic fericit”.

„Cel mai simplu de a convinge oamenii în autenticitatea valorilor pe care sunt obligați să le servească este dacă le explici că acestea sunt valorile în care ei (sau, cel puțin, cei mai buni dintre ei) au crezut întotdeauna: dar înainte valorile acestea au fost înțelese greșit. Oamenii sunt obligați să dea jos zeii lor vechi și să se închine zeilor noi sub pretextul că anume zeii noi întruchipează tot ce ei au simțit intuitiv înainte, în ce întotdeauna au crezut instinctiv”⁵. Cultura totalitară se deosebește cu înclinația sa spre *monumentalism*, fiindcă aceasta a contribuit la crearea „zeilor noi”. Ca un puternic instrument de propagandă este, de obicei, utilizată *sculptura monumentală*, care prezintă liderii partidului, mai rar – oameni faimoși de știință, compozitori, scriitori sau recrează un anumit tip de persoane, în conformitate cu idealurile apărute în statul totalitar sovietic. Astfel, în Uniunea Sovietică, în afară de statui ale lui Lenin și Stalin, atribute obligatorii ale decorului în parcuri și alte locuri publice au fost figurile unui pionier cu goarnă, a fetei cu o paletă, a muncitorului și a colhoznicului. Printre lucrările ștampilate ale epocii, uneori se întâlneau adevărate capodopere, de exemplu sculptura lui V. Muhina „Muncitorul și colhoznica”, care a încununat pavilionul sovietic de la Expoziția Mondială de la Paris (anul 1937) și a avut acolo un succes triumfător. „Tendința de a impune oamenilor un sistem de credință, care presupune că va fi mântuirea lor, desigur, nu este nouă”⁶.

⁵ F. Haiek. „Doroga k rabstvu”, *Noviy mir*, nr. 7-8, 1991, p. 28.

⁶ *Ibidem*.

Așadar, cultura totalitară a fost doar un instrument al statului care, cu orice preț, se străduia să inoculeze în conștiința maselor unele scheme ideologice. În condițiile acestea ea pierde o mare parte din independența sa. Dezvoltarea ei naturală se deformează, deși nu este întreruptă complet.

BIBLIOGRAFIE

1. Булавка, Людмила. *Феномен советской культуры*. М., 2008.
2. Гюнтер, Ганс. „Железная гармония”. *Вопросы литературы* 1 (1992).
3. Forest, Benjamin, Jonson, Juliet. „Monumental politics: Regime Type and Public Memory in Post-communist States”. *Post-Soviet Affairs* 27 (3) (2011).
4. Haiek, Fridrih. „Дорога к рабству”. *Новый мир*, 7-8 (1991).
5. *Культурология: теория и история культуры*. Под ред. И. И. Тюрменко, А. Д. Горбула. Киев: Центр учебной литературы, 2004.

CIMITIRELE ȘI MONUMENTELE MILITARE CA PARTE COMPONENTĂ A PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

—

Sergiu CATARAGA,
 lector superior universitar,
 Catedra Istorie Universală, UPS „Ion Creangă”

Summary

Soviet-Cultural values was promoted by the system of USSR, the other ones wasn't even allowed to exist. The beginning of the Soviet State Reconstruction, the changes which happened among the members of the former socialist camp, caused the revision of attitudes and moral norms toward the military cemeteries and monuments, that are part of the national heritage of each state. Returning to some traditions, such as Ziua Eroilor Morți pentru Patrie (National Day of Commemorating Heroes)—in Romania, was one of the first steps in changing stereotypes of post-socialist collective mentality.

The interwar period is known the same through the building military cemeteries, sometimes transformed into memorial complex, like the Mărășești, as part of the cult complex of the Unknown Soldier. There were installed a lot of military monuments, some of them, despite weathering time, were preserved on the actual territory of the Republic of Moldova. On the other hand, the name of the memorial complex, like Masa Tăcerii (Table of Silence), which was called once Masa Eroilor (Heroes' Table), or Coloana Infinitului (Endless Column), which was originally named Coloana Infinitiei Recunoștințe (Endless Column of Acknowledgement), still remained under the name of the communist period.

Geneva Conventions come to help in keeping appropriate attitudes in connection to the burial and military monuments, no matter what are their origin and place.

Military cemeteries and monuments are a part of the collective memory, as well as they are a part of national cultural heritage.

Keywords: *cemeteries, monuments, cultural heritage, collective mentality.*

Începerea procesului de restructurare și democratizare în URSS a evidențiat o serie întregă de probleme care necesitau a fi soluționate. Printre ele erau și formarea unor atitudini, unor noi stereotipuri de abordare și interpretare a aceluși spectru de probleme care framântau societatea sovietică. Printre multitudinea problemelor cu care se confrunta societatea noastră după obținerea independenței a fost acceptarea și conștientizarea unor noi idei, care țin de formarea gândirii colective și a unei atitudini pozitive și tolerante față de cimitirele și monumentele militare a celor căzuți în conflictele militare care s-au perindat pe teritoriul Republicii Moldova.

Mentalitatea colectivă sovietică, în urma unor puternice presiuni propagandistice, adeseori dogmatice, a creat stereotipuri de comportament destul de deviate de la normele democratice contemporane, neacceptând toleranța ca formă de manifestare a individului, cu atât mai mult din partea unei colectivități oarecare. Imediat după venirea bolșevicilor la putere în 1917, a început o campanie de nimicire a tot ce era legat de regimul monarhist al Imperiului Rus. Lozinca „Мы старый мир разрушим, мы новый мир построим!” („Vom distruge lumea veche, vom construi o lume nouă!”) era materializată prin fapte concrete de distrugere a oricăror lucruri care ar fi putut păstra memoria colectivă cu privire la vechea orânduire. Același lucru se referă și la distrugerea cimitirelor și monumentelor militare, care reprezintă pentru orice stat baza formării unor atitudini, stereotipuri sau mentalități colective cu privire la istoria proprie a poporului sau popoarelor care conviețuiesc pe teritoriul său.

Republica Moldova, stat relativ tânăr, a trecut în sec. XX printr-o serie de conflicte interne (revoluția bolșevică, perindarea unor forme total opuse de guvernare, războiul din Transnistria), precum și externe (cele două conflagrații mondiale, războiul din Afganistan), care au lăsat amprente adânci în conștiința națională. Pe de altă parte, aceste conflicte au fost folosite de regimurile și partidele politice care s-au perindat la putere, în scopul creării și menținerii propriului electorat în ariile lor de influență ideologică. Lupta dintre cele două sisteme social-politice, comunist și capitalist, presupunea înlăturarea sau nimicirea oricăror creații ale sistemului precedent. Or, acest lucru presupune în linii generale nimicirea vechii mentalități colective și crearea unei alte mentalități, care să servească noul regim.

Însă nimicirea vechii mentalități colective duce direct la pierderea vechiului sistem de valori, precum și a experienței acumulate în trecut, ceea ce se poate răsfrânge foarte și foarte negativ asupra viitoarelor generații, care sunt crescute, instruite și educate în conformitate cu noile stereotipuri și dogme, dar care nu cunosc adeseori lucrurile elementare din istoria propriului popor, și drept urmare pot fi foarte ușor manipulate. Acest lucru se referă, în primul rând, la istoria militară a oricărui popor sau stat, care poate fi reflectată în manuale școlare, memorii, monografii sau lucrări speciale. Dar sursa principală de creare a unor atitudini, abordări, stereotipuri sau chiar a mentalității colective o reprezintă pentru fiecare națiune cimitirele și monumentele militare atât proprii, cât și străine din interiorul și exteriorul statelor, care sunt o parte componentă a patrimoniului cultural al oricărei națiuni.

În România, înțelegându-se acest lucru, imediat după sfârșitul Primului Război Mondial este numită o zi în cinstea celor căzuți la datorie pe câmpurile de luptă – Ziua Eroilor Morți pentru Patrie, care se serba obligatoriu în fiecare an de Înălțarea Domnului (Ispas), în a 40-a zi după Paște. Dintr-un jurnal al Consiliului de Miniștri din 17 martie 1921 aflăm că „Aniversarea Eroilor Morți pentru Patrie face parte din categoria sărbătorilor naționale, care pretindeau suspendarea serviciilor publice și oficierea de Te Deum-uri în toată Țara”¹.

Ziarul *Universul* nota la 13 octombrie 1919: „Astăzi aproape nu e comună în care să nu ființeze un «comitet de inițiativă», al cărui scop este ridicarea unui monument în amintirea eroilor căzuți pentru țară... Fiecare localitate, oricât de îndepărtată și de modestă, are azi o asemenea anexă, care pe alocuri adună fonduri, iar prin alte părți a și reușit să ridice monumentul... Un monument merită să vorbească urmașilor de sfânta jertfă a celor care muriră pentru țară să fie, prin însăși definiția lui, un monument impresionant, sever în simplitatea lui. Și elocvent atât prin concepțiune, cât și prin execuțiune”.

Societatea „Cultul Eroilor”, înființată în 1919 sub patronajul reginei Maria, a inițiat campania de ridicare de monumente în țară și de îngrijire a cimitirelor militare. În perioada interbelică, circa 3500 de statui și locuri comemorative au fost edificate. Ansamblul Brâncuși de la Târgu-Jiu a fost inițial un ansamblu comemorativ. Deși această destinație este astăzi uitată, este interesant de știut că Masa Tăcerii se numea odată Masa Eroilor, iar Coloana Infinitului era inițial Coloana Infinitei Recunoștințe. Tot în perioada interbelică a fost instituită sărbătoarea națională Ziua Eroilor, laică în definitiv și nu este cu dată fixă. Se sărbătorește în fiecare an la data sărbătorii ortodoxe a Înălțării, adică la patruzeci de zile după Paște. Asocierea singulară dintre o sărbătoare laică și una religioasă merită interogată, mai ales că data Înălțării este diferită pentru ortodocși și catolici, ca să nu mai menționăm și confesiunile necreștine. În plus, România anilor '20 era un stat multiethnic și pluriconfesional, ca urmare a integrării Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei. Cercetătoarea Maria Bucur consideră alegerea Zilei Eroilor în aceeași zi cu Înălțarea ortodoxă ca unul dintre componentele procesului de identificare a românismului cu ortodoxismul, în condițiile în care statul român se afla în plin proces de construire a unei identități naționale comune pentru întreaga populație a României Mari.

Toate acestea sunt însă istorie. Amploarea și importanța Zilei Eroilor

¹ Andi Mihalache, *Mănuși albe, mănuși negre. Cultul eroilor în vremea dinastiei Hohenzollern*, Cluj-Napoca, 2007, p. 237.

din perioada interbelică sunt definitiv pierdute astăzi. Încercările de revitalizare a unei asemenea comemorări sunt cel puțin anacronice, dacă nu se vor decât o copie și o continuare a tradiției interbelice. Din simplul motiv, dacă ar fi numai acesta, că nu mai trăim în anii '20, iar conceptul de „erou” trebuie cel puțin reevaluat.

Ca urmași ai celor care prin eroismul și jertfa lor ne-au adus libertatea, ar fi necesar a conștientiza că cel mai pios omagiu pe care cei căzuți la datorie îl doresc de la noi, de dincolo de mormintele și monumentele lor, este ca generațiile viitoare să nu compromită sub nicio formă sacrificiul lor. Tot ce ei au înfăptuit, fără pretenții, pentru urmașii lor trebuie păstrat în memoria colectivă².

În Basarabia interbelică au fost numeroase monumente dedicate celor căzuți la datorie în Primul Război Mondial, dar s-au păstrat numai cel din Cimitirul Central Ortodox din Chișinău, din s. Pohoarna și s. Alcedar, r-nul Șoldănești, s. Milești, r-nul Nisporeni, și s. Bardar, r-nul Ialoveni.

După al Doilea Război Mondial, în majoritatea localităților din RSSM au fost ridicate monumente sau complexe memoriale dedicate celor căzuți pe front. Cultul menținerii unei memorii colective în care au fost educate câteva generații este și azi funcțional. În fiecare an, în ziua de 9 mai se serbează victoria asupra fascismului. Republica Moldova este vestită prin menținerea într-o ordine aproape perfectă a Complexului Memorial „Eternitate” din Chișinău și a Complexului Memorial „Capul de pod Șerpeni” din s. Șerpeni, Anenii Noi. Dar, în majoritatea cazurilor, monumentele dedicate celor căzuți în al Doilea Război Mondial sunt îngrijite numai în ajunul zilei de 9 mai. Se poate spune că în Republica Moldova lipsește o cultură a comemorării celor căzuți la datorie în conflictele la care au participat băștinașii.

Pe de altă parte, România a fost printre primele state care au decis înălțarea unui monument în memoria celor care au murit pe câmpurile de luptă în Primul Război Mondial. În 1923, conducerea statului român a decis ca simbolul sacrificiului celor căzuți pentru reîntregirea Patriei să fie evocat de osemintele unui ostaș anonim ales dintre ostașii anonimi de la Mărășești, Mărăști, Oituz, Târgu Ocna, Jiu, Prahova, București, din Dobrogea, Ardeal și Basarabia³.

În ziua de 13 mai 1923, rămășițele pamântești a 10 eroi necunoscuți care și-au pierdut viața în luptele din Războiul de Reîntregire (Primul Război Mondial) au fost așezate în 10 sicrie de stejar, căptușite cu tablă de

² Voicu Țugurel, *Misiune indeplinită*, București, 2005, p. 164.

³ „Mormântul Ostașului Necunoscut”, *România eroică*, nr. 2 (49), 2014, pp. 46-57.

zinc și au fost depuse în biserica Adormirea Maicii Domnului de la Mărăști. Alegerea sicriului cu osemintele Ostașului Necunoscut a aparținut elevului Amilcar C. Sandulescu (Liceul Militar „Dimitrie A. Sturdza” din Craiova, premiant și orfan de război), care, în cadrul ceremoniei din ziua de 14 mai 1923, a îngenuncheat în fața celui de-al patrulea sicriu și a spus „Acesta este tatăl meu!”. În aceeași zi celelalte nouă sicrie au fost duse în Cimitirul Eroilor de la Mărașești și îngropate cu onoruri militare.

A doua zi, sicriul cu Ostașul Necunoscut, împodobit cu drapelul tricolor, a fost purtat pe brațe de o gardă de ofițeri, cavaleri ai Ordinului Mihai Viteazul, și depus pe vagonul-platformă al unui tren special cu destinația București. În Gara de Nord a fost așteptat de oficiali ai statului și personalități politice și militare. Regele Ferdinand I a asistat și el. Sicriul a fost așezat pe un lafet de tun și dus la biserica Mihai-Vodă. A doua zi, la 17 mai 1923 a avut loc ceremonia reînhumării în Parcul Carol din București. Pe criptă sunt scrise cuvintele lui N. Iorga: „Aici doarme fericit întru Domnul Ostașul Necunoscut, săvârșit din viață în jertvă pentru unitatea neamului românesc. Pe oasele lui odihnește pamântul României întregite. 1916-1919”.

E posibil ca în 1923 să fi fost ales și înhumat în Mormântul Ostașului Necunoscut din Parcul Carol o persoană căzută la datorie în Basarabia.

Cu părere de rău, în Republica Moldova lipsește o cultură a respectului față de mormintele militarilor străini care au murit și au fost înhumați pe teritoriul nostru.

Comunitatea mondială, după Primul Război Mondial, a inițiat o serie de discuții, purtate la început sub egida Ligii Națiunilor, privind principiile de drept internațional în timpul conflictelor armate internaționale. Statele semnatare ale Convențiilor de la Geneva, pe lângă adoptarea unor reguli de purtare a războaielor, de atitudine umană față de răniți, prizonieri și populația civilă, au convenit asupra unor înțelegeri privind înhumările și cimitirele de război și monumentele militare ale părților care s-au aflat în conflict militar în tabere adverse.

Convențiile de la Geneva⁴ au fost revăzute și actualizate după al Doilea Război Mondial, când, începând cu 1949, la Geneva, au fost semnate o serie întregă de noi convenții⁵.

⁴ A se vedea textele Convențiilor de la Geneva și ale Protocoalelor adiționale I și II pe site-ul Crucii Roșii Române, <http://www.crucearosie.ro/activitati/drept-umanitar-international/conventia-de-la-geneva.html>

⁵ *Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и дополнительные протоколы к ним*, МККК, Москва, 1977.

Prin *Protocolul adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor militare internaționale* (8 iunie 1977)⁶, s-a ajuns la o înțelegere comună cu privire la atitudinea și comportamentul față de toate persoanele decedate, indiferent dacă au fost militari sau civili, apatrizi sau persoane temporar internate pe perioada conflictului.

Partea a II-a („Persoanele dispărute fără veste și decedați”), în special art. 34 („Rămășițele celor decedați”⁷), prevede că rămășițele celor care au decedat ca urmare a ocupației sau a luptelor ori a prizonieratului din interiorul propriului stat și din interiorul statelor unde ei și-au pierdut viața în urma acțiunilor militare, se vor bucura de tot respectul, conform art. 130 al Convenției a IV-a de la Geneva. Cum numai circumstanțele între părțile beligerante vor fi favorabile, se va admite accesul cu susținerea deplină din partea ambelor părți spre locurile de înhumare a celor căzuți ca urmare a acțiunilor militare sau a ocupației ori a prizonieratului pentru înregistrarea lor, menținerea și îngrijirea lor, precum și pentru repatrierea rămășițelor și bunurilor personale ale celor decedați în țara de origine la rugămintea statului respectiv sau, dacă statul respectiv nu are obiecții, a rudelor apropiate ale acestora.

Dar, conform aceluiași articol, dacă statul care are persoane decedate pe teritoriul altui stat în perioada conflictelor militare nu s-a adresat oficial cu rugămintea de a menține pe cont propriu locurile de înhumare, statul pe teritoriul căruia se află aceste înhumări poate propune repatrierea celor decedați. Când această propunere nu este acceptată, statul pe teritoriul căruia se află rămășițe ale persoanelor străine, după 5 ani de zile din data anunțului respectiv, pot adopta măsuri conform propriei legislații de exhumare sau redisolcare a rămășițelor celor decedați, dar din nou numai anunțând în prealabil statul care este patria celor decedați. În acest caz, se va anunța din timp și locul reînhumării rămășițelor celor decedați⁸.

Întrebările, urgente pe care le punem sunt două: 1. Pe cine comemorăm? 2. Cum comemorăm? Și nu este inutil să menționăm că sunt întrebări pe care statele și mediul academic occidental și le pun cu mare seriozitate și cu ceva rezultate interesante în ultimele decenii. În primul rând, conceptul de memorie colectivă, atât de influent în perioada interbelică,

⁶ *Ibidem*, pp. 212-297.

⁷ *Protocolul adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor militare internaționale*, <http://www.crucearosie.ro/uploads/images/Conventia%20de%20la%20Geneva%20pdfuri/Protocolul%20Adițional%20I.pdf>

⁸ *Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и дополнительные протоколы к ним*, МККК, Москва, 1977, pp. 236-237.

este puternic contestat astăzi. Societățile, știm, nu-și amintesc decât în cadrele pe care instituțiile le organizează. Comemorările, statuile, omagiile colective sunt rezultatul direct al acțiunii unor grupuri organizate, cel mai adesea reprezentante ale statului. Asta nu înseamnă că inițiativa memoriei nu poate veni și de jos, dar acestea sunt cazuri mai rare. În majoritatea cazurilor, statul este cel care hotărăște cine și ce este amintit și comemorat.

Problema punctuală aici este definirea „eroului”. Pentru Moldova, se pare, eroi sunt numai cei care au murit cu arma în mână luptând pentru propășirea, apărarea, expansiunea cui altcuiva decât a statului Republica Moldova, România ori URSS. Este o definiție depășită, care e necesar de a fi reevaluată, dar numai după ce va fi propusă spre discuție societății.

BIBLIOGRAFIE

1. Mihalache, Andi. *Mănuși albe, mănuși negre. Cultul eroilor în vremea dinastiei Hohenzollern*. Cluj-Napoca, 2007.
2. Riegl, Alois. *Cultul modern al monumentelor. Esența și geneza sa*. București, 1999.
3. Țugurel, Voicu. *Misiune îndeplinită*. București, 2005.
4. *Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и дополнительные протоколы к ним*. Москва, 1977.

CULTURA – FACTOR DE DEZVOLTARE ECONOMICĂ

Dina PRODAN,

prof. de istorie, limba română, grad didactic II,
gimnaziul Coșernița, r. Criuleni, master în științe umanistice, drd.

Summary

In this article we speak about the fact today more and more pronounced it is used the term „culture” which implies knowledge, communication and promotion of values. As this is a very complex and sizeable field, many scientists define „culture” the spiritual and material values invented by human, as well as of institutions to create these values. The culture section of economic activity, it is a matter of force with a dynamic evolution and ready to generate an economic growth, to contribute to GIP (Gross Internal Product), to engage in work spheres. Having economic value, cultural patrimony may be formed into a touristic objective, bringing a great incomes for the state, stimulating different economical branches. This can be done, if managing the cultural patrimony will be carried out in accordance with political management and strategic marketing.

Keywords: *Cultural patrimony, economic value, cultural industries, economic contribution, promotion of values.*

Astăzi, tot mai des și mai pronunțat utilizăm termenul de cultură, termen al cărui sens capătă o importanță specială. Prin intermediul acestei noțiuni, subînțelegem un șir de activități care presupun comunicare, cunoaștere, promovarea valorilor și, nu în ultimul rând, studierea unor reguli din cultura materială și cea spirituală. Tot ea, cultura, operează cu informații și contribuie la formarea unor abilități și a unor competențe.

Fiind un domeniu complex și multidimensional, cultura este definită în DEX ca „totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire în procesul practicii social-istorice, precum și a instituțiilor necesare pentru crearea și comunicarea acestor valori”¹.

Istoria culturii ia naștere odată cu apariția omului, cu primele unelte pe care le-a confecționat pentru a supraviețui. Și, din cele mai vechi timpuri și până în prezent, toate popoarele au creat opere de cultură și de artă care circulă până în prezent în lume, ducând mesajul lor peste ani. Monumentele de cultură reprezintă valoarea unei comunități umane, iar atitudinea față de ele ar fi nivelul de civilizație a unui popor.

Conform *Strategiei dezvoltării culturii Republicii Moldova pentru anii 2013-2020*, „patrimoniul cultural include tot spectrul de bunuri materi-

¹ S.v. *cultura*, DEX, 1995, p. 217.

ale și spirituale care aparțin culturii naționale: de la monumente istorice și naturale, colecții de bibliotecă și muzeu până la valorile spirituale imateriale”².

Având o valoare inestimabilă, cultura nu poate fi măsurată, fiindcă nu avem unități de măsurare a ei și instrumente și nu poate fi evaluată, deoarece este foarte mare și ar depăși orice scară de măsură. De aici, ar rezulta că bunurile culturale ar trebui să fie excluse de a fi evaluate, de a fi măsurată valoarea lor. Or, evaluarea culturii și a bunurilor culturale este foarte dificilă din cauza că, la fel ca și celelalte bunuri, cele culturale au și valoare economică.

Cultura ca sector de activitate economică este o forță cu o evoluție dinamică, fiind gata să genereze o creștere economică, să contribuie semnificativ la PIB, la angajarea în câmpul muncii etc.³ Pentru a-și îndeplini această menire, patrimoniul cultural trebuie păstrat și valorificat corespunzător. Totodată, el este un mijloc de promovare a valorilor și a realizărilor locale, a imaginii comunității în exterior.

Având și valoare economică, patrimoniul cultural se poate constitui într-un obiectiv turistic important. Unele elemente cu o valoare specială ar fi puncte de atracție pentru turiștii străini. Chiar și atunci când valoarea sa culturală ar avea numai semnificație locală-regională, el poate fi valorificat și promovat în așa mod, încât ar crește numărul turiștilor în regiune, aducând venituri considerabile statului prin crearea locurilor de muncă, stimulând diferite ramuri economice în strânsă legătură cu turismul. Acest lucru poate fi realizat dacă administrarea patrimoniului cultural se va face conform unor principii, reguli și politici de management și marketing strategic⁴.

O economie puternică nu poate fi edificată decât printr-o cultură traianică. Or, misiunea culturii constă în menținerea și dezvoltarea valorilor societății, care sunt condiții ale existenței umane. În același timp, ținând cont de dezvoltarea contemporană a industriilor culturale și de creație, care reprezintă o mișcare globală – de producere a bunurilor culturale ca marfă, procesul cultural dispune de capacități mari de influențare a economiei țării.

Industria culturale și creative se caracterizează prin două aspecte:

² *Strategia dezvoltării culturii Republicii Moldova: 2013-2020 „Cultura XXI/20”*, Chișinău, 2012, p. 13.

³ *Ibidem*, p. 19.

⁴ A. Zbucea, *Marketingul în slujba patrimoniului cultural*, București: Editura Universitară, 2008, p. 8.

- sub aspect economic: prin contribuția lor la ocuparea forței de muncă, creșterea economică și crearea de bunăstare;
- sub aspect cultural: prin activitățile din cadrul acestor sectoare care contribuie la împlinirea, la integrarea culturală a cetățenilor⁵.

Cunoaștem foarte bine că în prezent dinamica culturală a unui teritoriu favorizează procesele de inovație purtătoare de dezvoltare economică nu numai prin atragerea de surse de investiții productive, dar și prin valorificarea resurselor existente⁶. Or, Republica Moldova dispune de un variat patrimoniu cultural. Alături de monumentele sale istorice, care totalizează peste 15 mii, acesta se completează cu multe instituții de artă și cultură, cu grupuri etnografice și folclorice, obiceiuri și tradiții populare etc.⁷

Turismul cultural ar fi și el o componentă care ar contribui la dezvoltarea economică a statului. Importanța lui economică poate fi argumentată astfel: turismul se consideră a fi creator și utilizator de venit și contribuie la producerea de venit național și prin valorificarea resurselor culturale, generând noi locuri de muncă, reducând șomajul⁸.

Generatoare de surse financiare pot fi considerate și instituțiile muzeale. Dacă în alte țări, muzeele atrag mijloace importante pentru economie și locuri de muncă pentru populație, în Republica Moldova aceste instituții joacă un rol mai mic în acest sens. Azi muzeele fac eforturi enorme în vederea îmbunătățirii calității lor ca instituții publice, a atragerii vizitatorilor și a obținerii veniturilor din serviciile oferite. Soluția propusă de specialiști pentru activitatea de succes este elaborarea și implementarea corectă a politicilor de marketing în instituțiile muzeale⁹. Deși muzeele Republicii Moldova nu prezintă beneficii financiare, chiar și din considerentul că fluxul de turiști nu este atât de mare, beneficiile sociale ale instituțiilor culturale nu trebuie ignorate. Ele contribuie la dezvoltarea comunității și prezintă oportunități pentru educație, cercetare și creație artistică¹⁰.

⁵ *Strategia dezvoltării culturii Republicii Moldova: 2013-2020 „Cultura XXI/20”*, Chișinău, 2012, pp. 17-18.

⁶ „Cultura, inovație și dezvoltare economică”, www.pizzinipartners.com/ro/cultura/temi/cultura_inovazione.html.

⁷ D. Prodan, *Potențialul turistic cultural-istoric al Republicii Moldova*, teză de master, Chișinău, 2013, p. 76.

⁸ N. Dumitru, „Contribuția turismului în procesul creșterii economice”, *Revistă de turism*, 3, 2007, p. 43. <http://www.revistadeturism.ro/rdt/article/view/233>

⁹ E. Ploșniță, „Marketingul și muzeele Republicii Moldova”, *Akados*, 2(33), 2014, p. 136.

¹⁰ D. Dermengi, „Contribuția muzeelor la creșterea economiei și reducerea șomajului”, *Agora*, 18.05.2014.

În concluzie, menționăm că cultura reprezintă un domeniu strategic de investiții pe termen lung, cu efecte care în timp se generalizează, pătrund și influențează majoritatea subsectoarelor socioeconomice. Din punct de vedere al relației cu piața, în cadrul sectoarelor culturale și creative se disting:

- subsectorul de piață (unde rezultatul activităților culturale se comercializează la prețuri semnificative din punct de vedere economic);
- subsectorul de non-piață (unde rezultatul activităților culturale este oferit gratuit sau la prețuri nesemnificative economic).

Delimitarea aceasta este importantă pentru evaluarea contribuției economice a industriilor culturale și creative¹¹.

BIBLIOGRAFIE

1. „Cultură, inovație și dezvoltare economică”. www.pizzinipartners.com/ro/cultura/temi/cultura_inovazione.html.
2. Dermengi, D. „Contribuția muzeelor la creșterea economiei și reducerea șomajului”. *Agora*, 18.05.2014.
3. Dumitru, N. „Contribuția turismului în procesul creșterii economice”. *Revistă de turism*, 3 (2007).
4. Ploșniță, E. „Marketingul și muzeele Republicii Moldova”. *Akados*, 2 (33) (2014).
5. Prodan, D. *Potențialul turistic cultural-istoric al Republicii Moldova*. Teză de master. Chișinău, 2013.
6. *Strategia dezvoltării culturii Republicii Moldova: 2013-2020 „Cultura XXI/20”*. Chișinău, 2012.
7. *Strategia sectorială în domeniul culturii și patrimoniului național pentru 2014-2020*. Disponibil la: http://www.cultura.ro/uploads/files/ANEXA_UNIT_FINAL.pdf
8. Zbucnea, A. *Marketingul în slujba patrimoniului cultural*. București: Editura Universitară, 2008.

¹¹ Centrul de Cercetare și Consultanță în domeniul Culturii, *Strategia sectorială în domeniul culturii și patrimoniului național pentru 2014-2020*, București, 2013, p. 26.

ALIMENTAȚIA ÎN CADRUL RITUALULUI DE ÎNMORMÂNTARE

Carolina COTOMAN,
cercetător științific, drd.,
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Summary:

The article summarizes the factual material in relation to bibliographic sources, which aim to provide food classification, food functions in customs, folk festivals and food used in funerary ritual and funerary banquet at the moldovans.

Keywords: *alms, funeral, estates of the year, censer.*

Caracteristici ale alimentației tradiționale

Specificul alimentației unui popor este determinat de specificul ocupațiilor sale tradiționale principale. În cazul populației din Republica Moldova, în funcție de configurația spațiului de locuire, în care există zone de câmpii, coline, văi, este caracteristică îmbinarea dintre agricultură și creșterea animalelor. Un rol important au jucat ocupațiile secundare, precum legumicultura, pomicultura, viticultura, apicultura etc., ceea ce se oglindește în structura alimentației tradiționale.

O altă caracteristică a alimentației tradiționale constă în faptul că cea mai mare parte a alimentelor erau produse direct în gospodăria țărăneasă. Din cauza lipsei banilor, care erau necesari pentru a plăti dări/impozite, țăranii cumpărau foarte rar produse alimentare de la târg/oraș, cu excepția acelor produse care lipseau din acele regiuni¹.

Structura alimentației

- Alimente de bază. Importanța pâinii (din grâu) și a mămăligii (din mei, orz și, din secolul al XVII-lea, din porumb) a alternat. Porumbul a înlocuit nu numai meiul, ci, în multe zone, și grâul, care a fost menținut pentru pâinea meselor din cadrul unor obiceiuri, al unor sărbători tradiționale.
- Alimente sezoniere. Alternanța alimentelor principale era determinată de alternanța sezonieră a anotimpurilor și a perioadelor în care era permis consumul de carne, lapte, produse lactate și alte alimente

¹ Alexandru Popescu, „Obiceiurile alimentare românești între tradiție și transformare”, *Datina*, anul XIII, nr. 45, iunie 2007, p. 1.

„de dulce”, cu perioadele „de post”, în care consumul acestor alimente nu era permis. Alternanța dintre perioadele de post și perioadele în care nu se ținea post era respectată din considerente religioase.

Nu trebuie pierdut din vedere faptul că, la fel ca în cazul altor religii, aceste reglementări aveau în vedere și precepte de medicină populară: de cele mai multe ori, perioadele de post dădeau posibilitatea ca organismul să se echilibreze, „să se curețe”, să elimine toxinele acumulate prin consumul de alimente de origine animală.

Consumul de carne a fost rânduie, în bună parte, în majoritatea gospodăriilor țărănești prin tăierile tradiționale de animale pentru ciclul sărbătorilor mai importante: ale porcilor – pentru ciclul de iarnă și ale mieilor – pentru ciclul de primăvară.

Consumul produselor avicole începea în ciclul sărbătorilor de primăvară cu ouăle fierte (vopsite sau încondeiate de Paște și alte sărbători).

Peștele a jucat un rol important în alimentația tradițională, mai ales în perioadele de post când consumul său era permis.

Produsele lactate (de vacă și, în unele regiuni, de capră).

Legumele și fructele constituiau un alt aliment de bază, mai ales pentru perioadele de post și mesele de pomenire (fasolea, cartofii). Ele erau preparate atunci în funcție de anumite precepte (nu se foloseau grăsimi animale). Dintre legume, o întrebuițare generală o aveau ceapa și usturoiul, prezente și în anumite obiceiuri și rituri magice, deoarece erau considerate un mijloc protector împotriva spiritelor rele, care bântuiau mai ales primăvara².

Pomenirea după înmormântare

Aproape toate religiile lumii cred în nemurirea sufletului și cred că moartea este o „trecere lină”, o eliberare, o ușurare în lumea de dincolo. Viața de dincolo este o continuare a vieții pământești. De aceea, o parte importantă din riturile funerare au ca subiect pregătirea și consumarea unor alimente atât pentru „călătoria” celui dus, cât și pentru ospătarea celor rămași pe pământ în anumite zile. Sufletele răposaților nu mai pot face nimic pentru mântuirea lor. Cei vii pot însă să-i ajute prin rugăciuni, post, milostenii, slujbe bisericesti, pomeni după legea creștină. Rudele fac pomeni și rugăciuni mijlocitoare pentru ușurarea, odihna și fericirea sufletelor răposaților, prin preoții Bisericii după buna rânduială.

² *Ibidem.*

Aceste rânduieli încep a *treia zi după moarte*, fiindcă Iisus Christos a treia zi a înviat din morți și creștinul are nădejde că și sufletul răposatului va învia. Cei care au înmormântat răposatul, a treia zi după ceremonie, duc la biserică 9 colăcei cu trei lumânări arzând. Toate acestea se pun pe masă, tot aici se mai pune o sticlă cu vin și o farfurie cu sarmale fierbinți, din care ies aburi la care, se zice, se încălzește sufletul răposatului. Preotului și dascălului li se pune în mână o tătușie și li se dă la amândoi câte un colac și o lumânare de sufletul răposatului. Se cântă „Veșnica pomenire”, iar cele de pe masă se lasă în biserică de pomană de sufletul răposatului. Persoana care face parastasul dă la cei prezenți în biserică câte un colac și o lumânare aprinsă de sufletul răposatului. Acasă se face praznic de sufletul răposatului. Mai întâi stăpânul casei își face cruce și spune „Tatăl nostru”, dând tuturor să guste din *colivă*, apoi dă de pomană câte un *colac și o lumânare arzând* și un *pahar cu vin* de sufletul răposatului. După toate acestea, se mănâncă din bucatele puse pe masă. *La masă se servesc neapărat sarmale fierbinți din care ies aburi, socotindu-se că sufletul celui răposat astfel se încălzește.*

La 9 zile se face un parastas întocmai ca la 3 zile, exprimând că milostivul Dumnezeu să primească sufletul răposatului în împărăția cerului, ca să se veselească cu cele nouă cete îngerești înaintea slavei Lui.

La 40 de zile se face un alt parastas, pentru că a 40-a zi după învierea Sa, Mântuitorul s-a înălțat cu trupul de pe pământ la ceruri, arătându-ne în același timp speranța că și sufletul răposatului se va înălța de pe pământ și va ajunge în împărăția cerului, deschisă nouă prin învierea și înălțarea Sa, zilnic în cele 40 de zile de liturghii. În a 40-a zi se fac pomeni, pentru că atunci sufletul dă seamă preamilstivului Dumnezeu pentru faptele sale ce a făcut într-o această viață, bune sau rele. În ziua aceasta sufletul e judecat și așezat provizoriu în locul ce a dobândit după faptele lui, unde șede până la ziua Judecății de Apoi, adică până la a doua venire a lui Iisus Christos, când toți vor învia cu trupul și fiecare va lua plata după faptele sale. Dreptii vor lua de la Dumnezeu plata cerească, iar păcătoșii vor lua în iad pedeapsa diavolească³.

La 40 de zile se spune că se ridică capul răposatului din țărână. Dacă vreo rudă până atunci dansează, se veselește, asta înseamnă că o face pe pieptul răposatului. Dacă nu se face ridicarea la 40 de zile, înseamnă că mortul rămâne cu țărâna în gură.

La 40 de zile, la biserică, în afară de cele aduse și făcute la 3 și la 9 zile,

³ Ludmila Romanciuc-Dutcovschi, *Folclor din părțile Ialovenilor*, 1996.

se mai aduce iconița care a fost pe pieptul răposatului, care până atunci se păstrează în odaia unde răposatul și-a dat sufletul. Ea e învelită în prosop, așa cum a fost adusă după înmormântare. Acasă se face masă de sufletul răposatului întocmai ca la 3 și la 9 zile, numai că mai întâi se dă de pomană pomul vieții – un pom cu îmbrăcăminte, încălțăminte și altele necesare unui om, ba chiar într-un buzunar de la haină se pun și bani. Apoi urmează totul ca la 3 și la 9 zile: colivă, colac și lumânare ș.a.m.d. După praznicul din casa răposatului, se duc și la cel căruia i s-a dat de pomană masa din ușă⁴.

Cine sunt chemați la aceste mese de pomenire? La zilele de pomenire sunt chemați, întâi de toate, cei care au intermediat trecerea mortului în altă lume: omul care i-a ținut lumânarea, cel care a făcut sicriul, groparii, cei care l-au spălat, femeile care au copt și au făcut mâncarea. Toate pomenirile se fac dimineața înainte de răsăritul soarelui, la hotarul dintre întuneric și lumină, păstrându-se în acest mod cadrul temporal prielnic pentru a se realiza transcendental întâlnirea celor vii cu morții. Aceste pomeniri au loc exclusiv în jurul mesei. Spațiul ei sacru mediază trecerea dintr-o lume în alta, asigură săvârșirea comuniunii alimentare. La început, pe ea stau doar ofrandele din pâine alături de alte simboluri esențiale: apa (sau vinul), locul, firul, arborele. Prin acționarea lor: aprinderea lumânării, sărutul pâinii de către cel care o dă și cel care o primește, gustarea băuturii însoțite de transmiterea și recepționarea formulelor verbale, obligatorii în asemenea cazuri, se actualizează contactul condiționat de ritual cu cei morți. Și numai după aceea sunt aduse la masă bucatele pentru ospățul ritual. Cea mai răspândită este pâinea spirală, întruchipând labirintul, trecerea. În timpul înmormântării prevalează pâinile de tip spirală helicoidală (pom, jemnă, drumul mortului), ele fiind în consens cu celelalte forme de pâine ce semnifică trecerea (colac cu punte, colac cu pupăză), dar și motivul „sorbul pământului”. În timpul ridicăturilor sau ale pomenirilor domină pâinile de tip spirală dublă (pomeni). Ele reprezintă o reflectare simetrică a labirintului, un echilibru între viață și moarte.

O altă categorie de simboluri obiectivizate în pâine evocă semnificațiile ascensiunii (scară, hulubi, pupeze, pomană din nouă părțicele, pomul cu pâini). În compozițiile din pâine (pomeni, ciur, covată, capete, pomul cu pâini) apar cele mai evolute simboluri modelate din aluat. Ele tind să cuprindă prin simboluri omul și universul întreg. Tradiția românească a pâinii se apropie cel mai mult de tradiția grecilor: păsările prevestitoare

⁴ Eugen Drăgoi, *Înmormântarea și pomenirile pentru morți*, Chișinău, 1991.

de moarte sunt alungate cu o bucată de pâine, în sicriu se pune pâine sau în mormânt pâine înmuiată în vin, în pom se atârână o scară din pâine, numită tot „scară a sufletului” și păsări mici în vârfuri, se aștern poduri cu pâine în calea sicriului, se face masă cu multă pâine după înmormântare, pe locul unde omul și-a dat sufletul se pune pâine trei zile la rând după înmormântare. Pâinea are forme preponderent rotunde, și una din tehnicile ei de modelare este răsucirea a două vițe, specifică și românilor⁵.

Tradiția impune un consum ritual simbolic, aflat sub semnul obținerii. Cele câteva feluri de bucate sunt preferabil „de sec”, chiar și în perioada când nu se ține post, reprezentând de cele mai multe ori preferințele celui pomenit, condiție respectată la masa de după înmormântare. În acest mod, comuniunea alimentară prin care se încheie pomenirea acționează în lumea de dincolo și în lumea de aici, prin această jertfă alimentară este integrat în continuare în comunitatea moșilor îmbunați pentru a rămâne în spațiul rezervat lor de către mitologie, pentru a conlucra cu cei vii la întreținerea bunei rânduiei în Cosmos.

Comunicarea ritualizată cu cei morți are loc și la Moși, zile de pomenire a strămoșilor, care anticipă, de obicei, sărbători calendaristice mari⁶. Preot lect. dr. Marian Mihai a remarcat pe tot parcursul anului în tot cuprinsul spațiului românesc 20 de zile de Moși, care se întâlnesc și în Republica Moldova: de Crăciun, Moșii de Iarnă sau de Cârneligi (Moșii cei Mari), Moșii de Florii, Moșii de Joi-Mari, Moșii de Paști, Moșii de Sânt-George, Moșii de Ispas, Moșii de Rusiroți (Moșii dinaintea Duminicii Mari), Moșii de Sânziene, Moșii de Sânt-Petru, Moșii de Sfânt-Ilie, Moșii de Schimbarea la Față, Moșii de Sânta Măria Mare, Moșii de Ziua Crucii, Moșii de Sânt-Medru (Moșii Mari), Moșii de Florii de Mărțișor. Denumirea Moși s-a păstrat în sudul Republicii Moldova (județul Cahul).

În continuare voi enumera și caracteriza principalele date tradiționale la care se dădeau pomeni.

⁵ Varvara Buzilă, *Pâinea – aliment și simbol*, Chișinău, 1999.

⁶ „Moșii de Toamnă – pomenirea celor morți”, <http://basilica.ro/%E2%80%9Eemosii-de-toamna%E2%80%9D-pomenirea-celor-adormi%C8%9Bi-101622.html>

Zilele de pomenire	Stil nou/stil vechi; dată fixă sau mobilă	Pomeni
Moșii de Ajunul Crăciunului	24 decembrie/6 ianuarie, data fixă	Farfurii cu grâu fiert (colivă), turte dulci unse cu miere sau zahăr și presărate cu miez de nucă.
Sfinții 40 de Mucenici	9 martie/22 martie dată fixă	Ca pomeni pentru morți, se prepară și se dăruiesc forme de aluat antropomorfe, zoomorfe, fitomorfe sau în „8”, preparate din aluat copt sau fiert (40 sau 44), numite sfinți.
Moșii de Sfântul Gheorghe (Anul Nou pastoral)	23 aprilie/6 mai, dată fixă	Vase cu lapte sau caș cu câte un colac și o lumânare.
Sânziene	23-24 iunie/6-7 iulie, dată fixă	Primele legume (castraveți) și fructe.
Moșii de Sfântul Petru	29 iunie/12 iulie, dată fixă	Se dau de pomană fructe: mere vâratice sau zarzăre; produse cerialiere: colivă, colaci, pâine și produse apicole (miere de albine).
Moșii de Sfântul Ilie (miezul verii pastorale)	20 iulie/2 august, dată fixă	Se dau de pomană mere, pere, colaci și o lumânare și în unele sate se dă și porumb fiert (la copii).
Schimbarea la Față	6 august/19 august, dată fixă	Struguri, must, fagure de albine.
Moșii de Arhangheli	7 noiembrie/21 noiembrie, dată fixă	Se dau pomeni pentru cei răătăciți, înecați, trăsniți și cei care au decedat fără lumină cu o lumânare.
Moșii de Florii	Dată mobilă (sâmbăta dinaintea Paștelui)	Se obișnuiește să se dea de pomană plăcinte.

Moșii de Joia Mare (Joia Neagră)	Data mobilă	Se face focul pe la porți. Se dă de pomană colac cu o lumânare și colivă.
Moșii de Paști	Cu dată mobilă	Colaci, miel, ouă roșii, cozonac. În noaptea Paștelui și anume înainte de Înviere să plângă la morminte.
Paștele Blajinilor	Cu dată mobilă	Panahide (pachete a câte trei colaci, trei lumânări, o colivă și o sticlă de vin). La morminte se așterne un prosop pe care se așază un colac, un ou roșu și o lumânare, iar în unele localități se dau de pomană vase și articole de vestimentație.
Sânpetru de Vară (sâmbăta dinaintea Rusaliilor)		Mâncare gătită, vase din lut sau sticlă, un colac și o lumânare.

Obiceiurile legate de pomenirea morților constituie unul din cele mai importante elemente ale obiceiurilor, în cadrul cărora alimentele și băuturile jucau un rol important. Aceste obiceiuri cunosc și un grad relativ înalt de persistență, îndeosebi în mediul rural, în care ele s-au păstrat cel mai adesea în forme tradiționale.

BIBLIOGRAFIE

1. Buzilă, Varvara. *Pîinea – aliment și simbol*. Chișinău, 1999.
2. Cludian, I. *Alimentația poporului român în cadrul antropogeografiei și istoriei economice*. București, 1939.
3. Cotoman, Carolina. „Pomeni date de sufletul celor răposați în cadrul ciclului pascal: narațiuni etnografice”. *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XIII-XIV. Chișinău, 2013.
4. Drăgoi, Eugen. *Înmormântarea și pomenirile pentru morți*. Chișinău, 1991.
5. Mădiță, Nicolae. *Înmormântarea și parastasele*. Chișinău, 1992.
6. Popescu, Alexandru. „Obiceiurile alimentare românești între tradiție și transformare”. *Datina*, anul XIII, 45 (2007).
7. Romanciuc-Dutcovschi, Ludmila. *Folclor din părțile Ialovenilor*. 1996.

FUNCȚIILE ȘI DIMENSIUNILE ORNAMENTICII CA PARTE INTEGRANTĂ A ARTEI POPULARE

Ludmila MOISEI,
cercetător științific, drd,
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Summary

The purpose of this article is to present the functions ornamentation, particularly communication function (in terms of decorative motifs symbolic) and argument that, by its importance, ornamentation is omnipresent in all fields of art, culture, history. The article made arguments as communication function of ornamentation that unites different worlds, but with the same outlook on life. The basis of all this are the archetypes and prototypes that were wellspring of information for craftsmen everywhere.

Keywords: *folk art, ornamental motif, symbol.*

Scopul acestui articol este de a prezenta funcțiile ornamenticii, în special funcția de comunicare (prin prisma motivelor decorative simbolice), dar și argumentarea faptului că, prin importanța sa, ornamentica este omniprezentă în toate domeniile artei, culturii, istoriei. Ornamentele reflectă preocupările oamenilor legate de cunoașterea și folosirea bogățiilor pământului, de contemplarea și înțelegerea cerului, de pătrunderea în tainele vieții și ale morții. Încercările de a desluși și a rezolva aceste probleme universale și personale, au fost redată în plastica populară prin mijloace și forme specifice, dictate de particularitățile spirituale ale oamenilor dintr-un anumit cadru spațial și temporal. Indiferent de specificul redării acestor forme, ornamentele au fost exprimate în cele mai diverse moduri, dar de fiecare dată au ilustrat potențialul spiritual al poporului care împreună cu graiul și scrisul, cu muzica și dansul codifică sinteza gândirii, fiind un limbaj sau, chiar mai mult decât se crede, „este un mod de a vorbi, fiindcă este un mod de a gândi”¹.

Astfel, putem afirma că omul culturii tradiționale nu a creat cu o intenție estetică, nu a creat numai pentru a bucura ochiul privitor, ci a îmbinat utilul cu plăcutul în artă, a făcut artă din îndeletnicirile sale.

Arta populară este înțeleasă ca formă a conștiinței sociale, avându-și rădăcinile în cele mai adânci orizonturi ale vieții materiale și spirituale. În arta populară se observă cu ușurință reflectarea modului de viață și con-

¹ Ellie Faure, *Istoria artei. Spiritul formelor*, București: Meridiane, 1990, vol. I. p. 32.

cepția despre lume a omului mediilor tradiționale. *Dicționarul de artă populară* definește arta populară ca fiind „creația unei comunități întemeiată pe o lungă tradiție, împletind funcționalul cu esteticul în opere de artă în care forma și decorul sunt gândite ca întreguri destinate să împlinească trebuințele materiale și spirituale ale indivizilor și colectivităților în materie de arhitectură, organizarea interiorului, mobilier, țesături, ceramică, unelte, costum, prelucrarea materialelor, pictura pe sticlă etc.”² Artă este forma de comunicare a trecutului cu prezentul, a creatorului cu privitorul. Comunicarea dintre emițător și receptor prin artă, inclusiv perceperea unor informații și înțelegerea acestora fără limbajul verbal, este o formă de artă. Artistul creează pentru un public căruia i se adresează în mod direct, transmițându-i în mod obligatoriu un mesaj. „Artă este un mod de expresie a omenirii... este prelucrarea unor manifestări comune cu accentul pus pe efectul comunicativ produs și pe forma estetică a expresiei”³.

Prin intermediul comunicării omul își descoperă și redescoperă locul său în lume. J. Caune este de părere că „cunoașterea corespondențelor, a semnelor, a semnăturilor reprezintă, fără îndoială, o educare, un preambul al pregătirii spirituale, ea fiind o punere în stare de receptivitate a mesajelor venite din invizibil, deci a împlinirii individului, precum și punerea în stare de emiteră către semnalele venite din invizibil”⁴. Astfel, culturologul francez Jean Caune vorbește despre faptul că, de obicei, culturile (orală, scrisă) se disting mai puțin prin procesele cognitive (magică, rațională), decât prin modurile de comunicare.

Același autor observă rolul fundamental al funcției simbolice în interpretarea producțiilor culturale. În domeniile artei, care, de fapt, codifică viața, simbolul este liantul corespondențelor simbolice între oameni, între planuri de referință, mai ales temporale, pentru că în sens antropologic, percepția timpului și a culturii sunt inseparabile. Cultura populară face parte dintre culturile cu un „context bogat”, în accepția lui Caune, pentru că are rădăcini puternice în trecut, e rezistentă la schimbări, stabilă, dependentă de cei care o trăiesc. Se realizează comunicarea doar atunci când conținutul este transmis de la un om la altul prin semne care au aceeași semnificație pentru emițător și receptor.

Comunicarea este definită foarte adesea prin conceptul de câmp, a că-

² Georgeta Stoica, *Dicționar de artă populară românească*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 34.

³ Tatiana Cazacu-Slama, *Limbaj și context*, București: Editura Științifică, 2001, p. 121.

⁴ Jean Caune, *Cultură și comunicare*, București: Cartea Românească, 2000, p. 74.

rui semnificație a fost precizată de sociologul francez Pierre Bourdieu. El spune: „Pentru ca un câmp să funcționeze, trebuie să existe mize și oameni gata să joace jocul, dotați cu acel habitus, implicând cunoașterea și recunoașterea legilor imanente ale jocului, a mizelor...”⁵. Gândirea comunicatională contribuie activ la formarea acestui câmp.

Simbolul este punctul de pornire al oricărei comunicări, fiind deținătorul sensului, al semnului total, precum și forma de manifestare a realității ca idealitate. Filozoful român Mircea Eliade consideră simbolul o modalitate autonomă de cunoaștere, el ținând de substanța vieții spirituale, mediind între cunoașterea imediatului și cea a departelui, anulând ruptura dintre întreg și parte.

Interpretarea semnelor și simbolurilor are un rol deosebit în studiul artei populare. La nivelul acestui tip de artă descoperim o logică simbolică ce se integrează unui lanț discursiv, capabil să permită decodarea mesajului. Arta populară se caracterizează printr-o intenție mai ales simbolică, artistul tinzând spre „acoperirea”, încifrarea motivelor naturale. De altfel, faptul că mintea umană produce simboluri este un profund proces psihologic. Cu privire la aceasta, psihanalistul Freud și Jung au arătat că mintea umană este ferm îndreptată către gândirea și comunicarea simbolică și că limbajul simbolurilor, mai ales al arhetipurilor, transcende timpul și spațiul. Inconștientul colectiv comunică cu conștientul, prin intermediul arhetipurilor care exprimă dispoziția înăscută de a produce imagini paralele care reprezintă viața și esența psihicului non-individual. În popor ornamentul are un rol secundar, important este simbolul, elementul magico-apotropaic⁶ și prin aceasta protecția și forța de apărare care se ascund în décor.

Astfel, fiecare grup de motive ornamentale (geometrice, zoomorfe, fitomorfe, antropomorfe) poartă un limbaj plin de înțelesuri. Motivele decorative geometrice precum linia ondulată reprezintă urcarea și coborârea soarelui; triunghiurile negre alternând cu triunghiurile albe desemnează succesiunea zilei cu noaptea; cercul sau pătratul cu punct în mijloc reprezintă anii care se succed.

Pe plan general, dacă ne referim la categoria motivelor fitomorfe putem afirma că floarea ca simbol al principiului pasiv a stat în atenția omului în toate timpurile și în toate momentele. Cunoscutul simbolist Ivan Evseev este de părere că florile semnifică frumusețea, armonia, idealul, pasiunea,

⁵ Paul Bourdieu, *Questions de sociologie*, Paris: Minuit, 1980, p. 114.

⁶ Apotropaic, -ă, *apotropaici*, -ce, adj. – referitor la talismane, care ține de talismane, vezi s.v. DEX 2009.

tinerețea, puritatea, renovarea, lumea multicoloră paradisiacă, dar efemeră și trecătoare, fiind în același timp un simbol pasiv al forțelor și darurilor uraniene. Un rol aparte în ornamentică îl au motivele avimorfe – păsările. Pasărea se înfățișează adesea ca o figură-arhetip a sufletului, ca un centru spiritual. Zborul păsărilor predispune de a servi drept simbol al relațiilor dintre cer și pământ, ele simbolizând libertatea divină, starea spirituală, forța interioară a naturii omenești, de a aspira spre ascensiune, spre transcendere. Pasărea se opune șarpelui, așa cum simbolul lumii cerești se opune celui al lumii pământești. Într-un fel și mai general, păsările simbolizează stările spirituale, iar îngerii – stările superioare ale ființei. Iată doar câteva motive decorative cu valoare simbolică. Acest tip de încifrare nu are rolul de a „închide” sensul, ci, dimpotrivă, de a-l deschide. R. de Becker a rezumat foarte bine diferite aspecte ale simbolului: „Simbolul poate fi comparat ca un cristal ce reflectă diferit lumina soarelui, în funcție de fațeta care o primește. Se mai poate spune că este o ființă vie, o părticică din ființa noastră în continuă mișcare și transformare. Contemplându-l, luându-l drept subiect de reflecție, ne contemplăm și traiectoria pe care ne pregătim să o urmăm, ne dăm seama de direcția mișcării în care este antrenată ființa”⁷.

Cu ajutorul simbolurilor, omul nu se simte străin în univers. Prin funcția sa socializantă, alături de celelalte funcții (de explorare, de mediere, de unificare) simbolul se prezintă ca unul din cei mai puternici factori de integrare în realitate, de comunicare cu mediul social, cu grupul de apartenență și cu epoca istorică.

Importantă pentru un astfel de tip de limbaj este valoarea semnificativă abstractă. Între forma semnului și semnificația acestuia există o legătură de ordin estetic și simbolic-funcțională, însă semnificația nu este imaginea formei. Forma și semnificația semnului sunt legate, semnificația neputând apărea fără o anumită formă.

Lumea imaginii, implicit și explicit a formei, alcătuită dintr-o diversitate imensă de configurații, reprezintă un mijloc de comunicare, o punte între oameni care, prin universalitatea limbajului simbolic figurativ, a devenit o modalitate globală de transmitere și receptare a unui număr mare de informații. „Impresia dominantă de armonie și prospețime oferită de arta populară își are izvorul nu numai în interiorul îndrăzneț al formelor obiectelor de artă populară și în geometrismul, am spune modern, al decorului țărănesc, ci și în cromatica rafinată folosită de creatorii-artiști țărani. O decantare milenară a gamei cromatice a condus la obținerea unor

⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Iași: Polirom, 2009, p.31.

culori vii, fără să fie țipătoare și la culori calme, potolite, fără să fie terne, mohorâte”⁸.

Culoarea este purtătoarea multor semnificații transmisibile și inteligibile. Ea are funcție de limbaj, ceea ce înseamnă că prin intermediul tonurilor cromatice și acromatice se pot fixa, exprima și comunica informații semantice, estetice, afective, magice și religioase. Comunicarea semantică cu ajutorul culorii se realizează prin simbol cromatic. Culorile alcătuiesc un limbaj, iar aranjarea lor simbolizează un anumit text. În postură de semn și simbol, culoarea evocă altceva decât ceea ce reprezintă, ea este imaginea abstractă a unui obiect, a unei idei sau a unui sentiment.

Echilibrul de forme și culori din gospodăria și interiorul țărănesc relevă faptul că orice lucru se remarcă mai întâi prin formă. Formele articulate și culorile într-o imagine sau succesiune de imagini (artistice și neartistice), devin limbaj atunci când comunică aceleași sensuri mai multor indivizi, atunci când semnele au semnificații atât pentru receptor, cât și pentru emițător.

În întregul obiectului de artă populară, elementele estetice nu sunt nici secundare, nici primordiale. Ele sunt integrate formei care răspunde scopului unitar funcției. Definită prin scopul pentru care a fost creată forma, funcționalitatea se manifestă diferit, devenind suport pentru ornamentul ce se organizează după legile proprii creației plastice. Ornamentica reprezintă un mijloc de comunicare, asemenea unui cod, între creatorii care codifică și purtătorii care înțeleg să decodifice mesajul recepționat. „Conținutul tematic semnificația reprezentărilor, mesajul comunicat prin ornamentică, semantica ornamentală au constituit criteriul care a permis clasificarea. Din acest punct de vedere, elementele, motivele și compozițiile ornamentale populare pot fi împărțite în trei categorii: abstracte, concrete și simbolice”⁹.

Componentă ce concentrează frumusețea unui ansamblu arhitectural, a unui obiect utilitar sau de simplă podoabă, ornamentul este determinat în raportul funcțional-estetic. Ornamentica, prin conținutul și formele motivelor, precum și prin evoluția acestora, relevă caracterul intertemporal și universal, național și zonal, constant și variabil al ornamentului. Asociațiile de motive și ornamente exprimă viziunea individului asupra lumii, precum și un mod de comunicare, așa cum am mai afirmat. Motivele geometrice sunt deosebit de semnificative și au o largă răspândire.

⁸ Georgeta Stoica, *op. cit.*, p. 51.

⁹ Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, București: Meridiane, 1979, p. 12.

„Întreaga plastică populară românească este dominată de simboluri ca pătrat, cerc, con, cruce, piramidă, sferă, spirală, triunghi, fapt bine cunoscut. Ele apar și în alte sectoare ale creației, confirmând aceeași funcție apotropaică, aceasta fiind o dovadă a omniprezenței ornamenticii în toate domeniile artei populare”. În basme, de exemplu, eroul, aflat în împrejurări grele face un cerc în jurul său și în felul acesta scapă de adversarul malefic, pe care trebuia să-l înfrunte.

Există situații în care figurile geometrice se suprapun, astfel valoarea simbolică capătă alte proporții; valoarea simbolică se întregește în acest caz, motivele simbolice completându-se unele cu altele. Culorile care acoperă spațiile geometrice au și ele valoare simbolică. Contrastul poate fi considerat legea fundamentală a artei în general și a creației coloristice în special. Acesta poate fi pus în valoare prin contur sau prin el însuși. Astfel, distingem mai multe tipuri de contrast: contrastul culorilor calde și reci, contrastul culorilor complementare, contrastul simultan, contrastul de saturație sau contrastul cantitativ. Rolul contrastului este să sublinieze unele caracteristici, simboluri, ornamente sau motive.

Podoabele tradiționale pot demonstra toate aspectele evidențiate mai sus. Semnificația podoabei este contradictorie de-a lungul timpului. Nu avem în vedere în acest context doar podoabele menite costumului tradițional, ci și pe cele din interiorul locuinței tradiționale. Aici putem aminti textilele de interior, mobilierul, dar și vasele, obiectele de decor.

Vom aduce în discuție doar câteva exemple care vor demonstra că podoaba era, în primul rând, un mijloc prin care membrii unei societăți se recunoșteau datorită capacității elementului respectiv de a transmite un mesaj. Capacitatea de comunicare era susținută de multiplele funcții ale podoabei; vorbim despre o funcție socială, dar și despre una ceremonială – fiind destinată ceremonialului de inițiere, dar și de integrare.

Textilele de interior, de exemplu, sunt caracterizate de geometrismul motivelor decorative, cromatica simplă cu dominante de roșu, albastru și negru, dispunerea ornamentelor în câmpii ornamentali anume aleși în concordanță cu funcția și locul pe care îl au în interior. Prin structura lor compozițională, țesăturile de interior oferă mai multe suprafețe albe, albul fiind o culoare, în concepția estetică a creatorului popular român, fără acel *horror vacuum* existent în creația artistică a altor popoare și care duce la o ornamentică supraîncărcată.

Referindu-ne la ștergare, putem spune că ele aveau o funcție strict decorativă, fiind bogat ornamentate, cu motive geometrice ca roata, ciocanele, brăduțul, stelele etc., în combinații variate. Apăreau și figuri antropomorfe

stilizate, preluând cel mai adesea motivul hora. Cromatica țesăturilor era simplă, fondul fiind marcat de roșul și negrul motivelor decorative, la care se alătura albastrul asociat cu roșul și mai târziu cu galbenul. Majoritatea cercetătorilor în domeniul artei populare au ajuns la concluzia potrivit căreia ceea ce caracterizează fundamental cromatica românească în particular și arta populară românească în general este un anumit simț al măsurii, al moderației, contribuind la crearea unui echilibru de forme și culori.

Îmbinarea frumosului cu utilul, caracterul sintetic și legătura organică între forma, materialul și destinația obiectelor constituie cele trei însușiri esențiale comune artei populare și artei decorative și aplicate. Este evident, credem, faptul că obiectul de artă populară relevă îmbinarea activităților practice cu atitudinea estetică. Oamenii au fost și sunt, prin excelență, ființe sociale, care comunică mult și leagă relații între ele – deci, ai nevoie de instrumente cât mai bune pentru a comunica eficient și armonios.

Cele relatate ne indică că ornamentica nu este doar o parte integrativă a artei populare, dar este omniprezentă în toate domeniile istoriei, culturii, artei. Prin funcțiile sale, în special funcția socială, de comunicare, conștientizăm că tot ceea ce reprezintă manifestările sociale și culturale din cadrul tradiției sunt împletite cu aplecarea spre mister a omului tradițional, construind frumosul specific creației populare.

BIBLIOGRAFIE

1. Bourdieu, Paul. *Questions de sociologie*. Paris: Minuit, 1980.
2. Caune, Jean. *Cultură și comunicare*. București: Cartea Românească, 2000.
3. Cazacu-Slama, Tatiana. *Limba și context*. București: Editura Științifică, 2001.
4. Chevalier, Jean, Gheerbrant Alain. *Dicționar de simboluri*. Iași: Polirom, 2009.
5. Dunăre, Nicolae. *Ornamentica tradițională comparată*. București: Meridiane, 1979.
6. Faure, Elie. *Istoria artei. Spiritul formelor*. București: Meridiane, 1990.
7. Stoica, Georgeta. *Dicționar de artă populară românească*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

IV.4. ROLUL PATRIMONIULUI ÎN EDUCAȚIE

MUZEUL OLIMPIC – IMPORTANT CENTRU CULTURAL-SPORTIV DIN REPUBLICA MOLDOVA

Panfil SAVA,

conf. univ., Catedra Teoria și metodică a culturii fizice,
Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport

Nicolae AMBROSI,

conf. univ., dr., Catedra Management al culturii fizice,
Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport

Summary

The Olympic Museum, an important structure of the National Olympic and Sports Committee became a real cultural and sports centre concerning with the Olympic education of pupils, sportsmen and students of the Republic of Moldova.

Keywords: *Olympic Museum, exhibits, Olympic values, pupils, students, sportsmen, specialists.*

Ideea creării Muzeului Olimpic din Moldova (MOM) aparține lui Juan Antonio Samaranch, ex-președinte al Comitetului Internațional Olimpic (CIO), care – aflându-se în anul 1999 într-o delegație oficială în țara noastră și fiind decorat cu Ordinul Olimpic al Comitetului Național Olimpic (CNO) al Republicii Moldova – a decis (în cadrul ceremoniei oficiale) și a transmis înalta distincție în calitate de prim exponat pentru viitorul Muzeu Olimpic. Acest gest onorabil ne-a mobilizat ca în termeni restrânși să creăm o astfel de instituție.

După câțiva ani de muncă migăloasă întreprinsă de către colaboratorii CNO și alți specialiști în domeniu, Muzeul Olimpic a fost creat. Fondarea acestuia datează cu anul 2004. Deschiderea oficială a MOM a avut loc la 23 iunie 2007, eveniment care a coincis cu Ziua Mondială Olimpică.

Actualmente, MOM face parte din sistemul național al muzeelor al Republicii Moldova. MOM a devenit un „centru de cultură și educație olimpică, instituție care concentrează și cristalizează istoria mișcării olimpice naționale și internaționale”¹. MOM își desfășoară activitatea în corespundere cu actele legislative ale Republicii Moldova, Carta olimpică a Comi-

¹ N. Ambrosi, P. Brădescu, *Sport. Mică enciclopedie a sportului*, Ch.: Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM, 2014, p. 214.

tetului Internațional Olimpic (CIO), Statutul CNO și propriul Regulament de funcționare. Activitatea muzeului, în conformitate cu art. IV, pct. 4.9 al Regulamentului de organizare și funcționare a Muzeului Olimpic din Moldova, este dirijată de Consiliul de administrare al MOM, care se aprobă de președintele CNO pentru fiecare ciclu olimpic. În componența Consiliului de administrare al MOM, pentru ciclul olimpic 2013-2016, au fost incluse următoarele persoane:

1. Ambrosi Nicolai, doctor în economie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport (USEFS) – director.
2. Sava Panfil, conferențiar universitar, șeful Departamentului Formare Profesională Continuă (USEFS) – vicedirector.
3. Popescu Leonid, pictor, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova – șef sector expoziții, artă, literatură, cultură.
4. Filipov Valeriu, doctor în pedagogie, profesor de educație fizică, grad didactic superior, gimnaziul Cojușna, raionul Strășeni – șef sector metodic-științific.
5. Maximciuc Dumitru, președintele Clubului Sportiv USEFS – șef sector completare, atribute, exponate.
6. Brădescu Pavel, jurnalist sportiv – șef sector bibliografic și editări.
7. Munteanu Octavian, jurnalist, șeful Departamentului Mijloace de Informare în Masă, Confederația Sindicatelor din Republica Moldova – șef sector video, audio, foto.

În Regulamentul de activitate a MOM se prevede că această instituție structurală a CNO are ca obiective prioritare: „*achiziționarea, colectarea, conservarea, cercetarea, comunicarea și expunerea colecțiilor de atribute sportive și olimpice în scopul familiarizării celor cointeresați de istoria dezvoltării și evaluării evenimentelor olimpice în Republica Moldova*”².

Un rol important în realizarea obiectivului menționat revine celor patru secții care, conform Regulamentului de funcționare a MOM, sunt componente structurale ale muzeului. Fiecărei secție îi revin obiective concrete care, finalmente, reflectă activitatea acestora.

1. Secția metodic-științifică, asigură aspectele teoretico-științifice (istoriografice, bibliografice, managerial-educaționale, informaționale, tehnologice etc.)
2. Secția de completare, asigură selectarea, acumularea, protejarea, evaluarea, sistematizarea și evidența exponatelor olimpice și sportive

² CNO, *Regulamentul de organizare și funcționare a Muzeului Olimpic din Moldova*, 2004.

3. Secția expoziții, desfășoară expoziții permanente și temporare, foruri de propagare a valorilor mișcării olimpice naționale și internaționale
4. Secția bibliografie și edituri, desfășoară activități de fondare a bibliotecii și editare a literaturii din domeniul olimpic și sportiv³.

Un alt aspect important al MOM este patrimoniul muzeului, acesta întrunind următoarele obiecte de valoare:

- mascotele olimpice;
- torțe olimpice;
- medalii olimpice;
- insigne olimpice;
- timbre poștale olimpice, plicuri, cărți poștale;
- picturi, grafică, sculpturi pe subiecte olimpice;
- utilaj sportiv și echipament sportiv și de paradă al atleților olimpici;
- embleme și fanioane ale Comitetelor Olimpice de pe toate continentele;
- siglele oficiale ale Jocurilor Olimpice;
- imagini foto ale campionilor, premianților și participanților originari din Moldova la Jocurile Olimpice;
- videoteca Jocurilor Olimpice⁴.

De menționat că printre primele achiziții ale muzeului se enumeră lucrările parvenite din partea unor tineri de creație care au participat la faza națională a concursului internațional CIO „Sportul de artă”, secțiunea pictură și sculptură. Ulterior, muzeul a fost completat cu diferite atribute și exponate de la federațiile naționale de box, handbal, atletism, fotbal, yahting, ciclism. Mulți sportivi au donat Muzeului medalii, cupe, echipament și inventar sportiv, steaguri, fanioane, albumuri, imagini foto de la cele mai mari competiții, casete audio și video. La un loc de cinstă în muzeu, alături de Stema Republicii Moldova, se află originalul emblemei oficiale a CNO, selectată prin concurs republican și aprobată de executivul CNO și de CIO, și înregistrată la AGEPI cu drept de autor unic.

Actualmente, MOM găzduiește 1300 de exponate, care oferă o imagine vastă despre amploarea mișcării olimpice naționale, totodată constituind mijloace educative în vederea cultivării mândriei și demnității naționale tuturor persoanelor care practică sportul sau activează în domeniul educației fizice și sportului sau amatorilor de sport.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

MOM este vizitat de publicul din Republica Moldova și din străinătate. Numărul total al vizitatorilor este de câteva mii anual. Este salutar faptul că printre ei se regăsesc colective de elevi de la liceele cu profil sportiv, umanist, real, de studenți din colegii și universități. Vizitatori ai muzeului sunt antrenorii școlilor și cluburilor sportive, precum și profesorii de educație fizică din instituțiile preuniversitare de învățământ din Republica Moldova, veniți la cursurile de formare continuă.

Este îmbucurător faptul că vizitarea MOM de către elevi și profesorii acestora este un imbold de extindere a activității muzeistice, fapt confirmat de Nicolae Ambrosi, directorul MOM: „*Mă bucură mai ales faptul că după ce vizitează instituția noastră elevii devin mai avizi de cultură și de sport, adevăr confirmat chiar de profesorii care, împreună cu discipolii lor, au deschis muzee olimpice în școli: Valeriu Filipov la Cojușna, Boris Cantaragiu la Telenești, Vitalie Nistor la Zăbriceni...*”⁵.

Generalizând impresiile înscrise în cartea de vizită de către oaspeții autohtoni și străini, concluzionăm că expozițiile îi fac să cunoască istoria sportului moldovenesc, istoria mișcării olimpice naționale, olimpicii moldoveni care, pe parcursul a 14 ediții ale Jocurilor Olimpice de Vară, au cucerit 28 de medalii olimpice (7 de aur, 8 de argint, 13 de bronz). Printre aceștia se numără: Larisa Popova, canotaj academic; Nicolae Juravschi, dublu campion olimpic, caiac-canoe; Stela Zaharova, gimnastică sportivă; Tudor Casapu, haltere; Igor Dobrovolschi, fotbal; Veaceslav Gorpișin, handbal. Exemplul lor le inspiră tinerilor vizitatori încredere în forțele proprii, spirit de inițiativă, curaj, entuziasm, insistență, perseverență etc. – calități importante și necesare pentru practicarea sportului. Campionii și premianții olimpici, dar și toți ceilalți participanți la Jocurile Olimpice sunt considerați mari personalități ai sportului național, care prin propriul exemplu contribuie la modelarea caracterelor sportivilor.

Pentru vizitatorii care nu sunt sportivi, MOM servește drept o sursă puternică de inspirație întru cultivarea modului de viață sănătos, inclusiv practicarea sportului pentru sănătate. În acest sens, MOM organizează expoziții mobile, lecturi publice, întâlniri cu olimpicii moldoveni, cu specialiști în domeniul domeniului. Aceste acțiuni se desfășoară permanent atât în localitățile urbane, cât și în cele rurale, iar la ele participă sute de copii, tineri, adulți.

⁵ N. Ambrosi, „Muzeul Olimpic, important centru de cultură, educație și respirație olimpică”, *Sport Time. Panorama olimpică 2013/2014. Revista Comitetului Național Olimpic*, Ch.: CNO, 2014, p. 45.

BIBLIOGRAFIE

1. Ambrosi, N. „Muzeul Olimpic, important centru de cultură, educație și respirație olimpică”. *Sport Time. Panorama olimpică 2013/2014. Revista Comitetului Național Olimpic*. Ch.: CNO, 2014.
2. Ambrosi, N., Brădescu, P. *Sport. Mica enciclopedie a sportului*. Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM, 2014.
3. CNO. *Regulamentul de organizare și funcționare a Muzeului Olimpic din Moldova*. Ch.: CNO, 2004.

DINAMICA ISTORICĂ A INTEGRĂRII DEMERSURILOR RELIGIOASE ÎN INSTITUȚIILE EDUCAȚIONALE DIN SPAȚIUL INTRARIVERAN PRUT-NISTRU

Iurie IONIȚĂ

preot, lect. univ., drd., UPS „Ion Creangă”, Chișinău

*Orice națiune trebuie să caute
mai întâi de biserica și școala sa.*

(Petru Suci, primul rector
al Universității „Al.Ioan Cuza” din Iași)

Prin rolul tot mai accentuat pe care educația l-a avut și îl are în plan social și particular, pedagogia (pentru domeniile cunoașterii din perioada modernă și contemporană) reprezintă un spațiu special. Pedagogia modernă, fundamentul pedagogiei contemporane, s-a cristalizat printr-o sinteză, adaptată la particularitățile societății europene din secolele XVI-XIX, a teoretizărilor și modelelor educaționale oferite de educația creștină. Deși apărută într-un spațiu geografic marcat de protestantism și catolicism, care au și oferit reprezentanții săi marcanți, pedagogia modernă a preluat și valorificat în noile contexte religioase, politice și sociale contribuțiile excepționale moștenite din educația Bisericii, mai ales din primul mileniu, ai cărei teoreticieni și practicieni, din Răsărit și din Apus, au preluat și dezvoltat, la rândul lor, modelul evanghelic de educație, bazat pe cunoașterea în lumina învățaturii revelate, eterne, a persoanei umane.

Relația complexă dintre creștinism și educație este evidențiată de reprezentanți marcanți ai pedagogiei: J. A. Comenius, J.-J. Rousseau, I. Kant, J. H. Pestalozzi, J. F. Herbart, F. W. Frebel et al. Concepția creștină privind valoarea omului este prezentată în relație cu posibilitatea acestuia de a-l cunoaște pe Dumnezeu, printr-un parcurs care include în mod necesar demersuri religios-educative. Evidențierea valorilor educative ale Sfintei Scripturi și ale Sfintei Tradiții, izvoarele învățaturii creștine promovate de acele instituții de învățământ (școli catehetice sau parohiale) întemeiate sau sprijinite de Biserică au constituit cadrul principal de valorificare și promovare a creștinismului și a educației, mai ales în primele veacuri creștine.

Modelul de educator oferit de Iisus Hristos a constituit baza teoretizării asupra principiului valorizării elementelor pozitive ale personalității

semenilor, specific educației creștine, deoarece „*nimic din ceea ce primește omul prin naștere nu se dovedește suficient dacă el însuși sau semenii săi nu devin activi în perspectiva acestei desăvârșiri. Ca și talentul înăscut, care, pentru a deveni plenar, are nevoie de exercițiu metodic, religiozitatea primară și înclinația originară spre pietate trebuie cultivate, întărite și perfecționate*”, iar aceste deziderate nu pot fi atinse fără sprijinul direct și necondiționat al semenilor.

Întreaga activitate a lui Iisus Hristos a avut, în primul rând, un caracter spiritual, dar acesta a fost dublat de elemente pedagogice care au fost preluate, iar ulterior au constituit suportul acțiunilor educative. În predarea și răspândirea Evangheliei, Iisus Hristos s-a folosit de metode pe care omenirea niciodată nu le va putea depăși: munca, exemplul, fapta, documentarea, dialogul, convorbirea dialectică, parabola, intuiția, asemănarea, mângâierea, mustrarea, amenințarea, cuvântarea, rugăciunea, postul, cercetarea bisericii, împărtășirea harului, credința și iubirea.

Această divină activitate a fost considerată modelul educatorului și a constituit subiectul teoretizărilor, fundamentul oricăror construcții teoretice și aplicative educaționale, adesea nuanțate și armonizate cu rezultatele cercetărilor pedagogice derulate de teologi, pedagogi, psihologi.

Educația religioasă, fiind parte integrantă și susținătoare a misiunii creștine, se fundamentează pe porunca dată apostolilor și urmașilor acestora de Iisus Hristos:

Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă¹.

Pentru Biserică, școala a constituit întotdeauna unul dintre scopurile principale de activitate. Pentru primii dascăli creștini, educația religioasă eficientă echivalează cu o bună inițiere în aspectele esențiale ale credinței revelate, care să faciliteze un continuu urcuș religios-educativ. Se pun astfel bazele primelor școli ale Bisericii, educația dată de acestea fiind complementară celei din cadrul slujbelor bisericesti, care poate fi considerată și astăzi o componentă importantă a educației religioase permanente.

Cercetările dovedesc faptul că școlile catehetice au apărut în urma solicitărilor din partea unor familii creștine cu o anumită poziție socială, care nu erau de acord cu educația realizată de instituțiile păgâne ale vremii, dar și a unor tineri creștini aflați la studii în marile centre culturale ale vremii,

¹ Matei 28: 18-20.

care doreau să-și desăvârșească pregătirea în lumina învățaturii revelate. În acest context, primele școli catehetice au apărut la începutul secolului al II-lea, iar prestigiul lor a crescut în special în perioada de înflorire în plan teologic, cultural și social a creștinismului, în secolul al IV-lea. Aceste școli catehetice au devenit centre teologice, culturale și educaționale capabile să pregătească o anumită elită a intelectualității creștine, dovadă fiind scrierile cu caracter apologetic și exegetic care au apărut în cadrul acestora.

Școala catehetică din Alexandria a fost unul dintre cele mai importante centre de educație creștină. Apariția, la sfârșitul secolului al doilea [a școlii] din Alexandria este providențială, deoarece gândirea pe care o elaborează, formulele pe care le creează, metodele de cercetare și planurile unei grandioase sume teologice, depășesc mediul și timpul în care școala a apărut și funcționat. Sunt remarcabile și condițiile pe care le-a creat pentru trecerea de la literatura entuziastă la literatura teologică, absolut necesară clarificărilor și aprofundărilor doctrinare, morale și exegetice. Această școală a beneficiat de erudiția profesorilor care predau diferite discipline teologice și laice, de dotarea bibliotecilor, care ofereau posibilitatea unui studiu aprofundat, situație ce s-a dovedit decisivă în dezvoltarea literaturii universale. Unul din conducătorii acestei școli a fost Clement Alexandrinul, autorul primului tratat de pedagogie.

Școala catehetică din Antiohia a fost întemeiată spre sfârșitul secolului al II-lea de mai mulți preoți erudiți. Interpretarea textelor sfinte se făcea pe baza unui model literar, istoric și gramatical, preferat exegezei alegorice. Între cei care au studiat la această școală se numără și Sfântul Ioan Gură de Aur (407), mare predicator și exeget al textelor biblice, adept al căii de mijloc între interpretarea alegorică și cea literară. Personalitatea acestui mare teolog a marcat școala din Antiohia prin numărul mare de discipoli pe care i-a format, prin contribuția la dezvoltarea exegezei biblice și prin deschiderea de noi perspective de valorificare a acesteia în educația creștină. S-au mai evidențiat și școala catehetică din Cezareea Palestinei prin Sfântul Grigorie de Nazianz, școala catehetică din Ierusalim prin Sfântul Chiril al Ierusalimului.

La începutul secolului al IV-lea, conform documentelor istorice, au început să funcționeze școli mănăstirești și parohiale. Inițiatorii școlilor mănăstirești în Răsărit au fost Sfinții Vasile cel Mare (379), Ioan Gură de Aur (407), Antonie cel Mare (356) și Pahomie cel Mare (347), iar în Apus, Sfântul Benedict de Nursia (529). Școlile mănăstirești și parohiale au avut un important rol cultural-religios, fiind considerate precursori ale învățământului de masă. În jurul mănăstirilor și al bisericilor au ființat singu-

rele școli, timp de sute de ani, până la ivirea universităților, care sunt la origine același lucru: școli bisericești. Din proprie inițiativă, dar nu numai pentru nevoile proprii, Biserica a înființat școli episcopale și mănăstirești, școli parohiale.

În școlile mănăstirești, elevii locuiau în internate, care le ofereau condiții asemănătoare vieții din mănăstire. Dintre elevii acestor școli monahale, o parte optau pentru monahism, iar alții reveneau în societate pentru a duce mai departe educația primită. Unii dintre preoții formați în aceste școli, ajunși în parohii, au organizat școli parohiale, în care activitatea din școlile monahale era adaptată la noile condiții. În aceste școli parohiale și mănăstirești din Apus se predau cele șapte arte liberale, destinate oamenilor liberi, care erau alcătuite din două grupe de discipline: gramatica, retorica, dialectica; respectiv, aritmetica, geometria, astronomia și muzica. La acestea se adăuga teologia, considerată o încoronare a studiilor. Predarea se făcea în limba latină, iar durata studiilor era de 8-10 ani, însă erau puțini cei care reușeau să încheie studiul celor șapte discipline. Acest model de instituție era promovat de Carol cel Mare, promotor al artelor și educației, ctitor al numeroase astfel de școli, întemeiate cu intenția dezvoltării unui sistem educațional.

În Bizanț, învățământul elementar și mediu era accesibil tuturor băieților, dar motivele de ordin financiar făceau ca doar cei care își puteau plăti taxele să poată să urmeze școlile vremii, în totalitate private. În școala primară, cu o durată de doi sau trei ani, erau acceptați elevi începând cu vârsta de 7 ani, care învățau noțiunile elementare de citire și matematică. În școlile medii – aflate sub conducere bisericească – învățau mai ales fiii negustorilor, ai meșteșugarilor și ai funcționarilor. Din rândul acestor elevi se recrutau viitorii funcționari din administrația imperială. Profesorii din școlile medii erau plătiți de Biserică și de părinții elevilor. Mănăstirile, bisericile și școlile medievale au reprezentat mai mult decât simple instituții religioase și educative ale Bisericii. Întreaga activitate teologică, culturală sau socială desfășurată în cadrul acestora a făcut ca multe dintre comorile spirituale ale Antichității, operele artistice, scrierile filosofice și literare să fie salvate din calea barbarilor și integrate în cultura europeană.

Învățământul superior începe cu Școala Filosofică și de Știință, fondată la Constantinopol în anul 425 de împăratul Teodosie II (408-450). Profesorii Școlii erau clerici la Catedrala Sfânta Sofia, fapt care exprima preocuparea patriarhilor din Noua Romă de a oferi școlii o anumită structură religios-morală. Școala superioară (din Bizanț) atrăgea studenți până din Armenia și a dat clericilor și laicilor bizantini o instrucție cu care multă

vreme nu se puteau lăuda încă occidentalii. În acest centru cultural bizantin, și încadrarea personalului didactic era una de excepție: de exemplu, pentru lecții de știință funcționau zece profesori greci și zece latini, cinci retori greci și cinci latini, un filosof și doi juriști.

Până în secolul al XIV-lea, școlile superioare din Constantinopol, celebre în lumea întregă, au exercitat influență atât asupra Orientului arab, cât și asupra Occidentului latin. Imaginea dezvoltării științei și artei acestei epoci a rămas catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol, capodoperă a arhitecturii și picturii bizantine.

În Apus, prima universitate ia ființă în orașul Salerno, întemeiată de călugării benedictini în prima jumătate a secolului al XI-lea (după unele documente, posibil chiar în secolul al VIII-lea), pentru studiul medicinei și farmaceuticii. A urmat apoi universitatea de la Sorbona (1257), întemeietorul căreia a fost călugărul Robert de Sorbon. Această universitate era vestită prin dezvoltarea studiilor din domeniul filosofic și teologic. După aceste modele au fost deschise ulterior alte universități (Bologna, Oxford, Salamanca, Toulouse etc.), care au beneficiat de susținere din partea Bisericii.

Celebritatea unor universități din Apus a trecut dincolo de granițele țărilor în care acestea luaseră ființă, devenind modele pentru universitățile înființate mai târziu de umaniști, mai ales în Italia. Existau pe vremea aceea universități celebre și foarte mândre de tradiția lor, care emiteau diplome valabile. Neîndoielnic, o diplomă emisă de Sorbona sau Universitatea din Padova reprezenta o garanție.

Rolul Bisericii Ortodoxe în educație în spațiul intrariveran Prut-Nistru

Octavian Goga scria, că istoria acestui ținut pruto-nistrean ne spune că pe parcursul a unei vremi îndelungate poporul nostru de iobagi a fost lipsit de o clasă de cărturari, care să-l povățuiască în toate nevoile lui. Singur preotul era în fiecare sat acel om care, știutor de carte, a trebuit să fie și îndrumătorul țăranului în lipsurile lui zilnice. Astfel a ajuns neamul nostru să vadă în preotul său nu numai un tâlcuitor al psaltirii, ci și singurul sfetnic bun în toată activitatea țăranului.

Primele școli pe teritoriul țării noastre apar pe lângă biserici, iar primii profesori erau preoții. Pe lângă locașurile de cult, mănăstiri sau biserici parohiale, se învăța, buchisindu-se pe ceaslov și alte cărți de cult, cititul în limba română și în limbile slavonă, greacă, latină.

„*Cultura este Biserica*” a fost caracterizarea exactă a activității intelectuale consacrate de către oamenii Bisericii de-a lungul secolelor. Ea s-a organizat în forme multiple, de la începuturile școlare datorate inițiativei individuale, care conduceau la o pregătire minimală, până la academiile domnești, cu un program analitic similar instituțiilor de învățământ din alte centre de cultură din țările române sau din străinătate. După aceste școli tinerii au urmat studii la marile școli ortodoxe la Constantinopol sau din țările slave. Unele academii au fost înființate de cărturari români, cum a fost Academia de la Kiev, datorată mitropolitului Petru Movilă, iar în altele au predat profesori de origine română.

Încă din secolul al XV-lea mitropolitul Iosif și succesorii săi au fost promotori ai culturii și ai studiului cărții. Iar în secolul al XVI-lea, Colegiul de la Trei Ierarhi, întemeiat de Vasile Lupu și sub directa oblăduire a Sfântului Mitropolit Varlaam, a preluat tradiția Școlii constantinopolitane. Mitropolitul Varlaam este cel care a organizat Sinodul de la Iași din 1643 pentru a aprofunda învățătura *Mărturisirii* lui Petru Movilă. În secolele următoare inițiativele în domeniul învățământului nu au lipsit, deși punerea lor în aplicare a întârziat.

Un rol important în viața culturală din Basarabia a avut Seminarul Teologic din Chișinău. Acesta a fost prima instituție de învățământ ecleziastic din Basarabia. Seminarul Teologic și-a început activitatea în perioada țaristă la 31 ianuarie 1813. Întemeietorul acestei școli a fost mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, căruia cu mult timp înainte, când era la Iași, i-a fost sugerată această idee de către directorul Seminarului Teologic din Iași.

În proiectul de înființare a noii Eparhii, elaborat de Gavriil Bănulescu-Bodoni, ce a fost expediat Sinodului rus, este menționată înființarea unui seminar teologic la Chișinău. Bănulescu-Bodoni accentuează faptul că este necesar de a deschide un seminar teologic, în care să fie preluate toate disciplinele incluse în programul de studiu al celorlalte seminare.

Prin ucuzul din 20 septembrie 1812 Bănulescu-Bodoni dispune să fie deschise pentru început două clase – una pregătitoare și alta gramaticască, cu câte două „despărțituri” fiecare. Se studiau limbile rusă, greacă, latină și română. Seminarul a fost înființat după modelul vechilor seminare care imitau în organizarea lor Academia Movileană din Kiev. Acest tip de seminar concentra învățământul inferior, secundar și superior. Seminarele complete aveau opt clase, dintre care primele patru erau inferioare, clasele 5-6 – medii, iar clasele 7-8 – superioare. Seminarul era condus și supravegheat de arhierul local. A fost numit rector profesorul Petre Kunițki și

prefect (subdirector) Ivan Nesterovici. Din lipsă de local, Seminarul a fost deschis abia în ianuarie 1813.

Seminarul din Chișinău era menit, în primul rând, copiilor clericilor, pentru care se acordau 30 de burse. Ca urmare a intervenției guvernatorului Sturza, Alexandru I a aprobat ca la Seminarul din Chișinău, până la înființarea unei școli laice, să urmeze cursuri și tineretul laic. În următorul an de studii copiii de laici constituiau majoritatea elevilor. După anul 1820 numărul elevilor laici a început să se micșoreze, ajungând în 1822 la o pătrime din numărul total de elevi.

Această instituție funcționa după „Regulile pentru Seminarul nou-înființat”, întocmite de rectorul Kunițki și redactate de mitropolitul Bănulescu-Bodoni. Un an mai târziu după deschiderea Seminarului, această instituție a intrat în subordinea Comisiunii școlilor duhovnicești. Seminarul a funcționat ca o instituție eparhială, supravegheată de mitropolitul Bănulescu-Bodoni. Până la reorganizarea Seminarului în 1823, aici au predat 25 de preoți, toți veniți din alte părți: 17 ucraineni, 2 ruși, 3 greci, unul din Galiția, unul de naționalitate necunoscută și un român din Transilvania.

Lista catedrei de limbă română începe cu un preot venit din Moldova, Ioan (numele de familie nu s-a păstrat), care conduce această catedră până la 1816. Urmează apoi o serie de profesori: Dimitrie Savițchi (1816-1819), Iacov Hîncu, autor al unei valoroase crestomații românești, Andrei Timoșevski (1820-1823), Avraam Glijinski (1823-1826), egumenul Antonie (1826-1828), Mihail Dîdițki (1828-1845), Nicolae Danilevski (1845-1847), Teodor Baltagă (1847-1860), Emilian Ghepețki (1860-1867).

În anul 1814, pe lângă Seminar a fost înființată o bibliotecă. O remarcă tristă: cel puțin spre sfârșitul arhipăstoriei lui Bănulescu-Bodoni, în biblioteca Seminarului nu se mai accepta nicio carte în limba română, majoritatea cărților fiind în limba rusă. În urma reformei Seminarul a rămas numai cu trei clase superioare, împărțite în trei secții: inferioară – de retorică, medie – de filosofie și superioară – de teologie. Clasele inferioare au fost despărțite de cele superioare și au format o școală duhovnicească ținută și una parohială. Ambele se aflau în Chișinău în aceeași clădire din curtea Seminarului și depindeau de Seminar atât administrativ, cât și economic.

În 1840 a fost aprobat un nou regulament pentru seminarele teologice. Noul regulament avea ca temelie „piatra neclintită a ortodoxismului”. La Seminar se predau obiecte multe și eterogene: teologice, clasice, cu scop practic, studii naturale, medicină și gospodărie rurală. Nucleul programei de studii era religia, la care erau alăturate filosofia și științele filologice. Programa seminarială a căpătat un caracter mult mai practic.

În pofida restricțiilor impuse de administrația rusă, Seminarul Teologic din Chișinău, deși se urmărea rusificarea populației autohtone prin învățământul teologic, a înregistrat multe realizări pozitive. Seminarul a contribuit la formarea intelectualității basarabene și la cultivarea conștiinței naționale în rândurile populației autohtone. Absolvenții Seminarului Teologic din Chișinău au jucat un rol important în mai multe domenii culturale, dar un aport deosebit au adus la unirea Basarabiei cu Țara-Mamă. Gurie Grosu ajunge primul mitropolit al Mitropoliei Basarabiei în cadrul Patriarhiei Române; preotul și poetul Alexei Mateevici devine bardul limbii române și luptător al Marii Uniri; preotul Vasile Țepordei – tribun, publicist; preotul Paul Mihail – cercetător în istorie și slavist; mitropolitul Antonie Plămădeală – unul dintre cei mai valoroși teologi contemporani ai Bisericii Ortodoxe Române, academician al Academiei Române și al Academiei de Științe din Republica Moldova; Ion Inculeț și Pantelimon Hallipa – făuritori ai Marii Uniri; Constantin Popovici și-a dedicat activitatea de peste 40 de ani instruirii viitorilor preoți, din 1920 – rector al Seminarului Teologic et al.

Alte școli spirituale din acest spațiu au fost: Școala Spirituală de Băieți din Chișinău, Școala Spirituală de Fete din Chișinău. Asemenea școli au activat și în localitățile Bălți, Edineț, Ismail.

În perioada interbelică, amplul proces de integrare în sistemul de învățământ național a reușit datorită sprijinului acordat din Țară. Prin decretul regal din 9 ianuarie 1919 școlile primare din Basarabia, care erau întreținute de zemstve, de primării, au fost trecute în subordinea Ministerului Instrucțiunii Publice al României. Cadrele didactice din Basarabia au devenit salariații acestui minister. Cu susținerea financiară a statului român și a unor organizații neguvernamentale s-a îmbunătățit starea materială a școlilor deja existente și au fost deschise altele noi. De la 1 aprilie 1921, în Basarabia s-a introdus învățământul general obligatoriu de la 7 până la 16 ani.

Un rol important a avut Facultatea de Teologie din Chișinău, prima instituție de învățământ superior din Basarabia. La 10 august 1926, la București este semnat proiectul înființării acestei instituții de către I. Petrovici, ministrul Instrucțiunii Publice. Peste câteva săptămâni, la 6 septembrie este emisă decizia cu numărul 97.118 privind înființarea Facultății de Teologie la Chișinău, „parte integrantă a Universității din Iași”². S-a decis ca

² Decizia Ministrului Instrucțiunii Publice de înființare, la Chișinău, a Facultății de Teologie. București, 6 septembrie 1926, În: „Din istoria Facultății de Teologie din Chișinău”, documente selectate de prof. univ. dr. Gheorghe Palade, *Cugetul*, nr. 3 (31), 2006, p. 59. Disponibil la: <http://chisinaul.blogspot.com/2012/01/invatamintul-facultatea-de-teologie-din.html>

începând cu 1 ianuarie 1927 profesorii Facultății să fie salarizați de statul român, iar Facultatea să funcționeze în clădirea Seminarului Teologic. S-a stabilit organizarea catedrelor și buna desfășurare a activității lor.

Inaugurarea Facultății de Teologie s-a făcut la 8 noiembrie 1926, în prezența ministrului I. Petrovici, a rectorului Universității din Iași, a IPS arhiepiscopul Gurie, a reprezentanților diferitelor universități din Țară, a decanilor facultăților de teologie, a oficialităților militare și civile, a primarului municipiului Chișinău.

Au fost aleși profesori cu experiență, teologi de seamă: prof. dr. T. Popescu – istoria bisericii vechi; prof. dr. diacon Ion Vasca, titularul cursului „Introducere în Noul Testament”; pr. Grigore Pisculescu (Gala Galaction), suplinitor la cursul „Introducere în Noul Testament”; pr. Ilie Tocan – arheologie; pr. Vasile Radu – titular la limba ebraică; pr. dr. N. Chiriac-Dimancea – patrologie; prof. dr. P. Constantinescu-Iași – istoria artei creștine; prof. Ștefan Berechet – istoria bisericească nouă; pr. N. Timuș – ermeneutica; prof. Șt. Ciobanu – istoria literaturii române vechi; Ioan Savin – filozofie; prof. N. Crainic – literatura religioasă modernă.

Mai târziu corpul didactic s-a completat cu noi forțe: pr. G. Pisculescu, de la suplinitor la titular, arhimandrit Iuliu Scriban – omiletica și catehetica; Nicolae Popescu-Prahova – drept bisericesc; Cicerone și Valeriu Iordănescu – patrologie și morală; Serghie Bejan – dogmatica; Teodor Simenski – limba greacă; Ilie Tocan – exegeza Vechiului Testament; Al. Boldur – istoria românilor. În perioada 1926-1940 au activat decanii: Irineu Mihălcescu (noiembrie 1926 – februarie 1928), Gala Galaction (1 martie 1928 – 1 martie 1930), Cicerone Iordănescu (1 martie 1930 – 1 martie 1932), Nicolae Popescu-Prahova (1 martie 1932 – 1 martie 1938), Vasile Radu (1 martie 1938 – 1 decembrie 1938), Nicolae Popescu-Prahova (1 decembrie 1938 – 28 iunie 1940).

Realizări științifice ale profesorilor de la Facultatea de Teologie din Chișinău:

- Iuliu Scriban – autor de comentarii la Noul Testament (volumul „Tâlcuirea Sfințelor Evanghelii”) și „Cursul de introducere în Noul Testament”;
- Gala Galaction – operele teologice privitor la raportul Sf. Scripturi și Sf. Tradiții. Dar cea mai importantă lucrare este cea de traducător al Bibliei după originalele ebraice și grecești împreună cu Vasile Radu – două ediții din Noul Testament (1927-1930), „Psalmii” și două ediții ale Bibliei (1936-1938);
- Cicerone Iordănescu – „Din vechea literatură patristică”, 2 vol., 1931;
- Nichifor Crainic – „Literatura religioasă modernă”, curs unic la facultățile de teologie;

- Constantin Tomescu – numeroase publicații în reviste istorico-bisericești. A contribuit la apariția revistei *Arhivele Basarabiei*;
- Toma Gh. Bulat – studiul „Sf. Calinic și Biserica Moldovei”;
- Nicolae Gr. Popescu-Prahova (Nicolae Gr. Ionescu) – autorul unui curs de drept bisericesc, studii consacrate raportului dintre biserică și stat, divorțului.

Contribuția Bisericii la renașterea culturii în Basarabia a fost esențială prin activitatea acestei facultăți. N. Crainic spunea mai târziu: „Afară de preoți, studenții tineri... alcătuiesc prima generație de basarabeni naționaliști în deplină concordanță cu naționalismul regățean. Adevărata conștiință românească s-a cristalizat în jurul acestei școli de ortodoxie națională”.

Printre acești „studenți tineri” se regăsesc: Antim Nica – viitor ierarh, Isidor Tedoron, Vasile Vasilache, Alexandru Severin și Nicolae Cindin, Nicolae Mladin – viitorul mitropolit al Ardealului, Viorel Trifa, Victorin Ursache și Vasile Leu, Const. Burducea – ministru al Cultelor, Lăudatu Vasilescu, Paul Mihail și Alex. Ciurea – preoți și istorici, preoții publiciști Vasile Țepordei. Gheorghe Cunescu, Sergiu Roșea, Chiril Pistrui, Alex. Bardieru, publicistul Sergiu Grosu, Nicolae Ioniță. Gh. Madan, diac. T. Simionov, pr. C. Moraitachis, Gh. Marinescu. pr. P.Manole.

Bunăoară, P. Mihail susține în 1930 teza de licență cu magna cum laude. I se acordă dreptul de a continua studiile în mai multe centre din sud-estul Europei (Iugoslavia, Bulgaria, Muntele Athos, Istanbul). Absolvește Facultatea de Istorie a Universității din Iași, iar în 1945 susține teza de doctorat „Ctitorii române către locurile sfinte și popoarele vecine”. Obține prestigiul Premiului „E. Hurmuzachi” al Academiei Române.

Un alt absolvent de seamă a fost Nicolae (Nicodim) Ioniță. În anul 1930 debutează în revista *Luminătorul* cu teza de licență „Convertirea Sf. Apostol Pavel”, studiu istorico-exegetic remarcabil. Obține prin concurs o bursă la Strasbourg. Pleacă apoi în Belgia și la Paris. Societatea „Saint Serge et Saint Alban” îl ajută să facă unele cercetări în Anglia. Publică în *Luminătorul* și *Misionarul*. Publică două cărți: *Voluntarii Domnului și Ortodoxia în Occident*. În 1938 era protosinghel și stareț la mănăstirea Antim. Mircea Păcuraru îl califica drept „o mare speranță a teologiei române”. Pleacă pe front ca preot militar, unde cade la datorie pe 21 martie 1942, lângă Pavlodar.

Un alt absolvent ai Facultății este publicistul Vasile Țepordei. A colaborat la publicațiile *Luminătorul* și *Misionarul*. În anii 1930-1932 a editat ca director revista studentescă *Studentul*. A colaborat cu *Raza* și *Cuvânt moldovenesc*. În anul 1934 obține diploma de licență. Din anul 1935

colaborează cu *Gazeta Basarabiei*. În anii 1948-1956 a fost în gulag în Siberia. Vasile Țepordei a rămas tribunul Basarabiei române.

Acestea sunt doar câteva chipuri de mari personalități ale neamului românesc, foști absolvenți ai Facultății de Teologie din Chișinău.

Facultatea de Teologie putea să-și continue activitatea sa rodnică pentru mult timp, însă evenimentele tragice din vara anului 1940 au oprit cursul activității sale odată cu evacuarea administrației române de la Chișinău la Iași, împreună cu alte instituții ale statului.

În concluzie putem spune că s-au împlinit cuvintele profetice ale ministrului Ioan Petrovici, care spunea că această Facultate va deveni cea mai strălucită din cuprinsul României Mari prin profesorii și absolvenții ei. Într-o perioadă foarte scurtă de 14 ani, Facultatea de Teologie s-a afirmat ca un centru de cultură națională și ca o instituție de învățământ superior teologic fără de care credința ortodoxă română din Basarabia ar fi suferit mult. Și-a îndeplinit misiunea de instituție de învățământ superior cu două „altare”; un altar – pentru știință și un alt altar – pentru ideea națională. Dascălii acestei Facultăți au fost personalități de seamă ale vieții științifice, culturale și bisericești, care au educat generațiile de studenți în spiritul credinței în neam și biserică, contribuind prin aceasta la pregătirea unei elite intelectuale din Basarabia pentru viitor.

BIBLIOGRAFIE

1. Antonesei, Liviu. O introducere în pedagogie. Iași: Polirom, 2002.
2. Boldur, Alexandru. Istoria Basarabiei. Ed. Victor Frunză. București, 1992.
3. Bruhis, Mihail. Rusia, România și Basarabia. 1812-1918-1924-1940. Traducere de Alexandru Chiriac. Chișinău: Universitas, 1992.
4. Calafeteanu, Ion, Moisuc, Viorica-Pompilia. Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România, 1917-1918. Chișinău: Hiperion, 1995.
5. Ciobanu, Ștefan. Basarabia, populația, istoria, cultura. Chișinău: Știința, 1992.
6. Ciulei, Marin. Antropologia patristică. Alexandria: Sirona, 1999.
7. Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași. 1860-1960. Vol. I. București, 1960.
8. Cucuș, Constantin. Pedagogie și axiologie. București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1995.
9. Cucuș, Constantin. Educația religioasă, repere teoretice și metodice. Iași: Polirom, 1999.
10. Danu, Eugenia, Negrei, Ion. „Mișcarea națională în Basarabia și Transnistria (februarie 1917 – decembrie 1918)”. *Cugetul*, nr. 1, 2003, pp. 50-56.
11. Galeriu, Constantin. „Revelația educației”. *Ortodoxia*, nr. 3-4, 1993.
12. Stăniloae, Dumitru, Teologia dogmatică ortodoxă, vol. 2. București, 1978.

INFLUENȚELE GLOBALIZĂRII ASUPRA INVĂȚĂMÂNTULUI ȘI PATRIMONIULUI CULTURAL

Rodica NASTAS (BOLGARI),

prof. de istorie, Liceul Teoretic „M. Koțiubinski”, Chișinău

Summary

Performing a complex and detailed research of the topic, provide as good a way to apply knowledge about the development of university education in the context of globalization processes. The relevant information was obtained on the effective enforcement of the provisions of Bologna Process university education system and adjusting to the demands of the global labor market. It was found that academic mobility enjoyed by the best students and teachers is often a means of permanent migration and lead to the „brain drain”.

Keywords: *globalization, education system, academic mobility, the Bologna Process, reform, „brain drain”.*

Problema investigată are o mare importanță, deoarece patrimoniul cultural și învățământul din Republica Moldova este o prioritate națională¹. În condițiile actuale de intensificare a globalizării, când cresc interdependențele dintre state, economii, politici și culturi – o societate puternică este bazată pe competențe de cunoaștere și implementare practică a abilităților formate în cadrul procesului educațional în structurile economice, politice, sociale și culturale². Este bine cunoscut faptul că succesele economice ale statelor sunt determinate direct de calitatea sistemelor de învățământ și că cel mai eficient factor de producție este capitalul uman înalt calificat, pe care îl formează în mare măsură sistemul de învățământ universitar.

Odată cu dobândirea independenței Republicii Moldova, învățământul universitar, la fel ca și alte structuri ale societății, a trecut printr-un proces amplu și continuu de reforme care urmăreau scopuri de îmbunătățire a calității procesului de studiu, cooperare cu cerințele pieții muncii la nivel național și internațional, de ajustare la cerințele comunității Uniunii Europene.

Aderarea Republicii Moldova în anul 2005 la Procesul de la Bologna a însemnat un pas major în restructurarea sistemului de învățământ uni-

¹ C. Ciurea, *Sistemul de învățământ superior din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna: 2005-2011*. Chișinău: Fundația Soros Moldova, 2011.

² A. Galben, „Necesitatea adoptării conceptului educațional național unic”, *Moldova suverană*, 22 mai 2003.

versitar. Crearea spațiului universitar unic al Europei a angajat universitățile noastre într-o competiție logică și necruțătoare de edificare a unui învățământ superior de calitate, competitiv cu cel european, bazat pe cercetarea științifică, creativitate, echivalare a notelor prin metoda creditelor și mobilitatea academică a studenților și a cadrelor didactice prin diverse programe.

Trecerea la o nouă structură în învățământul superior încă nu a dat randamentul necesar, iar majoritatea obiectivelor și valorilor Procesului de la Bologna nu au obținut o largă răspândire în sistemul de învățământ superior. Actualmente, în sistemul universitar instituțional nu se respectă autonomia universitară și libertatea academică în ceea ce privește domeniul cercetării, se atestă o finanțare insuficientă, lipsa condițiilor și a utilajelor moderne pentru aplicarea cunoștințelor teoretice, o ajustare și cooperare slabă cu cerințele pieței muncii³.

În acest sens, universitățile urmează să pregătească generațiile de tineri specialiști prin prisma perspectivei lumii din prima jumătate a sec. XXI. Nu fac excepție nici instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova, care urmează a pregăti specialiști prin prisma mentalității sec. XXI și din perspectiva posibilității viitorului specialist de a activa în condițiile unei concurențe dure ale lumii fără hotare, ale societății umane în care frontierele își pierd importanța, iar integrarea regională domină. Este foarte necesar să se înțeleagă că procesele contemporane în care este antrenată Republica Moldova și tendințele ferme de aderare la UE acordă învățământului superior și, prin urmare, normelor de drept din noul Cod al educației un conținut relevant, care nu a fost sensibilizat până în prezent⁴.

Aderarea la Procesul Bologna și eventuala aderare a Republicii Moldova la UE necesită un conținut juridic adecvat al normei de drept din această perspectivă. Hotarele naționale din Europa în varianta veche vor dispărea. Noțiunea tradițională „națiune-stat” va căpăta o nouă conotație și importanță, ceea ce nu înseamnă sfârșitul existenței statelor naționale, ci o transformare a lor⁵.

Transformările menționate capătă o conotație deosebită atunci când sunt privite prin prisma învățământului superior ca obiect de consum. În

³ E. Muraru, *Repere conceptuale privind implementarea și îmbunătățirea sistemului de management al calității în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova*, Chișinău: Știința, 2009.

⁴ V. Păslaru, *Principiul pozitiv al educației*, Chișinău: Museum, 2009.

⁵ C. Marin, *Procesul de la Bologna în Republica Moldova*, Chișinău: Cartier. 2008.

acest sens, instituțiile superioare din Republica Moldova, indiferent de forma de proprietate, sunt obligate să-și unifice eforturile nu doar în promovarea sistemului educațional superior european, ci și în intensificarea și dezvoltarea identității culturale naționale și implementarea acesteia în cultura civică europeană⁶. De pe aceste poziții este necesar ca în noul Cod să se țină cont de necesitatea antrenării instituțiilor de învățământ superior în colaborarea internațională interuniversitară și acordarea ajutorului reciproc părților semnatare, precum și în activitatea efectivă a acestora la diverse nivele: local, național, regional, continental și, desigur, global. Astfel, structurile naționale, ca, de exemplu, Ministerul Educației, devin mai puțin importante, în timp ce structurile macroregionale, ca, de exemplu, Asociația Universităților Europene etc., sau structurile globale, ca Asociația Internațională a Universităților, Agenția Universitară Francofonă etc., devin tot mai importante.

În condițiile noilor provocări care sunt marcate de era globalizării (intensificarea migrației, folosirea nerațională a resurselor, poluarea mediului etc.), statele moderne își concentrează eforturile pentru soluționarea acestor probleme prin susținerea educației și cercetării – piloni ai difuzării cunoașterii, în baza căreia poate fi edificată o societate civilizată, democratică, generatoare de idei, tehnologii și soluții pentru viitor. Magna Carta Universitatum, adevărată constituție a universităților, semnată până în prezent de circa 700 de universități din întreaga lume, inclusiv de cele din RM, precizează că universitatea este instituția care îmbină două activități esențiale – învățământ și cercetare⁷.

Republica Moldova se încadrează în comunitatea internațională, introducând în permanență noi legi și rectificări, care, din păcate, nu sunt rapid adaptabile pentru societatea noastră. Un impuls pentru abordarea acestei teme este faptul că Republica Moldova are nevoie de o corelare eficientă a sistemului său de învățământ la standardele europene. Sunt necesare soluții și acțiuni energice și bine gândite pentru îmbunătățirea calității sistemului de învățământ universitar nu numai la nivel de legi și acte normative, dar și la nivel de implementare eficientă a tratatelor și a proceselor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Atitudinea responsabilă a societății față de păstrarea și valorificarea patrimoniului cultural este unul dintre obiectivele sistemului educațional.

⁶ A. Bolboceanu, *Viziunea comunității academice asupra calității învățământului superior în Republica Moldova*, Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2013.

⁷ S. Caisîn, *Standardele și calitatea învățământului continuu*, Chișinău: Institutul de Instruire Continuă, 2005.

Instruirea adecvată este temeiul tuturor performanțelor. Responsabilitatea civică se cultivă. Ar fi benefic să preluăm și să adaptăm modelul statelor din Europa Occidentală care au o atitudine responsabilă față de moștenirea culturală.

BIBLIOGRAFIE

1. Bolboceanu, A. Viziunea comunității academice asupra calității învățământului superior în Republica Moldova. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2013.
2. Caisin, S. Standardele și calitatea învățământului continuu. Chișinău: Institutul de Instruire Continuă, 2005.
3. Ciurea, C. Sistemul de învățământ superior din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna: 2005-2011. Chișinău: Fundația Soros-Moldova, 2011.
4. Galben, A. „Necesitatea adoptării conceptului educațional național unic”. Moldova suverană, 22 mai 2003.
5. Marin, C. Procesul de la Bologna în Republica Moldova. Chișinău: Cartier, 2008.
6. Muraru, E. Repere conceptuale privind implementarea și îmbunătățirea sistemului de management al calității în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova. Chișinău: Știința, 2009.
7. Păslaru, V. Principiul pozitiv al educației. Chișinău: Museum, 2009.

SISTEMUL DE VALORI AL OMULUI ANTIC ÎN DEMERSUL DIDACTIC LA NIVEL GIMNAZIAL

Elena BIVOL,

profesoară de Istorie și Educație civică, grad didactic II,
Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir”, s. Văsieni, r. Ialoveni

Summary

Current reality shows more often examples that shows the insufficiency of a base value of the subject in the society and in the family. Education thought and for values can be achieved only through permanent collaboration between different social institutions: educational establishments of all levels, mass-media, church, family. In this article I want to mention that most of the values known at present and studied by students in several school subjects showed interest to philosophers of ancient times. But people do not want another values that the one which man feels planted of his being, that in the depths of his conscience admires and who desire the office to reach. Both the ancient as well as recent humanity affirms and testify to durability of fundamental human values.

Keywords: *general human values, democracy and virtue.*

„Valorile etern umane sunt: adevărul, binele, frumosul, egalitatea, libertatea, solidaritatea. Valorile din această categorie formează zona cea mai stabilă și mai sigură – ele au trecut proba timpului. Ele formează ceea ce, de obicei, numim patrimoniul cultural al umanității”¹.

Realitatea actuală evidențiază tot mai des exemple care ilustrează insuficiența unei baze valorice a subiectului atât în viața socială, cât și în cea familială. Tânăra generație trăiește într-o perioadă de poluare valorică. Pentru unii tineri pseudovalorile și nonvalorile au devenit repere care le ghidează existența. Constatăm că tot mai puțin se apelează la comunicare, înțelegere, negociere în soluționarea divergențelor, deseori recurgându-se la fapte nedemne sau la violență. O educație fără o viziune și fără un set de valori nu poate să-și definească misiunea și metodologia pe care o propune să o folosească. Actul educațional nu se limitează la o simplă reproducere a valorilor morale, culturale, științifice. A ști să te cultivi, să utilizezi cu grijă facultatea de a raționa, de a distinge falsitatea de adevăr, răul de bine, urâtul de frumos – sunt calități ce trebuie să le formăm pe parcursul școlarizării. Educația prin și pentru valori se poate realiza doar printr-o colaborare permanentă între diverse instituții sociale: unități de învățământ de toate treptele, mass-media, biserică, familie. Dacă omul își

¹ Larisa Cuznețov, *Etica educației familiale*, Chișinău, 2000, p. 23.

înțelege cât mai larg destinul său în lume, pe întreaga durată a vieții individuale, dependentă de viața comunităților care îl integrează, fără să-l omogenizeze, atunci putem presupune că el știe de ce și pentru ce trăiește. Nu numai teoretic, ci și practic, el are conturată o oarecare conștiință (moral-politică și religioasă) și un sistem de valori și virtuți cu care să-și călăuzească existența sa zbuciumată și amenințată pe această mică și singulară planetă cu viață inteligent-omenească din Univers².

Vorbind despre perioada antică, putem constata faptul că această perioadă istorică ne-a transmis realizări extrem de importante care au determinat dezvoltarea civilizației în ansamblu. În acest articol vreau să menționez faptul că majoritatea valorilor cunoscute la etapa actuală și studiate de elevi în cadrul mai multor discipline școlare au prezentat interes pentru filosofii din perioada antică. Afirmatiile acestor filosofi sunt utilizate astăzi în demersul didactic la diverse discipline. În Antichitate se cunoșteau următoarele valori: adevăr, bine, frumos, solidaritate, prietenie, fericire, curaj, cumpătate, dreptate, egalitate. Chestiunea valorilor este indispensabil legată de ființa umană. Analiza valorilor este direct legată de modul în care este înțeleasă originea și esența ființei umane: „Între toate minunile, nimic nu este mai minunat ca omul...”, susținea Sofocle în *Antigona*. Acestei categorii filosofice îi dă apreciere și Cicero: „Virtutea este o caracteristică a omului care există deopotrivă și la om, și la zeu și nici la o altă specie. Lumea virtuților determină relațiile omului cu exteriorul”. Toți autorii preocupați de definirea valorilor acordă acestora și o dimensiune educativă. Platon definește educația ca „artă a răsucirii” ființei umane către valorile absolute. Virtuțile și valorile morale și estetice sunt cauza și scopul vieții omului și ale educației, pentru că orice acțiune umană „este” sau „trebuie” să fie îndreptată spre binele moral, spre frumos și dreptate³. Platon consideră că aspirația educației în Antichitate era formarea unor „cetățeni liberi și cinstiți”. Vorbește despre patru virtuți: înțelepciune, curaj, dreptate și cumpătate. Platon susține ideea că prin iubire (eros) omul poate atinge valorile ideale Binele, Adevărul, Frumosul, Dreptatea. Omul este altceva decât propriul său corp, umanul din om presupune a deosebi ceea ce ești de ceea ce ai, acest uman este armonia în care Binele, Adevărul, Frumosul și Dreptatea alcătuiesc o unitate. Platon afirmă că „e important ca cetățeanul să se dezvolte intelectual, moral, estetic și civic”, ceea ce e important și astăzi⁴.

² S. Tănase, *Etică: valori și virtuți morale*, Iași: Editura Societății Academice „Matei Teiu Botez”, 2005, p. 12.

³ C. Marin, *Filosofia educației*, București: Aramis, 2001, p. 25.

⁴ Ibidem, p. 26.

Societatea antică era o societate ce se aseamănă din multe puncte de vedere cu cea din ziua de azi. Oamenii din Antichitate au înțeles importanța învățaturii pe cele două planuri majore, pe care aceasta o exercita asupra individului: cel pur intelectual, în care cunoștințele sunt acumulate, pentru ca mai apoi să fie folosite în mod practic, dar și cel în care învățătura este un mod prin care omul este educat și disciplinat, formându-se ca spirit și personalitate, școala modelându-i sufletul și mintea.

Vorbind despre școlile antice grecești ca promotoare ale valorilor umane, am evidențiat câteva aspecte comune cu epoca contemporană: profesorul nu era apreciat numai după competențele profesionale, ci și după comportamentul social. Această viziune există și acum: „Nu-i înveți pe copii nici ceea ce știi, nici ceea ce poți, ci ceea ce ești” – un motto foarte cunoscut.

Școala ocupa un loc important în cadrul acesteia, oamenii vremii fiind interesați de dezvoltarea și perfecționarea acesteia, înțelegându-i importanța. În școală, un om este educat și își arată calitățile ce ar putea ajuta la dezvoltarea din diverse domenii, vestitele școli antice creează obiectele de studiu fundamentale – o bază solidă pentru școala contemporană. De exemplu, educația civică era menționată încă de Platon, care considera că această educație desemnează un mod de raportare a omului la lege, la ceilalți oameni și la sine însuși. Ea constă într-un cumul de îndatoriri civice:

- respectarea legii cu dreptă judecată și nepărtinire, respectul pentru semenii, prin relații amicale, cuviincioase și prețuirea serviciilor pe care le primim de la alții;
- toleranță/îngăduință față de viciile celor care dau speranță de îndreptare. „Față de aceștia se cuvine să ne înăbușim mânia și să nu ne lăsăm târâți de asprime și muștrări”;
- corectă iubire și prețuire de sine, prin a ne lepăda de orgoliu.

La etapa actuală educația civică este o disciplină școlară. Scopul major al disciplinei educație civică: formarea calităților de cetățean activ și responsabil, promotor al valorilor naționale, general-umane și democratice, capabil să-și asume responsabilitatea pentru propriul destin și destinul comunității⁵. Al 3-lea standard de eficiență a învățării la disciplina dată se referă la studierea valorilor: „Interpretează contexte uzuale, operând cu valorile general-umane, naționale și democratice”⁶.

⁵ *Educația civică, Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX)*, Chișinău, 2010, p. 3.

⁶ Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Standarde de eficiență a învățării*, Chișinău, 2012, p. 179.

Analizând concepția lui Platon despre educația civică, observăm multe tangențe cu disciplina școlară la etapa actuală. În continuare voi analiza viziunile autorilor antici despre valori și utilizarea acestora în predarea educației civice. În primul modul al acestei discipline „Omul – ființă socială”, cunoașterea de sine are o importanță majoră. Cunoașterea de sine era o preocupare și a filosofilor antici. Platon afirmă că omul este trup și suflet, el are o dublă alcătuire: eul individual (accesibil simțurilor) și eul impresional (natura universală a omului). Trebuie înfăptuită o schimbare de la o stare la alta mai bună. Pentru aceasta există două căi: una să te cunoști pe tine însuși; alta – trupul și sufletul să fie în armonie, anume „să-i dai fiecărei părți hrana și mișcările potrivite ei”. Socrate este un alt filosof care spunea: „Omul poate ajunge la înțelegerea dreptății, a legilor, a bine-lui, a răului, a cucerniciei numai pe o cale: să se cunoască pe sine însuși și să înceapă cu îndoiala: «Eu știu că nu știu nimic»”. Socrate îndemna: „Cunoaște-te pe tine însuși”⁷. El îi determină pe tineri să participe la dialog pe picior de egalitate: „Eu nu știu, tu nu știi, împreună vom ști”⁸.

O valoare studiată de antici este cea de fericire. Platon spunea că fericirea cuprinde cinci părți: o parte este a lua hotărâri bune; a doua este a avea simțuri bune și sănătate trupească; a treia este reușita în ceea ce întreprinzi; a patra este reputația printre oameni și a cincea – abundența de bani și a bunurilor folositoare pentru viață⁹. Aristotel afirma: „Fericirea depinde de noi”¹⁰. Sunt fericiți numai acei oameni care așează la baza existenței lor virtutea și înțelepciunea, nefiind excluse bunurile corporale¹¹.

O altă valoare studiată încă din Antichitate este frumusețea. Frumosul, în viziunea lui Platon, este „ceea ce e potrivit la om și în viața umană”. Potrivirea „ne produce desfătarea, dar nu orice desfătare, ci una legată de auz și văz. Frumosul în sine este etern, mereu identic cu el însuși – adăugat oricărui lucru îl face să devină frumos, fie că e vorba de o piatră, de un lemn, de un om sau de un zeu, de orice îndeletnicire manuală sau spirituală. Frumosul este o potrivire de culori, de sunete, de forme, de

⁷ Cunoaște-te pe sine însuși, <http://www.citate-celebrecogito.ro/cunoaste-te-pe-tine-insuti-3/> (accesat 10.11.14).

⁸ „Filozofia în Grecia antică”, <http://tonysss.wordpress.com/2006/11/20/filozofia-in-grecia-antica-2/> (accesat 10.11.14).

⁹ „Epicur – teoria cunoașterii”, <http://www.crestinortodox.ro/religie-filosofie/perioada-etica-religioasa/epicur-teoria-cunoasterii-71741.html>

¹⁰ „Citate despre fericire”, <http://citate.unica.ro/2008/03/16/citate-despre-fericire/> (accesat 19.11.2014).

¹¹ Horia Dumitru Oprea, „Educația în Grecia antică. Modele și valori”, <https://istoriiregaseite.wordpress.com/2013/10/21/educatia-in-grecia-antica-modele-si-valori/> (accesat 12.11.2014).

cuvinte sau de idei. Frumosul este egal și este însoțitorul celorlalte valori – adevărul, binele, dreptatea. Putem vorbi de o extindere a frumosului până la cuprinderea întregii existențe umane: ne plac oamenii frumoși, culorile frumoase, operele, pictura și sculptura, sunetele frumoase, muzica și discursurile frumoase, într-un cuvânt, tot ce ține de văzul minții și auzul minții¹². Această este o concluzie relevantă în educație și la etapa actuală. Veridicitatea celor spuse de Platon e relevantă de definiția cuvântului frumusețe: însușirea de a fi frumos; ansamblu de calități care desfată privirea sau auzul¹³.

Cicero ne vorbește despre o altă valoare: generozitatea. „Generozitatea, iubirea de patrie, pietatea, dorința de a servi pe altul... Aceste sentimente se nasc din aceea că noi suntem înclinați de la natură să iubim oamenii”. Vorbind despre generozitate, spune că un om e generos numai atunci când nu caută răsplată, ci o face din datorie, „trebuie să ne uităm la fapte, nu la vorbe”.

Democrite ne vorbește despre adevăr: nu este o realitate de ordin senzorial, adevărul este egal cu existența. Aristotel spunea că, deși iubim și prietenia, și adevărul, totuși e o datorie sfântă să prețuim mai mult adevărul. Seneca menționa că adevărul nu pierie niciodată și iese la iveală cu timpul. Platon afirmă că valoarea principală a cunoașterii este adevărul – o valoare integrată în rândul valorilor de bine, frumos, dreptate, fără de care nu putem gândi o educație care să contribuie la desăvârșirea omului în mod concret.

Ideea centrală a modelului educațional al stoicilor este acceptarea de către om a destinului ca lege naturală supremă. Împăcarea cu acest destin este cheia fericirii lui. Contrare naturii sunt pasiunile, ce-l pot domina pe om: lăcomia și dorințele trupului, durerea și teama. Aceste pasiuni mai sunt numite nonvalori la etapa actuală sau vicii. Stăpâniți de aceste pasiuni, oamenii își pierd nu numai fericirea, ci și echilibrul sufletului.

Principiile educației stoicilor nu se limitează la contemplație. Din idealul lor de a trăi și a acționa potrivit naturii decurge existența a două virtuți, ce ne leagă de semenii noștri: prietenia față de aproapele nostru și solidaritatea cu întreaga umanitate. Aristotel stabilește un sens mai larg termenului de prietenie, asociindu-l cu cel de camaraderie, dragoste filială, ospitalitate, devotament față de patrie și susține că prietenia este un suflet cu două trupuri. Prietenia este specific umană. Pentru a stabili o prietenie,

¹² C. Marin, *Filosofia educației*, București: Aramis, 2001, p. 26.

¹³ S.v. *frumusețe*, DEX 2009, <http://dexonline.ro/definitie/FRUMUSE%C8%9AE> (accesat 13.11.2014).

este necesară respectarea a trei condiții: existența a cel puțin doi oameni, existența unor sentimente reciproce și conștientizarea reciprocității sentimentelor. Nimeni nu poate trăi fără prieteni, chiar dacă stăpânește toate bunurile lumii.

Omenia este esența omenirii și această valoare e menționată din Antichitate. Omul de omenie este cel ce prețuiește adevărul. Calea de a cultiva omenia, recomandată de Confucius, este „practicarea celor cinci virtuți: respect, toleranță, sinceritate, știință, generozitate. Pe primul loc este pietatea filială (respectul suprem datorat părinților), dragostea dintre frați și bunătatea părintească, iar la baza societății se află loialitatea și sinceritatea”¹⁴. Tot de la Confucius ne-a parvenit zicala: „Nu-i fă altuia ceea ce nu-ți dorești ție”¹⁵ ca normă de care trebuie să te conduci toată viața.

O altă valoare studiată din Antichitate – binele. Nimeni nu face rău în mod voit – afirmă Socrate – ci din neștiință, din faptul că ignoră căutarea binelui și adevărului. Acesta menționează că minciuna, amăgeala, furtul, hoția pot fi drepte și nedrepte. Va fi pe dreptate când tatăl își va amăgi feciorul bolnav, ca să-i dea leacul în mâncare, numai ca să-i poată întoarce sănătatea. Dreptatea și binefacerile înseamnă înțelepciune. Socrate evidențiază trei binefaceri:

- moderația, reținerea – a cunoaște cum să ții în frâu patimile;
- vitejia, bărbăția – a cunoaște cum de învins pericolul;
- dreptatea – a cunoaște cum de respectat legile umane și dumnezeiești.

Această informație poate fi utilizată la clasa a V-a, tema „Adevărul, binele, frumosul, sacrul – valori general-umane” în unitatea de învățare „Societatea democratică”.

Obiectivul operațional: Să compare viziunile autorilor antici depre adevăr, cu viziunea proprie.

Sarcina: Răspundeți la întrebări în baza algoritmului.

Condiții de realizare: Ghidarea elevilor în etapele de lucru este indispensabilă, respectând etapele.

¹⁴ Valeriu Capcelea, *Filosofie*, Chișinău: ARC, 2001, pp. 91-92.

¹⁵ Citate de Confucius, <http://www.sfatulbatranilor.ro/threads/1789-Confucius-%28-Kongfuzi-Kung-fu-tzu-%29>

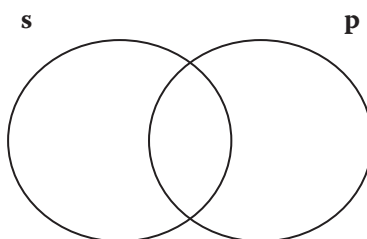
Viziuni despre adevăr în Antichitate

Democrite ne vorbește despre adevăr: „Nu este o realitate de ordin senzorial, adevărul este egal cu existența”.

Aristotel spunea că „deși iubim și prietenia și adevărul, totuși e o datorie sfântă să prețuim mai mult adevărul”.

Seneca: „Adevărul nu pierie niciodată și iese la iveală cu timpul”.

Platon: „Valoarea principală a cunoașterii este adevărul – este o valoare integrată în rândul valorilor de bine, frumos, dreptate, fără de care nu putem gândi o educație care să contribuie la desăvârșirea omului în mod concret, un demers intelectual, moral, estetic și civic”.

Algoritm de prezentare

1. Selectează ideile principale în baza cărora autorii antici definesc adevărul.
2. Numește cuvintele din câmpul asociativ al cuvântului „adevăr” și „minciună”, plasându-le pe talerele balanței.
3. Spre ce înclină balanța priorității?
4. Propune definiții proprii pentru noțiunea „adevăr”.
5. Compară definițiile tale cu cele ale autorilor antici, conform diagramei Wen.

Este cunoscut faptul că orientarea axiologică stă la baza modelării personalității și își are începuturile în primii ani ai vieții, în cei șapte ani de acasă. Familia, părinții sunt cei care, pas cu pas, ghidează copiii spre formarea personalității integre. Se pune accentul pe cei 7 ani de acasă, însuși Aristotel menționa: „Toată educația depinde de mamă”¹⁶. Aristotel considera familia drept instituția socială primară și fundamentală, anterioară și superioară statului, contribuind în mod eficace la bunăstarea societății înseși. Familia romană a cultivat în cadrul ei o serie de virtuți personale care i-au permis cetățeanului roman să aibă tăria morală să contribuie la măreția și puterea Romei (maiestas populi Romani). Sunt măsura valorilor puse de acesta în serviciul comunității (res publica). Astăzi, ele sunt repere prin care ne putem măsura propriul comportament și caracter.

¹⁶ Citate de Aristotel, <http://www.citate-celebre-cogito.ro/tag/citate-de-aristotel/>

O modalitate de utilizare a acestora la orele de educație civică este reprezentată în următoarea secvență de lecție în clasa a VII-a, tema „Valorile și normele morale în familie, societate” în unitatea de învățare „Omul – ființă socială”.

Obiectivul operațional: Să argumenteze importanța virtuților în comportamentul cu cei din jur în familia romană, evidențiind schimbarea modului de înțelegere a acestora în timp.

Virtuți importante în familia romană

Auctoritas – autoritatea spirituală, exercitată de tată prin experiență.

Consilium – consilierea, se face printr-o judecată matură, așezată. Comitas – bună creștere, se manifestă prin maniere, curtoazie, deschidere și prieteni.

Clementia – iertarea, caracterizată prin bunăvoință și blândețe. Dignitas – demnitatea, este un sentiment de sine, de mândrie personală. Diligentia – prudența, constă în înțelepciune și putere de apreciere personală. Fides – fidelitatea, presupune loialitate și seriozitate. Firmitas – tenacitatea stă în puterea minții, în capacitatea de a atinge un scop.

Frugalitas – economia, prezintă un stil economic și simplitate, însă fără a fi zgârcit. Gravitas – gravitatea, acțiunile presupun noblețe, demnitate, responsabilitate și seriozitate.

Honestas – respectabilitatea, este imaginea care-l prezintă ca un membru respectabil al societății. Humanitas – umanitatea, exercită rafinament, civilizație, învățare și dobândirea unei culturi. Industria – hărnicia, pretinde atingerea scopurilor prin muncă. Pietas – pietatea, este venerația și cucernicia; presupune un respect pentru ordinea naturală, socială, politică și religioasă. Include idei de patriotism și de devotament față de alții. Salubritas – salubritatea, permite păstrarea sănătății și a curățeniei. Severitas – severitatea, urmărește autocontrolul, ponderarea dorințelor. Temperantia – temperația, constă în stăpânirea de sine. Veritas – adevărul, pretinde onestitate în relațiile cu ceilalți.

Sarcini de lucru

- Analizează virtuțile ce stăteau la baza comportamentului în societatea romană.
- Care virtuți sunt importante pentru comportamentul nostru?
- Selectează 2-3 virtuți și determină cum s-a schimbat modul de înțelegere a acestora în alt timp istoric. Cum crezi, de ce?

- Selectează virtuțile pe care le consideri mai importante. Argumentează-ți alegerea.

Tinerii romani sunt educați prin valorile transmise din strămoși (*mos maiorum*). Generația cea tânără se manifestă cu bună-cuviință (*modestia*) și venerație (*reverentia*) față de cei vârstnici. Aceștia pretind ascultare (*obsequium*), puritate (*pudicitia*) și respect. Sursele bibliografice pedagogice, istorice, sociologice atestă că în Antichitate viața familială sau de clan, activitatea de muncă ori de joc, ritualurile, ceremoniile – toate erau ocazii de instruire. Ceea ce unește familia antică este un fapt mult mai puternic decât nașterea, decât sentimentele sau decât forța fizică, este religia căminului și a strămoșilor.

Aristotel spunea: „Baza regimului democratic este libertatea... acum libertatea constă în a fi pe rând supus și guvernant, fiindcă în accepțiunea populară justiția este egalitatea în drepturi a tuturor”. Platon ne spune că democrația este o guvernare bazată pe libertatea omului și pe subordonaarea intereselor individuale celor generale. Între stat și cetățean există o reciprocitate, datoria cetățeanului față de stat consta de a avea față de acesta venerație, supunere și îngrijire, iar datoria statului este educarea cetățeanului bun – omul înzestrat cu înțelepciune, cumpătate, curaj și dreptate. Acesta este, în concepția lui Platon, omul care se supune dreptății, respectă patria sa și legile statului. Legea este o formă a ordinii și o lege bună trebuie în mod necesar să însemne o ordine bună, ne menționează Aristotel.

Ideile precum cea de democrație, de majoritate, de vot și vot secret, de distribuire a funcțiilor în stat și de referendum, care stau la baza democrațiilor contemporane, au fost preluate din Grecia antică. Termenul democrație provine din grecescul δημοκρατία (*demokratia*), ce înseamnă în traducere literală „conducerea de către popor” (demos = „popor” + kratos = „putere”). El a fost folosit pentru prima dată în gândirea antică grecească politică și filozofică.

Măsura valorilor cetățeanului roman puse în serviciul comunității (*res publica*) este dată de libertatea de acțiune și conștiință (*libertas*), de virtute (*virtus*), de loialitatea și seriozitatea sa (*fides*), de venerație și pioșenie (*pietas*), de glorie (*gloria*) și de o poziție publică (*dignitas*). Aceste repere dau un comportament și un caracter propriu cetățeanului roman, ce se reflectă în aportul său la creșterea puterii și măreției poporului său (*maiestas populi Romani*).

Toate cele menționate mai sus pot fi utilizate la următoarele teme: cl. V-a – „Roluri în diferite grupuri sociale”; cl. a VII-a – „Relațiile inter-

umane temeinice”; cl. a VIII-a – „Prietenie și iubire adolescentină”; clasa a VII-a – „Comportamentul constructiv”. Ideile lui Democrit și ale lui Confucius le putem utiliza în clasa a VI-a la tema „Comportamentul individual” și în cadrul grupului și în clasa a IX-a la tema „Delincvența juvenilă”. Mai sus am menționat valoarea de solidaritate, care la etapa actuală este studiată în cl. a VIII-a la tema „Solidaritate și voluntariat”, unde se menționează: „Atunci noțiunea de solidaritate semnifica: a ajuta pe cineva din familie, același grup, prietenii sau persoanele cu care avem interese comune. În momentele necesare, solidaritatea permitea celui ce se găsea în dificultate să conteze pe ajutorul altuia. Concepția actuală de solidaritate se caracterizează printr-un alt mod de a trăi relațiile cu alții”¹⁷. Nu se mai referă doar la cine e alături, dar redescoperă pe altul, chiar și pe cel care e departe și diferit.

Insuflarea valorilor este posibilă și în cadrul orelor de istorie, a orelor de dirigenție. Un exemplu este studierea temei „Pericle și epoca sa” în unitatea de învățare „Europa în Antichitate”, atunci se vorbește despre democrația antică.

Obiectivul operațional: Selectarea informațiilor din sursele istorice.

Sursa istorică: Discursul lui Pericle la mormântul celor căzuți în luptă, la sfârșitul primului an de război împotriva Spartei:

Avem o Constituție care nu ia nimic din legile altora, ba mai degrabă – în loc să-i imităm pe alții – noi le suntem pildă. Se numește democrație pentru că orânduirea aceasta nu este în interesul celor puțini, ci în al celor mulți. În neînțelegerile dintre particulari, legea este egală pentru toți. Cât privește dregătoriile, pe fiecare dintre noi îl prețuim pentru îndeletnicirile obștești, potrivit meritului care i-a făcut faima, și nu potrivit categoriei sociale căreia îi aparține, ci doar virtuții lui. Omul nevoiaș nu este împiedicat, prin aceasta că nu are un nume vestit, de a înfăptui vreun bine cetății... (Tucidide, Războiul peloponeziac)¹⁸.

Sarcini de lucru

- Selectați, din text, definiția pe care o dă Pericle democrației.
- Prezențați virtuțile democrației evidențiate de Pericle.

¹⁷ Liviu Lazăr, *Surse istorice, sarcini de lucru și activități de învățare pentru ciclul gimnazial*, București: Noumina, 2012.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34.

- Formulați păreri despre importanța democrației ateniene.
- Precizați motivul pentru care Pericle a considerat necesar să vorbească despre virtuțile democrației la mormântul celor căzuți în luptă, la sfârșitul primului an de război contra Spartei.
- Enumeră trei calități pe care trebuie să le poseze un om democratic. Ce calități din acestea pozezi tu?

Este adevărat, sunt multe teoretizări care încearcă să arate că altele sunt valorile lumii de azi. Totuși, cu toate eforturile (pseudo)sociologiei post-moderne, oamenii nu-și vor însuși o altă paletă de valori decât pe cea pe care omul o simte sădită în interiorul ființei sale, pe care în adâncul conștiinței sale o admiră și la care râvnește să ajungă. Numeroase valori ale civilizațiilor antice stau la baza culturii, științei și economiei universale moderne. Dacă ar fi să facem un inventar al valorilor și virtuților omului antic și un inventar al valorilor și virtuților omului recent, va fi lesne să observăm nu neapărat o suprapunere totală a celor două inventare, ci o similitudine de conținut, dublată de semnul congruenței între diferite forme corespondente. Cu alte cuvinte, atât umanitatea antică, cât și umanitatea recentă afirmă și dau mărturie despre perenitatea valorilor umane fundamentale.

BIBLIOGRAFIE

1. Capcelea, Valeriu. Filozofie. Chișinău: ARC, 2001.
2. Călin, M. Filosofia educației. București: Aramis, 2001.
3. Lazăr, L. Surse istorice, sarcini de lucru și activități de învățare pentru ciclul gimnazial. București: Noumina, 2012.
4. Ministerul Educației al Republicii Moldova. Educație civică. Manual pentru clasa a VIII-a. Chișinău: Știința, 2013.
5. Ministerul Educației al Republicii Moldova. Educația civică. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX). Chișinău: Știința, 2010.
6. Ministerul Educației al Republicii Moldova. Standarde de eficiență a învățării. Chișinău, 2012.
7. Sîrbu, T. Etică: valori și virtuți morale. Iași, 2015.

SURSE WEB

1. <http://citare.unica.ro/2008/03/16/citate-despre-fericire/> (accesat 19.11.2014)
2. <http://dexonline.ro/definitie/generozitate> (accesat 12.11.2014)
3. <http://dexonline.ro/definitie/FRUMUSE%C8%9AE> (accesat 13.11.2014)
4. <http://www.citate-celebre-cogito.ro/cunoaste-te-pe-tine-insuti-3/> (accesat 10.11.2014)
6. <http://tonysss.wordpress.com/2006/11/20/filozofia-in-grecia-antica-2/> (accesat 10.11.2014)

JOCUL DIDACTIC CA MIJLOC DE EDUCAȚIE PENTRU PATRIMONIU

Elena BIVOL,

profesoară de Istorie și Educație civică, grad didactic II,
Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir”, s. Văsieni, r. Ialoveni

Copilul râde: „Înțelepciunea mea e jocul”

Tânărul cântă: „Jocul și-nțelepciunea mea-i iubirea”

Bătrânul tace: „Iubirea și jocul meu e-nțelepciunea”

(Lucian Blaga „Trei fețe”)

Summary

The principle of learning by discovery in recent years become a widely accepted idea in teaching and learning. Students learn better when they do something that is not just listen or watch, but they get involved. Didactic games gives us the opportunity experimental learning, besides many others active-participative methods that can be used in history and civics classes. The game is a series of actions and operations which, parallel to the relaxation, good humor and joy pursues objectives of intellectual training, moral and physical of each student. Use with this lesson game becomes significant pedagogical functions, ensuring active participation of students during lessons, increasing interest in knowledge.

Keywords: *didactic game, classification*

Jocul este munca, este binele, este datoria, este idealul vieții. Jocul este singura atmosferă în care ființa sa psihologică cere să respire și în consecință să acționeze, spune Claponde în „Psychologie d'enfant”. Schiller scria: „Omul nu este întreg decât numai atunci când se joacă”. Jocul (din latinescul *jocus* = glumă, apropiat de *ludus* = amuzament, joc) ocupă locul preferat în activitatea cotidiană a copilului. A ne întreba de ce, pentru copil, aproape orice activitate este joc? Înseamnă a ne întreba de ce este copil? Prin el se „valorifică la nivelul instrucției finalitățile adaptive de tip recreativ proprii activității umane, în general, în anumite momente ale evoluției sale ontogenetice, în mod special”¹. Principiul de învățare prin descoperire a devenit în ultimii ani o idee unanim acceptată în procesul de predare-învățare. Elevii învață mai bine atunci când fac ceva, adică nu

¹ Sorin Cristea, *Dicționar de termeni pedagogici*, București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1998.

numai ascultă sau privesc, dar și participă. Jocul didactic ne oferă această oportunitate de învățare experimentală, pe lângă multitudinea de metode activ-participative care pot fi utilizate la orele de istorie și educație civică. Jocul reprezintă un ansamblu de acțiuni și operații care, paralel cu destinderea, buna dispoziție și bucuria, urmărește obiective de pregătire intelectuală, morală și fizică a elevului. Utilizat în cadrul lecției, jocul dobândește funcții psiho-pedagogice semnificative, asigurând participarea activă a elevului în cadrul lecțiilor, sporind interesul pentru cunoaștere.

Pentru a deveni un „joc didactic”, o activitate trebuie să îndeplinească următoarele exigențe:

- să realizeze un scop și o sarcină didactică;
- să folosească elemente de joc în vederea realizării sarcinii propuse;
- să aibă un conținut accesibil și atractiv;
- să utilizeze reguli de joc, cunoscute și respectate de către elevi.

În jocurile didactice se pot alege diverse elemente de joc: întrecerea, competiția, cooperarea între participanți, recompensarea rezultatelor bune, penalizarea greșelilor etc. În cadrul jocului materialele folosite pot fi foarte variate, de exemplu, cartonașe, figuri geometrice. Reușita jocului didactic este în strânsă legătură cu calitatea materialului didactic, diversitatea acestuia, adaptarea sa cât mai bună la conținutul jocului. Profesorul trebuie să acorde o maximă atenție proiectării, organizării și desfășurării corecte a jocului. În acest sens, se vor avea în vedere următoarele cerințe:

- pregătirea jocului;
- organizarea acestuia;
- respectarea secvențelor jocului;
- ritmul și strategia lui;
- motivarea elevilor în scopul activării lor depline;
- varietatea elementelor de joc.

Desfășurarea jocului didactic va trebui să cuprindă următoarele etape:

- introducerea în joc;
- anunțarea titlului jocului și a scopului acestuia;
- prezentarea materialului;
- explicarea și demonstrarea secvențelor jocului;
- fixarea regulilor;
- executarea jocului de către elevi;
- complicarea jocului;
- evaluarea și concluziile jocului.

Există mai multe clasificări ale jocurilor didactice:

După obiectivele prioritare:

- jocuri senzoriale;
- jocuri de observație;
- jocuri de dezvoltarea limbajului;
- jocuri de stimulare.

După conținut:

- matematice;
- sportive.

După regulile de instituire:

- jocuri cu reguli transmise prin tradiții;
- jocuri cu reguli inventate.

Există și o altă clasificare², structurată în 5 capitole:

- jocuri de autocunoaștere, de prezentare și de cunoaștere interpersonală;
- jocuri de cooperare și de comunicare;
- jocuri de creativitate și de confecționare;
- jocuri de energizare și de spargere a gheții;
- jocuri de formare a grupurilor;
- jocuri cu parașuta.

D. Pătrașcu: „Jocul didactic este un fel de activitate în situațiile orientate la reproducerea și însușirea experienței sociale, în care se desfășoară și se determină autoreglarea comportamentului”³. Importanța jocului didactic în procesul instructiv-educativ a fost argumentată de cercetători din diferite țări: J. Dewei, M. Montessori, O. Decroly, L. Vîgotschi, V. Leontiev, S. Cristea, T. Bădică, D. Pătrașcu ș.a. Aceștia au arătat caracterul lui activ, funcțiile, particularitățile metodice și diversele criterii de clasificare.

În continuare o să dau exemple de jocuri didactice folosite în cadrul orelor de educație civică. La prima unitate de învățare la educația civică, „Omul – ființă socială”, putem folosi jocuri de autocunoaștere. Exemplu: „Prenumele care mă descrie”. Cel care începe își spune prenumele, apoi îl asociază unui adjectiv care descrie o caracteristică dominantă a sa și care începe cu prima literă a prenumelui, de exemplu Stan – sensibil, Maria – minunată. Următorul va repeta ceea ce a spus vecinul său și va adăuga prenumele și adjectivul său. Al treilea participant va spune tot ce s-a spus

² 855 de jocuri și activități. Ghidul animatorului, Chișinău, 2005.

³ D. Pătrașcu, Tehnologii educaționale, Chișinău, 2005.

înaintea sa și va adăuga prenumele și adjectivul său. Se continuă în acest mod până când toți participanții și-au spus prenumele. Cel care a început poate repeta încă o dată prenumele tuturor. Acest joc se aplică pentru dezvoltarea memoriei, captarea atenției. Eu aplic acest joc pentru a face cunoștință cu elevii.

Pentru a verifica cum se cunosc elevii la tema „Asemănări și diferențe ale ființelor umane”, cl. a 5-a, se poate de aplicat jocul „Îmi cer scuze, dar ai greșit”. Fiecare elev scrie câte cinci calități care consideră el că îl determină, apoi fișele se amestecă. La dorință, câte un elev alege o fișă și trebuie să determine a cui este fișa. Dacă răspunde corect, elevul a cui este fișa va spune: „Ai ghicit”, dacă răspunde greșit: „Îmi cer scuze, dar ai greșit”.

Atunci când vorbim despre valori – „Valorile și normele morale în societate”, cl. a 5-a, sau „Valorile și normele morale în școală, familie, societate”: „Ghemul valorilor”. Se ia un ghem de ață, fiecare elev va lua ghemul, va lua capătul aței și va spune o valoare, apoi va arunca ghemul la alt elev, ținând ața până când toți elevii spun câte o valoare, astfel creându-se plasa valorilor. Ultimul elev va spune o nonvaloare aruncând ghemul înapoi, spunând o nonvaloare și așa se va reveni la primul elev și ghemul va fi strâns. Elevii vor ajunge la concluzia: respectând valorile, ei creează ceva bun, dar în cazul nonvalorilor, distrug.

La subiectul „Autoanaliză și autoeducație”, cl. a 7-a, se poate de aplicat jocul „Patru colțuri”. Se dă fiecărui participant câte o foaie și creioane și li se spune să scrie și să deseneze:

- ceea ce obișnuiesc să facă duminică seara – în colțul drept de sus;
- hobby (ocupație, interes) – în colțul stâng de sus;
- ceea ce admiră la alți oameni – în colțul stâng de jos;
- dorința pe care ar ruga o zână să le-o împlinească – în colțul drept de jos.

Se acordă participanților 6 minute. După care, fiecare își prezintă foile.

Atunci când vorbim despre unicitatea persoanei, de exemplu cl. a 8-a, subiectul „Respect pentru unicitatea persoanei”. La această temă se poate de aplicat jocul „Aplauze, vă rog”. Fiecare elev este aplaudat pentru ceva unic, de exemplu:

Să se ridice în picioare cei ce iubesc culoarea albă! Aplauze pentru ei! (Tot grupul aplaudă.)

Să se ridice în picioare cei ce au măcar 5 lei în buzunar! Aplauze pentru ei!

Șirul poate fi continuat. Atunci când se aplaudă pentru acea calitate pe care o au, elevii se simt importanți, apreciați.

Vorbind despre familie putem desfășura jocul „Copacul vieții”. Roagă fiecare participant să-și deseneze copacul vieții.

- rădăcinile vor reprezenta familia din care provin și acele influențe puternice care i-au format ca personalitate;
- tulpina va reprezenta viața lor actuală, ocupația, familia, grupurile/ organizațiile din care fac parte;
- frunzele vor reprezenta sursele lor de informare – presa, radioul, televiziunea, cărțile, prietenii;
- fructele vor reprezenta succesele lor, proiectele pe care le-au desfășurat, evenimentele în care au participat;
- mugurii reprezintă speranțele lor de viitor.

Vorbind despre conflicte, putem folosi jocul „Să desenăm împreună”. Clasa se împarte în jumătate, elevii fiind numărați de la unul la doi, elevilor cu numărul unu li se spune să deseneze o clădire, celor cu numărul doi un copac. Sarcinile le sunt comunicate în secret, fără a auzi celălalt grup. Elevilor li se dă o singură coală de hârtie și un singur creion.

Elevii vor încerca să deseneze fiecare ce i s-a comunicat, fără a spune colegului său ce are de desenat. Apoi elevilor li se dă o sarcină comună, pe care o îndeplinesc destul de rapid. În continuare, elevii sunt întrebați când le-a fost mai ușor. Desigur că a doua oară, atunci când nu mai existau conflicte. Conflictele apar adeseori de la dorințele diverse ale oamenilor.

La unitatea de învățare „Societatea democratică” putem aplica jocurile „Harababura articolelor”⁴ și „Cunoașteți-vă drepturile”.

„Harababura articolelor”

Scop: aprofundarea unor instrumente internaționale, conștientizarea eficienței lucrului în echipă.

Timp: 20 min

Vârsta: 10-18 ani

Materiale: documente naționale și internaționale ce se referă la drepturile omului, fișe cu articole. Se alege 10-15 articole dintr-un document național sau internațional cu privire la drepturile omului. Fiecare articol se scrie pe două fișe separate. „Înving” acei elevi care întregesc articolele mai repede.

⁴ *Educație pentru democrație și drepturile omului*, SIEDO, 1998.

„Cunoașteți-vă drepturile”

Scop: conștientizarea egalității în drepturi a bărbatului și a femeii

Timp: 10 min

Vârsta: 14-15 ani

Desfășurare: pe o coală mare de hârtie într-un colț e desenată o femeie și în altul un bărbat. În mijlocul colii sunt înscrise în mod haotic 10 drepturi și libertăți „preponderent” femeiești și „preponderent” bărbătești. Timp de 5 min ambele grupe de bărbați și femei trebuie să repartizeze drepturile categoriei lor. Raportorul anunță decizia grupului său. Elevii sunt provocați de către profesor la o discuție contradictorie: decizia fetelor, decizia bărbaților. În final, se accentuează că drepturile sunt universale, indiferent de rasă, religie, sex.

Atunci când organizăm mese rotunde, putem aplica cu succes jocul „Chibriturile”⁵. Profesoara oferă la 6 elevi câte un chibrit și le propune să compună o imagine, apropiindu-se câte unul și punând chibritul alături de celelalte în așa fel, ca să se atingă unul de altul. Apoi același lucru să-l facă concomitent tot grupul. Comparați. Elevii sunt întrebați când le este mai ușor. Toți vor menționa că atunci când au fost cu tot grupul. Profesoara menționează că, la fel, la activitatea de azi vor lucra împreună, cooperând.

Atunci când vorbim despre piramida alimentelor și vrem mai amănunțit să studiem fructele și legumele, vom practica jocul „Salata fructelor”. Elevii studiază un fruct sau o legumă anterior, unul din ei face o salată din câteva fructe și legume.

La subiectul „Eugenetica”, „Eutanasia”, cl 12. În dependență de opinie, elevii se împart în 2 grupe. În mijlocul clasei se trasează o linie: de o parte fiind cei cu opinii pro, de cealaltă cei cu opinii contra. Fiecare grup își expune argumentele sale. Cei din echipa adversă, dacă și-au schimbat părerile, trec de partea cealaltă a liniei.

Așadar, jocul didactic contribuie la stimularea activității personale, la îmbunătățirea relațiilor elevi-elevi, elevi-profesori, la dezvoltarea curiozității, la crearea unui anturaj favorabil, la educarea responsabilității, disciplinei, corectitudinii, a unui comportament adecvat normelor de conduită. Un rol important îl are acest mijloc didactic în formarea respectului față de moștenirea culturală, istorie, limbă, tradiții, obiceiurile, valori naționale.

⁵ *Toleranța și competența socială. Ghid metodic pentru formatori*, Chișinău, 2004.

BIBLIOGRAFIE

1. Cristea, S. Dicționar de pedagogie. Chișinău-București: Litera Internațional, 2000.
2. 855 de jocuri și activități. Ghidul animatorului. Chișinău, 2005.
3. Educație pentru democrație și drepturile omului. SIEDO, 1998.
4. Pătrașcu, D. Tehnologii educaționale. Chișinău, 2005.
5. Pro-Didactica, nr. 2 (60), aprilie 2010.
6. Pro-Didactica, nr. 4-5 (62-63), octombrie 2010.
7. Toleranța și competența socială. Ghid metodic pentru formatori. Chișinău, 2004.

ASPECTE ALE EDUCAȚIEI PENTRU PATRIMONIUL ETNOGRAFIC ÎN CADRUL RELAȚIEI ȘCOALĂ-MUZEU

Ludmila MOISEI,

drd., Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Summary

The purpose of this article is to present the role of ethnographic heritage museum education. In addition to the museum is an educational factor, thanks to which we know the past, the vestiges of which have marked our existence, he also has a teaching position. Therefore in public policies to streamline the work of museums insists dwell on school-museum collaboration. If you succeed practical application of the strategy, the younger generation will increasingly be interested in the historical past and the museum can acquire new facets and dimensions. In this way, we promote and we save ethnographic heritage through the younger generation.

Keywords: museum, school, education.

Axându-se pe analiza atitudinii actorilor din domeniul educațional cu privire la activitatea muzeelor, în promovarea culturii și valorilor naționale, studiul are ca scop de a argumenta aportul și funcțiile muzeului în maximizarea dimensiunii educative. Muzeul trebuie înțeles nu numai ca un mediu formativ – prin el însuși sau în relație cu școala – ci și ca un mod de cunoaștere didactică și de (re)interpretare a realității.

Reprezentând un factor de răspândire a viziunii mondiale de cunoștințe de la o epocă la alta, pentru progresul umanității, muzeul – alături de arhivă, bibliotecă, instituțiile de învățământ – trebuie să dăinuiască precum o autoritate „vie”, dinamică, indispensabilă, solicitată și acceptată de societate. Înțeleasă corect, instituția muzeală reprezintă una dintre valoroasele surse de educație din toate timpurile. În acest sens, am putea vorbi despre o pedagogie muzeală, care în prezent devine o provocare nu numai teoretică, dar și expresia unei oportunități de conturare a unor practici eficiente de ordin formativ, care să completeze ceea ce se realizează prin intermediul activităților școlare curente. Această idee de stimulare a interacțiunii pe linie educațională dintre muzeu și școală o regăsim în Propunere de politică publică privind modernizarea și eficientizarea activității muzeelor¹. De altfel, la origini, dar și în prezent, una dintre

¹ Ministerul Culturii Republicii Moldova, *Propunere de politică publică privind modernizarea și eficientizarea activității muzeelor*, 2012, http://www.particip.gov.md/public/files/PPP_muzeu_22.10.2012.pdf

funcțiile majore ale muzeului este cea educativă, de prezentare, promovare și receptare a valorilor concrete dintr-un anumit domeniu de manifestare – pictură, sculptură, literatură etc. Muzeul, ca și școala, sunt instituții culturale vechi; interesant este faptul că abia în zilele noastre s-a pus (explicit) problema conlucrării sub aspect educațional. Poate din cauză că educația formală tinde să-și subsumeze, tot mai explicit, trasee și contexte noi de învățare, cum sunt sala de expoziție, muzeul, așezămintele cultural-istorice. Oricare ar fi explicația, faptul că avem deja o politică în acest sens la nivel de stat este o dovadă a interesului față de valorile culturale, a acceptării valențelor educaționale și didactice ale muzeului.

În primul rând, muzeul este o realitate vie, o prelungire în timp a unui fapt cultural, un univers concret în care arta/știința/cultura s-a zămislit sau în care subzistă. Una este să vorbești despre o pictură în sala de clasă sau să audiezi o poezie, și alta e ca acestea să fie sesizate la „ele acasă”, în atelierul unui pictor sau casa unui poet consacrat, chiar dacă aceștia au dispărut demult. Pe de altă parte, muzeul asigură un ghidaj profesionalizat, aplicat, în cunoștință de cauză cu specificul operei respective. Dacă persoana delegată dispune de cultură și tact pedagogic, acțiunea respectivă de prezentare se transformă într-o ocazie privilegiată, într-o bucurie culturală în care atașamentul și interiorizarea valorilor devin maxime. Oricât de talentat ar fi un profesor de literatură, nu îl poate substitui pe cel care trăiește și prezintă zi de zi viața sau opera unui autor. Muzeograful este mult mai legat de opera sau artistul pe care îl promovează. Atmosfera creată în perimetrul unui muzeu nu poate fi replicată cu ușurință în sala de clasă.

Astfel, instituția muzeală se poate converti într-un nou mediu educativ, complementar școlii. Muzeul poate deveni un mijloc eficient, o „anexă” a școlii, poate favoriza colaborarea și coparticiparea în procesul educativ a unor factori care în mod tradițional acționează separat sau în contratimp. Nu excludem și o serie de proiecte colaborative dintre școală și muzeu, pe termen mediu sau lung (la nivel de an sau ciclu școlar), în care fiecare partener ar putea să-și deslușească roluri noi, competențe complete, implicări sau provocări reciproce. Conform Propunerii menționate mai sus, în ceea ce privește dezvoltarea componentei educaționale ale muzeelor, se prevăd mai multe acțiuni: dezvoltarea programelor educaționale în parteneriat cu ME, colaborarea cu specialitățile pedagogice, ca să îi învețe pe profesori cum să folosească resursele muzeistice pentru cursuri, lansare de CD-uri educaționale, cercetarea în muzee (transformarea muzeelor în centre de excelență în cercetare, parteneriate cu biblioteci, AȘM, universități și școli pentru proiecte comune), lansarea de programe educaționale

în muzee cu accent pe valorile patrimoniului care susțin sentimentul de identitate cetățenească și implicarea voluntarilor din școli pentru dezvoltarea ideilor de promovare a muzeelor, dezvoltarea educației non-formale în muzee (cursuri extracurriculare, în funcție de specificul muzeului, pe grupe de vârstă). Dacă aceste prevederi nu vor rămâne doar la nivel de politici, dar vor fi implementate conform celor scrise atunci, vom putea spune că țara noastră și-a activat mizele educației muzeale.

Mizele educației muzeale sunt de mai multe feluri și ele pot fi activate în funcție de solicitări sau circumstanțe:

- miza completivă, în raport cu obiectivele sau conținuturile școlare; muzeul poate deveni o extensie a școlii, un loc de cunoaștere a noi elemente valorice și de exersare a unor competențe;
- miza aplicativă; muzeul devine un „teren de aplicație” prin cercetare, experimentare, implicare;
- miza de conturare a identității culturale a individului, la nivel local sau național, prin cunoașterea, interiorizarea și asumarea unor valori emblematice ale spațiului social în care persoana urmează să se integreze;
- miza de descoperire a eului prin punerea în valoare a unor dispoziții sau interese individuale pe care școala nu le vizează, cunoscut fiind faptul că fiecare vizită la muzeu formează elevilor competențe, abilități, valori, atitudini, sentimente, creativitate, inspirație.

Muzeul poate deveni o resursă educativă în calitate de mediu nonformal sau informal de învățare. Diferența dintre cele două survine în funcție de gradul de intenționalitate, raportul față de cunoașterea din școală, precum și de gradul de implicare a formatorului sau a educatului. În cazul nonformalului, educația în muzeu devine o „prelungire” a educației din școală, este programată, intenționată, atent proiectată, realizată de specialiști pedagogi, iar prezența copiilor la aceste activități devine obligatorie. În situația informalului, educația din muzeu rămâne la latitudinea educatului, este opțională, infuzională, întâmplătoare, autodirijată și poate fi fructificată ocazional în spațiul școlar. Conduce, de bună seamă, la o culturalizare suplimentară a educatului, dar nu este întotdeauna ratificată, valorificată, evaluată la nivelul activităților educative formale.

Muzeul ca loc sau rezervor de resurse poate întări, extinde sau aduce mărturie la secvențe de predare din școală. El poate deveni un teritoriu pentru fixarea unor cunoștințe, pentru asigurarea unor integrări, corelări cu caracter concluziv ori transdisciplinar sau pentru declanșarea inte-

resului, de plonjare în complexitatea fenomenului, pentru a motiva și a stârni bucuria pentru învățare. Prelungirea „predării” unor elemente de conținut în muzeu ține de specificul tematic cerut de programă (competențe de atins, elemente de conținut), de disponibilitatea și oferta cadrului muzeal (prezența și valorificarea unor piese expuse), dar și de inventivitatea și talentul didactic al profesorului. Profesorul are obligația să cunoască și să inventarieze acest potențial, să inspecteze dinainte și să colaboreze cu reprezentanții acestor lăcașuri de cultură. Realizarea unor înfrățiri sau parteneriate dintre școală și muzeu reprezintă formule instituționalizate de prefigurare a acestei complementarități formative. În altă ordine de idei, în cadrul unui muzeu se pot contura alte tipuri de activități, implicit sau explicit educative, cum ar fi susținerea unor conferințe tematice, înființarea unor laboratoare sau centre de cercetare, editarea unor reviste de specialitate.

În societatea informațională de astăzi muzeul poate dobândi noi fațete și dimensiuni. Departate de a rămâne un teritoriu conservator, inert și închis la modernizări, el își poate dezvolta noi oportunități educaționale în societatea cunoașterii, nefiind nevoie de o deplasare fizică. Acest lucru presupune construirea unei „fețe” virtuale a muzeului, inclusiv după principii sau reguli didactice, în așa fel încât acest mijloc, ca totalitate sau secvențial, să poată fi valorificat (și) în scopuri de predare-învățare școlară. Cum posibilitățile de mișcare a publicului școlar către muzeu sunt uneori limitate, este rezonabil să aducem muzeul în sala de clasă. Combinând valențele reale și virtuale ale muzeului, această evoluție ar putea conduce la o înțelegere mai completă a obiectelor. Văzând și manipulând un obiect pe această cale virtuală, putem evalua textura, greutatea, dimensiunea, culoarea. Prin interacțiunea cu virtualul, putem intra într-un context, putem constata cum se mișcă ceva, cum funcționează, care este sunetul (în cazul unui instrument). Tehnologia va progresa și va deveni mai accesibilă, iar virtualul va fi recunoscut ca un instrument educațional valabil.

Pe de altă parte, dincolo de interferențe sau suprapuneri din punct de vedere educațional, cele două universuri culturale își păstrează pe mai departe autonomia, fiecare performând competențe diferențiate, care la un moment dat se dovedesc a fi complete, corelative, stimulative reciproc. Astfel, cert este faptul că școala nu poate deveni muzeu (decât în cazuri singulare), iar muzeul nu poate face ceea ce trebuie să facă școala.

Când se vorbește despre educație muzeală, trebuie conștientizate diferențele specifice dintre școală și muzeu, iar proiectarea activităților trebuie să țină cont de aceste limite inerente. Școala este instituția destinată,

înainte de toate, pentru a instrui și educa. Muzeul are scopul de a colecta, păstra, studia și prezenta probe materiale despre om și mediul său de dezvoltare. Școala este obligatorie, ea se bazează pe clienți captivi și stabili. În muzeu, clientul este liber să vină sau nu. Muzeul îngăduie un cumul de obiecte mai mult sau mai puțin temporare. Școala, sub aspectul ofertei, este o instituție mult mai stabilă (inertă, uneori). Școala încearcă să satisfacă un client structurat în funcție de vârstă sau de nivelul de pregătire. Muzeul este deschis pentru toate grupurile de vârstă, indiferent de pregătire. Muzeele nu au un curriculum național – fiecare muzeu poate prezenta un punct de vedere diferit asupra unei chestiuni; nu au sisteme formale de evaluare și orare prescrise pentru învățare. Învățarea în muzee este potențial mai deschisă, regizată individual, mai imprevizibilă și mai dispusă la răspunsuri diferite, decât cea oferită de educația formală, în care ceea ce se predă, se direcționează din exterior, prin standarde. Școala trebuie să țină cont de un program unic, care se impune la scară națională. Demersul instructiv este proiectat pentru activități unitare cu grupul-clasă. Muzeul este organizat pentru o activitate care, de obicei, este realizată individual sau în grupuri mici. Școala primește clienții săi pentru cel puțin un an, vizitatorii muzeului vor rămâne acolo pentru o oră sau două. Activitatea școlii se bazează, în principal, pe cuvânt și carte. Activitatea muzeului se bazează, cu precădere, pe observație și cercetarea unui obiect.

Nevoia de creștere a motivării elevilor pentru învățare și a gradului de participare la activități prin care să fie utilizată experiența concretă a condus la determinarea unor noi roluri ale cadrelor didactice.

Nivelul de competență al profesorilor se dezvoltă, în prezent, în situații în care, pe lângă elaborarea și dezvoltarea curriculumului școlii, aceștia sunt nevoiți să proiecteze activități inter și transcurriculare, să selecteze resursele de învățare, să participe la proiecte naționale sau internaționale, să dezvolte parteneriate școală-comunitate etc.

Pregătirea profesorilor pentru valorificarea educației non-formale² în învățământul preuniversitar are în vedere: creșterea gradului de motivare pentru integrarea practicilor de educație non-formală în școală; optimizarea achiziției și evaluarea deprinderilor de bază în ansamblul activităților de învățare, prin utilizarea noilor medii educative: muzee, biblioteci etc.

² „Non-formal education: any organised educational activity outside the established formal system – whether operating separately or as an important feature of some broader activity – that is intended to serve identifiable learning clienteles and learning objectives” (M. K. Smith, „What is non-formal education?”, 2001, <http://infed.org/mobi/what-is-non-formal-education/>, accesat 20.11.14).

Primul avantaj, pe care puține instituții de educație, cu excepția muzeului, și-l pot permite, este interdisciplinaritatea. Concept actual al învățării, interdisciplinaritatea constituie pentru orice vârstă a copilului o manieră de a integra cunoștințele, de a le face să funcționeze complementar și de a oferi deci o înțelegere profundă a fenomenelor.

Indiferent de profilul muzeului (de artă, istorie, științele naturii, etnografic etc.), programele educative care se pot desfășura în acest tip de instituție de educație non-formală pot și își demonstrează eficiența atunci când sunt capabile să evidențieze legăturile dintre domenii și astfel să le comunice copiilor faptul că lumea este rezultatul unor fenomene care pot fi studiate cu ajutorul mai multor discipline, dar care, în mod intuitiv, pot fi înțelese global, analizând obiectele și contextul acestora în muzee.

Obiectivele propuse în programele școlare, cele care se referă la procesele cognitive și cele care se referă la procesele procedurale și atitudinale, se pot realiza și prin intermediul educației non-formale, pro-patrimoniu.

Există de asemenea conținuturi de învățare în cadrul disciplinelor limba și literatura română, istorie, geografie, științe, educație civică, educație tehnologică, educație muzicală, educație plastică, religie etc., a căror dezvoltare este favorizată de relația cu elementele de educație non-formală/informală³.

Domeniile educației non-formale/informale cu care interferează problematica educației pro-patrimoniu sunt: educația pentru promovarea valorilor fundamentale ale culturii și civilizației; educația durabilă prin dimensiunea socioculturală; educația pentru familie; educația estetică; educația pentru timpul liber etc.

La o lecție de educație civică, de exemplu, desfășurată în muzeu cu tema „Grupul din care facem parte – familia”, ne putem propune ca scop stimularea interesului față de cunoașterea, păstrarea și punerea în valoare a operelor de artă și a patrimoniului cultural al unei comunități, ca mijloc de construire a identității de grup.

Familia transmite urmașilor limba, obiceiurile și modelele de comportament, punând temelia educației civice. Despre acestea se poate discuta în muzeu. În acest mod, școlarul mic este implicat în viața socială prin apar-

³ „*Informal education*: the truly lifelong process whereby every individual acquires attitudes, values, skills and knowledge from daily experience and the educative influences and resources in his or her environment – from family and neighbours, from work and play, from the market place, the library and the mass media” (M. K. Smith, „What is non-formal education?”, 2001, <http://infed.org/mobi/what-is-non-formal-education/>, accesat 20.11.14).

tenența la familie, la grupul de joacă și de învățatură și prin relațiile pe care el le stabilește cu instituțiile din comunitatea în care trăiește, în cazul nostru – muzeul.

Lecția de educație civică se realizează astfel interdisciplinar, folosind cunoștințe din diferite domenii: limba și literatura română, religie, educație plastică, istorie, geografie, educație civică, educație muzicală etc. într-un spațiu care îți încântă sufletul, mintea și privirea cu minunății ale artei naționale și universale.

În această perioadă critică, în care învățământul se află la o răscruce de drumuri, cadrele didactice trebuie să dea dovadă de multă imaginație în găsirea unor strategii interesante, atrăgătoare, care să stimuleze motivația elevilor pentru învățatură. Rolul educativ al muzeului începe să prindă viață când interesul publicului pentru această instituție ajunge să coincidă cu interesul muzeului pentru public. Ca și școala, instituția muzeală, factor de cultură, cunoaște în timp un netăgăduit proces de democratizare.

Educația teoretică a școlărilor în domeniul biologiei, istoriei, ecologiei, artelor realizată în școli trebuie să fie completată cu o parte aplicativă, practică, ce se poate realiza cu succes în muzee. Organizarea de activități educative, aplicate, cu diverse tematici din domeniile științelor naturii, pictură, ecologie, istorie, tradiții, meșteșuguri, stimulează creativitatea copiilor și creează o legătură mai strânsă a acestora cu muzeul, care trebuie privit ca o instituție ce oferă o alternativă de a petrece în mod plăcut timpul liber.

Astăzi, când avem deja o politică publică în acest sens, este de așteptat să fie dezvoltate teme precum: regândirea și adecvarea unor conținuturi ale programelor școlare în acord cu potențialul educativ al muzeului, elaborarea unei didactici speciale cu privire la organizarea unor activități educative în această instituție, rafinarea metodelor de predare și interacțiune didactică în noul cadru, pregătirea unor categorii de profesori în perspectiva formării în/și prin intermediul muzeului, elaborarea unor forme și strategii de evaluare a competențelor specifice dobândite etc. E nevoie, de bună seamă, de un efort colaborativ, sumativ și creativ.

BIBLIOGRAFIE

1. Niculescu, Corina. Muzeologie generală. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
2. Ploșniță, E., Ursu, M. Enciclopedia muzeologiei din Republica Moldova. Ch.: Bons Offices, 2011.
3. Ploșniță, E. Muzeul basarabean în fluxul istoriei. Ch.: Civitas, 1998.

SURSE WEB

1. Ministerul Culturii al Republicii Moldova. Propunere de politică publică privind modernizarea și eficientizarea activității muzeelor, 2012,
2. http://www.particip.gov.md/public/files/PPP_muzee_22.10.2012.pdf
3. Smith, M. K. „What is non-formal education?“, 2001, <http://infed.org/mobi/what-is-non-formal-education/>, accesat 20.11.14.

ПРОБЛЕМА НЕДОСТАТОЧНОЙ ИНТЕГРАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ В ОБЛАСТИ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ МОЛДОВЫ

Nicolai CHIRNEV,
masterand, UPS „Ion Creangă”

Summary

This work is not so scientific, as social. Sometimes, the topic of attracting young people in our country and their potential – are not captured or sidelined, that in my opinion is a mistake. What is important that much more acute the problem stands in the rescue and restoration of our cultural heritage, rather than in its preservation and transmission. It is possible, necessary and imperative to attract young people. Our youth, potential engine of society, is capable (under strict control), in the near future to have a powerful impact on national culture.

The Republic of Moldova has a huge potential and the object of the present – to reveal it to the end!

Keywords: *heritage, save, youth.*

Для начала, следует отметить, что данная работа носит не столь научный характер, сколько социальный. Это не проблема одной дисциплины или области какой-либо науки. Это проблема масштабна настолько, что ее вряд ли можно отнести лишь к вопросу о необходимости сохранения культурного наследия Республики Молдова. Порой, тема привлечения молодежи и ее потенциальные возможности – не учитываются или отодвигаются на второй план, что по моему мнению является ошибкой.

Если бы мне не удавалось каждый раз находить доказательства, что все-таки наше общество развивается, что предпринимаются медленные, но уверенные шаги к обнаружению, сохранению и передаче нашего культурного наследия, эта работа не была бы написана.

Постепенно, дела в научной и культурной сферах Молдовы, в общем, меняются в положительную сторону. Но хватит ли нам времени такими темпами сохранить это наследие, до того как оно разрушится, заржавеет, сгниёт, поблекнет, забудется, и наконец, исчезнет?

Если отбрасывать в сторону политику, то можно заметить, что за последние 4-5 лет финансирование – в основном из европейских фондов, на уровне министерств, агентств, институтов, специализирующихся на культурном развитии общества – увеличилось. Как

результат – выпущено сотни книг, публикаций, монографий, статей, организовано множество конференций, в том числе международных, реализовано немалое количество проектов с участием иностранных наблюдателей и специалистов. Суть в том, что всей этой деятельности на данном этапе все же недостаточно. Недостаточно, потому, что гораздо острее проблема стоит в спасении и восстановлении нашего культурного наследия, нежели в его сохранении и передаче.

Это вызвано рядом причин.

Первая – это позитивная проблема. Территория Пруто-Днестровского междуречья богата прежде всего разнообразием местного фольклора, ремесла, археологическим наследием, также немалую часть занимают архитектурные и художественные произведения современной эпохи. Таким образом, Республика Молдова – это небольшая по размеру страна с богатым историческим прошлым, и охватить такой объем культурного наследия для последующего сохранения чрезвычайно сложно.

Вторая причина – это запущенность. Речь идет о все том же недалеком прошлом, когда культурное значение какого-либо объекта отодвигалось на второй план. Понятно, что местным властям на протяжении последних двухсот-трехсот лет было не до сохранения культурного наследия, в условиях когда данная территория переходила «из рук в руки» мощных империй XVIII-XX веков. Да и власти эти были не совсем местные и приоритеты у них были совсем иные. Однако благодаря частным коллекционерам и прочим любителям искусства – «культурный дух» на данной территории, как мне кажется, никогда не умирал.

Другое дело – советский период. Времена, когда образование и культура выходили на передний план, благотворно отразились на состоянии дел у нас в стране. Открылись музеи, галереи, Академия Наук, библиотеки и другие культурные заведения, так или иначе оживляя и удовлетворяя интеллектуальные и эстетические потребности населения. Однако и здесь не всё так очевидно. Взять, к примеру, археологию. Именно в советский период была заложена основа для систематизации дальнейших археологических исследований территории, широко известны так называемые новостроечные экспедиции, в результате которых проводились полноценные раскопки, лабораторные исследования и т.д. Однако зачастую сотни поселений и курганов спасти так и не удавалось. Трактора год за годом плугами буквально распахивали наше археологическое наследие, которое

в результате вмешательства сельхозтехники буквально выходило наружу и валялось, в прямом смысле этого слова, под ногами. Когда речь шла о погоне за цифрами, планом и выдающимися сельскохозяйственными показателями, никакие доводы о разрушении археологических памятников не убеждали руководящие чины.

Третья причина – современная и, пожалуй, самая главная – это недостаток внимания к данной проблеме, недостаточное количество людей, прежде всего специалистов, профессионалов, способных продвигать саму идею сохранения культурного наследия. Причина отсутствия достаточного количества специалистов банальна и совершенно очевидна: все та же низкая зарплата, все те же непростые условия труда, все тот же устарелый инвентарь и информационная база, все те же облачные перспективы за труд, который зачастую даже не будет по достоинству оценен.

Напрашивается вопрос – в чем выход? Повышать в два раза зарплату людям культуры, на фоне таких же низких зарплат работников сельского хозяйства, где работает большинство населения? Это спровоцирует большие проблемы. Привлекать специалистов из-за рубежа? Метод довольно эффективный, но для этого понадобится немало средств.

В конечном итоге, на мой взгляд, наиболее реальный, действенный метод заключается в привлечении местных трудовых ресурсов, прежде всего молодого поколения, для воспитания в нем людей, знающих и ценящих свое прошлое, для дальнейшего выращивания из них специалистов, так необходимых нашей стране.

На этой идеи и основана данная работа.

Признаться, попытки по привлечению молодежи в Республике Молдова ведутся. Однако, на мой взгляд, вся эта многоотраслевая и нелегкая деятельность в области культуры основана чаще всего на энтузиазме и интересе, не только молодежи, но и всех тех, кто работает в этой области. Это, пожалуй, самая позитивная сторона культурного развития нашей страны, но одной лишь увлеченности небольшой группы людей не хватает. Людей мало мотивировать интересным занятием, нужен приемлемый доход, нужны четкие перспективы.

Привлекать максимально активно молодежь можно, нужно и крайне необходимо. Прежде всего эта тенденция должна касаться университетов, и чуть в меньшей степени лицеев и колледжей, так как высшие учебные заведения предполагают практические занятия, в отличие от зачастую бесконечной теории в программе средних учеб-

ных заведений. Что касается лицеев и гимназий, то там если нет возможностей напрямую вовлекать молодежь, то хотя бы проводить как можно чаще классные часы, тренинги, кружки, посвященные проблемам культуры. Если даже мы не получим практический результат, то хотя бы мы воспитаем культурно образованную, информированную и активную молодежь.

Еще более сконцентрированная работа должна вестись на факультетах истории, географии, туризма, этнологии, изобразительных искусств, всех университетов страны.

На мой взгляд, при достаточно глубокой работе по привлечению молодежи к проблеме сохранения культурного наследия, лишь количества учащихся на этих факультетах будет, на первом этапе, достаточно для того, чтобы из их среды выделилось немалое количество студентов, готовых практически, а не теоретически решать определенную часть проблем.

В нашей стране сотни разрушающихся из года в год зданий, памятников, кладбищ, церквей, представляющих историческое значение. Лучше всего определить уровень культуры нашего государства по таким местам в столице, в Кишиневе. Некоторые из них находятся в удручающем состоянии. Что же говорить о культурных объектах в сельской местности?!

Чаще всего, объявление о предстоящем проекте или о каком-либо мероприятии вывешиваются на дверях, стендах и прочее при входе в университет, факультет и так далее, или афишируются через социальные сети. Это хороший метод, но зачастую эти объявления – всего навсего лист А4 с черно-белыми буквами небольшого шрифта. Привлекательность его, как и шанс того, что проходящий мимо студент обратит на него внимание минимальны. Я ни в коем случае не критикую идею, но способ предоставления информации малоэффективен.

Решение – большая привлекательность информации, повествующей о том или ином мероприятии, проекте и т.д.

Еще одна проблема кроется в недостаточной информированности молодежи. Если тема сохранения, а в некоторых случаях срочного спасения культурного наследия действительно важна, то стоит гораздо чаще организовывать круглые столы, собрания в кругу студентов. Отдавать эту деятельность в руки самих студентов, на мой взгляд, бесполезно. Небольшая группа заинтересованных студентов вряд ли сможет удержать внимание куда большей группы безразличных или нейтральных к этой теме коллег.

Продвижение идей следует осуществлять под серьезным контролем преподавателей, специалистов, профессоров и т.д. Лишь четкие слова авторитетных людей способны по настоящему передать суть проблемы и побудить к действиям. В то же время не стоит подолгу задерживать студентов на долгих теоретических обсуждениях, особенно после окончания пар. Это собрание можно провести с каждой из возрастных групп, к примеру, во время потока. Выделение полутора часов из университетской программы на обсуждение темы спасения культурного наследия – вряд ли нанесет вред учебному процессу.

Решение – нонконформизм.

Еще один отрицательный момент – это недостаточное освещение организованного мероприятия в СМИ. Нужно понять, что в молдавских реалиях, при всем безразличии и неведении большинства населения о проблемах культуры, какой-либо реализованный проект – это огромный успех. Так почему же не оповестить общественность о тех или иных успешных мероприятиях, для того, чтобы: первое – дать понять людям, что не всем все равно, что происходит в нашей стране, второе – возможно заинтересовать зрителей, слушателей, читателей предложенной темой спасения культурного наследия?

Решение – большее задействование СМИ.

Также, на мой взгляд, существует еще один очень и очень действенный метод. Кроме эстетического удовольствия, молодежь должна быть удовлетворена материально. Материальный вопрос – один из основных, если не самый главный в студенческой жизни. Порой на его решение студенты тратят гораздо больше времени, чем на учебу, что наносит огромный вред их потенциальным возможностям. Уверен, что материальное поощрение при условии интеграции в какое-либо мероприятие, активную группу или проект будет мощным стимулом для молодежи принять в этом участие. Речь, безусловно, не идет о больших суммах, да и средств для удовлетворения нужд молодежи явно не хватит, но поощрять материально, небольшой суммой, все таки необходимо.

Решение – материальное поощрение.

Если в конечном итоге удастся реализовать все эти способы и методы для мотивации молодежи принять активное участие в спасении и сохранении культурного наследия, то результаты поразят общественность.

Опять же, при наиболее благоприятном исходе, понадобится время для того, чтобы наши общие старания принесли плоды. Воспи-

танная в духе уважения собственной культуры молодежь подрастет, и сама станет воспитывать в том же русле своих детей, а те своих. Таким образом, механизм будет запущен. Молодежь – потенциальный двигатель общества, способный под четким контролем уже в недалеком будущем оказать мощнейшее воздействие на национальную культуру.

Если не природным наследием, то уж культурным Молдове удастся из года в год привлекать тысячи туристов, готовых увидеть то, чего они не смогут увидеть в других странах. А такого у нас здесь предостаточно. Независимо от политической ориентации, мы, исторически и географически, европейцы. Здесь, в Европе, именно уровень культуры является важнейшим для определения уровня развития общества или государства в целом.

Становится очевидно, что перед нами стоят задачи спасти и сохранить наше культурное наследие. Эта основополагающая идея, однако не должна оставаться лишь печатными буквами на этой бумаге. У Республики Молдова есть потенциал, и задача настоящего – раскрыть его до конца.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Patrimoniul cultural al Republicii Moldova, de la realitate la necesitate. Coord. Ion Ștefăniță. Chișinău, 2011.
2. Protecția patrimoniului. Culegere de legi și convenții. Ed. S. Musteață. Chișinău, 2001.
3. Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale. Coord. S. Musteață. Chișinău: Ruxanda, 2010.
4. Protecția monumentelor și a patrimoniului lor artistic contra delictelor și distrugerilor voluntare. București, 1992.
5. Registrul național al patrimoniului cultural imaterial din Republica Moldova. Vol. A. Coord. șt. Varvara Buzilă. Chișinău: Lumina, 2013.
6. „Tineretul și protecția patrimoniului: realități și perspective”. InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 1, 2000.

Tipar executat la CE UASM

Editura Pontos, str. 31 August 1989, nr. 98
MD-2004, Chişinău, tel.: 022 23 22 18
editura.pontos@gmail.com